

ÉVFORDULÓINK

A MŰSZAKI ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN
1999

MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI
EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGE

ÉVFORDULÓINK

A MŰSZAKI ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN

1999

Megjelent
a Magyar Tudomány Napján,
a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége
megalapítása 50. évfordulójának
jubileumi kongresszusára

Készült
a Magyar Tudomány- és Technikatörténeti Műhely gondozásában,
az MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága
közreműködésével

A kiadvány Szerkesztő Bizottsága

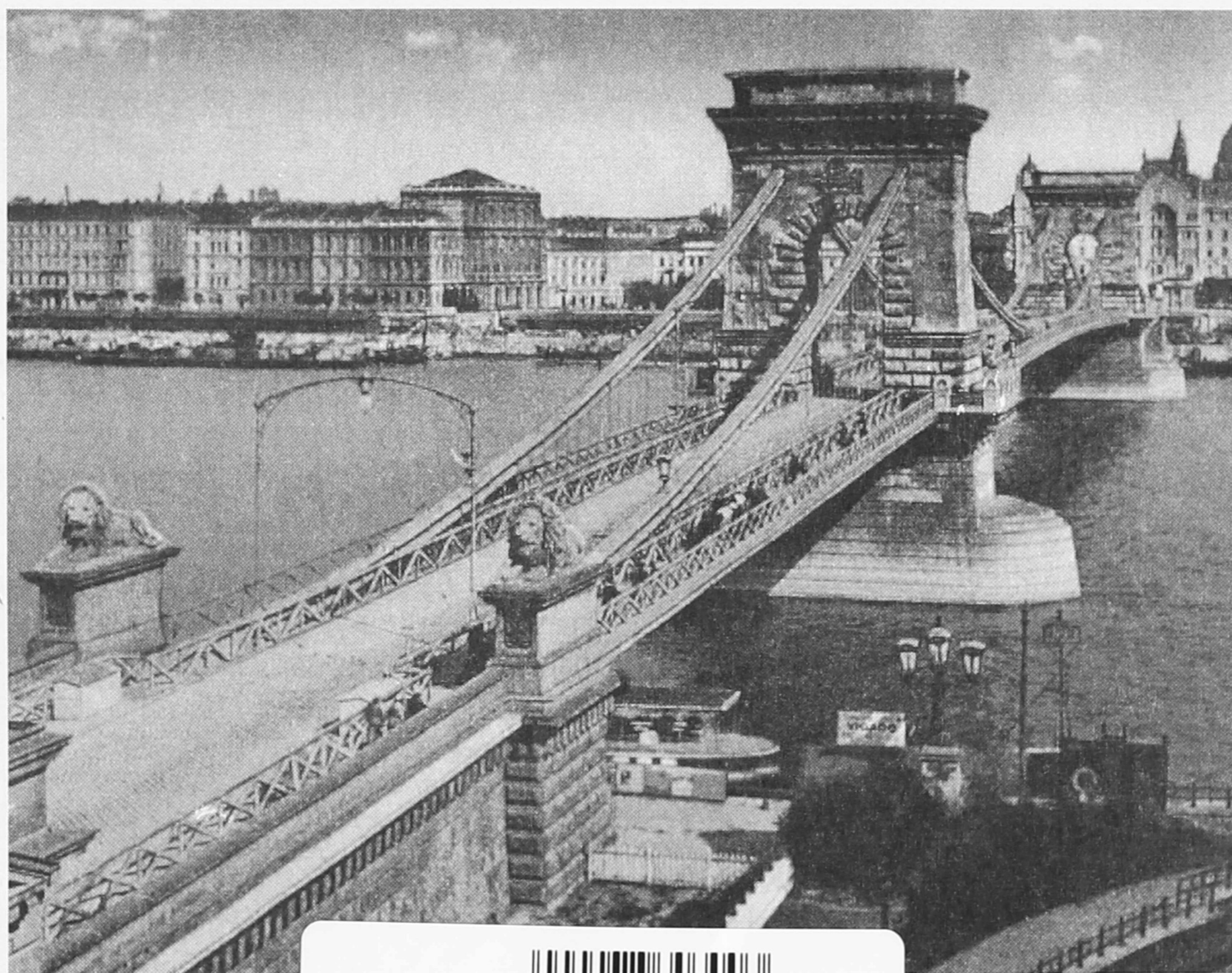
CSÍKY GÁBOR
ENDREI WALTER
GAZDA ISTVÁN
KARASSZON DÉNES
KISS CSONGOR
főszerkesztő-helyettes
NAGY FERENC
főszerkesztő
NÉMETH JÓZSEF
PÉNZES ISTVÁN

198 174

ÉVFORDULÓINK

A MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN

1999

MTAK

0 00078 30300 3

MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI
EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGE
Budapest

019367

A címlapon:

A 150 éves Lánchíd képe egy századfordulós képeslapról

A hátlapon:

A 100 éve született Nobel-díjas Békésy György portréja,
mellette a Nobel-érem előlapja,
alul a Posta Kísérleti Intézet falán Békésy György emléktáblája azon helyen,
ahol a Nobel-díjjal jutalmazott tudományos kutatásait végezte

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

© MTESZ 1998

Felelős kiadó: az MTESZ Központi Titkársága
Kiadásért felel: Dr. HALMAI LÁSZLÓ főigazgató

Borítóterv: NAGY FERENC

Grafika: H-MOLL GRAFIKA

Képszerkesztés: INNOVA-PRESS

Szedés, tördelés: NEDÓ TÍMEA

Nyomda: MTESZ Házinyomda
(Budapest II., Fő u. 68.)

Felelős vezető: BUDAI LÁSZLÓ

ISSN 0231-1992

M. TUD. AKADEMIA KÖNYVTÁRA
Könyvleltár 237...../1999.... sz.

TARTALOM

Bevezetés	5
KRÓNIKA ÉS NAPTÁR	11
Krónika	13
Naptár	31
TANULMÁNYOK	85
225 éve jelent meg Born Ignác bányászati-kohászati útleírása <i>Zsámboki László</i>	87
225 éve jelent meg Weszprémi István orvosi biográfiájának első kötete <i>Szállási Árpád</i>	90
225 éve kezdték meg a kolozsvári Bánffy palota építését <i>Hajós György</i>	92
Két évszázados Kitaibel Pál fő műve, a „Descriptiones... Hungariae” <i>Priszter Szaniszló</i>	94
150 éve pusztult el az első pesti Vigadó <i>Hajós György</i>	98
125 éve alakult a Budapesti Orvosi Kör <i>Kapronczay Károly</i>	101
125 éves a svábhegyi Fogaskerekű Vasút <i>Merczi Miklós</i>	103
125 éves Mechwart András gabonaórló hengerszéke <i>Gajdos Gusztáv</i>	107
125 éves a hazai hídgyártás <i>Suba Gábor</i>	110
125 éve fejeződött be a Fővám-palota építése <i>Hajós György</i>	113
125 éves a belvizekre vonatkozó 1874. évi XI. törvény <i>Fejér László</i>	116

125 éve vezették be hazánkban a méterrendszer használatát <i>Bartha Lajos</i>	118
100 éve nyílt meg a Közlekedési Múzeum <i>Molnár Erzsébet</i>	121
100 éve mutatták be a Pollák-Virág-féle gyorstávíró <i>Krizsákné Farkas Piroska</i>	124
100 éve jelent meg Preisz Hugó "Bakteriológiá"-ja <i>Karasszon Dénes</i>	127
100 éve tette közzé Detre László "antigén teóriáját" <i>Karasszon Dénes</i>	129
100 éve alakult meg az Országos Orvosszövetség <i>Kapronczay Károly</i>	132
100 éve hozták létre a Csillagászati Kutató Intézetet <i>Bartha Lajos</i>	134
75 éve alakult meg a Tisza-Dunavölgyi Társulat <i>Fejér László</i>	138
75 éve alakult meg a Budapesti Mérnöki Kamara <i>Németh József</i>	141
A MTESZ 50 éve alapított tagegyesületei	145
Energiagazdálkodási Tudományos Egyesület (ETE) <i>Varga Sándor</i>	145
Építéstudományi Egyesület (ETE)	147
Gépipari Tudományos Egyesület (GTE)	149
Híradástechnikai Tudományos Egyesület (HTE)	151
Közlekedéstudományi Egyesület (KTE) <i>Katona András</i>	153
Magyar Élelmezéstudományi Egyesület (MÉTÉ)	154
Magyar Hidrológiai Társaság (MHT) <i>Fejér László</i>	155
Szilikátipari Tudományos Egyesület (SZTE) <i>Víg Jenő–Fodor Márta</i>	157
25 éve avatták fel Győrben a Széchenyi István Főiskolát <i>Winkler Csaba</i>	162
Névmutató	167

BEVEZETÉS

Köszöntjük az Olvasót!

Ön az 1983-tól megjelenő Évfordulóink a műszaki és természettudományokban című kiadvány tizenhetedik kötetét tartja a kezében. Kiadványunk célja kezdettől fogva a figyelem felhívása – kulturális és történelmi hagyományaink szerves részeként – a műszaki és természettudományok fontosabb hazai, ill. magyar vonatkozású eredményeire, eseményeire, s mindezek művelődéstörténeti szerepére. Változatlanul valljuk, hogy múltunk megismerése, értékeink megőrzése jövőnk alapjául szolgál.

Kiadványunk a magyar, illetve magyarországi vonatkozású jelentősebb műszaki vagy természettudományi, valamint tudomány- és művelődéstörténeti eredményekre, eseményekre (találmányok, felfedezések; intézmények, gyárak, iskolák, múzeumok stb. alapítása; szaklapok indítása, szakmai egyesületek létrehozása stb.), és e szakterületeken működő jelentősebb személyekre emlékezik. Olyan eseményekre és személyekre, amelyeknek, illetve akiknek – a később vázolt időrend szerint – évfordulójuk van. A kötetben magyar és nálunk tevékenykedő külföldi személyek, hazai és magyar vonatkozású külföldi események szerepelnek.

Az időrendet tekintve: huszonöt év az időben legközelebbi, figyelembe vett időpont (jelen kötetünkben 1974), majd huszonöt éves lépcsőzéssel haladva visszafelé az időben idézi fel az évfordulókat.

Krónika és Naptár

A kiadvány első fő része a Krónika és a Naptár. A bevezetést követő Krónika-részben azokat az eseményeket találjuk, (a legrégebb dátumtól kezdve időrendben), amelyekről csak évnvi pontossággal van információnk. Az ezt követő Naptár-ban havi bontásban, napokra tagoltan következnek az események, az egyes napokhoz tartozóan szintén időrendben. A hónapok elején található a csak hónapnyi pontossággal ismert események. A dátum mellett az esemény rövid leírása, illetve az évfordulás személy életrajzának néhány fontosabb adata, tevékenységének, eredményeinek rövid ismertetése található. Az egyes tételek végén rendszerint utalás van a forrásokra és további tájékozódás céljából a főbb irodalomra.

Személyek évfordulója esetén megtaláljuk születésük és halálozásuk helyét, évét, hónapját és napját (ha erről van pontos információ). A születés adatát * jel, a halálozását † jel jelzi. Ha az évforduló a születésre vonatkozik, a név után a születés helye található, a leírás végén pedig a halálozási adatok; a halálozási évfordulónál értelem-szerűen fordítva. A Magyar Tudományos Akadémia múltbeli levelező és rendes tagjai az egyszerűség kedvéért esetenként akadémikusként vannak említve. Rövidítések esetén csak általánosan elfogadott, egyértelmű rövidítéseket alkalmaztak a szerkesztők.

A kötetben történő időrendi keresést megkönnyíti a – Bogdán István javaslata alapján immár hagyományosan alkalmazott – következő megoldás: A Naptár-ban ta-

lálható összes évfordulás dátum szerepel a Króniká-ban is oly módon, hogy az egyes évszámok legutolsó szócikke után „Ld. még Naptár” utalással vannak felsorolva az adott évre vonatkozó Naptár-ban szereplő dátumok. Így annak megállapításához, hogy a teljes naptári részben milyen dátumhoz tartozó évforduló (és hol) található, elég a Króniká-t végiglapoznunk.

Évfordulós tanulmányok

A kötet második fő része a Tanulmányok, ahol néhány fontosabb évfordulós eseményről rövid cikk, illetve áttekintő jellegű tanulmány is készült. Az egyes tanulmányok a további tájékozódás elősegítése érdekében általában néhány tételt tartalmazó irodalomjegyzékkel zárulnak.

Névmutató

A kiadványt névmutató zárja, amely áttekintő összegzést ad a kötetben szereplő azon személyekről, akiknek születési vagy halálozási évfordulójuk van. A mutató ezen személyeket ABC-rendben sorolja fel, a megfelelő oldalszámok feltüntetésével.

Rövidítésjegyzék

A kiadványban a gyakran hivatkozott források rövidítéssel vannak jelölve, melyek a következők:

Bp. Lexikon I-II. – Budapest Lexikon I–II. Főszerk.: Berza László. (2., bőv., átdolgozott kiad.) Bp., 1993.

Csillagásztört. A-Z – Balázs Béla–Bartha Lajos–Marik Miklós: Csillagásztörténet A–Z. Bp., 1982.

Csillagásztört. I. – Gazda István–Marik Miklós: Csillagásztörténeti ABC. (2. kiad.) Bp., 1986.

Évf. 1983-1998. – Évfordulóink a műszaki és természettudományokban, 1983–1998. (I–XVI.) Bp., 1982–1997.

FK – Földrajzi Közlemények.

Kémia-tört. – Balázs Lóránt–Hronszky Imre–Szabadváry Ferenc: Kémia-történeti ABC. (2. kiad.) Bp., 1987.

MAÉ - Magyar Agrártörténeti Életrajzok I-III. Szerk.: Für Lajos - Pintér János. Bp., 1987-1989.

Magyarok II. – Magyarok a természettudomány és technika történetében II. Főszerk.: Nagy Ferenc. Bp., 1989.

Matematikatört. – Sain Márton: Matematikatörténeti ABC. (5. kiad.) Bp., 1987.

MÉL I-IV. – Magyar életrajzi lexikon I–IV. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Bp., 1967, 1969, 1981, 1994.

MIK – Magyar iskolatörténeti kronológia.

MTK I-IV. – Magyarország történeti kronológiája, I–IV. Főszerk.: Benda Kálmán. Bp., 1981–1993.

MTK V. – Magyar történeti kronológia 1971-1990. Bp., 1994.

MTL – Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. Főszerk.: Nagy Ferenc. Bp., 1997.

MUL – Magyar utazók lexikona. Szerk.: Balázs Dénes. Bp., 1993.

Műszaki nagyjaink I-VI. – Műszaki nagyjaink. Főszerk.: Szőke Béla, Péntes István. I–VI. köt. Bp., 1967–1986.

MVMA – Magyar Vízügyi Múzeum Archívuma.

Szinnyei – Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. köt. Bp., 1891–1914. (Utánnomás: Bp., 1980–1981.)

Vízgazdálkodási Lexikon.

A Krónika és Naptár szerzői

A Krónika és a Naptár összeállítói nevük szignójával szerepelnek. A szignó nélküli szócikkek a Magyar Tudóslexikon kivételesen gazdag adatbázisának felhasználásával készített tömörítvények, továbbá elsősorban a Magyarország történeti kronológiája című kiadványból vett kiegészítések.

A fejezet szerzői a következők: Bartha Lajos (B. L.); Buka Adrienne (B. A.); Csath Béla (Cs. B.); Dunka Sándor (D. S.); Ember Gábor (E. G.); Fejér László (F. L.); Földváriné Kocsis Luca (F. K. L.); Hajós György (H. Gy.); Kádár Zoltán (K. Z.); Laár Tibor (L. T.); Németh József (N. J.); Perédi József (P. D.); Priszter Szaniszló (P. Sz.); Raum Frigyes (R. F.). A tömörítvényeket Buka Adrienne és Kocsis Éva készítették.

Köszönetnyilvánítás

Jelen kiadvány közös munka eredménye: az alapadatokat az MTESZ tagegyesületei, múzeumok, felsőoktatási és tudományos intézetek, valamint felkért szakemberek szolgáltatták. Az alapadatok többségét az MTESZ tagegyesületek Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságai, ill. Szakosztályai szolgáltatták. Ezen túl a következő szervezetek, intézmények és magánszemélyek dokumentumaiért, szakmai segítségért mondunk köszönetet:

Közlekedési Múzeum; Magyar Földrajzi Múzeum (Érd); Magyar Nemzeti Múzeum; Magyar Szabadalmi Hivatal; Magyar Természettudományi Múzeum; Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára; Magyar Vízügyi Múzeum, Levéltár és Könyvgyűjtemény; Magyar Vegyészeti Múzeum (Várpalota); Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár; Országos Széchényi Könyvtár, Postamúzeum; Teleki–Bolyai Bibliotéka (Marosvásárhely).

Megköszönjük az említett és mindazon további meg nem nevezett szervezetek, intézmények vezetőinek és munkatársainak közreműködését, akik hozzájárultak kötetünk elkészítéséhez.

A sorozat gondozásában és a kötet megjelenésében kiemelkedő szerepe van a Magyar Tudomány- és Technikatörténeti Műhelynek, benne jelen kiadvány szerkesztőbizottságának, különösen Nagy Ferenc főszerkesztőnek és Kiss Csongornak, a kiad-

vány főszerkesztő-helyettesének, továbbá a MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságának és vezető tisztségviselőinek.

Kérjük a Tisztelt Olvasókat, hogy a jelen kiadvánnyal kapcsolatos észrevételeiket és a 2000. évi összeállításra vonatkozó javaslataikat a következő címre szíveskedjenek küldeni: MTESZ Központi Titkársága, 1055 Budapest Kossuth tér 6–8., vagy Évfordulóink Szerkesztősége, 1027 Budapest, Fő u. 68.

A Kiadó

KRÓNIKA ÉS NAPTÁR

1224. Felszentelték az Uros apát által újjáépített, sorrendben a harmadik pannonhalmi apátsági templomot. – (H. Gy.)

1374. Megújították a nagyváradai káptalan oklevelét, amely egyben a káptalan iskolájára vonatkozó szabályokat is tartalmazta. – MNITK (B. A.)

1449. Felépült a tövisi (Fehér megye) ferences templom. Ezt az egyházat Hunyadi János kormányzó az obszervánsok részére alapította. – (H. Gy.)

1499. Megjelent (feltehetően Utrechtben) Magyarországi György mester 20 oldalas latin nyelvű aritmetikája, az *Arithmetica summa tripantita Magistri Georgii de Hungaria*. A mű az egyetemes matematikatörténet szempontjából is figyelemre méltó alkotás, mivel jól tájékoztat az akkori számítási eljárásokról, valamint a gyakorlati számtani problémákról. A könyvecske értékét és könyvészeti jelentőségét bizonyítja, hogy a hollandiai Nieuwkoopban faksimileként újabban (1965) is kiadták A. J. E. M. Smeur tartalmas előszavával. A munkát 1936-ban Hárs J. magyarra fordította, részletes előszó és magyarázat kíséretével. – MTL

1549. Elkezdődött a reneszánsz stílusú lőcsei városháza építése (1584-ig tartott). – (H. Gy.)

Ld. még Naptár: **jan. 23.** † **Honterus János** (Brassó)

1574. Zsámboky János az *Icones... Medicorum ac Philosophorum* című könyvében ó- és középkori tudósok rekonstruált arcképeinek gyűjteményét rendezte sajtó alá, amely ma is használható forrásmű. – MTL

Ld. még Naptár: **aug. 30.** ***Szenczi Molnár Albert** (Szenc)

1599. † **Beythe András** (Németújvár). Beythe István botanikus, református prédikátor fia, aki apjához hasonlóan a Batthyány grófok udvari lelkésze volt. Egyetlen orvosbotanikai munkája ismeretes, a 136 oldalas *Füveskönyv* (1595). Műve 17 évvel később jelent meg, mint Melius Juhász Péter közismert kolozsvári *Herbarium*-a, és annak jelentős részével megegyezik. Ez nem is feltűnő, hiszen mindketten német- és olaszországi korabeli füveskönyvből merítettek (Lonicerus ill. Matthiolus). Értéke, hogy Meliusnál több, azonos cikkbe besorolt és összezavart fajt sikerült szétválasztania. (*Sárvár, 1564. okt. 18.) – MTL

1624. Az erdélyi országgyűlés kimondta, hogy a jobbágyok fiait a földesurak nem tarthatják vissza az iskolázástól. – Százhuszonöt éve nyílt meg a kolozsvári Tudományegyetem. Emlékkönyv. Öá.: Gazda István. 1997. 17.

Pázmány Péter megalapította a bécsi *Pázmáneumot*. – MTL

1649. Komáromban, Trencsénben és Selmecbányán katolikus gimnáziumot alapítottak. – MNITK (B. A.)

Ld. még Naptár: **máj. 10.** ***Pápai Páriz Ferenc** (Dés)

1674. † **Bayer János (Johannes)** (Szepestváralja – ma: Opisské Podhradie) ágostai evangélikus teológus, lelkész, tanár és természetfilozófus. Eperjes város költségén Wittenbergben végezte tanulmányait, doktori címet szerzett, és a filozófiai tanszéken segédtanárként előadásokat is tartott, vitákat vezetett. Francis Bacon filozófiájának és Comenius természettanának követője lett.

Hazatérve 1662-ben az eperjesi gimnázium konrektorává nevezték ki. Nagy érdemeket szerzett az iskola líceummá fejlesztésében – többek között akkor páratlanul álló százezer forintos alapítványt járt ki –, de agresszív természete miatt 1666-ban mégis távoznia kellett. Besztercén, majd Szepesváralján lelkészkedett, a protestánsok üldözése idején (1672) lelkész társainak védőjeként lépett fel a pozsonyi vizsgálóbírótság előtt, ekkor őt magát is elítélték. Halálának körülményei vitatottak. Két tudományfilozófiai művében az induktív tanulmányozási módszer hirdetője, a kísérletezés fontosságának hangsúlyozója. E munkáiban a kor leginkább előre mutató szemléletét hirdette és terjesztette hazánkban, művei azonban külföldön is ismertté tették nevét. Fm.: *Ostium vel artium naturae*, Kassa 1662. (A természet pitvara vagy előcsarnoka...); *Fylium labyrinthi vel cynosaura seu lux mentium...* Kassa, 1663. (Az elmék vezérfonala, zsinórmértéke, avagy fénye...) (*Eperjes, 1630 k.) – Mátrai L.: Régi magyar filozófusok. Bp., 1961.; Fiz. tört. I.; Szinnyei; (B. L.)

- 1699.** ***Pilgram Franz Anton** osztrák építész, aki Magyarországon a pozsonyi Erzsébet apácák templomát, a szentgotthárdi cisztercita templomot és kolostort, a jászói premontrei templomot és apátságot építette. Tervei szerint kezdték építeni a pápai Esterházy kastélyt, a tatai plébániatemplomot és a váci székes-egyházat, de ezeket már nem az ő tervei szerint fejezték be. – (H. Gy.)

Eperjesen reggel 8 órától déli 12 óráig Napfogyatkozást észleltek. (Ponori Thewrewk Emil számítása szerint a Napfogyatkozás maximuma 11 óra 8 perckor volt, ekkor a Nap felületének 95 %-át takarta árnyék.) – Réthly: IE

- 1724.** Royer Pál salzburgi nyomdász Budán nyomdát létesített. – Bp. Enciklopédia, 420.

Székesfehérvárott katolikus gimnázium nyílt meg. – MNITK (B. A.)

- 1749.** Zakarjás János hittérítő arról tudósított, hogy a perui egyetemen, a holland, német, francia és angol műszerek mellett Kéri Ferenc távcsövei is fellelhetők.

Hell József Károly a Lipót-aknába beépítette – a hidraulika törvényszerűségeinek új felismerésén alapuló – ún. „vízoszlopos” szivattyúját. A gép hengerébe alulról bevezetett, nagynyomású hajtóvíz fellökte a rudazathoz kapcsolt szivattyút. Amikor a nyomóvíz kiömlött a hengerből, a dugattyú visszazuhant, magával vonva a rudazatot. – MTL

Óbudán felszentelték a rk. plébániatemplomot. – Bp. Enciklopédia, 420.

Elkezdődtek az úrbéri összeírások (1756-ban fejeződtek be). – (R. F)

Ld. még Naptár: **aug.** Sáskajárás Magyarországon; **aug. 29.** † **Bél Mátyás** (Pozsony); **dec. 30.** A Collegium Theresianum megalapítása Bécsben.

- 1774.** Born Ignác létrehozta a *prágai tudós társaságot*, mely 1784-től mint „Societas Regia Scientiarum Bohemica” működött, és 1775-ben alapította meg periodikáját „*Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen*” címen.

Born Ignác tapasztalatait 23 levélben foglalta össze, melyeket J. J. Ferber könyvként adott ki, „*Borns Briefe über Mineralogische Gegenstände auf seiner Reise durch das Temeswarer Bannat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder-*

Hungarn” címen Frankfurtban és Lipcsében. Ez a magyar bányászat és ásványtan klasszikus műve. Rövidesen lefordították francia, angol és olasz nyelvre is. – Ld. cikkünket.

Megjelent Weszprémi István legfontosabb művének, a négykötetes „*Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia*” első kötete Bél Károly előszavával a lipcsei Sommer-nyomdában. Három változata létezik. A II-IV. kötet 1778-1787 között jelent meg, mintegy kiegészítve az első kötet száraz adatait sokkal részletesebb ismertetésekkel. – Ld. cikkünket.

Kolozsváron megkezdte működését az Universitas nyomda, melynek bérelője Kollmann József Ferenc volt. (1818-ig működött.) – Százhuszonöt éve nyílt meg a kolozsvári Tudományegyetem. Emlekkönyv. Öá.: Gazda István. 1997. 23.

Megkezdtek Kolozsvár főterén Bánffy György barokk palotájának építését, Johann Eberhard Blaumann építész tervei szerint. – Ld. cikkünket.

A Közép-Tisza vidékén a Mirhó-fok gátja átszakadt és a kizúduló tiszai árvíz elöntötte a Nagy-kun-ság területének jókora részét. A gátat a szakadás után helyreállították, majd 1776-ban elbontották, s csak kilenc esztendő múltán építették immár véglegesen meg a fok elzárásában érdekelt kunsági települések. – (F. L.)

Gr. Károlyi Antal főispánt Szabolcs-Szatmár megyék területére a Szamos szabályozására, br. Orczy Lőrincet pedig a Felső-Tisza jobboldali mellékfolyóinak szabályozására, mint királyi biztosokat ki-nevezték. Az előbbi 1785-ig, utóbbi 1782-ig látta el tisztét. – (F. L.)

A Helytartótanács rendszeresítette a megyei mérnöki állásokat. – (F. L.)

Sopronban megszületett az egyik első „környezet- ill. vízvédelmi” szabályrendelet, mely szerint: tilos az Ikvába szemetet hordani. Arra, aki a szabályt megszegte, a polgármester 35 forint büntetést szabhatott ki. – (F. L.)

Mária Terézia a kolozsvári egyetem már működő bölcséleti és jogi fakultása mellé megalapította az orvosi-sebészetit is. Ezt az egyetemet alakította át II. József királyi akadémiává, amely ebben a formájában 1850-ig állt fenn. – MNITK (B. A.)

Mária Terézia népoktatási rendeleteket hozott, amelyekben előírta a tananyagot az egy-, a két- és a háromtanítós iskolák számára, és rendezte a tanítók fizetését is. – MNITK (B. A.)

Ld. még Naptár: **jan. 25.** Mária Terézia leiratában az új közigazgatási rendszer kidolgozását a Bécsben székelő Udvari Tanügyi Bizottságra bízta.; **febr. 14.** Benyovszky Móric megérkezett Madagaszkárra; **jún. 4.** Sigray Károly gróf megbízta Krieger Sámuel a Sió-Balaton-Kapos szabályozási terveinek elkészítésével; **júl. 12.** ***Decrett József** (Debrecen); **aug. 14.** Megnyitották a pesti Rondella-színházat.

1799. Vay Miklós Debrecenben részvénytársaságot szervezett salétromgyártásra. Ez volt a város első tőkés üzeme, és mint rövidesen kiderült: az egész ország legkorszerűbb salétromfőzője. – MTL

Megjelenik Domin József *Lampadis electricae descriptio...* című műve. Pesten.

Megjelenik Segner János András *Grunde der Perspectiva*. (Berlin, 1799) című műve.

Kitaibel Pál főműve „*Descriptiones et Icones Plantarum Rariorum Hungariae*” címmel 1799-1812 között Bécsben jelent meg latin nyelven, három díszes kiállítású kötetben, 280 rézmet-szettel illusztrálva. – Ld. cikkünket.

Megjelent Gyarmathi Sámuel *Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata* című műve Göttingában.

Megjelent Kováts Mihály „*Az emberi élet meghosszabbításának mestersége*” című műve, mely lényegében Christoph Wilhelm Hufeland munkájának magyarítása, átdolgozása.

Lipcsében megjelent Pasquich János *Opuscula staticomechanica* című munkája.

† **Mártonffy Antal** (*1740 körül) a gyulafehérvári csillagvizsgáló első vezetője, aki Hell Miksa (1720–1792) mellett sajátította el a szükséges alapismereteket.

Hainits Frigyes, Buda városának mérnöke elkészítette a budai keserűvíz-források környékének térképét. – F. L.

Ld. még Naptár: febr. 6. ***Frivaldszky Imre**, frivaldi (Bacskó); márc. A jeges árvíz következtében romba dőlt a Ferencváros; 4. † **P. Liesganig, Joseph** (Lemberg – Lvov); 6-7. Pestet, Budát és Óbudát a Duna jeges áradása öntötte el; 13. † **Weszprémi István** (Veszprém); máj. 21. † **Csapó József**, tagyosi (Debrecen); júl. 30. ***Petényi Salamon János** (Abelova); okt. 20. † **P.**

Horváth Keresztelő (Baptista) János (Buda); 31. A Deák téri ev. templom építésének kezdete; nov. 18. ***Keczkes Károly** (Lőcse); 19. † **P. Mártonffy Antal S. J.** (Gyulafehérvár)

1824. Megkezdődött a klóros fehérítő anyagok gyártása. Rómer István gyógyszerész és gyáros Bécsben alkálihipokloritot (chloratum alcanilorum) és klórmeszet (calium muriaticorum) gyártott. (Ő az, aki később megvette Irinyi Jánostól a zajtalan foszforos dörzsgyűjtő előállítására vonatkozó találmányt.) – Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997. 11.

Új igazgató került – Tittel Pál személyében – a gellérthegy csillagvizsgáló élére anélkül, hogy Pasquichot nyugdíjazták volna. A tisztázatlan körülmények ellenére sikerült barátilag együtt dolgozniuk. – MTL

Megjelent Pesten Varga Márton „*Közönséges természeti földleírás*” című műve.

***Boros Frigyes** (Arad) vízépítő mérnök. Kezdetben a Tisza szabályozásán dolgozott, 1857-től a Csongrádi Osztály vezetője. 1874-től országos középítészeti felügyelő. 1863-ban Bodoki Károllyal és Klasz Mártonnal együtt tervet készített egy tiszántúli hajózó és öntöző csatornára, 1867-ben pedig a Duna–Tisza csatornára. Valószínűleg 1877-ben, vagy 78-ban írta meg kéziratban maradt művét „*A Tisza völgyén tervezett öntöző- és hajózási csatornák leírása*” címmel. (Szeged, †1892. febr. 17.) D. S. – F. L.

† **Kühnel Pál** (Bécs) bécsi építész, aki az esztergomi bazilika és primási palota terveit készítette, de a munka megkezdésekor a munkát

vezető unokaöccse, Páckh János a terveket módosította és e szerint történt a kivitelezés. A Bazilikát Hild József fejezte be saját tervei szerint. – (H. Gy.)

† **Rieder Jakab** kőművesmester. Pallérként vett rész az adonyi rk. templom és plébánia építésében. Székesfehérvárott copf stílusban püspöki palotát és több más épületet kivitelezett. – (H. Gy.)

Megkezdődött Pannonhalmán a főapátsági könyvtár építése Engel József, majd Páckh János vezetésével. – (H. Gy.)

Az előző esztendőben felfedezett harkányi hévízforrások rekesztésével hatszobás fürdőházat alakítottak ki, amelyben kádakba vezették a meleg vizet. Az első esztendőben 1400-nál is többen keresték fel a fürdőt. – F. L.

Elkezdődött a Duna felmérése. – (R. F.)

Ld. még Naptár: jan. 13. ***Hollán Ernő** (Szombathely); febr. 3. ***Csókás József** (Kecskemét); ápr. 26. ***Mogyoródy Adolf** (Zágráb); máj. 11. † **Vay Miklós Id.** (Pest); 19. A pesti IV. Lövölde alapkövetétele; aug. 10. ***Türr István** (Baja); szept. 22. ***Bereczki Máté** (Romhány); nov. 18. ***Jendrassik Jenő** (Kapnikbánya)

1849. Kolozsváron megjelent Berde Áronnak „*A chemia iskolája*” című könyve, amely Stöckhardt német kémikus művének magyar fordítása. – Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997. 22.

Pantocsek Leo Valentin lengyel származású orvos, a zlatnoi üvegyár vegyésze feltalálta a hialoplasztikát. Üvegpénzeivel az 1855. évi párizsi világkiállításon

aranyérmert nyert. – A technika krónikája, 238.

Alexy Lajos kassai puskaműves újrendszerű hátultöltő puskát talált fel. Zárja erősen hasonlított a későbbi Mauser-rendszerű puskákéhoz. Három mozdulattal lehetett tölthető helyzetbe hozni, és idő előtti elsütés ellen is biztosítani lehetett. Amíg ugyanis a dugattyú nincs helyére tolva és elfordítva, addig a kakas nem húzható el. A cső hossza 915 mm, űrmérete 14 mm. – Kalmár J.: Az első magyar hátultöltő puskáról. *Hadtörténeti Közlemények*, 1935. 298.; *ÉT* 1949. 106.; Vajda Pál: *Nagy magyar feltalálók*. Bp., 1958. 212.

A hazai mezei gazdálkodás kiváló személyisége, Korizmic László mérnök ebben az esztendőben indította útjára az Országos Magyar Gazdasági Egyesület célkitűzéseit népszerűsítő *Gazdasági Lapok* című folyóiratát, amelynek mindvégig meghatározó jelentőségű munkatársa maradt. – F. L.

Megjelent Pesten Hanák János *Az állattan története és irodalma Magyarországon* című műve. K. Z.

Ld. még Naptár: jan. 9. ***Brózik Károly** (Máramarossziget, ma Sigethu Marmatiei, Erdély); márc. 12. † **Sadler József** (Pest); 24. ***Gallacz János** (Ollmütz); ápr. 11. Megalakult a Batthyány-kormány, amelyben a közmunka és közlekedésügyi tárcát Széchenyi István gróf kapta; máj. 4–21. A budai Vár ostroma során, a pesti egyetem Gellért-hegyi csillagvizsgálója (az „Urania”) súlyos károkat szenved; a műszerek egy része elpusztul; 13. † **Horváth József dr.** (Bát, Hont m.); 30. ***Fabinyi Rudolf** (Jolsva); 30. ***P. Menyhárt László S. J.** (Szarvas); jún. 24. Buda, Pest és Óbuda egyesítésének elrendelése Budapest néven;

júl. 12. *Buttykay Ferenc (Kökényesd – Ugocsa vm.); aug. 6. *Csíbi Lőrinc (Ditró); † Bodor Péter (?); 8. *Nagy Tamás, kövendi (Kövend, Torda-Aranyos m. ma Pláiesti); 13. † Raisz Keresztély (Körtvélyes); 23. † Maderspach Károly (Ruszkabánya); okt. 6. Leo Thun rendelete a magyarországi oktatási rendszerről; 20. Császári nyílt parancs az állandó kataszter rendszerre; nov. 4. *Lóczy Lajos (Pozsony); 6. Rendeletileg kiterjesztették Magyarországra az osztrák oktatási rendszert; ősz Öt katonai-polgári kerületre osztották az országot. Székhelyeik: Pest-Buda, Sopron, Nagyvárad, Pozsony és Kassa. Ezekhez igazodtak a tanügyi oktatás keretei egészen 1860-ig.; nov. 20. Felavatták a Lánchidat; dec. 10. *P. Hüninger Adolf S. J. (?); 12. *Darvai (Deutsch) Mór (Aszód); 16. *Kőnig Gyula (Győr)

1874. Megalakult a MÁVAG Hídosztálya. – Ld. cikkünket.

Mechwart András (1834-1907) feltalálta és a Ganz-gyár sorozatban gyártotta, világszerte exportálta a kéregöntésű, rovátkolt hengerekkel dolgozó hengerszékét. – Ld. cikkünket.

Baross Gábor *Vágvölgyi Lap* címen háromnyelvű lapot alapított és szerkesztett, amely a közéleti tisztaság védelmével és a szabadelvű párt iparoktatási programjának, és az Eötvös-féle közoktatási törvénynek a támogatásával vált ismertté. – MTL

Réthy Mór a kolozsvári egyetemen *A háromméretű homogén tér ún. nem-euklidikus síktani trigonometriája.* címen előadást tartott. Az volt a célja, hogy kedvet ébresszen az Appendix tanulmányozásához. E munkája közben a Bo-

lyai-trigonometriát eredeti elgondolások alapján építette fel. – MTL

*Angster Emil (†1939), aki az 1890-es évektől bekapcsolódott apja, Angster József orgonaépítő üzemének munkájába. – MTL

Az 1874. évi VIII. tv. rendelkezett az új méterrendszer bevezetéséről Magyarországon. – Ld. cikkünket.

A budapesti egyetem élettani intézete, a Jendrassik Jenő elgondolásai alapján történt átalakítása által, Európa legkorszerűbb ilyen tudományos intézményeinek sorába emelkedett. – MTL

A Nőiparegylet megalapította Budapesten az egy-, két- és háromosztályos nőipartanodákat, ezeket később nőipariskoláknak nevezték. Vidéken is alapítottak hasonló intézményeket. Főként fehérnemű- és ruhavarrást oktattak itt egészen 1948-ig. – MNITK B. A.

Czetz János javaslatára Sarmiento elnök elrendelte Argentínában egy katonai intézet szervezését. Az 1874-ben alapított „*Colegio Militar de la Nation*” alapítója és első vezetője 4 éven át, valamint tanára 25 éven át Czetz János volt. – MTL

Bardocz Lajos második díjnyertes műve: *A mechanika alapvonalai* (1874) volt.

Zeyk Miklós geometriai elemekből megszerkesztett gyorsírással készült feljegyzéseit unokaöccse, Zeyk Ádám kiadta Budapesten.

Chyzer Kornél több nagy kolerajárvány után, Szapáry Gyula belügyminiszter megbízása alapján megjelentette a *Népszerű oktatás a cholera-ról* című munkáját. – MTL

Megjelent Selmezbányán Fekete Lajos *Erdőértékszámítástan, erdészek, erdőbirtokosok, erdőtiszték... számára* című munkája. – MTL

Megjelent Lázár Kálmán munkája *Hasznos és kártékony házi állatainkról.* című munkája Budapesten.

Kühne Ede mezőgazdasági gépgyárában elkészült a merítőkorongos „Hungária Drill” lófogatú sorvetőgép, mely a vetés hazai gépesítésének kezdetét jelentette. Ennél a vetőgépnél a vető-szerkezetet a merítőhengerek képezték, melyek formai és technikai kivitelezés tekintetében biztosak és pontosak voltak. A merítőhengerek mozgását közvetlenül a futókerekek idézték elő. A kapák és merítőhengerek kiemelése egyidejűleg egy emeltyű megnyomásával történt. Az 1878-as párizsi világkiállításon I. díjként megítélt ezüstérmét kapott. Az 1890-es bécsi kiállításon állították ki a tízezredik „Hungária Drill” vetőgépet. – MTL

Vegykísérleti Állomást hoztak létre Keszthelyen. – Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997. 35.

Megalakult a Müller Testvérek festékgyártó cég. (Hat, hasonló jellegű üzem alakult 1883 és 1899 között, s ezekből jött létre 1959-ben a Lakk- és Festékipari Vállalat. A fenti cégek jogutóda a Budalakk Festék- és Műgyantagyár. – Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997. 35.

Egger Bernát távírógépek gyártására, javítására műhelyt alapított, ebből jött létre később a BHG Híradástechnikai Vállalat (Bp. XI., Fehérvári út 70.). – Bp. Lex. I.

Megalakult Budapest Székesfőváros Házi Nyomdája, melynek jogutóda az Akadémiai Nyomda lett. – Bp. Lex. I. 23, 266-267.

Megalakult a Lardolina Olaj-, Zsiradék- és Vegyigyár. (Jogutóda a Komáromi Kőolajipari Vállalat. – Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997. 35

Budapesten átadták a forgalomnak a Ferdinánd-hidat. – Bp. Lex. I.

Mezőgazdasági tanintézetet létesítettek Kassán. – MTK III.

Nőiipartanodát létesítettek Budapesten. – MTK III.

Ybl Miklós elkészítette a Petőfi téri templom toronysisakját. – (H. Gy.)

Az országgyűlés által „A belvizek levezetése körüli eljárásról” megalkotott XI. törvény kimondta azt az alapelvet, hogy senki nem végezhet önhatalmúlag olyan műszaki beavatkozást, amellyel a természetes belvízi lefolyást (vagy lefolyástalanságot) szomszédja kárára megváltoztatja. Ugyanakkor, hatósági engedély esetén a belvizeknek más birtokon való levezetését az illető birtokos – teljes kártalanítás mellett – tűrni volt köteles. – Ld. cikkünket.

A Bodrog átvágások útján történő mederrendezésével, valamint Viss község közelében a Törökéri zsilip megépítésével megkezdődött a Bodrogtörzs ár- és belvízmentesítése. – F. L.

†**Hild Ferdinánd** (Sopron) építész. Sopronban romantikus stílusú bérházakat és kisebb épületeket tervezett. 1835-38 között Nagycenken dolgozott. – (H. Gy.)

†**Joó János** (Eger) rajztanár, építész, bútortervező. Egerben volt rajztanár, majd 1838-ban *Héti Lapok* címen lapot alapított és ebben művészettörténeti cikkei mellett bútorterveit is közzétette. Röpiratában a Magyar Athenaeum tervét is közreadta, melyet a magyar tudományos és művészeti élet központjává kívánt tenni. Több építészeti elgondolása is megmaradt. – (H. Gy.)

***Bernthaller Adolf** építész. Vidéken középületeket, postákat tervezett. 1897-ben egy gyárépület átalakításával megépítette az óbudai volt Kisfaludy színházat. – (H. Gy.)

***Orbán Ferenc** (Déva) építész. Oklevelét 1897-ben a Műegyetemen szerezte, ezt követően Czigler professzor mellett dolgozott, majd külföldi tanulmányút után 1899-ben a bécsi főudvarmesteri hivatal mérnöke lett. Tervei alapján épült a második schönbrunni pálmaház. 1908-tól a budapesti állami felső építőipari iskola tanára. Több hazai bírósági épületet tervezett, köztük a debrecenit is. Ő tervezte a szolnoki fa- és fémipari szakiskolát, a budapesti Fehérvári úti iskolát, a „Hangya” szövetkezet budapesti tárházát és albertfalvai gyártelepét. Szakirodalmi munkásságot is folytatott, főműve: „*Családi ház tervezése*” Bp., 1931. (†Bp., 1961. aug. 22.) – D. S.

Ld. még Naptár: **jan. 24.** ***Becker Ádám** (Pölöske); **31.** Wein János főmérnök beadta a Pest város törvényhatóságának az ideiglenes vízvezeték kibővítésére készített tervét, amelyet a város vezetői el is fogadtak; **febr. 1.** Kolozsvárott megindult az *Erdélyi Múzeum* című folyóirat, Finály Henrik szerkesztésében; **27.** †**Lázár Kálmán** (Erzsébetváros); **márc. 28.** †**Kubinyi Ferenc** (Videfalva)

ápr. 27. Megalakult a Budapesti Orvosi Kör. **máj. 13.** †**Pávai Vajna Elek** (Bp.); **20.** ***Francé Rezső** (Bécs); **jún. 14.** †**Pávay Vajna Elek** (Bp.); **15.** ***Böckh Hugó** (Bp.); **júl. 24.** Megindult a közlekedés a svábhegyi fogaskerekű vasúton; **28.** ***Békéssy Jenő** (Debrecen); **szept. 6.** ***Hintz György** (Kolozsvár); **20.** ***Bauer Mihály** (Bp.); **okt. 4.** ***Zuber Ferenc** (Adony); **6.** †**Aszalay József**, szendrői (Eger); **9.** ***Éber Ernő** (Bp.); **18.** ***Rhorer László** (Bp.); **19.** Megnyílt a zágrábi egyetem; **29.** ***Detre László** (Nagysurány) **dec. 7.** †**Rosti Pál**, barkóczi (Dunapentele); **9.** †**Reitter Ferenc** (Bp.)

1899. A tudományegyetemi oktatók csoportja Winkler Lajos irányításával megalakította a Kis Akadémiát, melynek legfőbb célkitűzése a „tudományos ismereteket kölcsönös tanítás útján bővíteni és a baráti összetartást ápolni”. A Kis Akadémia 1944 végéig működött. Gondozásukban nagyszámú értékes kiadvány (füzet) jelent meg. – Bartha István–Förster Rezső (szerk.): A Kis Akadémia negyvenkét esztendeje az ezredik előadásig 1899–1941. Bp., 1941.; Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997. 52.; Bp. Lex. I. 680.

A budapesti Fegyver- és Gépgyárban, a Böszörményi Jenő (1872–1957) által vezetett dízelmotor tervező iroda tervei alapján elkészült az első magyarországi gyártmányú dízelmotor. A magyar dízelmotort Rudolf Diesel „Ungarische Bauart”-nak nevezte el. – MTK III.; Bp. Lex. I. 414.; MTL

Megjelent Jámbor Lajos és Bálint Zoltán *A párizsi Világkiállítás magyar épületcsoportjának tervei* című műve. – MTL

Megjelent Lénárd Fülöp *Über das Verhalten von Kathodenstrahlen parallel zu elektrischer Kraft* című műve. – MTL

Budapesten megjelent Gonda Béla miniszteri osztálytanácsosnak, a *Műszaki Hetilap*, valamint a *Magyar Hajózás* szerkesztőjének *A magyar hajózás* címmel írott könyve, amely a hazai hajózás történeti fejlődésének áttekintése mellett számot ad a magyarországi vízi utak, kikötők, rakpartok állapotáról, a hajózási forgalomról, a hajógyárakról és a vízi közlekedéssel kapcsolatos törvényekről ill. szabályokról. – F. L.

Detre László (1874-1939) a párizsi Pasteur Intézetben a tífusz elleni immunitást tanulmányozva kidolgozta a specifikus ellenanyagok keletkezésének „antigén teóriáját”. – Ld. cikkünket.

Bodola Lajost kinevezte az Állami Központi Mértékhitelítő Bizottság élére 1899-ben

Konkoly-Thege Miklós legfőbb vágya volt, hogy az általa megindított fejlődés a hazai csillagászatban halálával se szakadjon meg, ezért több ízben is felajánlotta ógyallai intézetét a magyar államnak, mely ebben az évben végre elfogadta ajánlatát. Ekkor alakult meg az *Ógyallai Astrophysikai Observatórium*, az az intézmény, melynek a mai Csillagászati Kutató Intézet a jogutódja. Ez vetette meg a későbbi folyamatos tudományos csillagászati kutatómunka alapjait Magyarországon. 1899-1903 között Kövesligethy Radó volt az ógyallai obszervatórium aligazgatója. Ld. cikkünket.

Létrehozták a Fiumei Vegykísérleti Állomást, amely a korábban szervezett állomásokhoz hasonlóan elsősorban a mezőgazdasági

termeléssel kapcsolatos kémiai kutatásokat folytatott. – Móra L.–Próder I.: *A magyar kémia és vegyipar kronológiája*. 1997. 52.; MTL

Új tantervet dolgoztak ki, hogy a gimnáziumok és a reáliskolák tananyagát közelítsék egymáshoz. – MNITK B. A.

Megjelent Kövesligethy Radó *A matematikai és csillagászati földrajz kézikönyve* című műve.

† **Münnich Adolf** (Igló) A dobsinai területen levő Zenberg és Kotterbach nevű bányák igazgatója volt, aki jelentős szerepet játszott a salgótarjáni kőszéntelep feltárásában. (*Igló, 1821).

Kaán Károly Első tanulmánya 1899-ben az „Erdészeti Lapok”-ban jelent meg, amelyben külföldi tapasztalatait összegezte, s tett javaslatot a külföldön látott szállítóberendezések hazai alkalmazására.

Megjelent Preisz Hugó *Bakteriologia* című műve. Ld. cikkünket.

Megjelent *Bolyai Farkas és Gauss Frigyes Károly* levelezése. Bp.-en magyar, Lipcsében német nyelvű bevezetéssel. Az MTA megbízásából szerkesztették, jegyzetekkel és életrajzzal ellátták Schmidt Ferenc és Stäckel Pál.

A Kogutowicz Manó alapította Magyar Földrajzi Intézet magas színvonalú tankönyv sorozatot indított „A tudományos földrajz kézikönyvei” címen. Első kötetét *Kövesligethy Radó* (1862–1934) írta meg, „*A matematikai és csillagászati földrajz kézikönyve*” címen, ebben 944 oldalon a csillagászati alapismeretek alapos tárgyalása mellett térképtani és geofizikai (földmágnességi és gravitációs) ismereteket is közölt. Munkája

évtizedekig volt a középiskolai tanárok, földrajz szakos egyetemi és főiskolai hallgatók kézikönyve. Hasonló, de modern tankönyv csak 1988-ban látott napvilágot (dr. Marik Miklós „Csillagászati földrajz”-a). – B. L.

Az 1899. évi VII. tc. a Margit-szigetre vezető szárnyhíd építéséről rendelkezett. Az 1899-1900-ban Zsigmondy Béla és Eckermann tervei alapján elkészült szárnyhídnak egyetlen, 70 m-es nyílása van, szélessége 12 m, ebből 7 m az útpálya és 2x2,5 m a járda. – Bp. Enciklopédia, 430.; Bp. Lex. II. 108.

Majzik János feltalálta a térképező háromszögpárt. – (R. F)

Czigler Győző (1850-1905) és Lotz Károly restaurálta a tihanyi apátság épületét. – MTL 238.

Az Akadémiai Értesítőben megjelent Steindl Imre *Az új Országházról* című tanulmánya.

Felállították az Országos Vízépítési Igazgatóságon belül a Halászati Felügyelőséget, s ebben az évben indult meg a „*Halászati Egylet*” című szaklap, az Országos Halászati Egyesület lapja. D. S.

Megalakult a Magyar Fémlemez-ipari Rt. (ma: Alumíniumárugyár, Bp. XIV., Erzsébet királyné útja 57-61.). – Bp. Lex. I. 45.

Megnyílt a Budapest–Budafoki Villamos Helyiérdekű Vasút (BBVV) első vonalszakasza. Vonatai Budafoktól a Szt. Gellért térig közlekedtek, a Móricz Zsigmond körtértől a BKVT (Budapesti Közúti Vaspálya Társaság) vonatait használta. A vonalat 1909-ben Nagytétényig meghosszabbították, majd 1913-ban megépült – budafoki elágazással – a

Budaörsön át Törökbálintra vezető vonal. – Bp. Lex. I. 216.

Megalakult az Állatvásár Pénztár Rt., melyet a Leszámítoló és Pénzváltó Bank Rt., a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és az Ipar és Kereskedelmi Bank Rt. alapított. A főváros 10 éves koncessziós szerződésben monopolisztikus vásárlásokat biztosított az Rt.-nek. 1907-ben a főváros élelmezését jelentékenyen befolyásoló intézmény a részvénytöbbség megvásárlása útján fővárosi érdekeltsgűvé lett. Átszervezés után a neve Budapesti Takaré- és Vásárpénztár Rt. Az 1920-as évek második felétől exporttal és bérgazdálkodással is foglalkozott. 1928-ban nevét Bp. Székesfővárosi Vásárpénztár Rt.-re változtatták. A gazdasági világválság kirobbanását követően kiderült, hogy az intézmény mérlegei hamisak, s a veszteség a 20–30 millió pengőt is meghaladja. A pénzügyi botrányt a kormány és a főváros vezetősége együttesen elsimította. 1936-ban felszámolták. – Bp. Lex. I. 253.

Megnyílt a Budai Vigadó, melyet Árkay Aladár és Kallina Mór tervezett. – (H. Gy.)

Megjelent Kolossváry Ödön: *Alföldünk öntözése* című munkája. – F. L.

Megkezdték a csepel-szigeti Duna-védgátak építését. A munka 1908-ban fejeződött be. – F. L.

A Pest-megyei belvizek és egyéb mocsarak levezetésére ill. lecsapolására a VIII. kultúrmérnöki kerület szakemberei elkészítették a terveket, amellyel egy közel fél-évszázada időszerű elképzelés megvalósítására megtették az első lépést. A tervek alapján szükséges vízimunkákat 1912-ben kezdte meg a Pestvármegyei

Dunavölgy Lecsapoló és Öntöző Társulat. – F. L.

Landgraf János országos halászati felügyelő szerkesztésében, a Földművelésügyi Minisztérium támogatásával megjelent a „*Halászat*” című országos szaklap. Ezzel kezdetét vette a rendszeres felvilágosító, ismeretterjesztő munka, a hazai és külföldi halászati szakismeretek közkinccsé tétele. – F. L.

Budapesten megalakult az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság. – F. L.

Befejeződött a Ferenc-csatorna át-helyezett tiszai torkolatának – az ország addigi legnagyobb vízi műtárgyának – építése. – F. L.

Ld. még Naptár: **jan. 5.** *Alexits György (Bp.); **14.** †Micskey Imre (Cece) **febr.** A földművelésügyi miniszter elrendelte a Margittaszigeti Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat megalakítását, mohácsi székhellyel; **16.** Az Országos Vízépítészeti Hivatalt Országos Vízépítési Igazgatósággá szervezték át. **márc. 7.** *Millner Tivadar (Pécs); **19.** *Ihrig Dénes (Moszlanács); **23.** †Leitner Gottlieb Vilmos (Bonn); **máj.** A Budapesti Mérnök- és Építész-Egyletben bemutatták Pollák Antal és Virág József találmányát, a betűíró gyorstávírórt.; **1.** Megnyílt a Közlekedési Múzeum; **15.** Konkoly Thege Miklós a magyar államkincstárnak ajándékozta az *ógyallai magáncsillagvizsgálóját*; **20.** Jóváhagyták az Országos Orvosszövetség alapszabályait; **20-25.** Budapesten tartották a *II. Nemzetközi Acetilén Kongresszust*; **29.** *Cholnoky László (Ozora); **31.** *Bárány Nándor, (Kisbér); **jún.** Nopcsa Ferenc a bécsi tudományos akadémia osztályülésén előadást tartott első fajleírásáról; **3.** *Békésy

György (Bp.); **24.** *Pichler János (Arad); **júl. 1.** †Radó Kálmán (Karlsbad); **7.** *György István (Marosújvár); **11.** *Fejéregyházi Sándor (Szolnok); **20.** *Náray-Szabó István (Szombathely); **aug. 31.** *Érdi Krausz György (Bp.); *Kassay Dezső (Túristvándi); **szept.** Nagy nyári árvíz vonult le és pusztított a Duna felső szakaszán.; **9. 1899.** *Brassai; **Halász Gyula** (Brassó); **29.** *Bíró László József (Bp.); **30.** *Móra (Moravec) Károly (Sternberk, Morvaország); **okt. 1.** Felépül a *Magyar királyi Földtani Intézet* székháza a Stefánia-úton; **3.** *Barbarits Lajos (Veszprém); **16.** *Sámsondi Kiss Béla (Nagykároly); **nov. 2.** *Csala István (Cegléd); **5.** *Radó Sándor (Újpest); **14.** †Torma Zsófia (Szászváros, Hunyad m., ma: Orastie); **dec. 2.** †Szontagh Miklós (Újtátrafüred [ma Novy Smokovec, Szlovákia]); **11.** *Horánszky Nándor (Bp.); **14.** *Kardos Lajos (Rákospalota); **23.** *Gabányi-Grósz Andor (Magyaróvár); **30.** *Dancza János (Eger); **31.** †Paksy József (?)

1924. Az Egyesült Izzóban dolgozó Thury Pál és Tarján György szabadalmat kap a nagykristályos, alaktartó izzószálat eredményező volfrám gyártására. – A technika krónikája, 407.

Létrejött a nemzetközi izzólámpakartell (Phoebus-General Patent and Business Development Agreement), melynek megszervezésében Aschner Lipót is tevékenyen együttműködött. Ennek több ízben alelnöki, illetve elnöki tisztét is betöltötte. – MTL

Fonó Albert *Szállítógépek és vasúti járművek önműködő fék- és menetszabályozójának* a szabadalmát megvásárolta a német Siemens-cég. – MTL

Kandó Kálmán emlékiratban tett javaslatot a leggazdaságatlanabb szénnagyfogyasztó, a gőzüzemű vasút villamosítására. Javaslátában rögzítette, hogy ezt csak az országos energiagazdálkodáson belül lehet megoldani olyan rendszerrel, amely az 50 Hz frekvenciájú áramot közvetlenül tudja a mozdonyon használni. Ezzel a felismeréssel évekkel előzte meg az akkori műszaki világ kiválóságait, akik ezen alapvető megállapítást csak 1924-ben, az első londoni energia-világkonferencián nyilvánították a vasútvillamosítás elrendő céljául. – Verebély László: *A new system for main line electrification*. London, 1924. (First World Power Conf.);

Megalakult a *Budapesti Mérnöki Kamara*. Ld. cikkünket.

Megkezdte működését a bécsi és a berlini Collegium Hungaricum. – MNITK B. A.

Kós Károly megalapította az *Erdélyi Szépmíves Céh*-t, amely erdélyi írók műveit adta ki. – MTL

Tass Antal (Wodetzky József professzorral együtt) megalapította a „*Stella*” *Csillagászati Egyesületet*, 1925-ben megindította a *Stella* Évkönyvek sorozatát, 1927-ben a *Stella* folyóiratot. Ezt a szépen felvirágzó mozgalmat 1932-ben a gazdasági válság derékba törte.

Megjelent *Az orvosi tudomány magyar mesterei* című mű. – MTL

Megjelent Francé Rezső *A növények élete* című műve Budapesten. – MTL

A Rómában rendezett IV. nemzetközi talajtani konferencián megalakult a Nemzetközi Talajtani Társaság (International Society of Soil Science), melynek II. (kémiai)

ai) bizottsága, valamint az V. alkáli (szikes) albizottsága elnökéül a magyar Sigmond Elek professzort választották. – Móra L.–Próder I.: *A magyar kémia és vegyipar kronológiája*. 1997. 73.

A Klebelsberg Kunó kultuszminister javaslatára elfogadott 1924: XI. tc. a középiskola hármas differenciálásával – gimnázium, reálgimnázium, reáliskola – együtt, egységes jogi alapot adott az ezekből az intézményekből történő továbbtanulásra. – Móra L.–Próder I.: *A magyar kémia és vegyipar kronológiája*. 1997. 73.

Megkezdte működését a Magyar Film Iroda. Műterme 1927-ben épült a Bp. IX., Könyves Kálmán krt. 13–15. sz. alatt; ekkor költözött a műterembe a Pedagógiai Filmgyár Rt. is, és a két intézmény egybeolvadt. Az 1930-as évekig fő tevékenysége a Magyar Híradó készítése volt, a harmincas évektől – esetenként – helyet adott játékfilm-készítő vállalkozásoknak, majd 1941-től saját produkcióiban is forgatott játékfilmeket. Az államosítás után, 1951–57 között Magyar Híradó- és Dokumentumfilmgyár, 1957–64 között Budapest Filmstúdió néven működött. 1964-től a Magyar Filmgyártó Vállalat (MAFILM, Bp. XIV., Róna u. 174.) 2. sz. részlege volt. A létesítményt az 1990-es években lebontották. – Bp. Lex. I. 217., II. 58, 288.

Megalakult a Nemzetközi Dunabizottság, és ekkor szervezték meg a nemzetközi vízrajzi szolgálatot. – *Vízgazdálkodásunk számokban*; – D. S:

Megjelent Grofcsik János „*Építőipari Anyagtan*” c. könyve. – MTL

Megjelent 1924. Finkey József legismertebb könyve a Springer

Kiadónál *Die wissenschaftlichen Grundlagen der nassen Aufbereitung* címmel. (A könyv 1930-ban az Egyesült Államokban angol, 1932-ben a Szovjetunióban orosz nyelven is megjelent.) – MTL

Megjelent Öveges József első műve *Időjósítás és időmeghatározás* (Tata) címen. A kiadó feltételül szabta, hogy gyűjtsön kétezer előfizetőt. Ő „Adja el az esernyőjét!” címen tett közzé felhívást. A kétezer előfizetőt sikerült összegyűjtenie. – MTL

Megjelent Pólya György és Szegő Gábor leghíresebb műve, az „*Aufgaben und Lehrsätzen aus der Analysis*”, melyet csak „Pólya–Szegő” néven szoktak emlegetni. A mű matematika történetének legkiválóbb feladatgyűjteménye; feldolgozza az analízis számos területét, kiemelten a komplex függvénytant, de a geometria, a számelmélet, a kombinatorika, sőt a fizika is helyet kapnak benne; a problémamegoldás és a kutatás magaskolája. Első kötetének megjelenése óta négyszer adták ki németül, háromszor oroszul, egyszer angolul (1972-76), egyszer bolgárul és egyszer magyarul (1980-81). – MTL

Hajós Alfréd a párizsi olimpia szellemi versenyén „*Ideális Stadion*” tervével első díjat nyert. – MTL

Megjelent Hankó Béla *Tógazdasági tanácsadó pontyos tógazdaságok részére* című műve. – MTL

Megjelent Mende Jenő *Mennyiségtan érettségi feladatok gyűjteménye* című könyve. – MTL

Megjelent Hermann Imre *Psychoanalyse und Logik* című tanulmánya. – MTL

Megkezdték a Tassi Vízlépcső építési munkálatait. A vízlépcsőt 1927-ben helyezték üzembe. – F L.

Megjelent Bogdánfy Ödön *Az Alföld hidrológiája. Vízimunkálatok az Alföldön* c. munkája, amely a Duna és a Tisza vízjárásának leírása mellett a hazai vízszabályozások és társulati munkák történetét foglalta össze. – F L.

Elsősorban anyagi okok miatt ez évtől kezdve négy esztendőn át nem jelent meg az állami vízügyi szolgálat szaklapja, a *Vízügyi Közlemények*. – F L.

Az év folyamán elhelyezték a Dunán a folyami kilométer táblákat. – F L.

Újpesten megalakult a Hazai Pámtszövő-, Festő-, Fehérítő- és Kikészítőgyár Rt. (HPS) – Bp. Lex. I. 541.

Ld. még Naptár: **jan. 15-16.** Megalakult a Földmérő Magán Mérnökök Országos Szövetsége; **febr. 10.** ***Csizmadia Ernő** (Beje); **25.** ***Grastyán Endre** (Óriszentpéter); ***Szalay Miklós** (Bp.); **márc. 1.** ***Baráth Zoltán** (Pestújhely); **8.** ***Havassy Pál** (Nógrádszakál); **8-10.** Megalakult a Budapesti Mérnöki Kamara; **15.** Megindult Magyarországon a kísérleti műsorszórás; **20.** †**Rupcsics György** (Bp.); **ápr. 5.** †**Kajlinger Mihály** (Bp.); **11.** ***Bakos Béla** (Rákoshegy); **14.** Bukarestben aláírták a magyar–román vízügyi egyezményt; **24.** †**Zielinski Szilárd** (Bp.); **26.** Kihirdettetett az 1924. évi V. törvénycikk a Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról; **27.** Megtartotta alakuló közgyűlését a Tisza-Dunavölgyi Társulat; **máj. 12.** ***Horváth István** (Ároktő); **14.** †**Veszprémy Dezső** (Szeged); **20.**

Elfogadták az 1924. évi 11. törvényt, amely három középiskola típusról szól: a gimnáziumról, a reálgimnáziumról és a reáliskoláról; **21.** Megalakult az első önálló magyarországi *csillagászati társaság*, a „*Stella Csillagászati Egyesület*”; **jún. 24.** Megalakult a Magyar Nemzeti Bank; **júl. 13.** ***Czinkotszky István** (Munkács); **24.** †**Szily Kálmán id.** (Bp.); **26.** Kihirdetett az 1924. évi XVIII. törvénycikk az *Iparosok Országos Központi Szövetkezetéről és az ipari anyagbeszerző, termelő és értékesítő szövetkezetekről*; **aug. 2.** †**Rupcsics György** (Bp.); **11.** A Kereskedelemügyi Minisztérium rendeletével megalakult a M. Kir. Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet; **12.** ***Mórik József** (Debrecen); **szept. 4.** ***Kerekes József** (Tápe); **8.** ***Kelemen Frigyes** (Kézdialmás); **17.** ***Balázs Dénes** (Debrecen); **20.** ***Bodrogi Tibor** (Újpest); **22.** †**Lisznyai Damó Tihamér** (Bp.); **okt. 9.** ***Csaba László** (Bp.); **24.** ***Rényi Kató** (Bp.); **26.** †**Kepes Gyula** (Bp.); **dec. 31.** Az 1924. évi 27. törvény rendelkezett a középiskolai tanárképzés reformjáról.

1949. Kürschák József emlékére ettől az évtől a Bolyai János Matematikai Társulat minden évben megrendezi a *Kürschák József emlékversenyt*, a verseny évében érettségizett tanulók számára. – MTL

Megjelent New Yorkban Schweitzer Pálnak a kétütemű dízelmotorok töltéscseréjéről szóló könyve *Scavenging of Two-Stroke Cycle Diesel Engines* címen. Tíz év múlva spanyolul is kiadták. – MTL

Megjelent Selye János „*Textbook of Endocrinology*” c. könyve *Stress* c. monográfiája. – MTL

Az American Miller and Processor-ban publikálta Szász

Nándor a röpítéssel őrlésnél elért eredményeit. – MTL

Szele Tibor Rényi Alfréddel és Varga Ottóval megindította a már nemzetközi tekintélynek örvendő folyóiratot, a „*Publicationes Mathematicae*”-t. – MTL

Szőke Béla javasolta a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportnak a régi szerszámok és szerszámgépek nyilvántartásba vételét, majd gyűjtését. – MTL

Kahán Theó egyetlen magyar nyelvű írása: *A véletlen és a fizika* a Természet és Technika 1949. évfolyamában jelent meg, ugyanebben az évben adták ki *L'énergie atomique* című művét. – MLT

Nemes Tihamér a gondolkodás mélyebb megismerésének vágyától vezetve foglalkozott a sakkozógép kérdésével; egy változatának tervrajzát ebben az évben közölte. Ekkor jelent meg *Mechanical solution of diophantic problems* (Műegyetemi Közlemények) című dolgozata is. – MTL

Kormányrendelettel létrehozták Budapesten a *Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézetet*, első igazgatójává ifj. Rázsó Imrét nevezték ki.

Megindult a Budapesti Műszaki Egyetemen a hajómérnökképzés.

Megalakult az *Országos Vértranszfúziós Szolgálat*. – MTL

Megjelent Ludwig von Bertalanffy *Das biologische Weltbild* című műve Bernben. – MTL

Megjelent Fényes Imre *Zur wellenmechanischen Herleitung des statistischen Atommodells* (Z. f. Phys. című tanulmánya. – MTL

Káplány Géza közreműködésével létrehozták a *Műszaki Dokumentációs Központot*. – MTL

Megjelent Gruber József – Pattanytús Á. Géza *Szárnylapátos vízgépek* című munkája, Mérnöki Továbbképző Intézet sorozatában.

Janáky István és Farkasdy Zoltán tervei alapján megépült a Budapesti Műszaki Egyetem Stoczek utcai kutatóintézete. – MTL

Regőczy Emil megindította a *Geodézia és Kartográfia* című lapot. – MTL

Miskolcon megkezdte működését a *Nehézipari Műszaki Egyetem*. – MTL

Megalakult a *Távközlési Kutató Intézet*.

Létrejött a Borsodi Nitrogénművek Nemzeti Vállalat. (1952-ben a gyár Sajómenti Vegyiművek néven szerepelt, majd 1954-ben a Borsodi Kókszművek összevonásával alakult meg a Borsodi Vegyi Kombinát. – Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997. 98.

Sajóbáonyban megalapították az Északmagyarországi Vegyiműveket. – Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997. 98.

Tavasszal próbafúrásokat végeztek az új földalatti vasút építkezésével kapcsolatban. – Bp. Enciklopédia, 435.

Megalakult a Budapesti Fényképész Szövetkezet (FÉNYSZÖV). Fő tevékenységi köre műtermi és külső felvételek készítése, amatőr munkák kidolgozása, iratmásolás és filmforgalmazás volt. 1991-ben Rt-vé alakult, a fővárosban öt te-

lephelyen, 14 műteremben, laboratóriumban és stúdióban folytatja tevékenységét. – Bp. Lex. I. 229.

Üzembe helyezték Dorog, Kecskemét, Kőszeg, Tatabánya, Pilisszentiván és Pilisvörösvár vízművét, valamint Nagybátony és Oroszlány közüzemű csatornaművét. – Vízgazdálkodásunk számokban.; – D. S.

Megalapították a Fővárosi Tervező Irodát, a mai Budapesti Városépítési Tervező Rt. jogelődjét. – Bp. Lex. I. 256–257.

Budapesten megalakult a Cukoripari Kutatóintézet. – Bp. Lex. I. 316.

Megalakult a Danubia Szabadalmi Iroda (1989-től Danubia Szabadalmi és Védjegy Iroda Kft., Bp. V., Bajcsy-Zsilinszky u. 16.) – Bp. Lex. I. 319.

Budapesten megnyílt a Derkovits-terem (VI., Teréz körút 63.) – Bp. Lex. I. 325.

Létrehozták az Állami Épülettervező Vállalatot (ÁÉTV). – Bp. Lex. I. 43.

Megalakult a Dunafer-Lőrinci Hengermű Kft. jogelődje. – Bp. Lex. I. 344.

Megalakult az Elektromos Készülékek és Anyagok Gyára. – Bp. Lex. I. 365.

Megalakult az ÉPFU Építőipari Szállítási Vállalat. – Bp. Lex. I. 378.

Megalakult a Folyamszabályozási és Kavicskotró Rt. – Bp. Lex. I. 444.

Létrehozták a Budafoki Élesztő- és Szeszgyárat. – Bp. Lex. I. 163.

Megalakult az Állami Biztosító, a mai ÁB-Aegon Általános Biztosító (Bp. IX., Üllői út 1.) jogelődje. – Bp. Lex. I. 15.

Schweitzer Miklós emlékezetére a Bolyai János Matematikai Társulat 1949-ben egy hallgatók részére évenként kiosztásra kerülő Schweitzer Miklós-díjat alapított. – MTL

A MTESZ keretében új tagegyesületek jöttek létre: Energiagazdálkodási Tudományos Egyesület (ETE); Építéstudományi Egyesület (ÉTE), Gépipari Tudományos Egyesület (GTE), Híradástechnikai Tudományos Egyesület (HTE), Közlekedéstudományi Egyesület (KTE), Magyar Élelmezéstudományi Egyesület (MÉTÉ); Magyar Hidrológiai Társaság (MHT) és a Szilikátipari Tudományos Egyesület (SZTE). – Ld. cikkünket.

Mint önálló vízügyi feladatot ellátó intézményt, létrehozták az Árvédelmi Készenléti Szervezetet (ÁKSZ). – F. L.

A 104/1949.sz. Minisztertanácsi rendelet döntött az állami öntöző vállalatok létrehozásáról. – F. L.

Üzembehelyezték a kiskörei és a milléri öntözőrendszert. – (Fejér László)

Megépült Kecskemét, Kőszeg és Nagybátony közműves vízellátó rendszere. – F. L.

Ld. még Naptár: **jan. 7.** Kormányrendelet az egyetemek és főiskolák szocialista átszervezéséről; **9.** †**Abody (Anderlik) Előd** (Bp.); **19.** †**Patai Imre** (Phitadelphia, USA); **20.** Budapesten létrehozták a Fővárosi Műszaki Nyilvántartó Hivatalt; **23.** Közgyűlését tartotta a Magyarho-

ni Földtani Társulat Hidrológiai Szakosztálya, amelyen bejelentették a Magyar Hidrológiai Társaság, mint új egyesület megalakulását; **febr. 25.** †**Erdélyi Gyula** (Bp.); **ápr. 1.** Megalakult a Mélyépítő és Mélyfúró Nemzeti Vállalat; **14.** A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége kibővített elnökségi ülésén elfogadták a Szövetség első alapszabályát; **máj.** A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége határozatot hozott számos akadémikus tagságának felfüggesztéséről; **16.** Az oktatási reform kapcsán a bp.-i Tudományegyetemen a Bölcsészettudományi Karról leválasztották a természettudományi tanszékeket, és felállították az önálló Természettudományi Kart (TTK); **18.** †**Demeter Ferenc** (Szeged); **jún. 29.** Kormányrendelet a Gazdasági és Műszaki Akadémia létesítéséről, amely főiskolai végzettséget adott; **júl. 1.** Megjelent a szakérettségik szabályzata; **aug. 2.** †**Hérics Tóth Jenő** (Bp.); **19.** Megjelent az 1949. évi 23. törvény, amely alapján létrejött a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem; **20.** Az 1949. évi XX. törvényben kihirdetik a Magyar (Nép)Köztársaság Alkotmányát; **szept. 1.** Megnyílt az Állami Bábshízház; **5.** †**Konkoly Thege Miklós Andor** (Tagyos, Komárom m.); **okt. 1.** Megalakult a Bányászati Kutató és Mélyfúró Vállalat; **7.** A Kormány megalakította az Országos Vízgazdálkodási Tanácsot; **15.** †**Frölich Pál** (Szeged); **19.** Létrehozták a Mélyépítési Tervező Vállalat (MÉLYÉPTERV) elődjét, az Állami Mélyépítés-tudományi és Tervező Irodát (ÁMTI); **nov. 20.** Felavatták az újjáépített Lánchidat. **Ősszel:** Megkezdődött az oktatás a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen, amelynek jogelődje korábban Sopronban működött.

Az új egyetemről az 1949. évi 23. törvény rendelkezett. Bányamérnöki, kohómérnöki és gépészmérnöki karral működött.; Kötelezővé tették az orosz nyelv oktatását az általános iskolák felső tagozatában, a középiskolákban és a felsőoktatásban.; Budapesten megnyílt az Iparművészeti Főiskola.

1974. Ifj. Rubik Ernő agyában megszületik a „bűvös kocka” ötlete, melyre egy évvel később szabadalmat kért. – A technika krónikája, 543, 547. – MTL

Fényes Imre Heisenberggel együtt vezetett egy szeminárium-sorozatot Dubrovnyikban, a kvantumelmélet elvi kérdéseiről.

Megjelent Polzovics Iván és Lázár Péter közös műve, az *Engineering information in the Eastern European socialist countries with special regard to the national scientific and technical information system of a small industrializing country*. (Prepared for the Conference on Engineering Information in Developing Countries of the Committee on Engineering Information of the World Federation of Engineering Organizations, Cairo, 1974. Bp., 1974.) – MTL

A miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen megalakították az *Egyetemtörténeti Bizottságot*.

Budapesten megnyílt az első Domus Bútor- és Lakberendezési Áruház. – Bp. Lex. I. 336.

Megjelent Ligeti László *A Balaton és szabályozása* c. munkája, amely első ízben foglalta össze a balatoni vízimunkák történetét. – F. L.

Üzembe helyezték a vízben szegény Mátra-vidék ivóvíz-szük-

ségletének részbeni kielégítésére a Nagy-patak vizét felduzzasztó, 1 millió köbméteres Csórréti-tározót. – F. L.

Ld. még Naptár: febr. 2. †Lakatos Imre (London); 3. †Dienes Lajos László; Louis L. D. (Boston); 6. †Ács Tivadar (Bp.); 12. Jugoszlávia, Magyarország és Csehszlovákia képviselői aláírták az Adria-kőolajvezetékéről szóló szerződést; 14. A kormány a közös magyar-csehszlovák bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer megépítéséről tárgyalt. Elfogadták Országos Vízügyi Hivatal, az Országos Tervhivatal elnökei és a pénzügyminiszter közös előterjesztését; febr.-márc.-nov. A budai középkori királyi palota területén, az egykori nagy várpiac feltárása során előkerült az Anjoukori gazdag udvari művészet jelentős emléke, a „budavári gótikus szoborlelet”. márc. 31. †Papp Szilárd (Bp.); máj. 17. Felavatták a kőbányai Nemzetközi Vásárközpontot, és megnyitották az első szakosított tavaszi Budapesti Nemzetközi Vásárt; 20. †Kalász Elek (Bp.); 28-29. A középiskolások először írtak közös érettségi-felvételi dolgozatot matematikából és fizikából; 29. †Bacsó Nándor (Bp.); jún. 6. †M. Zemplén Jolán (Bp.); 18-21. Megnyílt a KGST 28. ülészsaka Szófiában. A résztvevő országok megállapodtak az orenburgi gázlelőhely kitermeléséről és a hozzávezető gázvezetékek építéséről; 25. †Lánczos Kornél (Bp.); júl. 4. †Szundy Jenő (Makó); aug. 25. †György István (Bp.); szept. 1. A korábbi tanítóképző intézet átszervezésével Szombathelyen megnyitották a Tanárképző Főiskolát; 4. A Minisztertanács 1046/1974.(IX.4.) sz. határozatával létrehozta az Országos Környezetvédelmi Tanácsot; 13. Győrben átadták a Közlekedési és

Távközlési Műszaki Főiskolát;
22. †Járay Pál (St. Gallen); **okt.**
5. †Róka Gedeon (Bp.); **15.**
†Detre (Dunst) László (Bp.); **26.**
Kairóban megnyitották a Magyar

Tudományos és Kulturális Köz-
pontot; **29. †Koch Ferenc** (Bp.);
nov. 6. †Dékány Sándor (Bp.);
dec. 6. Budapesten átadták a De-
ák téri aluljárót.

- 5. 1899.** ***Alexits György** (Bp.) matematikus, egyetemi tanár. 1924-ben a grazi egyetemen doktorált. 1941-től a bp.-i Műegyetemen tevékenykedett. Grazban szerzett doktorátusát Kolozsváron honosították, majd 1943-ban a Műegyetemen magántanárrá habilitálták. 1945 után tevékenyen részt vett a közéletben. Volt közoktatásügyi államtitkár, a Tudományos Tanács, majd 1949-50 között az MTA főtitkára. 1948-ban ny.r. tanárrá nevezték ki a Műegyetem III. sz. matematikai tanszékére, melynek 1967-ig vezetője volt. 1948-ban az MTA lev., majd 1949-ben r. tagja lett. 1967-től az MTA Matematikai Kutató Intézetében tevékenykedett osztályvezetőként, majd 1969-től tudományos tanácsadóként. Számos hazai és külföldi kitüntetésben részesült, így többek között 1951-ben a Kossuth-díj első fokozatát kapta. Élete utolsó húsz évében számos külföldi vendégprofesszori meghívásnak tett eleget. Több külföldi és hazai egyetem díszdoktora volt. A Bolyai János Matematikai Társulat díszelnöke és az Acta Mathematica Hungarica szakfolyóirat főszerkesztője volt. Tudományos kutató tevékenysége a matematika több részterületére terjedt ki. Foglalkozott valós függvénytantal, görbeelmélettel, metrikus geometriai kérdésekkel. Legnagyobb jelentőségű eredményeit a Fourier-analízisben és az approximációelméletben érte el. Nyolc monográfia és 88 szakcikk szerzője, köztük matematikatörténeti dolgozatoké is. Fm.: Az új görbeelmélet. Homogén racionális görbékről. Bp., 1937.; Bolyai János. Bp., 1952.; Fourier-sorok, harmonikus analízis. Bp., 1953.; Convergence problems of orthogonal series. New York–Oxford–Paris, 1961.; Approximation Theory. Bp., 1983. (†Bp., 1978. okt. 14.) - MTL
- 7. 1949.** Kormányrendelet hoztak az egyetemek és főiskolák szocialista átszervezéséről. Több oktatót eltávolítottak a katedráról ideológiai okokból. – MNITK (B. A.)
- 1974.** Megkezdődött Budapesten a XI. Kruspér utcában a Budapesti Műszaki Egyetem 832 főt befogadó kollégiumának építése, melyet Nagy Béla tervezett. – (H. Gy.)
- 9. 1849.** ***Brózik Károly** (Máramaros-sziget, ma Sigethu Marmatiei, Erdély), földrajztanár, tankönyvszerkesztő, földrajztörténet író, 1873–1905 között a Bp.-i II. ker. Főreáliskola (a mai I. ker. Toldy F. gimnázium) tanára. Számos földrajzi tankönyv szerzője, ezek az első világháború végéig használatban voltak. Fontos szerepe volt az első részletes hazai atlasz szerkesztésében is (Nagy Magyar Atlasz, 1896–1906), több iskolai atlasz szerkesztője. Részben saját kutatásai alapján alapos részlettanulmányokat és összefoglaló műveket írt a Föld megismerésének történetéről. A Magyar Földrajzi Társaság munkájában és vezetésében tevékenyen közreműködött. Fm.: Közép-ázsiai utazók. Bp., 1881.; Serpa Pinto utazása... uo. 1884.; Kolumbusz Kristóf. Bp., 1889. – (†Bp., 1911. júl. 12.) MUL; Szinnyei; (B. L.)
- 1949.** †**Abody (Anderlik) Előd** (Bp.) aviatikus, műegyetemi tanár. Az első világháború végén Fischamend repülőkísérleti állomásán teljesített katonai szolgálatot, ahol neves repülő szakemberekkel, köztük Kármán Tóddal került szoros kapcsolatba. 1921-ben mérnöki diplomát szerzett a budapesti Műegyetemen, majd tanársegéd lett az egyetem mechanika tanszékén. 1923-tól a Légügyi Hivatalnál mint statikus, majd mint aerodinamikai referens dolgozott. 1925-ben műszaki doktori

oklevelet szerzett, Rockefeller-ösztöndíjat nyert és előbb Göttingenben, majd a londoni Imperial College of Sciencen folytatott aerodinamikai tanulmányokat. 1929-től a Légügyi Hivatalban a repülőgép-ellenőrzési osztály vezetésével bízták meg, ezzel egyidőben a "repülőgépek stabilitása" tárgykörből magántanári képesítést szerzett a bp.-i Műegyetemen. Ezidőben irányította az AVIS (A. E. – Varga László tervezésében épült) vadászrepülőgép-típusok acélcsővázas szerkezeteinek építését. 1936-ban megbízták a Műegyetem Aerodinamikai Intézetének és berendezéseinek megtervezésével, majd – a Légügyi Hivatal támogatásával – az új aerodinamika tanszék vezető tanára lett. Itt üzembe állította az első egyenes áramú, szívásos rendszerű szélcsatornát a hozzá tartozó mérőberendezésekkel. Az oktatási és kísérleti munkák során irányításával a készülő új magyar repülőgéptervek aerodinamikai tényezőinek meghatározása mellett a német DVL (Deutsche Versuchsanstalt für Luftfahrt) megrendelésére, bér munkában több új német repülőgépterv főelemének (pl. repülőgéptörzseknek) aerodinamikai méréseit is elvégezték a második világháború idején. Több publikációban foglalkozott a nagy sebességű repülés várható gázdinamikai problémáival és a hangsebesség körüli és feletti áramlások vizsgálati módszereivel. Jó érzékkel határozta meg a repülőszervezetek várható fejlődési formáit. (*Dés, 1896. nov. 27.) – MTL

13. 1824. ***Hollán Ernő** (Szombathely) A bécsi hadmérnöki akadémián tanult (1839). Széchenyi István bizalmas köréhez tartozott. Az 1848-as szabadságharcban hősi helytállásáért Kossuth őrnaggyá és hadmérnöki főnökké nevezte ki. Erődítési munkálatainak nagy sze-

repe volt Pétervárad védelmében. A szabadságharc bukása után internálták, majd börtönbe vetették. Kiszabadulása után mint mérnök, úttörő munkát végzett a talajjavítás terén, és szerepet játszott a dunántúli vasúthálózat kialakításában. Ő végezte az első alagcsövezéseket hazánkban. 1856-ban Bécsben jelent meg *Magyarország vasúthálózatának rendszere* című könyve. A Magyar Tudományos Akadémián székfoglaló értekezését 1859-ben *Az újabb szerkezetű vasúti hidakról, különösen a rácsrendszerről* címmel tartotta meg. Rendes tagsági székét *A vasutak keletkezése és általános elterjedése* című hatalmas értekezésével, 1861-ben foglalta el. 1864-ben Pesten jelent meg *Magyarország forgalmi szükségletei* című műve, amelyben részletesen kifejti elképzeléseit. 1865-től az országgyűlés tagja, 1867–70-ben közlekedési, 1870–72 között honvédelmi államtitkár. Jelentős szerepe volt a kiegyezés utáni közlekedéspolitikai kialakításában, amely Budapest központi helyzetének megerősítésével Széchenyi elgondolásait kívánta követni. A kiegyezés utáni magyar vasútpolitika elve *Magyarország vasúthálózata* című, 1867-ben kiadott tanulmányán alapul. 1875-ben altábornagyként nyugalomba vonult, ugyanettől az évtől a főrendi ház tagja. Személyében a magyar mérnöki kar lelkes szervezőjét, és a műszaki tudományos élet egyik legaktívabb társadalmi munkását tiszteli az utókor. A Magyar Mérnök- és Építész Egylet alapítója és első elnöke (1866–1885). Érdemei elismerésül az egylet 1885-ben Hollán Ernő-pályadíjat alapított az év legjelentősebb műszaki tanulmányának jutalmazására. (†Bp., 1900. máj. 28.) – MTL (Cs. B. - D. S.)

14. 1899. †**Micskey Imre** (Cece) mérnök. 1859-től a Nádor-Csatorna Társu-

lat igazgató főmérnökeként jelentős szerepet játszott a Sió-Balaton szabályozása koncepciójának kidolgozásában, valamint a Sárrét-öntözés terveinek elkészítésében. A kiegyezés után, 1871-ben a Közmunka- és Közlekedési Minisztérium elnöki osztályának vezetőjeként lépett állami szolgálatba, ahol fő feladatát a vízjogi kérdések rendezése és a társulatok működésével kapcsolatos állami irányítás jelentették. Szakirodalmi munkássága elsősorban az árvízmentesítés, tagosítás és a vízjogi kérdések témakörét érintették. (*Mezőszentgyörgy, 1820. aug. 1.) Szinnyei; Sárközy; MÉL (F. L.)

15-16. 1924. Megalakult a Földmérő Magán Mérnökök Országos Szövetsége. Elnöke Oltay Károly, főtitkára Szesztay Sándor. — (R. F)

19. 1899 ***Bereczky László** (Bp.) építész. 1930-tól számos pályázaton nyert díjat. A II. világháború után főleg ipari létesítményeket tervezett, így az Oroszlányi Erőművet, a Tiszapalkonyai Erőművet stb. — (H. Gy.)

1949. †**Patai Imre** (Philadelphia, USA) A bp.-i műegyetemen szerzett gépészmérnöki diplomát 1917-ben, rövid ideig itt volt tanársegéd, majd a Telefongyárba került. 1921-ben az újonnan alakult Egyesült Izzólámpa Rt. kutatólaboratóriumában elektroncső fejlesztéssel kezdett foglalkozni, majd Vatea néven önálló elektroncsőgyárat alapított 1924–25-ben a Vatea csövek kezdtek teret nyerni a hazai piacon. Igen jó érzéke volt a legújabb fizikai eredmények gyakorlatba való átültetéséhez és a munkatársak kiválasztásához is. Munkatársa volt néhány évig Kalmár László és Schay Géza (később mindketten az MTA tagjai). Segítette a hazai atomfizikai kutatásokat, így a bp.-i Tudományegyete-

men Barnóthy Jenő és Forró Magdolna által épített kozmikus sugárzást mérő berendezés rádiócsöveit ő bocsátotta az egyetem rendelkezésére, majd az Angliából Debrecenbe hazatért Szalay Sándor mérőberendezéséhez is ő adott csövet. A Vatea cég kutatásai több jelentős eredményt hoztak, pl. a koloid katód előállítás terén: ebben az időben ez volt a legjobb minőségű katód. A koloid grafitréteg előállítását is sikerrel oldották meg, aminek az elektroncsőtechnológián kívül is több alkalmazást találtak. A háború kitörése idején saját, Istenhegyi úti házában létrehozta a Vákuumtechnikai és Villamosági Rt. névre keresztelt üzemet, amely elsősorban röntgencsőgyártással foglalkozott. A háború után Svédországba ment, majd az USA-ban, Pennsylvaniában telepedett le. Itt a Franklin Intézetben megint azzal a kutatási témával – a fémek kontaktpotenciáljával – foglalkozott, amit még Bp.-en, az 1920-as évek végén kezdett el. Váratlan halála miatt ezeket az eredményeket munkatársai publikálták. (*Bp., 1894. dec. 10.) – MTL

20. 1949. Budapesten létrehozták a Fővárosi Műszaki Nyilvántartó Hivatalt. — Bp. Lex. I 218.

22. 1974. Bp.-en befejeződött a Központi Állami Kórház Rendelőintézetének építése (Kútvölgyi út), Pázmány Margit tervei alapján. — (H. Gy.)

23. 1549. †**Honterus (Austen), Johannes** (Brassó), teológus, humanista kozmográfus, könyvnyomtató és fametsző, térképszerkesztő. Tanulmányait szülővárosában kezdte, 1520-ban a bécsi egyetemre iratkozott, ahol 1525-ben a művészetek mesterévé avatták. 1530 körül Krakkóban adta ki a híressé vált földrajzi „emlékeztető kézikönyv”, a *Rudimentorum*

Cosmographiae első változatát. 1530–33 között Bázelen elsajátította a nyomdász mesterséget. Ekkor készítette el híres Dél-Erdély térképét, amely másfél évszázadra minden további Erdély-térkép alapjává vált (*Chorographia Transylvaniae*, 1532 k.) Itt szerkesztette és metszette fába az első modern, a mai elveknek megfelelő csillagtérképét is, amely azután öt további kiadást is megért. 1534-ben már újból Brassóban volt, ahova nyomdai felszerelést is magával hozott, majd utóbb papírmalmot is létesített. Haláláig harmincnél több könyvet adott ki, és elkészítette a *Rudimenta Cosmographica* (Bevezető a világleírásba) bővített kiadását (ennek melléklete 3 ábra, egy kétlapos világtérkép – Amerika egyik korai ábrázolásával –, valamint 12 részlettérkép). 1530-tól 162 év alatt 126 kiadásáról van tudomásunk, amelyek latin, német, francia és olasz nyelven jelentek meg a világ számos nyomdájában. Szülőföldjén 1542-től nagy lendülettel terjesztette a Lutheri reformációt. 1544-ben a város vezető papjává választották. Reformátori tevékenysége alapján Luther “a magyarok apostolának” nevezte. Igen fontos volt iskolaszervezői munkája is. Nála találkozunk először a református kollégiumokban utóbb elterjedt diák önkormányzattal. Szobra a brassói Fekete Templom előtt áll, ami az évente rendezett Honterus Festnek volt központja. (*Brassó, 1498.) - Bartha L.: J. H. térképei. Föld és Ég, 1982/11.; Borsa G.: H. két fametszetű csillagtérképe. TTK 1963/3.; Hrenkó P.: 450 éves térkép Erdélyről. Geodézia és Kartográfia, 1982/4.;

Nussbacher, G.: J. H., Kriterion, Bukarest, 1977.; Meschendorfer, H.–Mittelstrass, O.: Siebenbürgen aug. alten Karten, Heidelberg, 1996.; „Rudimenta Cosmographica”. Térképtudományi Tanulmányok, 10. kötet, ELTE Térképtudományi tanszék, Bp., 1987.; MTL (B. L.)

- 1949.** Közgyűlését tartotta a Magyarhoni Földtani Társulat Hidrológiai Szakosztálya, amelyen bejelentették a Magyar Hidrológiai Társaság, mint új egyesület megalakulását. Az MHT egyúttal tagként csatlakozott az MTESZ-hez. – Ld. cikkünket.
- 24. 1874.** ***Becker Ádám** (Pölöske), mérnök. Úttörő munkát végzett a mezőgazdasági vízrendezéseknél és az alagcsövezéseknél. A Vág szabályozásánál azóta általánosan elterjedt újításokat vezetett be. Munkájáról több cikkben számolt be szaklapokban. (†Bp., 1956. jan. 1.) – MÉL (F. L.)
- 25. 1774.** E napon keltezte Mária Terézia azt a leiratát, amelyben tudatta a magyar kancelláriával, hogy az új közigazgatási rendszer kidolgozását a Bécsben székelő Udvari Tanügyi Bizottságra bízta. Ennek az irányelvei alapján kezdte meg a pozsonyi Helytartótanács illetékes hivatala a tanügyi reform tervének elkészítését. – MNITK (B. A.)
- 31. 1874.** Wein János főmérnök beadta Pest város törvényhatóságának az ideiglenes vízvezeték kibővítésére készített tervét, amelyet a város vezetői el is fogadtak. Wein János később a Fővárosi Vízművek első igazgatója lett. – (F. L.)

1889. Az 1897. évi árvízi károkhoz hasonló pusztítások megelőzése érdekében a földművelésügyi miniszter hivatalból elrendelte a Margittaszigeti Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat megalakítását. A mohácsi székhelyű társulat élére Német Lipót személyében miniszteri biztost küldtek ki, aki a tervek elkészítése után megindította az ármentesítő munkálatokat. Az előbbiekhöz hasonló céllal és módon jött létre az ugyancsak mohácsi székhelyű Mohács-kölkedi Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat is. – (F. L.)

1. 1874. Kolozsvárott megjelent az *Erdélyi Múzeum* című folyóirat első száma, Finály Henrik szerkesztésében. – MTK III.

2. 1974. †**Lakatos Imre** (London) matematikus, tudományfilozófus. L. I. (Lipschitz, Molnár) 1944-ben Debrecenben kezdte matematika-fizika és filozófia szakon egyetemi tanulmányait. 1945-ben Budapestre, az Eötvös-kollégiumba került. Magyarország német megszállása alatt bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba. 1948-ban Debrecenben doktort. Lukács György tanítványi köréhez csatlakozott. 1950-ben letartóztatták, majd 1953-tól, szabadulása után matematikusként dolgozott; lefordította Pólya György *A gondolkodás iskolája* című könyvét. 1956-ban Angliába emigrált. 1960-ban Cambridge-ben megszerezte a Ph. D. fokozatot a *Bizonyítások és cáfolatok* című művének első változatával. 1960-tól a London School of Economics-on Karl Popper asszisztense lett, majd átvette a tanszéket. 1969-től a London University, 1971-től pedig a Boston University professzora volt. *Bizonyítások és cáfolatok* című első nagyszabású munkája Pólya heurisztikájára és Popper tudó-

mánymetodológiájára támaszkodva, annak a Lakatos-féle tételnek a bizonyítása, hogy a matematika tudományának fejlődése nem modellezhető az axiomaticus-deduktív úton előállított teoreémák egyszerű felhalmozódásaként. Tudományfejlődés-elméletében, a tudományos kutatási programok metodológiájában nem egyes elméletekre, hanem elmélet-sorozatokra értelmezi a tudomány fejlődésének fogalmát, így felfogásában a tudományos megismerés folytonos és progresszív folyamat. (*Bp., 1922. nov. 5.) –MTL

3. 1824. ***Csókás József** (Kecskemét) a Kecskemét környéki szőlő- és gyümölcskultúra előfutára. Saját telepítésű gyümölcsösében és szőlőültetvényén hasznosította szaklapokból, könyvekből és megfigyeléseiből szerzett tudását. 1856-ban a Hackenast Kiadó pályázatán díjat nyert a gyakorlatban legjobban bevált szőlőművelési eljárás ismertetésével. Tapasztalatait később szaklapokban tette közzé (Falusi Gazda, Kertész Gazda). Az 1870-es években rendszeresen díjat nyert kiállításokon bemutatott szőlőivel és gyümölcseivel. A bor minőségének javítása érdekében megfelelő borpince létesítésével kísérletezett. Kecskemét-Miklóstelepen - mint felügyelő bizottsági tag - segítette 200 holdas mintagazdaság kialakítását. Ritkaságszámba menő esemény volt 1897-ben, hogy a miniszter személyesen adta át a király Arany Érdemkeresztjét Csókás Józsefnek, az egyszerű parasztembernek. (†Cegléd, 1905. nov. 30.) – MAÉ I. (F. K. L.)

1974. †**Dienes Lajos László; Louis L. D.** (Boston) orvos, biológus, tud. kutató, felfedező. (*Tokaj, 1885. szept. 4.) - MÉL IV/191

- 6. 1799.** *Frivaldszky Imre, frivaldi (Bacskó) zoológus. A pesti egyetemen 1823-ban orvosdoktori oklevelet szerzett. Már orvosi tanulmányainak idején természetrajzi kutatásokat végzett a Kárpátok vidékén. Még diplomájának megszerzése előtt kinevezték a Nemzeti Múzeum természetrajzi osztályához segédőri beosztásban. 1830-ban a pesti egyetem orvosi kara jegyzőnek választotta meg. 1833-ban Füle András segítségével gyűjtő-expedíciót szervezett a Balkánra, melynek eredménye mintegy 2000 növény és 3000 állatfaj volt. Még két kutatóutat hozott létre a Balkán területére, továbbá Kis-ázsia. Utolsó külföldi kutatóútját unokaöccse, Frivaldszky János társaságában 1846-ban tette meg, ez alkalommal a Balkánon, Kis-Ázsia nyugati partvidékén és Szicíliában gyűjtöttek. Új botanikai és zoológiai eredményeik, gondos illusztrációk kíséretében elsősorban a Magyar Tudós Társaság Évkönyveiben, valamint a regensburgi „Flora” című folyóiratban láttak napvilágot. Közülük talán a legszebb eredmény a Rodope-hegységben felfedezett új Gesneriaceae-genusz monotipikus faja, melyet F. I. egykori professzorának emlékére *Haberlea rhodopensis* néven vezetett be a tudományba. Nemcsak számos új fajt, főként rovarokat írt le, hanem általános faunisztikai és állatföldrajzi kérdések, ezek kárpát-medencei problémáinak megoldásában is jeleskedett. (†Jobbágyi, 1870 okt. 19) - MTL
- 1974.** †Ács Tivadar (Bp.), újságíró, kultúrtörténész, az amerikai magyarság történetének és tevékenységének kutatója. Több magyar természetkutató, földrajzi utazó és tudós Amerikában végzett munkáját, ottani életét tárta fel részletesen, alapos forráskutatással. Fm.: *Akik elvándoroltak*. Bp., 1940. (24 életrajz); *Magyarok Latin-Amerikában*. Bp., 1944.; *Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban*. Bp., 1966. (*Bp., 1901. nov. 1.) - MUL; Gulyás P.; (B. L.)
- 9. 1874.** *Kabdebo Gyula (Bp.) építész. A főváros szolgálatában állt, az 1910-1912. évi kislakás- és iskolaprogram vezetője volt. Czigler Győző egyetemi tanárral együtt szerkesztette *Az építészet története* című háromkötetes művet. *Helyreállított műemlékeink* című kiadványsorozata a nagyobb restaurálásokat ismerteti. - (H. Gy.)
- 10. 1924.** *Csizmadia Ernő (Beje) agrárközgazdász, egyet. tanár. (†Bp., 1984. nov. 14.) - MÉL IV/162
- 12. 1974.** Jugoszlávia, Magyarország és Csehszlovákia képviselői aláírták az Adria-kőolajvezeték építéséről, kezeléséről és használatáról szóló szerződést. A szovjet szállításokat ellensúlyozandó arab kőolaj szállítását tervezték rajta Rijekától Százhalombattáig Csehszlovákia felé. - MTK (B. A.)
- 14. 1774.** Benyovszky Móric ezen a napon érkezett meg a Madagaszkár északkeleti partvidékén található Antongil-öbölbe, ahol az Antainambalana folyó torkolatánál telepedett le. Itt építette ki Louisbourgnak elnevezett központi telepét. - MTL
- 1974.** A kormány a közös magyar-csehszlovák bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer megépítéséről tárgyalt. Elfogadták az Országos Vízügyi Hivatal, az Országos Tervhivatal elnökei és a pénzügyminiszter közös előterjesztését. - MTK (B. A.)
- 16. 1899.** A vízügyi igazgatás szervezetének korszerűsítése érdekében az Országos Vízügyi Hivatalt hat szakterületi osztállyal Országos

Vízépítési Igazgatósággá szervezték át. – (F. L.)

25. 1924. ***Grastyán Endre** (őriszentpéter) idegfiziológus, egy. tanár, az MTA I. tagja (1982). Orvosi diplomáját a Pécsi Orvostudományi Egyetemen szerezte, majd Lissák Kálmán intézetében kezdte pályáját. Az 1950-es években jelentős eredményeket ért el az elektrofiziológiai és magatartás-kutatási módszerek meghonosításában és továbbfejlesztésében. Úttörő jelentőségű a hippocampus működésével foglalkozó munkássága; 1959-ben New York-ban a Macy-alapítvány szimpóziumán *A hippocampus és a magasabb idegtevékenység* címen tartott nagysikerű előadást. Ekkor Los Angelesben az UCLA agykutató intézetben dolgozott. 1978-tól a POTE Élettani Intézetének igazgatója és az ott működő MTA Idegéletani Tanszéki Kutatócsoport irányítója volt. Munkássága során a kezdetektől foglalkoztatta a játék élettani és lélektani háttere; akadémiai székfoglaló előadását *A játék neurobiológiája* címen tartotta. (†Pécs, 1988. jún. 17.) – Ádám György: G. E. 1924–1988. Magyar Tud. 1989. 1. sz.; Molnár Péter: G. E. életműve. Magyar Pszichológiai Szle. 1990. 1–2. sz.; MÉL IV.

1924. ***Szalay Miklós** (Bp.) vízépítő mérnök, a műszaki tudományok kandidátusa. Éveken át a BME Vízépítési Tanszékének nagy felkészültségű oktatója volt. Egyetemi tanárként jelentős szerepet játszott a Khartoumi Egyetem vízépítési tanszékének megszervezésében. Számos UNESCO tanfolyam előadója volt. (†Bp., 1978. jún. 12. Bp.) – HK; MÉL; (F. L.)

1949. †**Erdélyi Gyula** (Bp.) hadtörténész, ezredes. (*Nagyanna, 1892. febr. 16.) - MÉL IV.

27. 1874. † **Lázár Kálmán, szárhegyi** (Erzsébetváros, Kis-Küküllő m. – ma: Dumbráveni) földbirtokos, madártan kutató, politikus. Tanulmányait Nagyenyeden és Kolozsvárott végezte. 21 évesen a szabadságharc katonája, ezért nyolc hónapi fogságot szenvedett. Kiszabadulása után birtokára vonult vissza és állattani gyűjtéssel foglalkozott. Utóbb nagy külföldi tanulmányutakat tett, és kora több elismert szakemberével került baráti kapcsolatba. Főként madárgyűjtéssel és megfigyelésekkel foglalkozott, gyűjteménye kb. 2000 madárból és 8000 tojásból állt. Tevékeny részt vállalt a Természettudományi Társulat szervezésében. Tanulmányai belföldi és külföldi lapokban jelentek meg. Az MTA 1867-ben lev. taggá választotta. Politikai tevékenysége kevésbé volt sikeres, és súlyos lelki válságba sodorta. Fm.: A légurai. 1866.; A szabad természetből, 1873. (*Bencenc, ma: Aurel Vlaicu, 1827. máj. 27.) - Xántus J.: Emlékbeszéd... MTA Értekezések a Term. tud-ok köréből, VI. k. I. sz. 1875.; Budapesti Közlöny, 1875/46.; MTL; (B. L.)

febr.- márc., nov. 1974. A budai középkori királyi palota területén, az egykori nagy várpiac feltárása során előkerült az Anjou-kori gazdag udvari művészet jelentős emléke, a „budavári gótikus szoborlelet”. Feltárását Zolnay László irányításával végezték. – Zolnay László–Marosi Ernő: A budavári szoborlelet. Bp., 1989.; Bp. Lex. I. 274.; MTK (B. A.)

- 1799.** A Dunán levonuló jeges árvíz (830 cm) következtében romba dőlt a Ferencváros. Az ár Pest alatt több helyen átszakította a töltést és elöntötte Pest, Foktő, Fajsz és Kalocsa egy részét. – Bp. Lex. I. 79.; Vízgazdálkodásunk számokban. Az Országos Vízügyi Főigazgatóság kiadványa, Bp., 1961. 14. o.; (D. S.)
- 1. 1924.** ***Baráth Zoltán** (Pestújhely) biológus. – (†Nagykanizsa, 1982. okt. 2.). – MÉL IV/57
- 4. 1799.** †**P. Liesganig, Joseph** (Lemberg – Lvov), olasz születésű jezsuita, majd világi pap, matematikus, csillagász-geodéta, Kassán a matematika tanára, 1773-ig a bécsi jezsuita csillagvizsgáló vezetője, a rend feloszlata után Kelet-Galícia kormányzótanácsának tagja. Térképfelvételeket készített. A Habsburgok birodalmában – Magyarországon is – először végzett ún. meridián fokmérést a Föld méreteinek meghatározása céljából: 1767-ben Morvaország és Alsó-Ausztria, 1869-ben Magyarország területén, Csurog és Kistelek között. Mérései hazánk felméréseinek alapvonalául szolgáltak. Fm.: *Dimensio graduum meridiani Viennensis et Hungarici...* Wien, 1770. (*Graz, 1719. február 13.) – (B. L.)
- 1974.** Megkezdődött Csepelen a Kiss János altábornagy utcában a Csepeli Vasmű ötszáz férőhelyes munkásszállójának építése. – (H. Gy.)
- 6-7. 1799.** Pestet, Budát és Óbudát a Duna jeges áradása öntötte el. – Réthly: IE
- 7. 1899.** ***Millner Tivadar** (Pécs) vegyészmérnök. 1917-ben jeles érettségi után iratkozott be a Műegyetemre, ahol 1923-ban kitűnő minősítéssel vegyészmérnöki oklevelet szerzett, majd 1924-ben belépett a Tungsram gyárba. 1927-ben négy, 1928-ban két publikációja jelent meg, ezek közül ötnek Bródy Imre volt a társszerzője. 1929-ben közösen kaptak szabadalmat volfrámszálas, kripton-töltésű izzólámpára. A kripton-töltés lehetővé tette az izzósál hőmérsékletének emelését, a hőveszteség csökkentésére célszerűnek látszott a volfrámszálat kis térfogatban helyezni el, de ugyanezt kívánta a drága kripton-gázzal való takarékoskodás szempontja is. Új, az addigiaknál jobb hatásfokú és fehérebb fényt adó lámpájuknak alapvető sajátága a kétszeresen felcsavart – duplaspirál – volfrámszál. Ennek a megalkotása M. érdeme. Az izzólámpák számos más kérdésével is foglalkozott, így pl. a lámpák ún. ívleégésével. A Magyar Tudományos Akadémia 1954-ben levelező, 1961-ben pedig rendes tagjává választotta. 1963-tól a Miskolci Nehézipari Egyetemen c. egyetemi tanárként adott elő. Fm: *A vákuumtechnikai volfrámfém előállításának és tulajdonságainak természettudományos kérdései.* (Akadémiai székfoglaló) MTA Műsz. Tud. Oszt. Közl. 1957. 243.; *Fémfizikai ismeretek.* Tankönyvkiadó. 1964. (†Bp., 1988. okt. 28.) - MTL
- 8. 1924.** ***Havassy Pál** (Nógrádszakál) Ybl-díjas építészmérnök. A bp.-i Műegyetemen 1950-ben szerzett építészmérnöki oklevelet, majd a Középülettervező Vállalatnál helyezkedett el. Részt vett a Műegyetem és a Gödöllői Agrártudományi Egyetem új épületeinek tervezésében. Az ötvenes évek végén bekapcsolódott a Budavári Palota helyreállításának tervezésébe. Az Országos Széchényi Könyvtár részére kijelölt krisztinavárosi szárny tervpályázatán első díjat nyert és megbízást kapott a tervezés irányítására. 1964-től nyugdíj-

ba vonulásáig (1984) az Országos Műemléki Felügyelőség főmérnöke, majd ált. ig. h. Irányította a rodostói Rákóczi-ház helyreállítását, majd Erdei Ferencsel közösen a Bp. I., Táncsics Mihály u. 1. alatti műemléképület helyreállítását (ma Országos Műemlékvédelmi Hivatal). (†Bp., 1985. júl. 23.) – Horler Miklós: H. P. Magyar Építőművészet, 1986. 1. sz.; MÉL IV. 362.

8-10. 1924. Megalakult a Budapesti Mérnöki Kamara. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet keretében kezdeményezés indult a mérnöki rendtartásért, melynek eredményeként 1923-ban az országgyűlés elfogadta a XVII. törvénycikket a mérnöki rendtartásról és a mérnöki kamaráról. Az 1924-ben életre hívott Budapesti Mérnöki Kamara országos hatáskörrel, a Kereskedelmiügyi Minisztérium irányítása alatt működött. Célja a mérnöki testület tagjainak szervezett jogvédelme, szociális támogatása és munkalehetőségek teremtése volt. Állami felügyelet alá tartozó intézményeknél mérnöki állást csak kamarai tagsággal lehetett betölteni. A Kamara első elnöke Zielinski Szilárd (1860-1924), majd rövid idő múlva (ápr. 24.) bekövetkező halálát követően Hermann Miksa (1868-1944), utóbb Kossalka János (1872-1944) volt. Hatásköre a vidéki kamarák felállításáig a magyar állam egész területére kiterjedt. A Bp. V., Szalay u. 4.-ben működő intézmény szerepét a háború után az 1948-ban alakult Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége különböző szakosztályai vették át. – Bp. Lex. I. 242.; MTL 890.; (R. F)

12. 1849. †**Sadler József** (Pest) növénytan kutató, a Kárpát-medence botanikus feltárója. Gyógyszerészetet, majd a pesti Kir. Egyetemen orvostudományt tanult. 1815-től a Magyar Nemzeti Múzeum munka-

társa, a természetrajzi tár vezetője, 1834-től az egyetem botanika professzora. 21 éves korától növénygyűjtő utazásokat végzett az ország területén, majd Felső-Olaszországban és Dél-Németországban is. 28.495 lapból álló herbáriuma a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került, nemzetközi hírnevet szerezve. Fm.: Flora Comitatus Pestinensis. I–II. Pest, 1825–26. (*Pozsony, 1791. május 6.) - Gombocz Z.: A magyar botanika története. Bp., 1936.; MUL; MÉL II; Szinnyei; (B. L.)

13. 1799 †**Weszprémi István** (Debrecen) Debrecen város orvosa. A Debreceni Ref. Kollégiumban folytatott tanulmányai után 1752-től a zürichi, utrechti, londoni, oxfordi cambridgei egyetemeken a legkiválóbb orvosprofesszoroktól tanul, s 1756-ban Utrechtben szerzett orvosdoktori diplomát. Hazatérve Debrecen város orvosa lett. 1755-ben Londonban jelent meg nagy feltűnést keltett műve a pestis elleni oltásról „*Tentamen de Inoculanda Peste*” címen. Doktori disszertációjának címe: „*Disputatio in auguralis sistens Observationes Medicis*”. 1760-ban Kolozsváron adták ki „*A kisedded gyermekeknek nevelésekről rövid oktatás*” című munkáját, melyet a gyermekhalandóság csökkentése érdekében írt. Ugyancsak a gyermekek és szülőasszonyok érdekében fordította le J. H. Crantz bécsi szülésztanár könyvét és adja ki 1766-ban Debrecenben „*Bábamesterségre tanító könyv*” címmel. 1774 és 1787 között jelent meg Lipcsében és Bécsben négy kötetben főműve „*Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biografia*” címen. Enciklopédikus műve jelentős életrajzi és könyvészeti anyagot mentett meg a feledéstől. Ezt követően megjelent művei: „Magyarországi öt különös elmélkedé-

- sek" (Pozsony, 1795.); „*Luctus Pannoniae*” (Pozsony, 1798.). A Debreceni Kollégium könyvtára őrzi „*Herbarium siccum*”-át, növénygyűjteményét, melyet még Zürichben kezdett gyűjteni. (*Veszprém, 1723. aug. 13.) – Debrecen története 1693-1849. Debrecen, 1981. 401-403.; MTL; (D. S.)
- 1849.** ***Palóczy Antal** (Pest) építész, városrendező, szakíró. A Fővárosi Iparrajziskolában tanított, közben több családi házat és bérházat épített. Tervei szerint alakították ki a budapesti Szabadság teret és Arad egyes részeit. Számos városrendezési tervet készített, így a Belváros, a Lipótváros, az Erzsébetváros szabályozására, a Tabán rendezésére, valamint több vidéki város szabályozására. Több építészeti és városrendezési tanulmányt írt. – (H. Gy.)
- 15. 1924.** Magyar Endre mérnök szervezésében, egy bútorszállító kocsiból kialakított stúdióból, a Csepelen felállított 0,25 kW teljesítményű Huth adóval az első kísérleti zene-műsor közvetítésével *megindult Magyarországon a kísérleti műsorszórás*. Ezt gyakori kísérleti műsoradások követték. Az első hívó- és szünetjel tilinkó-motívum volt, amelyet elektroncső-oszcillátorral állítottak elő. A próbaadások többször délelőtt is folytak, amikor is a Posta Kísérleti Állomás „házi művészgardája” szolgáltatta a műsort. A kísérleti adásokat Magyar Endre rendezte és konferálta, a szereplők pedig az állomás dolgozói voltak. A csepeli rádióállomást még ebben az évben 1 kW-os, hazai tervezésű adóval szerelték fel. (Az első „igazi” budapesti rádióstúdiót 1925. december 1-jén avatták fel, és ekkor indult meg a műsorszóró rádiózás.) – A technika krónikája, 407-408.; Sallai Gyula (főszerk.): PKI
- 100 éve (1891-1991). Bp., 1991. 20. p.
- 19. 1899.** ***Ihrig Dénes** (Moszlanács) mérnök. A Margittaszigeti Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat igazgató főmérnöke volt a társulatok államosításáig, majd 1952-től nyugalomba menetelég a VITUKI igazgatója, ill. főosztályvezetője volt. 1958-1980 között a Vízügyi Közleményeket szerkesztette. jelentős szerepe volt az egységes állami árvízvédelem és az intézményes vízgazdálkodási tudományos kutatás megszervezésében. (†. Gödöllő, 1991. dec. 13.) – (F. L.)
- 1899.** ***Szontágh Pál** (Salgótarján) építész. Kismarty-Lecher Jenő tanítványa, majd irodájának vezetője, a budapesti Rezső téri templom építésénél munkatársa volt. Tervei szerint épült a borsodnádaskörményi rk. templom, a salgótarjáni ferences templom és zárda, a nagybányai lakótelep, az OTI debreceni bérháza és a somsályi ev. templom. – (H. Gy.)
- 20. 1924.** †**Rupcsics György** (Bp.) Horvát származású, 1881-ben Budapesten lett vízépítő mérnök. A szegedi árvíz-katasztrófa (1879) után újjászervezett vízügyi szolgálat tisztai kotrásai kirendeltség szervezője és vezetőjeként tűnt fel. Az újonnan felállított kotrópark megszervezésével és munkájának irányításával: matematikai módszerekkel elért jó munkaszervezéssel konkurenciája lett az addig monopolhelyzetben lévő kotrási vállalkozóknak. Gyakorlati eredményeire alapozta Kvassay Jenő, a vízügyi szolgálat vezetője a hazai vízügyi távlati tervezés korszakalkotó vállalkozását. 1890–1898 között az Al-Duna-szabályozási munkálatok egyik fővállalkozójának (Luther Hugónak) helyettese- és megbízottjaként a munkálatok közvetlen vezetője. Vele együtt, annak braunschweigi

gyárában előállított kotrógépeken számos lényeges műszaki újítást vezetett be, amelyekről a hazai és külföldi szaksajtóban is beszámolt. Erről és az al-dunai munkálatokról szóló ismertetését, mint az 1898-as év legjelentősebb műszaki tanulmányát „Hollán-pályadíjjal” jutalmazták. Az Al-Duna-szabályozás körül szerzett érdemeiért több hazai és külföldi kormánykiüntetésben részesült és udvari tanácsossá nevezték ki. A század első évtizedeiben a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet vízépítési szakosztályának elnöke volt. (*Módos, 1857. ?) – MTL

23. 1899. †**Leitner Gottlieb Vilmos** (Bonn), Kelet-kutató, 1874-től az indiai Pandzsáb-egyetem rektora. Egyetemi tanulmányait a londoni King's Collegeben végezte, majd a lahorei (Indiai) kormánybizottság vezetője, az ottani Padzsáb (Punjab) egyetem megalapítója (ennek az intézménynek professzora lett Stein Aurél is). Bejárta India nagy részét és Nyugat-Tibetet, felfedezte a dardu nyelveket beszélő népcsoportokat, a Nagy Sándor hadjárata során Indiában rekedt makedónok leszármazottait. (*Pest, 1840. okt. 14.) – MUL; Szinnyi; (B. L.)

28. 1874. †**Kubinyi Ferenc** (Videfalva) tudományszervező mecénás. Kora ifjúságában több hazai és külföldi tanulmányutat tett Bécestől kezdve Krakkón át Jénáig. Útitársa testvére, Ágoston (aki a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója lett), valamint szakmai irányítója és lelkesítője, Zipser Keresztély András volt. Maradandó emlékei közé tartoztak olyan személyekkel való megismerkedések, mint Litrow, Hammerschmidt vagy Alexander Humboldt. A Bene Ferenc és Bu-

gát Pál kezdeményezésére 1841-ben megalakult magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek egyik szervezője, és a Magyar Természettudományi Társulatnak egyik alapítója volt. Jelentős szerepe volt a Magyarhoni Földtani Társulat megalapításában is, melynek alelnöke lett. Petényi Salamon Jánossal együtt elindította a Villányi-hegységben lévő beremendi pleisztocén kori gerinces fauna gyűjtését. Az 1869-ben megjelent *A teve és a ló* című dolgozatában a két emlős történetének felvázolásakor őslénytani maradványokat is értékel. Földtani, őslénytani adatai a Vahot Imrével együtt kiadott négykötetes *Magyarország és Erdély képekben* című munkájukban is megjelentek. Az Akadémia 1840-ben levelező, majd 1858-ban tiszteletbeli tagjává választotta. Az Akadémia Matematikai és Természettudományi Bizottságának első elnökévé is őt választották. Nevét több növény- és állatrendszertani egység is viseli. Róla nevezték el Szécsény város múzeumát. (*Videfalva, 1796. márc. 21.) – MTL

1974. Befejeződött Budapesten a Domus Lakberendezési Áruház építése a Lehel út és Hungária körút sarkán, melyet Lázár Antal és Reimholcz Péter tervezett. – (H. Gy.)

31. 1974. †**Papp Szilárd** (Budapest) vegyészmérnök, a kémiatudományok kandidátusa, bölcsészdoktor. Az Országos Közegészségügyi Intézet osztályvezetője volt. Fő működési területének a vízanalitika és víztechnológia tekinthető. Mindezek mellett foglalkozott a felszíni vizek terhelhetőségének és öntisztulásának kérdéseivel is. (*Eperjes, 1905. márc. 4.) – MÉL; (F L.)

- 1. 1949.** Megalakult Bp.-en, a Teleki Pál u. 21. sz. alatt a kútfúrásokkal és talajmechanikai munkákkal foglalkozó Mélyépítő és Mélyfúró Nemzeti Vállalat, melynek vezérigazgatója Vajda Zoltán, a fúrási vezető Garamvölgyi György volt. A vállalat tevékenységét a KPM.VIII.főosztálya felügyelte. – (Cs. B. – F L.)
- 5. 1924.** †**Kajlinger Mihály** (Bp.) gépészmérnök. A Fővárosi Vízművek vezérigazgatója, alkotásai: a központi csatorna-szivattyútelep, a káposztásmegyeri vízműtelep és a budai vízáttemelő telepek. (*Pest, 1860. febr. 27.) – MÉL; (F L.)
- 8. 1974.** Átadták Budapesten az Európa Szállót, melyet Lőrincz József tervezett. Az épületet 1997-1998 években átépítették. – (H. Gy.)
- 11. 1849.** Megalakult a Batthyány-kormány, amelyben a közmunka és közlekedésügyi tárcát Széchenyi István gróf kapta, aki így az állami vízügyi igazgatás legfőbb irányítója is lett. – (F L.)
- 1899.** †**Ray Rezső Lajos** (Bp.) építész. Svájcban született, ott és Párizsban tanult. 1868-ban jött Pestre és nagyszabású építési tevékenységet folytatott. Fő művei: a Royal Szálló, a Lukács fürdő szállóépülete, iszap és népfürdője, a volt Vadászkiút Szálló átépítése a Türr utcában, a Hold utcai német ref. templom. Megalapította a siófoki fürdőtelepet. – (H. Gy.)
- 1924.** ***Bakos Béla** (Rákoshegy) Ybl-díjas építészmérnök. (†Szombathely, 1986. febr. 12.) – MÉL IV.
- 14. 1924.** Bukarestben aláírták a trianoni békeszerződés nyomán felmerült vízügyi kérdéseket rendező magyar-román vízügyi egyezményt. A dokumentum szerint mindkét ország tartózkodik minden olyan eljárástól, amelynek káros hatása lehet a másik ország vízgazdálkodására, s új művek létesítése esetén előzetes megállapodást kötnek. – (F L.)
- 1949.** A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége kibővített elnökségi ülésén elfogadták a Szövetség első alapszabályát, amelyben a fő feladataikat „a műszaki tudományok és természettudományok továbbfejlesztésének magas fokú társadalmi síkon való megszervezésében” látták. – Évf. 1998/132; (N. J.)
- 17. 1874.** A király szentesítette az egységes tízes felosztású mértékrendszert bevezető 1874. évi VIII. tc.-t. – (H. Gy.)
- 24. 1924.** †**Zielinski Szilárd** (Bp.) mérnök, műegyetemi tanár, kormánybiztos. A vasbetonépítés meghonosítója Magyarországon. A bp.-i József Műegyetemen 1884-ben szerzte meg mérnöki oklevelét. Ezután állami ösztöndíjjal Nyugat-Európába utazott: Angliába, Franciaországba és Németországba. Hazatérését követően, 1889-ben önálló mérnöki irodát nyitott, amely hídtervezéssel és vasúti nyomjelzésekkel foglalkozott. A Műegyetemen 1889-91-ben meghívott előadóként vasútépítési ismereteket adott elő a mérnökhallgatóknak, majd 1897-ben műegyetemi magántanárrá habilitálták. 1901-ben elsőként kapott műszaki doktori címet hazánkban, a bp.-i pályaudvarok föld alá helyezéséről írt disszertációjának sikeres megvédésével. 1902-ben, párizsi útján megismerkedett Fr. Hennebique mérnökkel és szabadalmával, a vasbeton-szerkezetekkel. Bp.-re hozta a szabadalmat, és irodáját 1904-ben a vasbetontervezésre állította át (az iroda vezetését csakhamar Jemnitz Zsigmond mérnökre bízva). Bár

Z. Sz. nem volt statikus, méltán nevezhető a magyarországi vasbetonépítés megteremtőjének: számos vasbeton szerkezetű víztornyot, hidat és más magasépítményt tervezett. 1906-ban kinevezték a Műegyetem út- és vasútépítési tanszékére nyilvános rendes tanárnak. Számos társadalmi megbízást kapott és vállalt. 1906-ban tagja lett az Országos Középítési Tanácsnak, később ennek alelnökévé, végül elnökévé választották. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet (MMÉE) 1920-ban elnökévé választotta, 1921-ben a Közmunkák Tanácsának lett elnöke. 1922-ben kormánybiztosként a budapesti országos kereskedelmi és ipari kikötőkirendeltség élére került. Nagy érdeme volt abban, hogy 1923-ban végre elfogadta az országgyűlés a XVII. törvénycíkket a mérnöki rendtartásról és a mérnöki kamaráról. 1924-ben ő lett a Budapesti Mérnöki Kamara első elnöke. Főbb műszaki alkotásai: a Ganz Vagon- és Gépgyár szerelő- és motorcsarnoka, a Pesti Hengermalom, a lábatlani cementsiló, a szegedi és a Bp.-margitszigeti víztorony, a sajlódi három nyílású vasbetonhíd, az örményesi Temes-híd, Bp.-en a városligeti tó feletti vashíd, a hosszúvölgyi vasúti viadukt stb. Főbb művei: A műszaki címek és a műszaki gyakorlat rendtartása. Bp., 1900.; A román cementek összehasonlító vizsgálása. Bp., 1901. (*Mátészalka, 1860. máj. 1.) –MTL

26. 1824. *Mogyoródy Adolf (Zágráb). A szabadságharcban százados, Türr tábornok benső barátja, az olasz függetlenségi háború hőse. A Ferenc-csatorna Társulat igazgatója volt. (+ Bp., 1908. febr.19.) – (F. L.)

1924. Kihirdetett az 1924. évi V. törvénycikk a Magyar Nemzeti

Bank létesítéséről és szabadalmáról. – Országos Törvénytár, 1924. 3. sz.

27. 1874. Megalakult a *Budapesti Orvosi Kör*, mint orvosi érdekvédelmi társaság. Célja: „orvostársaink között egyetértést, közszellemet, közös cselekvést létrehozni a hazai közegészségügy és az orvosok szellemi és anyagi érdekében”. Első elnöke Poór Imre bőrgyógyász volt. A Kör főként közegészségügyi kérdésekkel foglalkozott. Országos Segélyegylete 1899-ben évi 3000 Ft-ot utalt ki munkaképtelneknek, özvegyeknek és árváknak. Tagjainak száma 1936-ban elérte a 400-at. A II. világháborúig működött. – Némai Lajos: A Budapesti Orvosi Kör és Országos Segélyegyletének története. Bp., 1896.; Bp. Lex. I. 248.
Ld. cikkünket.

1924. Megtartotta alakuló közgyűlését a *Tisza-Dunavölgyi Társulat*, amelyet az 1923: XL. tc. alapján az ármentesített területek termőképességének fenntartása és továbbfejlesztése érdekében a Tiszavölgyi Társulat és a Dunavölgyi Vízitársulatok Szövetsége egyesülésével hoztak létre. – Vízgazdálkodásunk számokban.; (D. S. - F. L.)

28. 1924. †**Devesis Del Vecchio** fővárosi középítési igazgató. – (H. Gy.)

30. 1899. ***Domány Ferenc** (Gyöngyös) építész. Bp.-en és Berlinben tanult és 1933-ig ott is dolgozott. Berlinben 1925 után több nagyszabású szállodát, irodaházat és sportcsarnokot épített. 1933-ban hazajött és többnyire Hofstadter Bélával modern szellemű bérházakat, több mozit (Duna, Filmmúzeum) tervezett. 1939-ben Londonba költözött, ahol a londoni postapalota pályázatán díjat nyert. Londonban hunyt el. – (H. Gy.)

- 1899.** A Budapesti Mérnök- és Építész-Egyletben bemutatták Pollák Antal és Virág József találmányát, a *betűíró gyorstávíró*t. A találmányt Pintér József, az Egyesült Villamosági Rt. műszaki igazgatója ismertette. Az első hazai vonalpróba 1899-ben volt Budapest és Temesvár között, melyet a Budapest-Berlin bemutató követett. - MTK III.; MTL
Ld. cikkünket.
- 1949.** A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége határozatot hozott számos akadémikus tagságának felfüggesztéséről politikai, ideológiai okokból. Ez gyakorlatilag a kizárásukat jelentette. - MNITK (B. A.)
- 4-21. 1849.** A budai Vár ostroma és visszavétele során, a magyar és osztrák ágyúk tűzpárbaja nyomán a pesti egyetem Gellért-hegyi csillagvizsgálója (az „Urania”) súlyos károkat szenvedett; a műszerek egy része – amelyeknek leszerelését Hentzi Henrik osztrák tábornok korábban nem engedélyezte – elpusztult. Növelte a pusztulás mértékét, hogy a Tabán kétes életvitelű lakosai, sőt az őrzésre kirendelt honvédek közül is néhányan kifosztották a csillagvizsgálót, könyvtárát, irattárát részben megsemmisítették. Az obszervatórium adjunktusa, Montedegoi Albert Ferenc (1811–1883) saját ingóságainak feláldozása árán is csak néhány tárgyat, feljegyzést tudott megmenteni. Betetőzte a megsemmisülést a császárai haditanács 1849. decemberi határozata, amely a csillagda helyén egy erőd felépítését határozta el. Ezzel a Kir. Egyetem ötven évre csillagvizsgáló (és csillagászati tanszék) nélkül maradt. - Bevilaqua B. B.: Stella, 4. évf. 1–2. sz. 1929.); (B. L.)
- 9. 1849.** Heintzi tábornok a budai várból megkezdte Pest lövetését, ennek eredményeként a 12-13-i bombázásokban elpusztult a Pollack Mihály tervezte Vigadó épülete, súlyosan megsérültek a Kirakodó tér (Roosevelt tér) épületei, köztük a Diana fürdő és a Lloyd palota, valamint a Dunapart épületei. - (H. Gy.) Ld. cikkünket.
- 10. 1649.** ***Pápai Páriz Ferenc** (Dés, 1649. máj. 10.) A nagyenyedi kollégiumban szerzett maturátus után 1672 és 1674 között Lipcse egyetemén medicinát, Heidelbergben bölcsészetet tanult, majd 1674-ben Bázeli orvosi fakultásán szerzett oklevelet. 1675-ben hazatért, szülőföldjén, Erdélyben telepedett le. Előbb Enyed és a barcasági Földvár, majd a Bethlen Kollégium és Apafi Mihály fejedelem udvari orvosa. Emellett a kollégiumhoz tartozó főiskola görög nyelv- és erkölcsstan-, később fizikatanára, egyben a kartézianus fizikai szemlélet egyik erdélyi meghonosítója. Hazai hivatalos irodalmi munkássága 1680-ban a *Pax Animae...* című munkája megjelenésével kezdődött, amely Molinarius francia nyelvű könyvének magyarított változata, a beteg fejedelmi pár vigasztalására. Az 1684-ben megjelent *Rudus redivivum* című teológiai munkájának külön jelentőséget ad, hogy először közölte benne a heidelbergi David Pareus és Bethlen Gábor levelezésének néhány darabját. *Pax corporis* című műve az első önálló magyar nyelvű orvosi munka, melyet a köznépi nyelvén, elsősorban a köznépi használatára írt (1690 és 1774 között tizenegy kiadása jelent meg) Egyes szavai, pl. az „olt-var, hurut, tályog” általa a nép nyelvéből kerültek marandó orvosi szókincsünkbe. Másik marandó műve a máig jól használható *Dictionarium latin-magyar, illetve magyar-latin-német szótár*, amely Szenczi Molnár Albert művének

bővített-átdolgozott változata. Az első szombati 1708-as kiadás első címlapján található a szerző egyetlen ismert arcképe. Úttörő írása az első magyar nyelvű címertani munkája, az *Ars heraldica*. Verseit Bod Péter a Magyar Athenas című első magyar nyelvű irodalomtörténeti könyvéhez csatolva adta ki, de tragikus sorsú barátjának, Misztótfalusi Kis Miklós, világhírű tipográfus és könyvkiadónak halálára írott Erdélyi Fénix című könyvben külön is megjelent. A legutóbbi időkben derült ki, hogy ő a legelső Janus Pannonius-fordítónk. (†Nagyenyed, 1716. szept. 10.) – MTL

- 11. 1824.** †**Vay Miklós Id.** (Pest) A „kuruc,, Vay Ádám dédunokája. A sárospataki református kollégiumban tanult. 1776-ban került a leingrubeni hadmérnöki akadémiára. II. József 1786–88-ban nyugat-európai tanulmányútra küldte. Angliában Jesse Ramsdennek (1735-1800), kora egyik legkiválóbb műszer-szerkesztőjének munkatársa lett. A műszerszerkesztés, ill. optika terén elért eredményeiért 1787-ben az angol Royal Society tagjává választották. A török háború kezdetén tüzérkapitányként került a harctérre. Sabác ostrománál fél szemét elvesztette, ezért nyugalmába vonult, és alsózsolcai birtokán korszerű belterjes gazdálkodást honosított meg. Angliából korszerű ekéket, vető- és aratógépek terveit, valamint egy fonógép modelljét hozta magával. A pamutfonó gépegyüttes szerkezetét meglehetősen jól ismerjük, mert szabadalom szerzésére benyújtotta leírását: kártológépe szalagot adott át a nyújtóhengerpáros előfonó gépnek, melynek termékét, a vékony előfonalat szárnyasorsó sodorta és nyújtotta fonallá. E bejelentéssel megelőzte az amerikai Samuel Slatert és a belga Lieven Bouwenst, az Arkwright-féle fo-

nógépek korai külföldi átvevőit. Meghonosította Szabolcsban a burgonyát. Mérnöki munkájához a legkorszerűbb műszereket szerezte be és egy postakocsira szerelhető fordulatszámoló berendezést, melynek segítségével helyesbítette a korabeli posta- és úttérképeket. A hazai lóállomány nemesítése érdekében híres ménest létesített, mely vetekedett Wesselényi erdélyi ménésével. Elsőként vetette fel egy lánchíd megépítésének gondolatát és kidolgozta annak tervét is. 1804-től haláláig a Tisza- és Körös-vidék folyószabályozási kir. biztosa. Nevéhez fűződik a Körösök és a Tisza mappációs munkáinak megindítása. Húsz éven át volt a tiszai és a tiszántúli folyószabályozó és térképező mérnökök munkájának irányítója és felügyelője, sőt a fiatal mérnökök tanítója is. Közvetlenül irányította a Maros és a Körösök felmérésének munkálatait, s utasítására készült a vízrajzi térképezés később általánosan elterjedt szabványa is. (*Serke, ma Sirkovce, Gömör-Kishont, 1756. szept. 6.) – MUL; MTL; (B. L. – F. L.)

- 13. 1749.** Megkezdődött a budai Királyi Palota újjáépítése Jean Nicolas Jadot tervei alapján, Oraschek Ignác, majd Franz Anton Hillebrandt vezetésével. Ennek a palotának többszöri átépítésével és bővítésével alakult ki a mai Budavári Palota. – (H. Gy.)

- 1849.** †**Horváth József** (Bát, Hont m.), orvos, az MTA tagja. 1822-ben szerzett oklevelet, 1824-ben Bakabánya „physicus,-a (tisztiorvosa), öt évvel utóbb Báton telepedett le. Életcéljául tűzte ki a széles körű egészségügyi és higiéniai népszerűvelést, az egészség megőrzés tanítását. E célból az akkori legjobb német népszerű orvosi tanácsadókat ültette át magyar nyelvre. Bátran nyúlt az akkor kényesnek tar-

tott kérdések tárgyalásához is. E nagy jelentőségű tevékenységét ismerte el a Magyar Tudós Társaság vidéki tagsággal. Fm.: *Orvos mint házibarát... – Tanácsadás az elhálás előtt, alatt s után...* (*Lukács-háza, Vas m., 1794. február 1.) - Kiss L.: Egészségnevelő akadémikus. In: A magyar tudomány évszázadai, I. Madách-Posonium, 1994.; (B. L.)

1874. †**Pávai Vajna Elek** (Bp.) geológus. A selmeci Bányászati Akadémia elvégzése után Bécsben, Berlinben, Párizsban és Londonban folytatta tanulmányait, majd tanulmányutat tett Észak-Amerikában. Humboldt ajánlatára, mint geológus részt vett D. Wilke dél-amerikai expedíciójában. Hazatérése után Kolozsvárt az Erdélyi Múzeum Egylet múzeuma természetiek tárának őre lett, végül 1870-től haláláig, mint a M. Kir. Földtani Intézet térképező geológusa dolgozott. A tengeri sünök európai szintű levő szakértője volt. Echinoidea munkásságával nemcsak itthon, de nyugaton, főleg Franciaországban az idevonatkozó szakirodalom legjobbjai mellé sorakozott fel munkáival. Korán felismerte, hogy nevezéktan és szaknyelv nélkül nincs valódi szakirodalom. A *Kolozsvár környékének földtani viszonyai* című, 1871-ben megjelent monografikus értekezésében elsőként foglalja össze az idevonatkozó ismereteket. E munkájának legértékesebb része az őslénytani. Számos új fajt írt le, melyek nagy részéhez maga készítette kitűnő ábrákat közölt, s egyben a magyar kifejezéseket is gyarapította. Az általa leírt közismert Gryphaea Esterházy, eocén korú vezérvölgyet gr. Esterházy Kálmánról nevezte el. (Nagyenyed, 1820. ?.) – MTL

15. 1899. Konkoly Thege Miklós (1842–1916) e napról keltezett „Ajándékozási szerződés”-ben,

amelyet a kultuszkormányzat nevében Wlassics Gyula vallás és közoktatásügyi miniszter írt alá, a magyar államkincstárnak ajándékozta az általa alapított és fejlesztett *ógyallai magáncsillagvizsgálót*, teljes felszerelésével, a családi kúriával és az ehhez tartozó 22 holdas parkkal együtt. Az állami kezelésbe vett obszervatórium fenntartásáról a VKM gondoskodott, fizetés nélküli igazgatója továbbra is Konkoly maradt, mellette négy főnyi szakszemélyzet végezte a tudományos munkát. Az ajándékozás idején a Konkoly-obszervatóriumot negyedmillió korona értékre becsülték. – MTK III.; (B. L. – H. Gy.)

16. 1949. Az oktatási reform kapcsán a budapesti Tudományegyetemen a Bölcsészettudományi Karról leválasztották a természettudományi tanszékeket, és felállították az önálló Természettudományi Kart (TTK). - Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997. 99.

17. 1974. Felavatták a kőbányai Nemzetközi Vásárközpontot, és megnyitották az első szakosított tavaszi Budapesti Nemzetközi Vásárt. – MTK (B. A.)

18. 1949. †**Demeter Ferenc** (Szeged) kertész, a híres szegedi faiskolások alapító nemzedékének tagja. Kertészeti ismereteit az országot bejárva nagyvárosi kertészetekben végzett munka során szerezte meg. Budapesten részt vett a Millennium alkalmával létesített Népliget kertészeti rendezésében. Kiskundorozmán uradalmi kertészetet vezetett. 1900-ban faiskolát létesített Újszegeden. Telepét szívós munkával és nagy szakértelemmel fejlesztette és területileg is bővítette: rózsával, virággal, később zöldséggel, majd gyümölcs-oltványok és díszfák előállításával fog-

lalkozott. Kertészeti kiállításokon bemutatott termékei szakmai elismerést váltottak ki, áruik keresettek lettek hazai és külföldi piacokon is. Gazdag tapasztalatait és szakismereteit hat fiúgyermeke hasznosította, akik később külön-külön faiskolákat létesítettek Szegeden. (*Kiskundorozsma, 1876. okt. 29.) – MAÉ I. 403. (F. K. L.)

19. 1824. A pesti IV. Lövölde alapkövetétele a mai V., Királyi Pál u. és Vámház krt. között. – Bp. Enciklopédia, 423.

20. 1874. ***Francé Rezső** (Bécs) biológus, természetbúvár. Érettségi után a Műegyetemen id. Entz Gézánál tanult állattant, és már 18 éves korában önálló szakírásokat jelentetett meg. 1898-ban a Magyaróvári Gazdasági Akadémia tanársegéde. Egy németül írt könyve, *A tudomány értéke* sikere révén 1912-ben Münchenbe szerződött, és itt bontakozott ki népszerűsítő tehetsége, valamint biofilozófiai felfogása is. Saját biológiai intézetet is szervezett, ahol főleg a biotechnika klasszikus irányzatát dolgozta ki. A náciizmus elől előbb Salzburgba, majd Dubrovnik-Raguzába húzódott vissza. Mikor a háború ott is elérte, Magyarországra települt. Itt részt vett a Balaton leírását célzó program kivitelezésében, a tó mikroszkopikus világára vonatkozó ismeretek monografikus összefoglalása révén. Egy új biotechnika kidolgozására irányuló törekvésével a mai biotechnológia egyik előfutárának tekinthető. Nézetei szerint az élőlények testi felépítésében, belső szervezetében igen célszerű, anyagtakarékos megoldások ismerhetők fel. Elég csak a csontok belső szerkezetét összevetni egy modern híd vázrendszerével. Ugyancsak helyes felismerése volt a talaj mai mikroszkopikus élővilágának

ökológiai egységbe foglalása; ezt a mikrovilágot edafonnak nevezte el. Népszerűsítő munkásságából nagy hatásúak voltak a növények életét bemutató színes leírásai, amelyekkel igazi természetszeretetre nevelte olvasóit. (†Bp., 1943. okt. 3.) – Raoul H. Francé emlékülés a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban 1993. szeptember 30-án. MMM Közleményei, 1994. p. 415-492. (teljes bibliográfiával); MTL

1899. Jóváhagyták az Országos Orvosszövetség alapszabályait. A szövetség célja: „az orvosi rend tekintélye, erkölcsi, anyagi és társadalmi érdekeinek előmozdítása és megvédése, továbbá mindannak ápolása és fejlesztése, ami az orvosi rend szakszerű működését úgy az orvoslás, mint a közegészségügy terén mennél sikeresebbé és közhasznosabbá teheti”. Számtaló szerepe volt az egészségügyi törvény 1908. évi módosításában, az egészségügyi közigazgatás korszerűsítésében, a hatósági és állami alkalmazott orvosok nyugdíjjogosultságának elérésében. Igazgató tanácsa Budapesten, fiókszövetkezetei az ország megyéiben és városaiban működtek. Évenként kongresszusokat rendezett. 1945-ig állt fenn. – Bp. Lex. II. 251–252. Ld. cikkünket.

20-25. 1899. Budapesten tartották a II. Nemzetközi Acetilén Kongresszust. A kongresszus 215 külföldi és hazai szakembere a Városháza dísztermében ülésezett, ezzel egyidejűleg a városligeti Iparcsarnokban acetilén világkiállítást rendeztek. (A kongresszuson a hazai kutatók közül előadást tartott Bittó Béla, Grittner Albert, Pfeifer Ignác, Wartha Vince és Zipernowsky Fülöp. - Móra L.-Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997. 52.

- 20. 1974.** †**Kalász Elek** (Bp.) ciszterci rendi tanár. 1934–37-ben erdőfelügyelő Szentgotthárdon, 1937–42-ben a bp.-i Szt. Imre Gimnázium, 1942–44-ben a bajai III. Béla, 1944–46-ban a székesfehérvári, 1946–48-ban az egri Szt. Bernát Gimnázium tanára. 1950–61 között kutatómunkát végzett Tornaszentandrás és Egerben, 1961-től a pannonhalmi szociális otthon lakója volt. Főként rendjének történetével foglalkozott. Fm.: *A szentgotthárdi apátság birtokviszonyai és a ciszterci gazdálkodás a középkorban.* Bp., 1932. (*Tornaszentandrás, 1905. okt. 5.) – MÉL IV. 436.
- 21. 1799.** †**Csapó József**, tagyosi (Debrecen) orvosbotanikus. Főiskolai tanulmányait Németországban és Svájcban folytatta. 1759-ben szerezte meg orvosi diplomáját a baseli egyetemen. Hazatérése után városi fizikusnak (tisztí főorvos) választották Debrecenben, egyben a Református Kollégium professzora is volt. Számottevő növénygyűjtést végzett a Bakonyban és Debrecen körül, Baranya, Fejér, Győr, Somogy, Veszprém megyékben. Jól ismert és sokszor idézett botanikai munkájában (*Új füves és virágos magyar kert...* 1775, 1792, faksz. 1988) a gyógyításra használható növényeket és külső-belső hasznukat elsőként ismertette magyar nyelven, megadva a fajok francia, olasz és német nevét is. A több száz gyógynövény leírása részben hiányos ugyan és nevezéktana sem Linné rendszerét követi, de a hazai flóra ismeretéhez szolgáltatott néhány értékes adatot. Számos orvosi művet is írt. Ezek közül legismertebb a gyermekbetegségek leírását és a gyógyításuk módját tárgyaló *Kis gyermekek isputálja...* című műve (Nagykároly, 1771). Kéziratban maradt írása: *Über zusammengewachsene Kinder* (1791). (*Győr, 1734. júl. 18.) – MTL
- 1924.** Megalakult az első önálló magyarországi csillagászati társaság, a „*Stella Csillagászati Egyesület*”. Alapítói: Tass Antal, a Bp.- Svábhegyi Csillagvizsgáló igazgatója, és Wodeczky József egyetemi tanár, de az alapító tagok és a vezetőség soraiban ott találjuk az akkori idők számos ipari és bankvezérét. Fennállásának nyolc éve alatt évente gazdag tartalmú csillagászati évkönyvet (*Stella Almanach*), és negyedévi folyóiratot („*Stella*”) adott ki, az ezekben megjelent cikkek egy része ma már történelmi értékű forrásmű. A gazdasági válság idején az egyesület anyagi fedezete elértéktelenedett, 1932-ben beolvadt a Természettudományi Társulatba, mint annak Csillagászati szakosztálya. – (B. L.) Ld. cikkünket.
- 28. 1899.** ***Tóth Kálmán** (Bp.) építész, szakíró. Tervei szerint épült a tihanyi népművészeti ház, a gyilkostói üdülőszálló, több kultúrház, iskola, nyaraló, vitorlás klubház. Népi építészettel foglalkozó művei jelentek meg, de városrendezéssel is foglalkozott. – (H. Gy.)
- 28-29. 1974.** A középiskolások először írtak közös érettségi-felvételi dolgozatot matematikából és fizikából. – MTK; (B. A.)
- 29. 1899.** ***Cholnoky László** (Ozora) vegyész. A bp.-i Tudományegyetemen végzett gyógyszerészeti tanulmányokat, majd Winkler Lajos mellett analitikai kémiából szerzett doktorátust. 1924-ben a pécsi egyetem kémiai tanszékén vállalt tanársegédi állást. 1929-ben adjunktus, 1934-ben magántanár lett, 1946-ban pedig a kémiai tanszék vezetőjévé választották. Az MTA 1960-ban választotta meg lev. tagjának. Székfoglalójában a karoti-

noidok szerkezetéről, biogenezisé-ről és funkciójáról adott elő. Kémiai kutatásait Zechmeister Lászlóval kezdte meg. Vizsgálataik központjában a karotinoidek álltak. Izolálták a pirospaprika festőanyagát, a capsanthint. A karotin katalitikus hidrálásával igazolták annak képletét. Munkájuk során felélesztették a Cvet által századunk elején felfedezett, de alkalmazásra alig került oszlopkromatográfiás módszert, és azt nagy hatású szerves kémiai elválasztási eljárássá fejlesztették. „*Die chromatographische Adsorptionsmethode*” (A kromatográfiai adszorpciós módszerek) Bécs, 1937., London, 1943. című könyvük e területen a világirodalom első nagy sikerű monográfiája volt. Későbbi kutatásai is elsősorban az A-vitaminnal voltak kapcsolatosak, s erről mintegy 75 tudományos dolgozata jelent meg. (†Pécs, 1967. jún. 12.) - MTL

1974. †**Bacsó Nándor** (Bp.) az éghajlat-tan neves tudósa, a földrajztudományok doktora, egyetemi tanár, szakíró. A bp.-i Tudományegyetemen matematika-fizika szakon végzett. 1927-ben az Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézethez szegődött, ahol 1957-ig éghajlattani kutatásokat folytatott. A meteorológia elméleti eredményeinek gyakorlati hasznosítására törekedett: vizsgálta a vasúti sínek hőmérsékletének alakulását, az útépítés klimatológiai kérdéseit, az építőipar hűtési, fűtési problémáit. A Gödöllői Agrártudományi Egyetem professzora volt 1957-1967 között, egyidejűleg az MTA Agrometeorológiai (Meteorológiai) Tudományos Bizottságának elnöki tisztét látta el. A meteorológia és a növénytermesztés összefüggéseit több mint negyven esztendőn át tanította a Kertészeti Egyetemen, illetve jogelőd intézményeiben. Az 1970-es évek ele-

jén a Magyar Urbanisztikai Társaság munkáját is segítette az éghajlat, a környezetvédelem, a növényzet és az élővilág összefüggéseinek feltárásával. „Bevezetés az agrometeorológiába” című egyetemi tankönyve (1958) négy kiadást ért meg. Fő műve: „Magyarország éghajlata” (1959). (*Szolnok, 1904. márc. 13.) – MAÉ I. 73-76. (F. K. L.)

30. 1849. ***Fabinyi Rudolf** (Jolsva) A bp.-i Tudományegyetemen végezte kémiai tanulmányait, utána Than Károly intézetében dolgozott gyakornokként. 1875-ben hosszabb külföldi tanulmányútra ment, melynek során Wislicenus, Baeyer és Bunsen mellett dolgozott. 1878-ban a kolozsvári egyetem kémia-professzorává nevezték ki, s e tiszttségében maradt haláláig. Az MTA 1891-ben lev., majd 1915-ben rendes tagjává választotta. ő alapította az első kémiai szakfolyóiratot Magyarországon, a Vegytani Lapokat, amely 1882-től kezdve jelent meg Kolozsváron. Tevékeny szerepe volt a Magyar Kémikusok Egyesületének megalapításában is, amelynek első elnökévé választották 1907-ben. A K. M. Természettudományi Társulat kémiai választmányának tagja volt 1909-től 1918-ig. Sokoldalú kutatótevékenységet fejtett ki. A szerves kémiai kutatásoknak belföldi úttörője volt. A kinolin származékokkal, különösen az azarontípusú vegyületekkel foglalkozott. A Fabinyi-reakció a szalicilaldehidnek egy jellemző reakciója. Később tanársegédjével, Székivel, a Grignard-reagens alkalmazásáról, továbbá tri-fenil-metán származékok vizsgálatáról számolt be. Módszert dolgozott ki naftalinos oldatban lévő szerves anyagok molekulásúlyának meghatározására. Farkas Gyulával szénalapú tüzelőanyagelemet szerkesztett. (†Budapest, 1920. márc. 7.) – MTL

1849. *P. Menyhárt László S. J. (Szarvas), jezsuita hittérítő, botanikus, Mozambikban széles körű mezőgazdasági-fejlesztési és népművelő munkát végzett. 1877-től a kalocsai Szt. István gimnázium tanára, elkészítette a vidék növényteni feltérképezését. 1890-ben a mozambiki Zambézi Misszió boronai állomására utazott. Hittérítő munkája mellett néprajzi, természetrajzi és földrajzi megfigyeléseket végzett, igen jelentősek a meteorológiai észlelések, amelyeket a kalocsai Haynald Obszervatórium adott ki. Rendkívül értékes növénygyűjteményét H. Schinz zürichi tanár dolgozta fel. A gyakori éhínség megelőzésére célszerű növénytermesztési kísérleteket végzett. Fm.: *Kalocsa vidékének növénytenyésztése*. Bp., 1877.; *Meteorologische Beobachtungen...* Kalocsa, 1895.; *Plantae Menyharthianae*. (H. Schinz feldolgozása.) Wien, 1905. (†Mozambue, Mozambik, 1897. nov. 16.) - Krizsán L.: M. L. tudományos működése a zambézi mentén. FMT, 1. 1985.; MUL; Szinnyei; MTESZ 1997.; (B. L.)

31. *1899. Bárány Nándor, rendesi (Kisbér) A bp.-i Műegyetem gépészmérnöki karán szerzett diplomát. 1928-ban a honvédség kötelékébe lépett, ekkor Süss Nándor precíziós mechanikai és optikai intézetéhez vezényelték. 1930-ban a Műszaki Szemlében publikálta „Az egy és két szemmel való látás” című tanulmányát, melyben a látás fiziológiájával foglalkozik, de fő célja a tüzérségi távolságmérők ismertetése. Bekapcsolódott a

Marx és Mérei cég (Tudományos és elektromos műszerek gyára), valamint a Gamma finommechanikai gépek és készülékek Rt. munkájába is, de végig a honvédség állományában maradt. Már 1932-ben kiváló tüzérségi műszereket tervezett, nevezetesen egy 6Y48-as 120 látómezejű prizmás figyelő távcsövet, valamint egy 1,25 méter alaptávolságú távolságmérőt, amelynek mérési határa 15 kilométer volt. A Gamma műszereiben sok tucat B.-féle megoldás és szabadalom szerepelt. Tervezett prizma- és tükör-foglalásokat, új megoldású prizmát, okulárlencsét, szálkereszt megvilágítást és számos más optikai elemet. A katonai berendezéseken kívül foglalkozott különféle világítási megoldásokkal, kirakatvilágítás, műtőlámpa stb. is. A háború után a Gamma optikai és finommechanikai Rt. tudományos tanácsadójaként működött. Ekkor írta „Optikai műszerek elmélete és gyakorlata” című könyvét, melynek sikerét az újabb kiadás és a folytatásként megjelent további öt kötet jelzi. 1950-ben kinevezték az akkor alakult Optikai és Finommechanikai Központi Kutató Laboratórium igazgatójává. „Optikai mikrométerek” című értekezésével 1952-ben elnyerte a műszaki tudományok doktora címet, 1954-től docensként oktatott a műszaki egyetemen, majd 1956-ban megvált intézetétől és teljesállású oktatóként, ez után 1957-től tanszékvezető egyetemi tanárként oktatott a finommechanika-optika tanszéken. (†Budapest, 1977. okt. 6.) – MTL

1899. Nopcsa Ferenc 22 évesen a bécsi tudományos akadémia osztályülésén előadást tartott első fajleírásáról, ahol az első általa felismert ősgyíkfajnak még a *Limnosaurus transsylvanicus* (tavi hüllő) nevet adta; ma *Orthomerus tr.*-ként ismert. – MTL

3. 1899. ***Békésy György** (Bp.) orvosi Nobel-díjas fizikus. Édesapja diplomata volt, gyermekéveit Németországban, Törökországban és Svájcban töltötte. Itt végezte el a gimnáziumot, majd a berni egyetemen kémiai, fizikai, matematikai stúdiumokat folytatott. 1923-ban a bp.-i Tudományegyetemen fizikából doktorált. 1924-től – miközben az egyetemen is tanított – a Posta Kísérleti Állomáson dolgozott, ahol feladata a telefonhang-átvitel javítása volt. A telefonmembrán és egy dobhártya-preparátum összehasonlító vizsgálata keltette fel érdeklődését az akusztika iránt. Első hallástani publikációja 1928-ban jelent meg. Mintegy húsz éven át tevékenységének jó része az emberi hallás mechanikai-fizikai folyamatainak kutatására irányult. Ő végezte a 30-as években a Magyar Rádió stúdióinak akusztikai tervezését is. 1933-ban a Tudományegyetem magántanárává habilitálták, 1940-ben ugyanitt kinevezték a Gyakorlati Fizikai Intézet professzorává. Magyarországon végzett kutatásaival jelentős eredményeket ért el, az 1961-ben elnyert orvosi Nobel-díj indoklása elsősorban munkásságának ezt a szakaszát méltatja. 1946-tól Stockholmban dolgozott, majd a Harvard egyetem meghívására 1947-ben az Egyesült Államokba ment. Amerikai kutatásai során jelentős eredményeket ért el a csigában lejátszódó mechanikai és elektromos folyamatok kapcsolatának tisztázásában. 1966-ban a honolulu egyetem hívta meg a számára alapított érzékszervek tu-

dománya tanszék vezetésére. A Békésy-életmű legjelentősebb eleme a belső fülben lejátszódó mechanikai-fizikai folyamatok megfigyelése, leírása és a hallás természetére vonatkozó új elmélet megalkotása, melyért 1961-ben élettani/orvosi Nobel-díjat kapott. Ő készítette el elsőként a belső fülhöz valóban hasonlóan működő eszközt. Sikerét a csiga alkotóelemeire vonatkozó gondos, alapos vizsgálatoknak és a nagyszámú mérésnek köszönheti. Miután a fizikai paramétereket meghatározta, hidraulikai számítások alapján olyan modelleket épített, melyek méretben 2-5-szörösen haladják meg az emberi csigát. A mechanikus szerkezeteken a lejátszódó folyamatok pontosabban megfigyelhetők és fényképezhetők, mint a fülpreparátumokon. A modellben egy gumimembrán helyettesíti a belső fül igen fontos képletét, az alaphártyát. Akusztikus gerjesztést alkalmazva a membrán kirezeg, és a modell csúcsa felé haladó hullám figyelhető meg. Egyidejűleg örvénypár is képződik a membrán két oldalán. Kutatásai a fiziológiai akusztika fejlődését holtpontról mozdították ki. Ő az első kutató, aki az emberi alaphártyát mozgásában is megfigyelte. Hallásemlélete kísérleteken alapult, megalkotásában modelleken és preparátumokon végzett megfigyelések sorára támaszkodott. A fizikában kialakult fejlett műszertechnikát elsőként alkalmazta a csiga folyamatainak vizsgálatában. Sikerei irányították új utak keresésére az emberi hallás kutatóit azokon a területeken, melyek korábban a műszeres vizsgálatok számára hozzáférhetetlennek látszottak. Közleményeinek száma meghaladja a 160-at. Két könyve jelent meg. Valójában egyiknek sem szerzője a megszokott értelemben. Mindkettőt E. G. Wewer szövegezte meg angol nyelven

Békésy dolgozatai, előadásai alapján. Ezek: *Experiments in Hearing* (1960); *Sensory Inhibition* (1967). A hawaii egyetemen létrehozott laboratóriumát halála után hat évvel Georg von Békésy Laboratory-nak nevezték el. Ott használt egykori kísérleti eszközeit, általa kifejlesztett készülékeit az egyetem 1995 nyarán a Postai és Távközlési Múzeumi Alapítvány Diósdon létesített Rádió- és Televízió-múzeumának ajándékozta. A múzeum a hazaérkezett relikviákból Békésy- emlékszobát nyitott. (†Honolulu, 1972. jún. 13.) - MTL

- 1974.** Megkezdődött Budapesten a Skála Áruház építése, melyet Kovács István tervezett. – (H. Gy.)
- 4. 1774.** Sigray Károly gróf, királyi biztos megbízta Krieger Sámuel, Sopron vármegye mérnökét a Sió-Balaton-Kapos szabályozási tervek elkészítésével. – (F. L.)
- 6. 1974.** †**M. Zemplén Jolán** (Bp.) Matematika-fizika szakos tanári diplomáját 1935-ben szerezte meg. 1936-ban doktorált, a nemzetközi jelentőségű Schmid–Gerő–Budó–Kovács-féle spektroszkópiai iskola tehetséges fiatal tagjaként. A fizikához egyébként apai örökség is köti. Édesapja, Zemplén Győző a Műegyetem elméleti fizika professzora, nagybátyja, Zemplén Géza, nemzetközi hírszerves kémikus, szintén műegyetemi tanár volt. Z. J.-t egész pályafutása a Műegyetemhez kötötte, utolsó tíz évében a Kísérleti Fizika Tanszék tanszékvezető professzoraként. Tanszékén létrehozta a Tudománytörténeti Kutatócsoportot; és jelentős szerepe volt a MTESZ és később az Akadémia tudomány- és technikatörténeti bizottságának létrehozásában. Saját fizikatörténeti eredményei mellett nagy érdeme, hogy
- 10. 1974.** Megkezdődött Budapesten a Kavicsos közben a Nyomdász és Textilipari Szakközépiskola építése, Kévés György tervei szerint. – (H. Gy.)
- 15. 1874.** ***Böck Hugó** (Bp.), geológus, a hazai kőolajkutatás atyja, a Földtani Intézet igazgatója, az MTA tagja. Egyetemi tanulmányait Bp.-en és Münchenben végezte. Először tanársegéd a bp.-i Műegyetemen, 1899-től a selmecebányai Bányászati és Erdészeti Akadémia tanára, 1914-ben a Pénzügyminisztérium Bányászati osztályának vezetője. Javaslatára kezdődött a Nyitra megyei Egbell határában az első hazai kőolajfeltárás. 1921-től az Anglo-Persian Oil Co. szakértője Perzsiában. Az amerikai kontinensen is végzett geológiai kutatásokat. Nevéhez fűződik az Eötvös-féle torziós inga alkalmazása az olajlelőhelyek kimutatására. Fm.: *Geológia*. I–II. Selmecebánya, 1904–9. – *Az erdélyi medence földgázt tartalmazó antiklinálisairól*. Bp., 1911. (†Bp., 1931. dec. 6.) – Rozlozsnik P.: Nagysuri B. H. élete és munkái, Földtani Közönlöny, 1931.; Vendl A.: B. H. MTA Emlékbeszéd, 21/23.; MTL; (B. L. – F. L.)

1874. A király szentesítette a budapesti egyetemi sebészeti klinika építéséről szóló 1874. évi XXI. törvényt. – (H. Gy.)
- 18-21.
1974. Megnyílt a KGST 28. ülészaka Szófiában. A résztvevő országok megállapodtak az orenburgi gázlelőhely kitermeléséről és a hozzávezető gázvezetékek építéséről. – MTK (B. A.)
21. 1899. *Kiss Tibor (Bp.) építész, műegyetemi tanár, 1947-57 között a Budapesti Műszaki Egyetem Középülettervezési Tanszék vezetője. 1940-ben pályanyertes terve alapján építették a pannonhalmi bencés gimnáziumot (Hidas Lajossal közös terve). 1935-ben építette Bp.-en a fűrészfogas elrendezésű Cukor utcai bérházat. Építészeti szakértője volt a Margit-híd és a Lác-híd helyreállításának, vezette a Vígszínház újjáépítését. Számos építészeti szakönyv szerzője. – (H. Gy.)
24. 1849. Buda, Pest és Óbuda egyesítésének elrendelése Budapest néven. – Bp. Enciklopédia, 425.
1899. *Pichler János (Arad) mérnök. A társulatok államosításáig a Tisza-Dunavölgyi Társulat országos titkára, majd nyugdíjazásáig az OVH (ill. az OVF) főmérnöke volt. Jelentős szerepe volt a tógazdaságok tervezésében, az ár- és belvízvédekezés intézményrendszerének megszervezésében, valamint az Országos Láphasznosító Bizottság létrehozásában. A Fertő-tó és környékének vízgazdálkodási fejlesztése körüli érdemei is említésre méltóak. (†Bp., 1984. aug. 19.) [MÉL] – (Fejér László)
1924. Megalakult Magyarország központi bankja, az ország jegybankja, a *Magyar Nemzeti Bank*. Az 1924. évi V. tc. alapján részvénytársasági formában hívták életre, egyidejűleg megszüntették az 1921. évi XIV. tc. alapján felállított Magyar Királyi Állami Jegyintézetet. Alaptőkéje az alapítás évében 30 millió aranykorona volt. Működése felett a kormányzat kirendelt kormánybiztosa útján állandóan felügyeletet gyakorolt. Részvényeseit a közgyűlés képviselte. Legfőbb szerve a főtanács volt, melynek elnökét a kormány előterjesztésére az államfő nevezte ki. – Bp. Enciklopédia, 432.; Bp. Lex. II: 71-72.
25. 1974. †Lánczos Kornél (Bp.) 1916-ban végzett a bp.-i Tudományegyetemen, majd Tangl Károly tanársegédje lett a bp.-i Műegyetem fizikai tanszékén. Doktori értekezése 1919-ben készült el, megvédésére azonban csak 1921-ben került sor Ortvay Rudolfnál. Hamarosan emigrált, előbb Frankfurtban, majd Berlinben dolgozott, s itt került szoros kapcsolatba Einsteinel. Ez a kapcsolat személyes barátsággá és munkakapcsolattá is fejlődött, 1928-29-ben Einstein munkatársa volt. A 30-as években előbb Angliába, majd az Egyesült Államokba ment. Hosszabb ideig az Indiana állambeli Lafayette-ben a Purdue egyetemen dolgozott. Az 50-es években visszatért Európába. Az írországi Dublin Institute for Advanced Studies a munkahelye élete végéig. Tudományos tevékenysége a relativitáselméleti kutatásokkal indult. Eredményei az ún. egységes térelmélet (unified field theories), tehát a gravitáció és az elektrodinamika egységesítése szempontjából épp oly jelentősek, mint a nemlineáris gravitációs térelmélet és a mozgástörvények kapcsolatának kiderítésében. Vizsgálatainak másik iránya a modern kvantummechanika matematikai apparátusának kidolgozásával kapcsolatos. Az integrálegyen-

letek elméletének oldaláról közelítette meg a sajátérték-problémát. A modern analízis gyakorlati problémái is érdekelték. Igen sok olyan közelítő eljárás kidolgozása fűződik nevéhez, melyek gyorsan konvergálnak, és ami a legérdekesebb: a felfedezésük után megszületett elektronikus számítógépek algoritmusai számára könnyen adaptálhatóak. Matematika- és fizikatörténettel is foglalkozott.

(*Székesfehérvár, 1893. febr. 2.) – MTL

29. 1949. Kormányrendelet hoztak a Gazdasági és Műszaki Akadémia létesítéséről, amely főiskolai végzettséget adott. Indoklása szerint szükség van a vállalatok, intézmények élén olyan vezetőkre, akikben egyaránt megvan a politikai és szakmai ismeret. 1953-ban szűnt meg. – MNITK (B. A.)

1. 1899. †**Radó Kálmán** (Karlsbad) Vas vármegye egykori főispánja, a Rábaszabályozó Társulat 1881-ben megválasztott elnöke, majd kormánybiztosa, akinek irányításával sikerült a régóta húzódó Rába-szabályozást eredményesen befejezni. (*Répcelak, 1844. dec. 17.) – Szinnyi; (F L.)

1949. Megjelent a szakérettségik szabályzata. – MNITK (B. A.)

4. 1974. †**Szundy Jenő** (Makó) a dél-alföldi gyümölcsstermesztés úttörője, a kert- és szőlőgazdaság-tudományok jeles elméleti és gyakorlati művelője. 1903-ban kapott diplomát a Budapesti M. Kir. Kertészeti Tanintézetben. A kertészet hivatásszerű művelését a Nagybocksói és a Lócsei Állami Földművelésiskoláknál kezdte, majd a Trencsényi Állami Faiskolánál folytatta. A gyümölcsstermesztést és a faiskolákat tanulmányozta, a legfejlettebb termelési ismeretek szintézisét hozta haza és tette közzé az ország különböző vidékein (Pápa, Munkács, Palicsfürdő), mígnem 1921-ben Makón telepedett le. Itt kereskedelmi és termelői kertészetet üzemeltetett, majd gyümölcsfaiskolát és törzsgyümölcsöst létesített Medgyesegyházán is. 1926-ban - az országos egyesület létrejöttét évekkal megelőzve - létrehozta a Csanád-Arad-Torontál vármegyei Gyümölcsészeti Egyesületet, melynek 1950-ig vezetője volt. 1933-ban Méhészeti Egyesületet alapított. 1963-ban szervezte meg a Kertészeti Munkaközösség makói csoportját. Megírta Csanád-Arad-Torontál vármegyék gyümölcs-stermesztésének történetét, kiérdemelve ezzel az MTA Agrártudományok Osztálya elismerő oklevelét 1955-ben. (*Makó 1883. márc. 27.) - Halász Bálint: Sz. J. centenáriuma. Georgikon (Keszthely), 1983. (F K. L.)

7. 1899. ***György István** (Marosújvár) vegyészmérnök. A brnói műegyetemen végzett tanulmányai után 1924–32 között a Herendi Porcelángyár műszaki igazgatója, 1932–49 között a Nagybátony-Újlaki Egyesült Iparművek Romhányi Kályhagyárának üzemvezető főmérnöke, 1947–49-ben egyidejűleg az Óbudai Téglá- és Nagyfrekvenciás Gyár üzemvezető főmérnöke, 1949–50-ben a Finomkerámia Iparközpont üzemgazdasági osztályának vezetője, 1950–52-ben a Gránit Kőedény- és Cserépgyár, 1952–54-ben a Kőbányai Porcelángyár üzemvezető főmérnöke, 1954-től nyugalomba vonulásáig (1959) a Szilikátipari Központi Kutató Intézet műszaki osztályának vezetője volt. 1959–61-ben a tűzállóanyagipar szakmai tanácsadója, 1961–63-ban Tuzlában egy új kerámiaipari üzem beindításánál működött. A Szilikátipari Tudományos Egyesület tagja (1986) volt. – MÉL IV. 334.

11. 1899. ***Fejéregyházi Sándor** (Szolnok) gépészmérnök, filatelista, technikatörténész. (†Bp., 1985. márc. 17.) – MÉL IV. 249.

12. 1774. ***Decrett József** (Debrecen) erdész. Előbb Besztercebányán királyi erdőbíró, majd ugyanott kamarai erdőmester, a korszerű erdőgazdálkodás hazai úttörője. (†Besztercebánya, 1841. jan. 18.) - MÉL I.; (D. S.)

1849. ***Buttykay Ferenc** (Kökényesd, Ugocsa vm.). A műszaki végzettségű gazdálkodó nagybirtokos évtizedeken keresztül vezetőségi tagja, majd 1908-1916 között elnöke volt a Beregvármegyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulatnak. 1913-ban Bereg vármegye főispánjává nevezték ki. Hivatali működése alatt jelentős vízimunkákat végeztek a társulat ér-

dekeltségi területén. (†Beregszász ?, 1919.) – (F. L.)

- 13. 1924.** ***Czinkotszky István** (Munkács) mérnök. Oktatott a műegyetemen és a bajai Vízgazdálkodási Főiskolán. Vezető munkatárs volt a Vízügyi Tervező Vállalatnál és az OVH-nál, majd a Vízgazdálkodási Intézetnél. Az Országos Vízgazdálkodási Keretterv elkészítésében vezető szerepet játszott. (†Bp., 1981. szept. 21.) – F. L.
- 18. 1924.** ***Károly Árpád** (Csíkmenaság) kertészmérnök. (†Szeged, 1987. ápr. 25.) – MÉL IV. 448.
- 20. 1899.** ***Náray-Szabó István** (Szombathely) vegyészmérnök, az MTA tagja. A bp.-i Műegyetemen 1922-ben szerzett mérnöki diplomát. 1923-tól Szarvasi professzor tanársegédjeként elektrokémiai kutatásokkal foglalkozott, ebben az időben öt publikációja jelent meg. 1926-ban megvédte doktori értekezését, majd két évig Berlinben a Kaiser Wilhelm Institut für Faserforschungban dolgozott, ahol Herzog irányításával természetes polimerek röntgendiffrakciós szerkezetvizsgálatával foglalkozott. Kimutatta, hogy a keményítők szerkezete függ származási helyüktől. 1928-ban csatlakozott H. L. Bragg manchesteri laboratóriumához, ahol egyedül, illetve W. H. Taylor és W. W. Jackson közreműködésével meghatározta a staurolit, majd a kianit nevű alumíniumszilikátok szerkezetét. Megállapította, hogy a kianit szerkezete benne foglalja a bonyolult staurolit szerkezetben. Az apofillit szerkezet meghatározásával kimutatták, hogy az nem tekinthető zeolitnak. Ezen felismeréseivel és a szilikát szerkezetek rendszerezésére vonatkozó ajánlásaival a kristálykémia egyik megteremtője. Legjelentősebb egyéni teljesítménye ebből a korai időszakból az

apatit szerkezetmeghatározása. 1930-ban Szegeden kollégiumi adjunktusként vállalt állást. 1931-től ugyanott az Eötvös kollégium igazgatója, s még ebben az évben „Az anyag szerkezete” tárgykörből habilitált. A Rockefeller Alap és a Széchenyi Tudományos Társaság támogatásával Szegeden létrehozta az első egykristályok vizsgálatával foglalkozó magyarországi röntgendiffrakciós laboratóriumot, ahol Pócza Jenő és Sasvári Kálmán segítségével számos szeretlen vegyület kristályszerkezetét határozta meg, például az alumíniumgyártásban fontos kriolitét. 1938-ban W. H. Bragg javaslatára a bp.-i Műegyetem Kémiai-Fizikai Tanszékének vezetőjévé nevezik ki. Ebben az időben írta meg a Gróh Gyula által szerkesztett *Fizikai kémia* című egyetemi tankönyvben a *Kristályszerkezet* című fejezetet. Ebből kiindulva születik meg 1944-ben *Kristálykémia* című könyve. Ennek logikus folytatása a *Szeretlen kémia* című műve (I. köt., 1947.). A Műegyetemen eltöltött évtized legjelentősebb kutatási eredménye a perovszkit vizsgálatából kiindulva bevezetett „testvérszerkezet” fogalom. Felismerésének általános megfogalmazása: az elegykristályok elmélete. 1953-tól Korach Mór meghívására az Építéstudományi Intézet munkatársa, ahol új kutatási osztályt szervezett. Itteni munkásságának legjelentősebb kutatási eredménye a Kovács Józseffel és Novák Andrással szabadalmazott „betonkratálási” eljárás. 1956-1958 között megjelentek *Szeretlen kémia* című könyvének további kötetei. 1956-tól haláláig az MTA Központi Kémiai Kutató Intézet alkalmazottja; igazgatóhelyettes, majd csoportvezető. A Kristálykémiai csoportot megteremtve előbb üvegszerkezet kutatásokkal foglalkozik, majd Argay Gyulával és

Kálmán Alajossal meghatározta számos tetraéderes oxianion szerkezetét. Eközben elkészült (1965) az 1944-ben megjelent *Kristálykémia* című művének új átdolgozott és bővített kiadása, amit angol és orosz nyelvre is lefordítanak. 1963-tól élete végéig munkatársaival a korszerű diffraktometriás méréseken alapuló kvantitatív fázisanalízis kidolgozásával és gyakorlati alkalmazásával (kerámiai alapanyagok, talajok) foglalkozik. (†Bp., 1972. szept. 16.) - MTL

24. 1874. Megindult a közlekedés a svábhegyi fogaskerekű vasúton. – Ld. cikkünket.

1924. †**Szily Kálmán id.** (Bp.) Tudományos életpályáját természettudósként kezdte és nyelvészként fejezte be. A pesti piarista gimnázium elvégzése után, 1856-ban a József Ipartanodában kezdte, majd 1857-től 1860-ig a bécsi politechnikumon folytatta tanulmányait. Hazatérve Sztoczek Józsefnek, az 1856-ban politechnikummá minősített ipartanoda 1861-ben kinevezett igazgatójának tanársegédje lett. 1862-ben igazgatósegéddé és ideiglenes tanárrá, 1869-ben pedig a kísérleti természettan ny. r. tanárává nevezték ki. 1870-ben átvette a matematikai fizika és analitikai mechanika tanszék vezetését, melyet 1889-ig látott el. A törvényhozás az 1871/72. tanévben a politechnikumot, önkormányzati joggal felruházva, Műegyetem névvel, egyetemi rangra emelte, melynek első rektora Szily lett. Az 1867-ben megalakuló Magyar Mérnök- és Építész-Egylet első titkárává választották. 1869-ben a Természettudományi Társulat főtitkáráként megindította és 1898-ig szerkesztette a Természettudományi Közlönyt. Mint mérnök, hamar felismerte, hogy a műszaki tudományos műnyelv és a műsza-

ki irodalom fejlesztése elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a technikai ismeretek az általános műveltség részévé váljanak. A hetvenes évek második felétől ezért érdeklődése fokozatosan a nyelvtudomány kérdéseire irányult. Szily 1889-től 1905-ig az Akadémia főtitkára volt, 1889-ben megindította és 1905-ig szerkesztette az Akadémiai Értesítőt. 1905-ben az Akadémia főkönyvtárnokává nevezték ki, és még ebben az évben megalapította a Magyar Nyelvtudományi Társaságot, melynek elnöke és folyóiratának a Magyar Nyelvnek, továbbá A magyar nyelvújítás szótárának (1–2. Bp., 1902., 1908.) szerkesztője volt. Nyelvészeti munkásságáért 1914-ben az Akadémia nagyjutalmát kapta. 1915-től a főrendiház tagja. 1894-ben a Tudományegyetem bölcsészeti kara a tiszteletbeli bölcsészdoktori, 1917-ben a Műegyetem tiszteletbeli műszaki doktori oklevéllel tüntette ki. Legkiemelkedőbb fizikai eredményei a termodinamika kérdéskörébe tartoznak. 1867-ben akadémiai székfoglaló értekezésében a hőelmélet első és második alaptételének általános matematikai alakban való megfogalmazására vállalkozott. Eltérően Clausius és Boltzmann koncepciójától, akik a legkisebb hatás elvére akarták a második főtétele visszavezetni, Szily a Hamilton-elvnek mint a legáltalánosabb dinamikai elvnek a második főtéttel való kapcsolatát vizsgálta. Szily tanulságként azt vonta le, hogy „amit a termodinamikában második főtéttel nevezünk, nem egyéb mint a dinamikában a Hamilton-elv”. Szilynek ezt a külföldön is publikált eredményét igen gyakran mint a második főtétele Clausius–Szily-féle megfogalmazását említik a kortárs nemzetközi szakirodalomban. (*Izsák, 1838. jún. 29.) – MTL

- 26. 1924.** Kihirdettetett az 1924. évi XVIII. törvénycikk *az Iparosok Országos Központi Szövetkezetéről és az ipari anyagbeszerző, termelő és értékesítő szövetkezetekről.* – Országos Törvénytar, 1924. 9. sz.
- 28. 1874.** ***Békéssy Jenő** (Debrecen) állattenyésztési szervező. Debrecenben a gazdasági tanintézetben tanult, 1889 és 1902 között gazdasági gyakornok volt Mezőhegyesen, majd 1909-ig gazdasági felügyelő. Ezt követően került a Földművelésügyi Minisztérium Állattenyésztési Osztályára, melynek 1919-1938 között vezetője volt. 1938-ban ment nyugdíjba. Több állattenyésztéssel foglalkozó cikke jelent meg szaklapokban. Önálló műve: *A tenyészállat importok szüksége és hatása állattenyésztésünkben.* (1934) (†Bp., 1958. máj. 14.). Irodalom: Életrajzi Lexikon I. k. 182. o. – (D. S.)
- 30. 1799.** ***Petényi Salamon János** (Abelova) zoológus, ornitológus. Losoncon, Besztercebányán, Selmecbányán járt iskolába, majd Pozsonyban, Bécsben teológiát hallgatott. Bécsben inkább a természetvizsgálók társaságát kereste, s Josef Natterer, Jakob Heckel, Vinzenz Kollar körében gyűjtőkirándulásokon vett részt. Kitanulta a preparátori mesterséget, s 1824-ben Pest, Békéscsaba, Nagybecskerek érintésével a török határvidékre utazott gyűjteni. Temesvár–Arad felé kerülve, Pesten át tért vissza Bécsbe, számos fontos megfigyeléssel gazdagítva a zoológiát. Megfigyeléseivel és gyűjtéseivel a szakma érdeklődését és megbecsülését vívta ki, köztük olyan tekintélyekét, mint az idősebb Brehm (aki gyűjtést akart indítani P. utazásainak fedezésére), s Johann Friedrich Naumann, a híres ornitológus. Egy ideig erdőőrként éldegélt egy felvidéki birtokon, majd Kubinyi Ágoston vendégszeretét élvezte Videfalván, mígnem 1826-ban elfogadta a cinkotai parókiát, ahol szorgosan megtartott szlovák nyelvű prédikációi mellett folytathatta megfigyeléseit és utazásait. 1834-ben elnyerte a Magyar Nemzeti Múzeum megüresedett állatkonzervátori posztját, s ettől kezdve haláláig értékes példányok tömegével gazdagította a Természetrajzi Osztály gyűjteményeit. Szinte évenként föltárta az ország egy-egy jellegzetes vidékének jobbára még ismeretlen faunáját. Eredményeiről többnyire Brehm folyóirata, az Isis számolt be röviden; később pedig, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlésein, vagy az Akadémián maga Petényi ismertette egy-egy felfedezését. Amire elkészült alapvető ornitológiai kéziratával, Magyarországra a Bach-korszak árnya borult, s ő a megváltozott körülmények közepette ragaszkodott hozzá, hogy könyve először magyarul jelenjék meg. Nem érhetette meg: a kíméletlen munkában felörlődött szervezete 1855-ben felmondta a szolgálatot. Az Akadémiára hagyott kéziratának csupán első vékonyka kötete jelent meg, a többi – közte a nagy madártani mű – eltűnt, s csak évek múltán talált meg véletlenül néhány lapot belőle Herman Ottó egy utcai árusnál, csomagolópapír formájában. Ez a néhány részlet is mutatja azonban, hogy mit veszítettünk P. S. J. könyvével. (†Pest, 1855. okt. 5.) - MTL
- 1974.** Befejeződött a Budapesti Műszaki Egyetem Laborépület kivitelezése. – (H. Gy.)
- 31. 1924.** ***Gorjanc Ignác** (Csepel) a Lehel hűtőgépgyár vállalatvezetője. – (†Jászberény, 1987. febr. 10.) – MÉL IV/315

1749. Nagy sáskajárás volt Magyarországon. – Réthly: IE

2. 1924. †**Rupcsics [Rupcic] György** (Bp.) folyamszabályozó mérnök. A Tisza-szabályozás egyik kiemelkedő alakja, a tiszai kotrások irányítója, az Al-Duna szabályozási munkálatok vezetője. 1887 után évekig a Körös-Tisza-Marosi Ármentesítő Társulat főmérnöke volt. (*Módos, 1858.) – MÉL; (F. L.)

1949. †**Hérics Tóth Jenő** (Bp.) kísérleti főigazgató, egyetemi magántanár, a hazai élelmiszeripari kutatás egyik megalapozója. A budapesti és a berlini Tudományegyetemen vegyész- és gyógyszerész oklevelet szerzett. 1887-től három éven keresztül tanársegéd a magyarországi Gazdasági Akadémián, majd 1900-tól az akkor létesülő kassai Szeszkísérleti Állomás irányításával bízták meg. Intézete 1918-ban Erjedéstani Intézet elnevezéssel Bp.-re, a Herman Ottó útra került, azokba az épületekbe, melyekben jelenleg a Központi Élelmiszeripari Kutató Intézet működik. Kibővítette az Intézet tevékenységi körét, s az már a szeszipari témák mellett az erjedésipar teljes területével foglalkozott. Főleg az élesztő, a sör és az égetett szeszes italok gyártásproblémáit vizsgálta, de tevékenysége kiterjedt a konzervipar, a borászat, az enzimológia, valamint az élelmiszeranalitika kérdéseinek vizsgálatára is. Szükségét látta annak is, hogy a hazai kutató-fejlesztő munka kiterjedjen a malom-, a liszt- és a sütőipar területére is, ezért kezdeményezése nyomán 1926-ban Bp.-en létrehozták a Gabona- és Liszt-kísérleti Állomást, a későbbi Országos Gabona- és Liszt-kísérleti Intézet elődjét. Intézetét nyugdíjba menetele után – már Országos Mezőgazdasági Kísérleti Intézet néven –, 1932-1944 között

Osztrovszky Antal, majd 1949 novemberéig Jáky Miklós vezette. A hazai élelmiszeripari kutatás megalapozásán és fejlesztésén túl a tudományos ismeretterjesztésben is jelentős részt vállalt. (*Csáktornya, 1872. aug. 13.) – Hérics Tóth J.: Az Országos Mezőgazdasági Ipari Kísérleti Intézet szervezetének története és annak működése. In: Jáky M.: Az OMIKI 1945-47. évi működése. Bp., 1947. 3-17.; MAÉ I. 781-783. Bp., 1987.; (P. J.)

6. 1849. ***Csíbi Lőrinc** (Ditró) erdőmérnök, fototeodolit szerkesztő. (†Selmecebánya, 1903. márc. 22.) – (R. F.)

1849. †**Bodor Péter** (?) Az elemi iskola elvégzése után asztalosinasnak ment, szakmájában nagy ügyességre tett szert. Ezután a Zeyk család támogatásával végezte a marosvásárhelyi református kollégium alsó osztályait, kitűnt nagyfokú rajztehetségével és különleges faliórát is szerkesztett. Majd gróf Toldalagi Józsefnél vállalt kertészi állást. Utóbb, feltehetően támogatói segítségével, 1806-ban a bécsi Politechnikumon tanult gépészetet. Ezután Európa országait járta tíz éven keresztül; gyakorlati ismereteket szerzett az órás és lakatos mesterségben. Az orgonaépítéssel is valószínűleg ebben az időben ismerkedett meg. 1815-ben ismét Erdélyben, gróf Bethlen Lajos birtokán tevékenykedett építészként és műszerészként. 1816-ban tért vissza Marosvásárhelyre, ahol létrehozta legjelentősebb alkotásait. Háza udvarán, a mai vidámparkhoz hasonlítható szórakozóhelyet rendezett be hajó- és körhintával, csúszdával és más, saját kezűleg gyártott, elmés szerkezettel. Kertjében török mecset formájú házat készített. Mint „városi geometra”, felépítette a Maroson az úgynevezett Bodor-

hidat, amely 8 m széles és 63 m hosszú volt és fából, egyetlen vas-szeg felhasználása nélkül készült. Életének legjelentősebb alkotása a híres marosvásárhelyi zenélő kút, amelyet 1820 és 1822 között épített. Építményének helyén egy 1803-ban létrehozott, kőoszlopon nyugvó, piramis alakú kút állt, amelyhez a vár déli oldalából fakadó forrásból földalatti csatornákon juttatták el a vizet. Később az építmény erősen megrongálódott, és ezért az ezermestert bízták meg egy új kút építésével. 1822-ben azal kezdte a kút munkálatait, hogy a kőoszlopokat eltávolította és helyette egy kínai pagodára emlékeztető építményt helyezett. A kútépítmény kupola alakú fedélházába egy olyan szerkezetet szerelt, mely a nap bizonyos szakaszaiban, minden hat órában, a víz hajtóerejének befolyására szebbnél-szebb zenedarabokat hallatott. A zene olyan erőteljes volt, hogy szélcsend idején a környező falvakban is hallhatták a varázsos hangokat. Külön érdekesség volt a kupola tetéjére szerelt vörösréz-ből való Apolló-szobor (valójában Neptun), melyhez egyébként a B.-féle zeneszerkezet hálózata összeköttetést tartott. Az Apolló-szobor ugyanis a nap különböző állása után igazodott. Napkeltére arccal a Nap felé nézett és a Nap emelkedésével, s hanyatlásával követte a Nap útját. A zenélő szerkezet 1836. dec. 8-ig működött. Ekkor ugyanis egy hatalmas hóvihár vonult keresztül a városon, amely az Apolló-szobrot ledöntötte és a benne lévő szerkezetet is összetörte. A kút 1911-ben lebontották. Élete következő korszakában elsősorban orgonákat épített, különböző falusi templomok részére. Ezek közül kiemelkedik a kibédi orgona tizenkét változattal és pedálszerkezettel. 1848–49-ben sokoldalú tehetségét a szabadságharc szolgálatába állította. Sokcsövű orgona-

ágyút szerkesztett láncos golyókkal. Amikor egy új típusú gyutacsot kívánt bemutatni Bem tábornok fogadószobájában, akkor érte utol a halál. Sok neves magyarral együtt, a kolozsvári házsongárdi temetőben nyugszik, jeltelen sírban. B. zenélő kútjának másolatát 1936-ban építették fel Budapesten, a Margit-szigeten. Az építmény a második világháború idején megrongálódott, 1954-ben állították helyre. A legutóbbi időben ismét rendbehozták és a kút újra zenél. (*Erdőszentgyörgy, 1788. jún. 22.) – MTL

8. 1849. *Nagy Tamás, kövendi (Kövend, Torda-Aranyos m. ma Plaie^oti) tanár, csillagász, 1872–75 között Konkoly Thege Miklós ógyallai magán-csillagvizsgálójának első obszervátora. Különösen a programszerű nap- és hullócsillag megfigyelések terén végzett értékes munkát. 1875 őszétől Hódmezővásárhelyen a tanonciskola tanára, majd igazgatója. Jelentősen emelte az iparostanoncok képzésének színvonalát. Számos ismeretterjesztő cikke jelent meg „A Természet”-ben, valamint a helyi lapokban, bemutatta az akkori technikai (pl. az első hangrögzítőket). Erélyesen harcolt a tanárok és tanítók érdekeinek védelméért, elérte pl., hogy a tanári és a hírlapszerkesztői munkát ne tekintsék egymást kizáró foglalkozásoknak. Fm.: *Protuberanciák és napfoltok*. A Természet, 1873/2.; *Észleljünk hullócsillagokat*, Uo. 1973/19. Sok cikke a „Vásárhelyi Közlöny”-ben. (†Hódmezővásárhely, 1887. március 19.) - Schwarz M.: N. T., Vásárhely és Vidéke, 1887. máj. 12.; Bartha L.: Profiból amatőr: N. T. Meteor, 1994/10.; Szinnyei; MTE SZ 1987.; (B. L.)

10. 1824. *Türr István (Baja) A magyar légió megszervezőjeként és vezetőjeként 1849-ben és 1860-ban ki-

emelkedő szerepet játszott az olasz szabadságharcban: részt vett Palermo elfoglalásában, utóbb Nápolyban városi és tartományi katonai parancsnok volt. A kiegyezés után hazatért, s gazdaság- és kultúrpolitikai téren működött; nagyszabású víziútfejlesztési programot dolgozott ki (mely magját képezi a napjainkban megvalósult jugoszláviai Duna–Tisza–Duna-csatornarendszernek), és széles körű propagandát fejtett ki a vízgazdálkodás, elsősorban az öntözéses gazdálkodás és a rizstermesztés elterjesztése érdekében. Újjászervezte a Ferenc-csatorna társulatot és a csatorna újjáépítése mellett megépítette a baja–bezdáni-tápcsatornát és a sztapár–újvidéki Ferenc József csatornát (1871–1875). Lesseps Ferdinánddal és Gerster Bélával együtt részt vett a Panama-csatorna Társulat megszervezésében, a csatorna nyomvonalának kitűzésére szervezett expedícióban, és a csatorna terveinek készítésében (1876). Kezdeményezésére, Gerster Béla tervei alapján és vezetésével épült a Korinthoszi (tengerközi)-csatorna (1881–1893). Élete végén a nemzetközi békemozgalom egyik szervezőjeként elnöke volt a Bp.-en szervezett 7. nemzetközi békekongresszusnak (1899). Vízügyi cikkei főleg a Gazdasági Mérnökökben jelentek meg. (†Budapest, 1908. máj. 3.) – MTL (F. L.)

11. 1924. A Kereskedelemügyi Minisztérium rendeletével megalakult a M. Kir. Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet, melynek tevékenysége kiterjedt többek között „... az ipari anyagvizsgálatokra, energiagazdasági és ipari kísérletezésre (tüzeléstechnika), szakvélemény- és szaktanácsadásokra, iparfejlesztő és ipari közigazgatási munkálatokban való közreműködésre (ipari szabványosítás stb.).” Az intézet

hatósági szervként működött. – (Cs. B.)

12. 1924. ***Mórik József** (Debrecen) orvos-meteorológus, a Debreceni Orvostudományi Egyetem Közegészség-tani Intézetének vezetője, az MTA Meteorológiai Bizottságának tagja. Az első ösztönzést a közegészségügy és a meteorológia kapcsolatának vizsgálatára még hallgatóként kapta Jeney Endre professzortól. Önálló aspirantúrájának tárgya a levegő- és település-egészség-tani vizsgálat volt. Budapesten az Országos Közegészségügyi Intézet munkatársa, majd 1968-tól a debreceni egyetem tanára. Orvosmeteorológiai munkásságát 1968-ban Steiner Lajos emlékéremmel jutalmazták. F. m.: „Aeroszol”. *A levegőszennyeződések okai, ártalmi, megelőzése.* Bp., 1968. (†1973.) – Kéry M.: M. J. Az Időjárás, 1973. 6. sz. (B. L. – F. L.)

13. 1849. †**Raisz Keresztély** (Körtvélyes). Tanulmányait az Institutum Geometricumban 1791-ben fejezte be. Először kamarai mérnök, majd Gömör és Kishont vármegye tiszti főmérnöke volt, számos Gömör vármegyei község térképét készítette el. 1807-től az Esterházy uradalmak kerületi mérnökeként tevékenykedett. Munkái közül kiemelkedő értékű a Torna völgyét Rozsnyóval összekötő, ma is használatos szoroskői műút, valamint a Gömör és Kishont vármegyét, a Baradla-barlangot és felszíni területét ábrázoló térképek. Az évszázadok óta látogatott Baradla-barlangot 1801-ben mérte fel, amiről nemcsak alaprajzot, hossz-szelvényt és helyszínrajzot készített, hanem elsőként jutott el a barlang – több mint húsz éven át végpontot jelentő – Vaskapu szorosáig. A magyar, latin és német nyelvű felirattal ellátott térképek (32., 32/a., 32/b.) Görög Demeter Magyaror-

- szág vármegyéiről készített atlaszában (1802) jelentek meg először, majd a felmérés során született német nyelvű barlangismertetéssel együtt 1807-ben Bredetzky munkájában láttak napvilágot. A barlang leírását önállóan is kiadták, amelyet az ő barlangrajzai illusztráltak. A barlang keletkezését a tűz hatásával magyarázta, és e téves barlangkeletkezési elmélete miatt hosszú időn át csak térképeit fogadták el, a barlang feltárása és ismertetése terén elért eredményeit nem becsülték. (Toporc, 1766.) – MTL
- 14. 1774.** Megnyitották a pesti Rondella-színházat (a mai Régiposta utcában) a német színészet számára. – Bp. Enciklopédia, 421.
- 19. 1949.** Megjelent az 1949. évi 23. törvény, amely alapján létrejött a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem. – Móra L.–Próder I.: A magyar kémia és vegyipar kronológiája. 1997. 99.
- 20.** Az 1949. évi XX. törvényben kihirdették a Magyar Népköztársaság Alkotmányát.
- 22. 1874.** A budapesti Fővám-palota építésének befejezése után Ybl Miklós benyújtotta az építési hatósághoz a lakhatási engedély iránti kérelmet. – (H. Gy.)
- 23. 1849.** †**Maderspach Károly** (Ruszkabánya) Selmecebányán 1811-ben fejezte be tanulmányait a Bányászati és Erdészeti Akadémián, majd Oravicán vegyészként kezdett dolgozni. Az oravicai kincstári hivatalban vele együtt dolgozó Hofmann Antallal, selmeci diáktársával Vajdahunyad körzetében talált színesfém érc feldolgozására „Hofmann fivérek és Maderspach Károly bánya és vasművek” néven vállalatot alapítottak. Ő egyre inkább a vasgyártás és vasöntvények, és zománcozott edények gyártására tért át. Az Aranyoson Tordánál, valamint az Olton Fenyőfalvánál épült fahidak alapján megszerkesztette első vas-hídját Lugoson, a Csuka-átersznél 18,45 m fesztávolsággal. Az 1833-ban átadott híd mindössze 12 évet ért meg, de ez nem gátolta meg abban, hogy újabb, nagyobb méretű hidat építtessen. Saját tapasztalatain okulva 1837-ben 40 m fesztávolságú hidat épített a Cserna folyón. Ez a híd már 59 évet ért meg. Harmadik hídját a Temes folyó felett, Karánsebesnél építette meg 55 m fesztávolságban. Ezt 1843-ban adták át a forgalomnak. Felújítására csak 1902-ben került sor. M. K. tervpályázatot nyújtott be az állandó Pest–Buda hídra is, de tervét a bírálók a Thierney Clark lánchíd tervével szemben elvetették. Ezt a tervét egyébként latin nyelvű közleményként Pozsonyban is megjelentette. 1849-ben a világosi fegyverletétel után, a szabadságharc támogatása miatt a családját ért megszégyenítést nem tudta elviselni, s önkézevel végzett magával. (*Ruszkabánya, 1791. aug. 3.) – MTL
- 25. 1974.** †György István (Budapest) mérnök. Munkássága a budapesti Metró tervezésében és megvalósításában alapvető volt. A Vízügyi Tervező Vállalat igazgatójaként (1958-1974 között) a Kiskörei Vízlépcső tervezését is irányította. Jelentős szerepe volt a FAO megbízásából a fejlődő országok részére készült tervek megvalósításában. (*Bp., 1909. márc. 3.) [MÉL] – (F. L.)
- 29. 1749.** †**Bél Mátyás** (Pozsony) Losoncon, Alsósztrégován, Besztercebányán kezdte tanulmányait, majd Pozsonyban az ev. líceumban végezte a „humaniorákat”. Veszprémekben nevelő volt, majd Pápán, a

ref. főiskolán képezte magát tovább. A hallei egyetemen teológiát, orvostudományt és állattudományt tanult, majd Bergenben a gimnázium igazgatója. 1709-től 1713-ig Besztercebányán segédlelkész, utóbb a gimnázium rektora. 1714-ben meghívták a pozsonyi ev. gimnázium rektorának. 1719-ben megválasztották a pozsonyi ev. egyház első lelkészévé, s ezt a tiszteletet töltötte be 30 esztendőn keresztül. Életművén belül jól elhatárolható pedagógiai, nyelvészeti, történeti forrásfeltáró és kutatói munkássága, a magyar földrajztudomány megalapozása, a leíró néprajz és a gazdaságtudomány úttörő művelése, teológiai elméleti tevékenysége. Mint pedagógus, a pozsonyi evangélikus líceum számára szervezeti és fegyelmi szabályzatot dolgozott ki. A tantárgyak között helyet adott a reáliáknak, a természettudományos ismereteknek. Tankönyveket írt és íratott, módszertani utasításokat adott ki. Hangsúlyozta a szemléltető, a kísérletező oktatás fontosságát. Tantervei, módszerei országszerte elterjedtek, s hatást gyakoroltak egész oktatási rendszerünk korszerűsítésére. Mint filológus ugyancsak úttörő munkát végzett. *De vetere litteratura Hunno-Scythica exertitatio* című, 1718-ban Lipcsében kiadott munkájában elsőként foglalkozott a magyar rovásírás tanulmányozásával. Sokat tett a magyar irodalmi nyelv művelése terén is. „Magyar grammatika vagy-is a' hazai nyelvnek gyökeres megtanulására való intézet...” című műve iskolát teremtett. Német nyelvtana bevezetésében mint a hazai germanisztika úttörője ismerteti a magyarországi német közösségeket, nyelvjárásukat. Maradandót alkotott a történelem- és földrajztudomány területén is. Fő műve, a „*Notitia Hungariae Novae Historico Geographica...*” köteteiben a törté-

neti és földrajzi szemlélet sajátos ötvöződése, a táj, környezet, történelem és ember kölcsönhatásának meglehetősen modern szemlélete mutatkozik meg. Megjelenését rendkívüli gondnal végzett hatalmas adatgyűjtő munka előzte meg. A kancellária a Notitia munkálataival egyidejűleg megbízta Mikoviny Sámuel akkor kinevezett kir. kincstári mérnököt azzal, hogy B. M. munkájához vármegyéenként gondos térképet készítsen. Közel két évtizedes adatgyűjtés és szövegezés után készen állott a nagy mű, amelynek kiadásához III. Károly császár anyagi támogatását is kilátásba helyezte. B. M. Straub Pál bécsi könyvkereskedővel állapodott meg a munka Amszterdamban készülő gondos nyomásáról és forgalomba hozásáról. Ezúton azonban a munkának csupán négy kötete jelent meg 1735 és 1742 között. Az 1736-ban megjelent 3. kötetben az előszó után Mikoviny Sámuel tanulmányának adott helyet. Ebben a tudós mérnök, a boroszlói tudományos akadémia tagja, kifejtette nézeteit a csillagászati helymeghatározásra támaszkodó térképek készítésének korszerű módjairól, a korábbi térképrajzolók által elkövetett hibákról, a geometriai felmérés helyes módjáról és a jövőben követendő eljárásról. Ez a tanulmány a hazai kartográfiatörténet alapvető forrásműve. B. M. haláláig a Notitia anyagának mintegy harmada jelent meg nyomtatásban, összesen 2693 oldal terjedelemben. A mű nagyobb része, mintegy tízezer főlíó oldal kéziratban maradt. 1718-ban vetette fel elsőként egy hazai tudós társaság alakításának gondolatát, s az első valóban rendszeres és időszakos hazai hetilap, az 1721 tavaszától megjelenő „*Nova Posoniensia*” is az ő kezdeményezéséből született. Élete utolsó évtizedében laboratóriumot rendezett be, és kémiai kísérleteket végzett.

Nemcsak a 18. századi magyar tudományosság leguniverzálisabb szelleme, hanem a korra jellemző polihisztor iskolának is egyik legkiemelkedőbb képviselője, akit a berlini, olmützi, londoni, jénai, szentpétervári tudományos akadémia még életében tagjává választott. (*Ocsova, 1684. márc. 24.) – MTL

30. 1574. *Szenczi Molnár Albert (Szenc) Szülővárosában, majd Győrött tanult. 1587-ben azonban már az abaúji Göncön a Biblia-fordító Károli Gáspár mellett inaskodott. Két évet a debreceni református kollégiumban tanult, majd külföldi akadémiákra ment. Előbb Wittenbergben, majd Strassburgban, legtovább Heidelbergben időzött, teológiát, nyelveket és filológiát tanulva. Kilenc év után rövid időre hazatért, de már 1600-ban újra Németországba ment. 1603-ban Altdorfban kezdte írni latin-magyar szótárát, amelyet 1604-ben Strassburgban nyomtatott ki. A munka egy példányát személyesen adta át Rudolf császár-királynak Prágában, ahol Keplerrel, a neves csillagással is megismerkedett. Ezt követően Móric hesseni fejedelem fogadta őt szolgálatába, majd 1612-ben Batthyány Ferenc dunántúli főkapitány udvari prédikátora, 1614-ben a komáromi vég-

vári vitézek papja, 1615-ben visszatért Németországba, volt iskolamester Oppenheimben és Heidelbergben, s közben megírta a külföldiek számára latin nyelvű magyar nyelvtanát, javított kiadásban kinyomtatta Károli Gáspár bibliafordítását, s francia dallamra versben lefordította és megjelentette a testamentumi zsoltárok könyvét, amelyet a magyar református templomokban azóta is énekelnek. Amikor Bethlen Gábor erdélyi fejedelem elfoglalta Pozsonyt és itt 1620-ban egyetemet kezdett szervezni, Sz. M. A.-et hívta meg rektornak. Pozsony királyi kézre kerülésével azonban az egyetem nem jöhetett létre. Sz. M. A., miután befejezte Kálvin János nagy műve, az *Institutio Christianae Religionis* magyarra fordítását, 1624-ben Kassára, majd 1626-ban Kolozsvárra költözött, ahol Bethlen gondoskodásából tudományos és írói tevékenységének élt. (†Kolozsvár, 1634. jan. 17.) - MTL

31. 1899. *Érdi Krausz György (Bp.) geodéta, térképész, csillagász. (†Bp., 1972. szept. 25.) – (R. F)

1899. *Kassay Dezső (Túristvándi) fül-, orr-, gégeszakorvos, egyet. tanár. (†Philadelphia, USA, 1981.) – MÉL IV.

1899. Nagy nyári árvíz vonult le és pusztított a Duna felső szakaszán, a Szigetközi Ármentesítő Társulat, valamint a Vágbalparti Ármentesítő Társulat működési területén. Győr városa komoly árvízi veszedelemtől szabadult meg. – Vízgazdálkodásunk számokban. 14. o. (D. S. – F. L.)
1. 1949. Megnyílt az Állami Bábszínház. – Bp. Lex. I. 30.
1974. A korábbi tanítóképző intézet átszervezésével Szombathelyen megnyitották a Tanárképző Főiskolát. – MNITK; (B. A.)
1974. Megkezdődött Budapesten a Népligetben a Magyar Planetárium építése, melyet Lux László egyetemi tanár és Tömöry Tamás tervezett. – (H. Gy.)
4. 1924. *Kerekes József (Tápé) a hazai gyógynövénytermesztés és feldolgozás tudományos megalapozója. 1951-ben szerzett oklevelet a Kertészeti Egyetem jogelőd intézményében, az Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Karán. 1952-ben a Zöldségtermesztési Tanszéken gyakornokként kezdte meg a gyógynövények kutatását. 1972-ig tanított itt, miközben minisztériumi munkakörben (MÉM Szakoktatási Főosztály) megszervezte a gyógynövény-termesztés egyetemi szintű oktatásának és kutatásának feltételeit. Irányítója volt a külföldön is elismert hazai nagyüzemi gyógynövénytermesztés kibontakoztatásának is. Számos szakbizottság és tudományos tanács munkájában vett részt. Gazdag szakirodalmi munkásságából összefoglaló műve említhető meg „Gyógynövénytermesztés” címmel (1969). (†Bp., 1973. ápr. 11.) – MAÉ I. (F. K. L.)
1974. A Minisztertanács 1046/1974. (IX. 4.) sz. határozatával létrehozta az Országos Környezetvédelmi Tanácsot, amely környezetvédelmi ügyekben a kormány javaslattevő és véleményező szerveként működött 1977-ig. Feladatát ekkortól az Országos Környezet- és Természetvédelmi Tanács, valamint az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal vette át. – (F. L.)
5. 1949. †Konkoly Thege Miklós Andor (Tagyos, Komárom m.) meteorológus. A magyaróvári mezőgazdasági akadémián tanult, majd az Orsz. Meteorológiai és Földmágnesességi Intézet szolgálatába lépett. 1899-től 1918-ig az ógyallai Meteorológiai és Földmágnesességi Observatórium munkatársa, 1904-től vezetője. Főleg felhőmagasság-mérésekkel és felhőfényképezéssel, valamint műszerfejlesztéssel foglalkozott. Felhőfényképei külföldön díjakat nyertek. Légköroptikai méréseket végzett, sokat foglalkozott a hőmérők legcélszerűbb elhelyezésével. Az observatórium vezetőjeként a földmágneses méréseket hajtotta végre. 1920-ban nyugdíjazását kérte, de tagyospusztai otthonában továbbra is foglalkozott tudományos kérdésekkel. Fm.: *A felhőmagasságmérés módjai és eszközei*. Bp., 1902. – *A meteorológia és mezőgazdaság*. Bp., 1907. (*Tata, 1873. nov. 23.). – Kenessey K.: K. T. M. Az Időjárás, 1949/9–10.; MTESZ 1998.; (B. L.)
6. 1874. *Hintz György (Kolozsvár) gyógyszerész, a Kolozsvári Gyógyszerész Testület elnöke. 1896-ban gyógyszerészi oklevelet, 1897-ben gyógyszerész-doktorátust szerzett a kolozsvári Tudományegyetemen, majd az állam- és jogtudományi kar hallgatója lett. 1898-ban átvette apja kolozsvári patikáját (Szent György patika). 1940–44 között a Magyar

Gyógyszerész Egyesület XXIII. kerületének elnöke, Kolozsvár város törvényhatóságának tagja. F. m.: *A Nerium oleander levelének szöveti szerkezete és alkatrészei*. Kolozsvár, 1897. (†Kolozsvár, 1956. máj. 5.) – Baradlay J.–Bársony E.: *A magyar gyógyszerészet története*. Bp., 1930.; MÉL IV.

- 8. 1924.** ***Kelemen Frigyes** (Kézdialmás) romániai magyar fizikai szakíró. Egyetemi tanulmányait a Bolyai Tudományegyetemen végezte (1950), majd ugyanitt tanársegéd, 1958-tól lektor, 1967-től haláláig a mechanika és a hőtan magyar nyelvű előadója. 1972-től két évig Oranban fizikát tanított. F. m.: *Hőtan, molekuláris fizika, termodinamika*. Kolozsvár, 1977. (†Kolozsvár, 1979. jún. 6.) – MÉL IV.
- 9. 1899.** ***Brassai; Halász Gyula** (Brassó) magyar származású francia fotóművész. (†Nizza, 1984. júl. 7.) – MÉL IV.
- 10. 1849.** †**Fischer József** (Kassa) építőmester, a kassai kőművescéh tagja. Az 1840-es években a kassai Fő utcán építette az ún. Vitéz-házat, amely már romantikus formákat mutat. – (H. Gy.)
- 13. 1974.** Győrben átadták a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskolát. – Ld. cikkünket.
- 17. 1924.** ***Balázs Dénes** (Debrecen) Édesapját korán elvesztette, ezért érettségi vizsgája után kenyérkereső foglalkozásra kényszerült. A háborúban szovjet hadifogságba esett, s csak három és fél év múlva, 1948-ban tért haza. Bp.-en, munkája mellett az ELTE földrajztanári szakon 1963-ban diplomát, majd 1964-ben természettudományi doktori címet szerzett. Érdeklődése kezdetben a barlangok felé vonzotta. Aggteleken megkezdett

kutatásainak eredményeként 1954-ben munkatársaival feltárta az Égerszög község határában nyíló Szabadság-barlangot, mely akkor hazánk harmadik leghosszabb barlangjának bizonyult. 1959-ben Kína barlangjait tanulmányozta magánemberként. Több barlangot elsőként térképezett fel. Bekapcsolódott abba a szakmai vitába, amely a karsztok lepusztulási folyamatának vizsgálata körül támadt, s különböző éghajlatú területeken végzett helyszíni tanulmányaival, méréseivel hozzájárult a kérdés tisztázásához. Adatokat gyűjtött a karsztok földrajzi elterjedéséről és fajtáiról egy majdani karsztleltárhoz. E célból 30 év alatt 14 (nagyobbrészt egyszemélyes) hátizsákos expedíciót szervezett a Föld különböző területeire. Mintegy 130 országban járt, csaknem egymillió kilométert utazott, ebből 22 ezer kilométert gyalogosan. Kétszer tett Föld körüli utat (1977–78, 1984–85). Utazásai során a karsztok tanulmányozása mellett vizsgálta a vulkanikus képződményeket, a Föld sivatagjait és őserdei vidékeit. Expedícióinak költségeit mindig maga biztosította, támogatást sem állami, sem társadalmi szervezettől nem fogadott el. Élete céljának a földrajzi ismeretterjesztés szolgálatát tartotta, s a neves földrajztudóst, Cholnoky Jenőt tekintette példaképnek. 27 könyve látott napvilágot, nagyobbrészt útleírások. Több könyvét idegen nyelvekre is lefordították. A hazai és külföldi szaklapokban publikált tudományos dolgozatainak száma meghaladja a 150-et, de számos földrajzi ismeretterjesztő cikke is megjelent hazai népszerű folyóiratokban. Több évi küzdelmes előkészítő munka után 1983-ban Érden megalapította a Magyar Földrajzi Múzeumot, elkészítette az első állandó kiállítást, melyhez saját munkája mellett jelentős anyagi és eszköztámogatást

nyújtott. Elindítója és szerkesztője volt 1961-től a Karszt és Barlang, valamint 1985-től a Földrajzi Múzeumi Tanulmányok szaklapoknak. A Magyar Földrajzi Társaság és a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat társelnökévé választotta, s több kitüntető éremmel ismerte el munkásságát. Főbb művei: *Galápagos*. Bp., 1973.; *Pápua Új-Guinea*. Bp., 1976.; *Ausztrália, Óceánia, Antarktisz*. Bp., 1978.; *A sivatagok világa*. Bp., 1982.; *Amazónia*. Bp., 1987.; *Az őserdők világa*. Bp., 1990.; *Magyar utazók lexikona*. Bp., 1993.; *A Húsvét-sziget fogságában*. Bp., 1993.; *Életem – utazásaim*. (műveinek bibliográfiájával). Bp., 1995. (†Érd, 1994. okt. 19.) - MTL

19. 1924. ***Tenke Tibor** (Sopron) Ybl- és Állami díjas építész. 1959-től a Lakótér, majd 1962-től a Típustervező Vállalat várostervező építész. Számos pályázaton nyert díjat, így a bilbaoi 100.000 fős új városrész, a Káposztásmegyer, Dunaujváros, Miskolc, Újpalota, Budafoki úti lakótelepek pályázatán. – (H. Gy.)

20. 1874. ***Bauer Mihály** (Bp.) Bp.-en szerzett matematika-fizika szakos tanári oklevelet, közben 1895-ben egy évet ösztöndíjjal külföldön töltött. 1900-ban adjunktussá nevezték ki a bp.-i Műegyetemen. 1909-ben az analitikai számelmélet és függvénytan tárgykörökből habilitált. 1918-ban ny. rk. tanári címet kapott. Ő volt az első matematikus, akit 1922-ben Kőnig Gyula-díjjal jutalmaztak. Származása miatt sok mellőzésben volt része. Munkaereje teljében, 1936-ban nyugdíjba küldték. Felszabadulását a gettóban érte meg, de hamarosan baleset áldozata lett. Tudományos tevékenységét fiatalon kezdte, már 18 éves korában megjelent első tanulmánya. Összesen 106, főleg magyar és német nyelvű

értékekezést írt. Ezek közül többnek jelentős nemzetközi visszhangja volt, és sok matematikust indított további vizsgálatokra. Kutatásai három kérdéskörbe tartoztak. Az elemi számelméletből főleg a számtani haladványról szóló Dirichlet-féle tétel elemien bizonyítható eseteit, a különféle kongruenciákat és a körosztási polinomokat vizsgálta. Az algebrai számelméletből a klasszikus ideálmélet, ebben a primideálokra való faktorizáció legkülönbözőbb kérdései foglalkoztatták, az algebrából pedig a lineáris helyettesítések, irreducibilitási problémák, iterációs gyökközelítő eljárások stb. kötötték le érdeklődését. Legjelentősebbnek tartott munkájában: *Zur Theorie der algebraischen Zahlkörper* (Mathematische Annalen, 1916.) az algebrai számelmélet egy nehéz „kerületérték” feladatát oldotta meg. (†Bp., 1945. márc. 2.) – MTL

1924. ***Bodrogi Tibor** (Újpest) etnográfus. (†Bp., 1986. márc. 6.) - MÉL IV.

22. 1824. ***Bereczki Máté** (Romhány), a magyar pomológia (gyümölcsfajtaismeret) megalapítója, európai rangú szaktudós. Váci gimnáziumi tanulmányok után a pesti egyetemen jogi diplomát szerzett 1845-ben. A márciusi ifjak körében vett részt az 1848. március 15-i eseményekben. A szabadságharcban szerzett érdemeiért tiszti rangot kapott. Az elkövetkező években bujdosni kényszerült, ügyvédi tevékenységét abbahagyta, magántanítást vállalt és érdeklődése a kertészet felé fordult. Egykori honvéd bajtársa, Sármezey Antal kincstári bérlő támogatásával Mezőkovácsháza határában létesített gyümölcsösben bontakoztatta ki tudományos munkásságát 1862-1895 között. Kertjébe fajtisza gyümölcsfákat gyűjtött össze és

ebből fajtaazonos szaporítóanyagot bocsátott a termelők rendelkezésére. Neves európai pomológusokkal levelezett, a legkorszerűbb gyümölcsészeti ismeretek hazai gyakorlati hasznosítására törekedett. A fajtakutatás mellett számos szakmai szervezési kérdés is foglalkoztatta. Megfigyeléseit, javaslatait szaklapokban tette közzé. Saját költségén jelentette meg négy kötetben gyümölcsfajta-leírásait „Gyümölcsészeti Vázlatok” címmel Aradon (1877-1887). (†Kunágota, 1895. dec. 9.) – MAÉ I. 179-183. (F. K. L.)

1924. †**Lisznyai Damó Tihamér** (Bp.) mérnök. A Tisza-szabályozásnál vízépítészeti felügyelő volt, majd az Országos Vízépítési Igazgatóság kultúrmérnöki osztályát vezette. Miniszteri tanácsosként Kvassay Jenő közeli munkatársa volt. Pályafutásának végén 1923-ban ny. helyettes-államtitkárként a Pest-megyei lecsapolási munkák irányítója volt. (* ?) – (F. L.)

1974. †**Járay Pál** (St. Gallen) feltaláló. A nevéhez fűződő nagyszámú találmány közül leghíresebb a század húszas éveinek elején alkotott, teljesen áramvonalazott karosszerű autó, a „Stromlinienwagen”. 1923-tól Svájcban élt, ahol rádiógyára is volt. Munkássága elsősorban repülőgépek korszerűsítésére irányult – főleg svájci cégek részére dolgozott –, de foglalkozott vízijárművekkel is. 1950-től Wetzikonban kis mérnökirodáját vezette. Pályafutását a Bécs melletti Fischamendben repülőgépek tervezésével kezdte. Már 1910-ben szabadalmaztatott egy szárnyprofil keresztmetszetű hordfelületet, amelyen zéró állásszög esetén is keletkezett felhajtóerő. 1913-ban a német katonai hatóságok átkérték az Osztrák–Magyar Monarchia katonai főhatóságaitól, és Friedrichshafenbe, a Luftschiffbau

Zeppelinhez vezényelték szolgálatra, ahol a léghajók áramlástanai vizsgálatával foglalkozott. Egyik első munkája a léghajók burkológörbéjének analitikus egyenletek formájában történő felírása volt, melynek alapján a léghajó további fontos geometriai jellemzői meghatározhatók. Munkássága nyomán a Zeppelin-léghajók gazdaságossága kétszeresére növekedett. A háború után elkészítette a Luftschiffbau Zeppelin számára a világ akkori legnagyobb szélcsatornáját. 1920-ban szabadalmaztatta a legkisebb örvényleválást (legkisebb ellenállást) létesítő léghajóalakot, mely elöl erősen lekerékített, hátul pedig hosszan elhúzódnó kúpban végződő forgástest. Ezek után érdeklődése a talaj közelébe helyezett testek ellenálláscsökkentése felé irányult. Elméleti megfontolások és kísérleti vizsgálatok alapján kimutatta, hogy a talaj közelsége jelentősen befolyásolja a testek körüli áramlást, és így a talajra, vagy közvetlen közelébe helyezett legkisebb ellenállástényezőjű test alakja eltér a talajtól távoli ideális test alakjától. Alapgondolatát, fokozatosan kiegészítve, a legkisebb légellenállást adó járműtestek kialakítására kezdte alkalmazni. Az új alakot, kiegészítve az utastér lefedésével és döntött szélvédő alkalmazásával, 1921. márc. 25-én szabadalmaztatta. Ezután jut arra a gondolatra, hogy az utastér alakja is egy, az alsó ideális testre helyezett másik ideális test legyen. Az ilyen módon összetett ideális járműalakra vonatkozó szabadalmi leírását 1921. szept. 6-án nyújtotta be. 1922 tavaszán jelent meg a cikke a *Der Motorwagen-ben*, *Stromlinienwagen, eine neue Form der Automobilkarosserie* címmel. A Stromlinienwagen kifejezés itt jelenik meg először, és annak ellenére, hogy J. P. valamilyen rövidebb, markánsabb kifejezést sze-

retett volna, ez a megnevezés maradt fenn. Ezután J. P. megépítette az első karosszériát a Ley-autógyár (Arnstadt in Thüringen) által készített alvázra. Ezzel reklámutatott Friedrichshafenből Frankfurt/M. érintésével Berlinbe, Drezdába és vissza. 1923. jún. 23-án a Berliner Illustrierte Zeitung címlapjára került a kocsija. 1923 őszén a Dixi-Werke egy 24 LE-s, 6 hengeres kocsit készített a J. P. által tervezett karosszériával; ezt szept. 29-én kiállításra vitték. Hasonló autót állított ki az Audi-Werke is. Később más autógyárak (Bugatti; Voison) is alkalmazták a Járay-féle karosszériát. Az áramvonalas karosszéria különböző versenyeken bizonyította létjogosultságát, pl. 1923. okt. közepén a Ley-alvázra épített versenyautó kategóriájában megnyerte a 225 km hosszú „Rund und Belzig” autóversenyt. A 30-as évek közepe táján készültek a Mercedes-, ill. Audi-alvázra Járay karosszériák, az Adler versenysport- és rekordautók is Járay karosszériával készültek. A Járay-féle alak még a mai kutatások szerint is a legkisebb légellenállást biztosítja. A légellenállás-tényezőt az akkor hagyományos kivitelű járművekhez képest kb. 25%-ra csökkentette. Ennek következtében az üzemanyag-felhasználás kb. 30%-kal csökkent. Mindemellett azonban számos további előnye is van, pl. nem kelt maga mögött nagy örvényeket, ezáltal csökken az úttestről felvert por és sáros vízcseppek mennyisége, ami egyrészt a mögötte haladó jármű közlekedésbiztonsága szempontjából fontos, másrészt pedig tisztábbak is maradnak a járművek. A Járay-féle karosszéria minden előnye mellett mégsem tudott általánossá válni. Ennek oka részben a harmincas évek gazdasági válsága volt, de olyan tényezők is szerepet játszottak, mint pl. az autógyárak közötti

verseny kikényszerítette „minden évben más kocsi” elv, amely nem engedett rögzülni egy meghatározott alakot. A teljesen áramvonalas autókarosszéria lényegesen megelőzte korát, az általa kialakított elvek ma is alapját képezik a járműáramlástani vizsgálatoknak. (*Bécs, 1889. márc. 10.) – MTL

28. 1899. Megnyitották Kassán a színházat, a bp.-i Nemzeti Színház tagjainak vendégszínházával. Az épületet Lang Adolf tervei szerint Répánszky és Jakab építőmesterek kiviteleztek. A festményeket Gastgeb akadémiai festő készítette. – (H. Gy.)

29. 1299. A szepesi szászok saját területükön megalapították a menedékszírti (vagy menedékkői) karthausi kolostort. – (H. Gy.)

1899. ***Bíró László József** (Bp.) újságíró, a golyóstoll feltalálója. Bp.-en érettségizett, majd az orvosi egyetemet kezdte el, azonban nem fejezte be. Fő találmányához, a golyóstollhoz újságírói pályája vezette el. 1933–34-ben szerkesztője volt a Hongrie–Magyarország–Hungary című folyóiratnak, majd ennek megszűnése után az Előre című lap munkatársa lett. Nyomdákban járva, a rotációs hengerek egyenletes, folyamatos munkájának látványa adta neki az ötletet, hogy egy tintával telt cső végéből hengerrel, ill. golyóval lehetne a folyadékot folyamatosan vinni a papírra. Kísérleteit már nem mind végezte Magyarországon. 1939-ben saját személye és családja biztonsága érdekében Párizsba menekült, majd onnan Argentínába. Mint minden találmánynak, természetesen a golyóstollnak is voltak előzményei: azt az ötletet, hogy a tintát a papírra vékony cső végére helyezett golyó vigye át, már 1888-ban szabadalmaztatta John Loud Amerikában. Ez a toll azonban nem volt hasz-

nálható, és nem gyártották. Wilhelm Braun 1912-ben „golyóval író töltőtoll”-ra kapott szabadalmat Németországban, de ez az ötlet sem jutott el a gyártásig. G. L. Lorenz „Mungo” néven szabadalmaztatott Drezdában egy golyóstollat. Ezek a tollak azonban csak néhány napig voltak használhatóak. Wenczel Climes cseh szabadalma 1935-ből szintén nem eredményezett használható írószert. Vele B. L. kapcsolatba lépett és tőle opciót szerzett. A használható golyóstoll előállításához igen pontos golyókra volt szükség, amelyeket Svájcban és Jugoszláviából próbáltak beszerezni. Később az argentinai gyártáshoz B. L. egy svéd céggel készítette a szükséges golyókat. A megfelelő sűrűségű festék kikísérletezésében először fivére, György volt segítségére, majd a Goy és Kovalszky cég műhelyeiben folyt a munka. A nagyüzemben gyártható golyóstoll megalkotásában nagy szerepe volt Goy Andornak. Nevét az 1950-es években Magyarországon közismert Go-pen márkanév örökíti meg. B. L. 1940-től Argentínában külön kísérletezett, ott nyert szabadalmat 1943. június 10-én. Az első rendszeres eladásra gyártott golyóstollakat Argentínában „Eterpen”-nek hívták és 1945-től árusították. Még számos más találmánya is volt, de a golyóstollal szinte azonosult a neve (ld. az angol Biro-pen kifejezést). Argentínában olyan nagy tiszteletet vívott

ki magának, hogy az argentin fel-találók napját az ő születésnapján, szeptember 29-én ünneplik. (†Buenos Aires, 1985. nov. 14.) - MTL

30. 1899. ***Móra (Moravec) Károly** (Sternberk, Morvaország) csillagász, a Bp.- Svábhegyi Csillagvizsgáló megbízott igazgatója. Bp-en tanult, majd a Kozmográfiai intézet asszisztense, 1932-ben „sub auspiciis gubernatoris” csillagászatból avatták doktorrá. 1931–33 között Lipcsében, Heidelbergben, Hamgurgban dolgozott, majd a csillagászat helyettes tanára a Bp. Pázmány Péter tudományegyetemen, 1935-től adjunktus, utóbb megbízott igazgató s Svábhegyi Csillagvizsgáló Intézetben. Mintaszerűen feldolgozta az R Scuti (a Pajzs R-jelű csillaga) fényváltozásának tizennégyezer fényesség adatát, megkezdte az M 67 nyílt csillaghalmaz sokoldalú (vizuális és fotografikus) mérését, kezdeményezésre indult meg a bp.-i csillagvizsgálóban a gömb alakú csillaghalmazok változófényű csillagainak fényképezése. Több népszerűsítő cikket is írt. Pályája kezdetén földrengéstannal is foglalkozott. Fm.: Az R Scuti fényváltozása, Bp. 1934 (Der Veränderliche Stern R Scuti) – Csillagászati műszerek (60 old.) és A csillaghalmazok (20 old.) in: A Csillagos Ég, szerk. Wodetzky J. Bp., 1938. (†Bp., 1938. március 29.) - Detre L.: M. K., Csillagászati Lapok, 1938/2.; (B. L.)

- 1. 1899.** Felépült a *Magyar királyi Földtani Intézet* nagy, jól berendezett székháza a Stefánia-úton. A nagyszabású építkezéshez a magyar állam és a tudománypártoló nagybirtokos Semsey Andor egyaránt 50 000–50 000 arany koronával járult, a következő években Semsey további negyedmillió arany koronával támogatta a berendezkedést, a könyvtár és a laboratóriumok gyarapítását. Az új palotát Lechner Ödön tervei alapján Hauszmann Sándor építette. - 100 éves a M. Áll. Földtani Intézet. Bp., 1968.; (B. L.)
- 1949.** A Népgazdasági Tanács javaslatára megalakult a Bányászati Kutató és Mélyfúró Vállalat. Feladata lett országos hatáskörrel az összes bányászati kutatófúrás elvégzése, az olajkutató fúrások kivételével. A vállalat vezérigazgatója Krauth Sándor, vezérigazgató-helyettese Kassai Ferenc lett. - (Cs. B.)
- 2. 1949.** Miskolcon felavatták a Nehézipari Műegyetemet. - (H. Gy.)
- 3. 1899.** ***Barbarits Lajos** (Veszprém) agrártörténész, újságíró. (†Bp., 1981. júl. 9.) - MÉL IV. 58.
- 4. 1874.** ***Zuber Ferenc** (Adony) mérnök. Folyam- és kultúrmérnöki hivataloknál, majd az FM Vízrajzi Intézetének vezetőjeként dolgozott. A vízrajzi állomásoknál rendszeresítették vízállásmérő műszerét. Évtizedeken át a magyar sport egyik legjellegzetesebb alakja (Magyar Olimpiai Bizottság, Országos Testnevelési Tanács). (†Bp., 1937. márc. 8.) - (F. L.)
- 5. 1974.** †**Róka Gedeon** (Bp.) tanár, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat csillagászati és űrkutatási szakosztályának titkára. 1950-től haláláig dolgozott a csillagászati ismeretterjesztés szervezésén és irányításán. Több vidéki népszerűsítő (ún. bemutató) csillagvizsgáló és szakkör, klub a közreműködésével jött létre. Számos népszerűsítő mű szerzője (részben társszerzőkkel), igen sok cikke jelent meg az Élet és Tudomány, Természettudományi Közlöny, Föld és Ég, Világosság hasábjain. Fm.: *A nagy világmindenség; A tudomány útjai és tévútjai; Csillagászati kisenciklopédia* (Kulin Györggyel). (*Bp. 1906. május 7.) - R. G., Föld és Ég, 1974/6.; R. G. Világosság, 1974/11.; TIT Csillagászati Értesítő, 1984/1.; (B. L.)
- 6. 1849.** Leo Thun, a bécsi kormány vallás- és közoktatási minisztere rendeletet hozott a magyarországi oktatási rendszerről. - MNITK (B. A.)
- 1874.** †**Aszalay József**, szendrői (Eger), helytartótanácsi titkár, író, térkép-szerkesztő. Középiskolai tanulmányait befejezve az udvari kancellária tisztviselője (1817-től), majd helytartótanácsi titkár. Birtokára visszavonulva zenével és kertészettel foglalkozott, 1849-ben a szabadságharcot leverő orosz sereg mellett kormánybiztos. Mint „munkavezető” az ország társadalma elzárkózott előle, ismét Borsod m-i birtokára vonult, ahol irodalmi tevékenységet folytatott. Írásai (*Szellemi röppentyűk*. Pest, 1859.; *Szellemi omnibus kis tükrere*. Eger, 1866.; *Pikant vázlatok...* Eger, 1863., 1867.) a 19. sz. közepének számos érdekes kortörténeti és művelődéstörténeti emlékét őrzik. Legjelentősebb műve az 1830–38 között megjelent Magyarország-térkép (7 szelvényen), amely a szabadságharc előtti évtizedek vitathatatlanul legszebb, legalaposabb és legsokrétűbb kartográfiai alkotása. Az 1:700 000 méretarányú térképmű - amelynek alapját Lipszky János térképalkotása képezi - részletes tájékoztatást nyújt az ország társadalmi, vallási, ipari és néprajzi viszo-

nyairól. Ezt az alkotást külföldön is méltányolták: számos kitüntetés mellett a párizsi Statisztikai Társaság tagsággal díjazta alkotóját. Fm.: *Mappa generalis topogr., eccl., ethnogr., statistica Regni Hungariae magni item Principatus Transylvaniae...* Vindobonae, 1830–1838. (*Paks, 1798. febr. 14.) - Kiss L.: A. J., Térképvilág, 1989.; Szinnyei; (B. L.)

7. 1949. A Kormány a vízgazdálkodási feladatok koordinálására 11 tárca képviselőjének részvételével megalakította az Országos Vízgazdálkodási Tanácsot. A Tanács határozatai véleménnyel ellátott javaslatok voltak az illetékes miniszter számára, aki egyet nem értés esetén a Népgazdasági Tanács döntését kérhette. – (F. L.)

9. 1874. *Éber Ernő (Bp.) állattenyésztő, agrárpolitikus, gazdaságtörténész. (†Bp., 1968. szept. 7.) – MÉL IV/212

1924. *Csaba László (Bp.) Ybl-díjas építész. A bp.-i Műszaki Egyetemen 1947-ben szerzett építész-mérnöki diplomát. Tagja volt a Magyar Építőművészek Szövetsége Mesteriskolája háború után indított első ciklusának 1953–1955 között. Oktatott a Budapesti Műszaki Egyetemen, dolgozott tervezői irodákban, 1970-80 között a Típustervező Intézet műszaki igazgatóhelyettese volt. Alkotásaival az országban egyedül képviselte a korszerű templomépítészetet. Cserépváralja (1959–1961), Hollóháza (1964–66), Hodász (1972–77), Nyírderzs (1980–84), Kaposvár (1983–88), Békásmegyer (1985–87) és a Flóratanyai kápolna (1990–91) kiemelkedő templomalkotásai. Munkásságát kétszer tüntették ki Ybl-díjjal 1959, 1988-ban. Ipari építészeti tevékenységéért megosztott August Perret-díjat kapott 1961-

ben. Alapító tagja és 12 éven át főtitkára volt a Magyar Építészek Szövetségének. (†Bp., 1995. jan. 18.) – MTL; (H. Gy.)

15. 1949. †Frölich Pál (Szeged), fizikus, az MTA lev. tagja (1928), egyetemi tanár. Végzős egyetemi hallgatóként részt vett Eötvös Lorándnak a Balatonon és Erdélyben végzett gravitációs és mágneses méréseiben. 1918-ban doktorált, 1923-ban a bp.-i Tudományegyetem magántanára, 1928-tól Szegeden a Tisza István Tudományegyetem kísérleti fizika tanára, ahol megbízták az új kísérleti fizikai intézet szervezésével. Első dolgozatait a klasszikus fénytan köréből írta. 1925-ben Rockefeller ösztöndíjjal az USA-ba utazott, ahol egy évet töltött Baltimore-ban John Hopkins egyetemen. Itt a lumineszcenciafény polarizációjával, valamint a viszkozitás és a polarizációs fok kapcsolatával foglalkozott. Hazatérése után fluoreszcencia és foszforeszcencia kutatásokat végzett. Jelentősebb tudományos eredményeit a zselatinfoszforok kutatásának területén érte el. Vizsgálta a mágneses tér hatását a zselatinfoszforokra, felfedezte az ún. előgerjesztés jelenségét, nevéhez fűződik a polarizációs színek fogalma. Iskolateremtő egyéniség volt. Számos tehetséges fiatal munkatársat gyűjtött maga köré (Darvas Andor, Benkő István, Mischung Ilona, Bános Gizella), akiknek néhány évi munka után színvonalas publikációik jelentek meg az előzőleg említett tárgykörökből. 1944-ben a tanszék berendezéseinek a legjavát elrejtette, így Németországba csak kisebb értékű, viszonylag könnyen pótolható eszközöket telepítettek ki. Az oktatás a kényszerű szünet után már 1944 novemberében megindult. Új munkatársakat gyűjtve maga köré rendkívüli energiával látott hozzá az oktatás

és a kutatás újjászervezéséhez. Korai halála után Budó Ágoston folytatta az általa megkezdett munkát. A Matematikai és Természettudományi Értesítőben 1918 óta publikált, az Acta Chemica et Physica-nak nem csak szerzője, hanem 1928-tól társszerkesztője is volt, legjelentősebb eredményei a harmincas évek végétől élvonalbeli külföldi szaklapokban; Annalen der Physik, Physical Review, Zeitschrift für Physik stb. is megjelentek. Kísérleti természettan című jegyzetét 1941-től használták. (*Torzsa, 1889. dec. 6.) – Szalay L.: P. F., Acta Chem. Phys. Univ. Szeged, 1950.; MTL; (B. L.)

1974. †**Detre (Dunst) László** (Bp.), csillagász, a Bp.-Svábhegyi MTA Csillagászati Kutató Intézet igazgatója, az MTA tagja, egyetemi tanár. Iskoláit Szombathelyen végezte, majd 1924-ben matematikából megnyerve az országos tanulmányi versenyt, Bp.-re került az Eötvös-kollégiumba és a Tudományegyetem hallgatója lett. 1927-től a berlini Friedrich-Wilhelm Egyetemen folytatta tanulmányait, ahol olyan tanárai voltak, mint A. Kopff, P. Guthnick és E. Kohlschütter. Doktorátusát 1929-ben szerezte meg. Ezután fél-fél évet a kielii, majd a bécsi csillagdákból töltve végül a bp.-i Konkoly-obszervatórium munkatársa lett, ahol később (1943-tól) igazgatóként tevékenykedett egészen haláláig. 1964-től a csillagászati tanszék professzora. 1970–74 között a Nemzetközi Csillagászati Unió „Változócsillagok” bizottságának elnöke. Nagy jelentőségű kutatásokat végzett a rövid periódusú változó fényű csillagok sajátosságainak felderítésére. (Ebben a munkában felesége, dr. Balázs Júlia is részt vett.) Megszervezte a bp.-i csillagvizsgáló mátrai fiók-obszervatóriumának építését és

berendezését a Piszkestetőn. Cikkei a külföldi szaklapokban, a bp.-i csillagvizsgáló kiadványaiban, az MTA közleményeiben és a Fizikai Szemlében jelentek meg. Értékes tudománynépszerűsítő munkát végzett. (*Szombathely, 1906. ápr. 19.) - Csillagásztörténet A–Z. Bp., 1982.; MTL; (B. L.)

16. 1899. ***Sámsondi Kiss Béla** (Nagykároly) Ybl-díjas építész. A bp.-i Műegyetemen 1924-ben szerezte építézmérnöki diplomáját. Fial mérnökként a resicai acélműveknél dolgozott, majd 1926 és 1932 között önálló tervezőépítészként alkotott Temesváron, ahol számos lakóházat épített. Tudatos rendszertechnikus, már a harmincas évek elejétől komplex építési rendszerekben gondolkodott. 1937-ben Erdélyből Budapestre telepedett és héjbetonkarosszerűs építési módszerrel számos többszintes lakóépületet tervezett és valósított meg. Kikísérletezte a köpeny- és dermesztett betonszerkezeteket, valamint különleges előfeszítési módszereket használt. (Szűkebb szakmai körökben e könnyűszerkezetes eljárást „furfangbeton” néven emlegették.) Épületeinek fajsúlya a hagyományos építési móddal építetteknek csupán egyharmada volt. Lakóházainál új volt az is, hogy számos épületszerkezeti elemet bútorként is fel lehetett használni, tudatosan tervezett könnyű tisztíthatósággal és zugmentességgel. Az általa létrehozott komplex könnyűszerkezetek épületfizikai koncepcióját gyors felfűtéssel, szabályozható külső árnyékolóköpennnyel valósította meg. Az 1945–1948 közötti években az Olgyay testvérekkel dolgozott együtt, a Duna-parti és a magdolnavárosi tervpályázaton sikeresen szerepelve, ez utóbbi első díját is elnyerve. 1947-ben az „Újszerű épületszerkezetek” tervpályázatát nyerte meg. Önálló épí-

tészirodát 1948-ig működtethetett. 1949-ben munkatársaival az Elemgyári kísérleti parasztházak című munkán dolgozott. 1954-ben elsőként mutatott be épületléptékű kísérletet az úgynevezett „lift-slab” építési eljárásra. 1961-ben nyugdíjba kényszerült, 1966-ban az Ybl-díj első fokozatával tüntették ki. (†Budapest, 1972. aug. 18.) - MTL

1949. Veszprémben megnyílt a Budapesti Műszaki Egyetem nehézvegyipari tagozata. – (H. Gy.)

18. 1874. ***Rhorer László** (Bp.) Orvos, a hazai biofizika előfutára. A bp.-i Tudományegyetemen szerezte orvosdoktori diplomáját 1897-ben. Két éven át kórbonctani gyakoronokként Pertik professzor mellett működött, 1898. szeptembertől a bp.-i Állatorvosi Főiskola vegytani tanszékén tanársegéd, majd adjunktus. 1902-ben fizikai kémiából, majd 1907-ben a bp.-i Tudományegyetemen orvosi fizikai kémiából magántanári habilitációt szerzett. Az Állatorvosi Főiskolán 1904-ben a fizika előadója, 1908-ban c.r.k. tanár, 1910-ben a fizika ny. r. tanárává nevezték ki. 1900-ban fél évet Lipcsében, W. Ostwald intézetében dolgozott, 1902-ben Würzburgban A. Hantzsch laboratóriumában, 1907-ben J. J. Thomson intézetében, Cambridge-ben volt tanulmányúton, 1927-ben Stockholmban, Siegbahn intézetében röntgen spektroszkópiával foglalkozott. 1923-ban a pécsi Erzsébet Tudományegyetem orvosi fizikai tanszékére nevezték ki egyetemi tanárrá, ahol az intézet igazgatójaként dolgozott haláláig. 1923 őszétől az egyetemi Központi Röntgenintézet igazgatói tisztét is betöltötte. Kutatómunkájában a fizika, ill. fizikai kémia, valamint az orvostudomány határterülete foglalkoztatta, a hazai biofizika elő-

futárának tekinthető. Kutatási tevékenysége és kiterjedt röntgenterápiás gyakorlati és fejlesztő munkája mellett előszeretettel foglalkozott az állatorvostan-hallgatók, majd később orvostanhallgatók fizika oktatásával. Physica című (1. kiadás 1914., 2. kiadás 1922., Bp.) tankönyvéből generációk tanulták a fizika alapjait. Mintegy 30 tudományos közleménye felölelte az orvosi fizika számos területét, élete utolsó két évtizedében főleg a röntgensugárzás biológiai hatásával és orvosi alkalmazásával foglalkozott. Foglalkozott a vesék ozmózisos nyomásának mérésével, a gyomor és belek reszorpciójával, a chinin származékok és ásványolajok hatásával a tejsavas erjedésre, a fehérje savmegkötő képességének meghatározására eljárást dolgozott ki. Foglalkozott a vizelet aciditásának elektrometriás úton való meghatározásával. Hári Pállal együtt készített – Az oldatok elméletének alkalmazása és ásványvizek élettani és gyógyító hatásának értelmezése című – dolgozatát az Országos Balneológiai Egyesület pályadíjjal tüntette ki. (†Bp., 1937. aug. 25.) - MTL

19. 1874. Megnyílt a zágrábi egyetem. – MTK III.

1949. A nagy állami építőipari beruházások mélyépítési terveinek elkészítése érdekében létrehozták a Mélyépítési Tervező Vállalat (MÉLYÉPTERV) elődjét, az Állami Mélyépítéstudományi és Tervező Irodát (ÁMTI). – (F. L.)

20. 1799. †**P. Horváth Keresztelő (Baptista) János** (Buda), matematikus, fizikus, a Magyar kir. Egyetem professzora, jezsuita szerzetes, majd világi pap. Nagyszombatban tanult, majd Budán gimnáziumi tanár, utóbb a nagyszombati egyetemen, 1780-tól a Pest-budai egyetemen a fizika és mechanika profes-

- szora. Főleg tankönyvei jelentősek, amelyekben mintaszerűen rendszerezve megtalálható a kor színvonalán álló fizikai, elsősorban pedig mechanikai (géptani) ismeret anyaga. *Praelectionuma* az első hidraulikai tankönyv volt hazánkban. Tanítási jegyzeteit 1792-ben történt nyugdíjazása után Pasquich János rendezte sajtó alá. Fm.: *Physicae generalis. Tyrnaviae, 1767.* – *Praelectionum mechanicarum partes III.* 1782–84. Több művét külföldön újból kinyomtatták. (*Kőszeg, 1732. július 2.) - Zemplén II.; MÉL I; Szinnyei; (B. L. – F. L.)
- 1849.** Császári nyílt parancs az állandó kataszter rendszerre. – (R. F)
- 24. 1924.** ***Rényi Kató** (Bp.) matematikus. Rényi Alfréd felesége, Schulhoff Ödön leánya volt. A bp.-i, a szegedi, majd ösztöndíjasként a leningrádi egyetemen tanult. 1949-ben végzett Bp.-en. 1950-ben a bp.-i Tudományegyetemen tanársegéd lett, majd kandidátusi értekezésének megvédése után, 1958-tól adjunktus, 1963-tól docens. Tudományos kutatómunkáját a komplex függvénytan területén fejtette ki. Mintegy 21 tudományos dolgozata jelent meg. (†Bp., 1969. aug. 31.) - MTL
- 26. 1924.** †**Kepes Gyula dr.** (Bp.), orvos, sarkutazó. Egyetemi tanulmányai után a bécsi Rudolf-kórházban dolgozott, 1872-ben beválasztották az Osztrák–Magyar Északsarki Expedíció tagjai közé, a felderítő út orvosaként. A kalandos expedíció három éves útja során jelentős szerepe volt a résztvevők egészségének, munkaképességének fenntartásában. Lélekjelenléte többször mentette meg az expedíció tagjait. Feladata volt továbbá a növény- és állatgyűjtés. Hazatérése után a Magyar Földrajzi Társaság dísztagjává,
- több magyar város pedig díszpolgárává választotta. (*Vári, Bereg, m., 1847. december 7.) - Szállási Á.: K. Gy. az Arktisz magyar orvos-vándora. FMT, 1. 1987.; MUL; MTESZ 1997; (B. L.)
- 1974.** Kairóban megnyitották a Magyar Tudományos és Kulturális Központot. – MTK (B. A.)
- 29. 1874.** ***Detre László** (Nagysurány) bakteriológus. Tanulmányait Bp.-en végezte, 1895-ben avatták orvosdoktorrá. Pertik professzor mellett vállalt asszisztensi állást, majd állami ösztöndíjjal külföldi tanulmányútra indult. Bécsben Landsteinerrel, a párizsi Pasteur Intézetben Mecsnyikov laboratóriumában dolgozott. Hazatérve a Pertik felügyelete alatt megnyitott Jenner-Pasteur Laboratórium vezetésével bízták meg (1901–1918); 1903-ban a Tudományegyetem Orvosi Karán a bakteriológia tárgykörből egyet. m. tanárrá habilitálták; 1906-tól a Charité Poliklinika tuberkulózis osztályát is vezette. A Monarchia összeomlása után megszűnt külföldi érdekeltségű Jenner-Pasteur Intézet helyébe munkatársaival: Bory Gusztávval, Rohonyi Miklóssal és Vigadi Virgillel „Hungária Szérumművek” elnevezéssel új, önálló oltóanyag-termelő intézetet hozott létre, s ennek vezetője lett. 1921-ben *Állategészségügy* címmel új szakfolyóiratot is alapított. Szérumtermelő intézetének rendeleti úton történt megszüntetése, ill. a Phylaxia Szérumtermelő Rt.-be végrehajtott erőszakos beolvasztása (1933) után amerikai származású feleségének rokonsága segítségével az USA-ba emigrált. Itt előbb a georgetowni egyetem orvosi fakultásán kapott tanári állást, majd a National Institute of Health osztályvezetője lett. Tudományos munkássága nemzetközi viszonylatban is kimagasló. A párizsi Pasteur In-

tézetben a tífusz elleni immunitást tanulmányozva dolgozta ki a specifikus ellenanyagok keletkezésének „antigén teóriáját” (1899). Elsőként alkalmazott a vérnyomok humán- vagy állati eredetének elkülönítésére az igazságügyi orvostanban immunbiológiai (szerológiai) eljárást (1901). „Leukotoxin” elméletével elsőként ismerte fel, és írta le a ma „immunszuppressziónak” nevezett jelenséget (1901). Határozottan állást foglalt az ellenanyagok pluralitása mellett. Felfedezte és leírta a szerodiagnosztikában nagyjelentőségű „zóna jelenséget” (1926). Érzékeny eljárást dolgozott ki az ember gümőkóros fertőzöttsége humán- vagy bovin eredetének elkülönítésére. Vizsgálta a rádiumsugárzás lépfenespóra-ölő hatását. Úttörő tevékenységet fejtett ki a hazai állatgyógyászati oltóanyag-termelés terén. Az elsők között termelt nagy állatokból (lovakból, szamarakból) lépfene (anthrax) elleni védősavót. E szérumát melynek értékmérésére új, eredeti és azóta is használatos módszert dolgozott ki – elsőként alkalmazta embergyógyászati célokra. Elsőként termelt gázgangréna elleni védősavót lóból (1913). Kezdeményezője volt a szarvasmarha-brucellózis szerológiai diagnosztikájának, és az állatok felnevelési betegségei elleni küzdelemnek. Az ún. colivérhastól elkülönítette, és új, önálló betegségként

írta le a malacok általa felfedezett, ma „fertőző elhullásos bélgyulladásnak” nevezett kórképét. Elsőként mutatott rá a humán patológiában ismert Fraenkel-Welch baktérium állatkórtani jelentőségére. Vizsgálatairól nemzetközi mikrobiológiai kongresszusokon tartott előadásaiban, valamint külföldi (német, angol, francia, olasz és román nyelvű) szakfolyóiratokban közzétett értekezéseiben rendszeresen beszámolt. (†Washington, 1939. máj. 7.) - MTL

1974. †**Koch Ferenc** (Bp.) földrajztudós, egyetemi tanár. Az ELTE regionális földrajz tanszékének vezetője (1954-től). Főleg gazdaságföldrajzi kérdésekkel foglalkozott. Emellett feldolgozta a 20. század magyar földrajzi utazásainak történetét. Jelentős munkát végzett az 1948–54 között felfüggesztett Magyar Földrajzi Társaság újjászervezésével, az újra indított Földrajzi Közlemények szerkesztése terén. Fm.: Magyar tudósok és utazók részvétele évszázadunkban a Föld részletes megismerésében. In: *Magyar utazók és földrajzi felfedezők*, Bp., 1973. (*Budafok, 1901. augusztus 25.) - Somogy S.: Búcsú K. F-től. Földrajzi Közlemények, 1974/4.; MUL; MÉL; (B. L.)

31. 1799. A Deák téri ev. templom építésének kezdete. - Bp. Enciklopédia, 422.

4. 1849. ***Lóczy Lajos** (Pozsony) geológus. Aradon érettségizett 1869-ben. A zürichi műegyetemen Escher von der Linthnél és A. Heimnél tanult geológiát. A földtudományokban a tektonika mellett a sztratigráfiában és őslénytáiban is kiemelkedő eredményeket ért el, de a geomorfológia tudósa is volt. Híresek voltak néprajzi, régészeti és történeti gyűjtései is. Munkásságát 200 publikációban adta közre.

Világhírre elsősorban a Széchenyi Béla által szervezett és vezetett 1877–1880-as kínai expedíció során gyűjtött hatalmas anyagból készített monográfiájával tett szert. Ebben írta le először a Himalája áttolódásos tektonikáját, valamint a Transzhimalája vonulatot (Sven Hedin előtt). Megalapozta Belső-Ázsia és Nyugat-Kína geomorfológiáját és a terület fosszilis emlősei és puhatestűi leírásában is úttörő munkát végzett. 1903-tól haláláig a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatója volt, emellett egyetemi magántanárnaként a bp.-i Tudományegyetemen a geográfusképzésben is részt vett. 1891-től a Balaton és környéke földtani kutatását kezdte meg. Mint intézeti igazgató megszervezte a Balaton-kutatást, amelyre jellemző volt az interdiszciplinaritás: a geológiától a meteorológiáig, a biológiától az etnografiáig koordinálta szakemberek munkáját. Az általa szerkesztett Balaton-monográfia és az ahhoz kapcsolódó földtani térkép ma is alapját képezi az e területen folyó tudományos kutatásnak. E munkáját a Magyarhoni Földtani Társulat 1915-ben Szabó József-éremmel tüntette ki. A vezetése alatt működő Magyar Királyi Földtani Intézetben az ő irányításával készült el az akkori Magyarország új geológiai térképe, amelyet a párizsi világkiállításon aranyéremmel tüntettek ki. 1918-

ban Magyarország nagytektonikájáról összefoglaló tanulmányt írt. 1916–1918-ban a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából Szerbiában, Macedóniában, Montenegróban és Albániában vezetett expedíciót, amelynek feladata e területek geológiájának, geográfiájának, zoológiájának, botanikájának, archeológiájának, népművészetének és történetének megismerése volt. Ebben az expedícióban már fia, ifj. Lóczy Lajos, szintén geológus-geográfus – később a budapesti Tudományegyetem professzora, majd 1945 után Brazíliában tanszékvezető egyetemi tanár – is részt vett. Id. Lóczy Lajost kérésére Balatonarácson temették el, szeretett Balatonja partjára néző temetőben, ahol permi vörös homokkőből készült sírkő alatt nyugszik, „Emléke oltva van a földbe, melyen élt” kegyeleti felírással. (†Balatonarács, 1920. máj. 13.) - MTL

1924. A Főváros Közgyűlése elfogadta a városi kislakások építésére vonatkozó programot. – (H. Gy.)

5. 1899. ***Radó Sándor** (Újpest), geográfus, térképész, Állami- és Kossuth-díjas, a moszkvai Lomonoszov-egyetem díszdoktora, több földrajztudományi társaság tiszteletbeli tagja. Bp.-en jogot, Bécsben földrajztudományt tanult. 1919 után Németországban, majd a Szovjetunióban élt, a szovjet köztársaságokról kiadott térképműve alapján geográfus szakkörök „szovjet-szakértő”-ként ismerték. Új szemléletű társadalomföldrajzi térképei angol és japán kiadásban is megjelentek. 1932-ben Lipcsében kiadta a világ első légi közlekedési útikönyvét. 1926 után előbb Németországban, majd Franciaországban, a II. világháború idején Genfben élt. Megalapította a világ első földrajzi-térképészeti sajtó-

ügynökségét („Pressgeo”). Svájcba települve a háború alatt felderítő munkát is végzett, a Hitler ellen harcoló szövetséges hatalmak számára. A háború után ismét a Szovjetunióban élt. 1955-ben térhetett haza, ahol az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal térképészeti főosztályát vezette. Több nagyszabású, nemzetközi jelentőségű munkát indított meg, így a „Cartactual” és „Cartinform” című tájékoztatókat, amelyek az időszerű földrajzi és térképezési változásokról (névváltozások, út- és vasúthálózat kiépülése, csatornák, gátak stb.) adott gyors, pontos tájékoztatást. Kezdeményezésére indult meg a világ 1:2 500 000 méretarányú, 273 lapból álló térképének kiadása. Hazai vonatkozásban *Magyarország Nemzeti Atlasza*, és a hat kötetes *Magyarország tervezési-gazdasági körzetei* című mű, valamint a németül is megjelenő *Nemzetközi Almanach* fűződik a nevéhez. (†Bp., 1981. aug. 20.) –: R. S. 70 éves. FK. 1969/2.; Csendes L.: R. S. 80 éves. Bp., 1979. (Hadtörténelmi Térképtár.); Nekrológ, Térképész, 1981/3.; MUL; MEL; (B. L. – R. F))

6. 1849. Rendeletileg kiterjesztették Magyarországra az osztrák oktatási rendszert. A hatosztályos gimnáziumokból és az akadémiákból nyolcosztályos gimnáziumokat hoztak létre, amelyek érettségivel fejeződtek be. Szaktanárok végezték az oktatást, és a rendelet rendelkezett a számukról is. – MNITK (B. A.)

1974. †**Dékány Sándor** (Bp.) A katonai pályát választotta és 1926-ban elvégezte a Ludovika Akadémiát. A csapat-szolgálatból a Műegyetemre vezényelték, ahol 1932-ben gépészmérnöki oklevelet szerzett. Ebben az időszakban már intenzíven folyt a fegyverzet korszerűsíté-

tésével kapcsolatos tanulmányozó munka, a hazai fejlesztési tervek kidolgozása, a licence-ajánlatok kiválasztása, a gyártás előkészítése. Az egyetem után a Hadi-technikai Intézetbe került, ahol a lövegirányzékok elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott. A sorozatgyártás megkönnyítésére olyan lövegirányzékot fejlesztett ki, amely új megoldások átvételével egységesen felszerelhető volt a különféle táborigényű lövegfajtákra. 1941 és 1944 között az Iparügyi Minisztériumban dolgozott, majd harctéri szolgáltra osztották be és szovjet fogságba esett. 1948-ban a hadifogságból hazatérve újból a Haditechnikai Intézetben kapott megbízást, ahol elsősorban a szovjet műszerek hazai gyártását készítette elő. 1950-ben a Bp.-i Műszaki Egyetem Hadmérnöki Karán tanszékvezető egyetemi tanár, a Tüzér Fakultás parancsnoka. 1954-ben megszerezte a műszaki tudományok doktora címet, előléptették mérnök-ezredessé. A hadmérnöki oktatás szervezése mellett 1957 elején a Gépészmérnöki Karon létrehozta a finommechanikai és optikai tanszéket, melynek rövid ideig lehetett vezetője, de még ugyanebben az évben nyugdíjazták. 1962-ben a nyugdíjazási határozatot hatálytalanították. Ezt követően főként a térhatású filmekkel, a térszerű látás, a binokuláris távcső problémáival foglalkozott. 1964-től az MTA Műszerügyi Szolgálatánál a Kutatófilm részleg vezetője, majd tudományos főmunkatársa. (*Hódmezővásárhely, 1904. júl. 21.) – MTL

12. 1899. Benyújtották a Királyi Ház (a Ferenciek tere és Kossuth Lajos utca sarkán álló épület) terveit építési engedélyezés céljából. A 2520 négyszögölön épülő épület terveit Korb és Giergl tervezőpáros készítette. – (H. Gy.)

- 14. 1899.** †**Torma Zsófia** (Szászváros, Hunyad m., ma: Orastie), régész, antropológus, paleontológus. Először Erdély történelem előtti régészeti emlékeit kutatta, de végzett barlangkutató, földtani, őslénytani munkát is. Feltárta a Hunyad m-i csigatelepeket, a tordosi ősemberi telepet és a nándori barlangcsoportot. Az első nő volt hazánkban, akit – királyi engedéllyel – 1899-ben a kolozsvári Tudományegyetemen díszdoktorrá avattak. Fm.: *A nándori barlang csoport*. Erdélyi Múzeum, VII. 1880.; *A tordosi őstelep...*, Hunyad m. monográfiája. Bp., 1897. (*Csicsókeresztur, Bihar m., ma: Cristestii Ciceului, 1840.) - Székely K.: T. Zs., Karszt és Barlang, 1991.; MUL; MTL; (B. L.)
- 15. 1924.** Hajós Alfréd a párizsi olimpián I. díjat nyert olimpiai stadion tervével a szellemi olimpia kategóriában. – (H. Gy.)
- 18. 1799.** ***Keczkés Károly** (Lőcse), földmérő, vízépítő mérnök, tanulmányait a pesti Kir. Egyetem Mérnök-képző intézetében (Institutum Geometrico-Hidrotechnicum) végezte, 1822-ben kapta oklevelét. A Duna-térképezésnél alkalmazták, 1829-ben már hajózási mérnök, majd a Rábán és a Pinkán dolgozott. Részt vett a fiumei (Rijeka) kikötő építésével kapcsolatos megbeszélésekben, keresztszelvényeket vett fel, gátakat, zsilipeket tervezett. 1846-tól az Építési Főigazgatóságnál dolgozott. Széchenyi István nagyra becsülte, a vízszabályozási osztály főmérnökévé léptette elő. Ezért a szabadságharc bukása után egy ideig mellőzték, de már 1853-ban a bécsi Kereskedelmi minisztériumba helyezték, a magyarországi vízügyek intézésére. 1855-ben ő kezdte az Alsó-tiszai árvizek okainak tanulmányozását. Műszaki találmánya is volt: a tiszai átvágásoknál alkalmazott

kotrógépek tökéletesítése. A múlt század első felének egyik legjelentősebb vízimérnöke volt, Vásárhelyi Pál mellett Széchenyi legsorosabb munkatársa. (†Bécs, 1856. Nov. 23.) - Fodor F.: Magyar vízimérnököknek a Tisza-völgyben... végzett felmérései... Bp., 1957.; Sárközy L.: Régebbi vízimérnökeink életéből: K. K. Magyar Mérnök- és Építészegylet Heti Értesítője, 15. évf. 1896.; Szinnyei; (B. L.)

- 1824.** ***Jendrassik Jenő** (Kapnikbánya) 1845-ben Pesten bölcsészeti és jogi tanulmányokat kezdett, majd érdeklődése egyre inkább a természettudományok felé fordult. 1874-től a bécsi egyetem orvosi karán tanult, ahol 1853-ban doktori diplomát szerzett, majd 1855-ben sebészdoktor és szülézmester lett. Tanulmányainak befejeztével a bécsi közkórházban szolgált, majd műtő-oklevelet is szerzett. 1855-ben Erdélybe ment, hogy segítsen az ott dúló kolerajárvány megfékezésében, majd onnan visszatérve ismét Bécsben tanult, hogy felsőbb bonctanból és élettanból képezze ki magát. 1857-ben a kolozsvári sebészeti tanfolyamon az elméleti orvostan tanításával bízták meg, sőt az általános kórtant, élettant és gyógyszertert is oktatta. 1860-ban Czermák János professzor lemondása után a pesti egyetem orvoskarára az élettan tanárának nevezték ki. Tudományos érdemeinek elismeréséül 1866-ban az MTA tagja lett, s az Országos Közegészségügyi Tanács is tagjává választotta. 1867–1869 között az orvoskar dékánja, az 1882–1883-as tanévben pedig az egyetem rektora volt. Tudományos és oktatói érdemeinek elismeréséül az uralkodó a III. osztályú vas-korona-renddel tüntette ki. A korszerű élettani kutatás és oktatás egyik hazai úttörője. Főként az izmok élettanára vonatkozó kutatá-

sai jelentősek. (†Budapest, 1891. márc. 3.) - MTL

- 1899.** Megnyílt Budapesten a Katonatiszti Kaszinó a mai Váci utca–Duna utca–Irinyi utca közti területen. A terveket a budapesti katonai igazgató és Krickl Ernő százados irányításával készítették. A kivitelezést Richl Antal építőmester végezte. – (H. Gy.)
- 19. 1799.** †**P. Mártonffi Antal S. J.** (Gyulafehérvár), matematikus, csillagász, jezsuita szerzetes, majd „csillagász kanonok”, a gyulafehérvári Batthyány Könyvtár és Csillagvizsgáló első igazgatója. Tervei szerint rendezte be Batthyány Ignác erdélyi püspök a csillagvizsgálót, amelynek eszközeit, azok használatát egy igen alapos kézikönyvben írta le. Nagy pontossággal mérte meg az obszervatórium földrajzi helyzetét. Fm.: *Initia astronomica speculae Batthianiae...* Alba Carolina (Gyulafehérvár), 1798. (*Csik-szentkirály, ma: Sincráieni, 1750 k.) - Bartha L.: Batthyány Ignác és a gyulafehérvári „Batthyaneum”, MTESZ, 1991; Bartha L.: Magyarországi csillagászok életrajzi lexikona, X. „A Csillagvizsgáló” (Salgótarján) 1998/7–8.; (B. L.)
- 20. 1849.** Felavatták a Duna-völgy legnagyobb nyílású függőhídját, a Budát és Pestet összekötő Lánchidat. – Ld. cikkünket.
- 1949.** Átadásának 100. évfordulóján felavatták a németek által 1945 januárjában felrobbantott és azóta újjáépített Lánchidat. – Ld. cikkünket.
- 28. 1899.** Munkácson megnyílt az 500 főt befogadó állandó színház. A bárházal egybeépített épületet Voyta Adolf Károly tervezte. – (H. Gy.)

2. 1899. †**Szontagh Miklós** (Újtátrafüred [ma Novy Smokovec, Szlovákia]) orvos, botanikus, a klimatikus gyógyászat egyik első hazai megvalósítója. Középiskoláit a sziléziái Teschenben végezte, majd 1868-ban Bécsben orvosi oklevelet szerzett. A diploma megszerzése után Pestre költözött, ahol a Királyi Magyar Természettudományi Társulat újjáalakításában vette ki részét. Közben, 1865-ben a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók pozsonyi vándorgyűlésén magyarul értekezett Gömör vm. északnyugati részének „virányáról”. A Természettudományi Közöny növénytani rovatát 1873-ig vezette. 1872–1876 között Európa több országát bejárva (Németország, Svájc, Franciaország, Olaszország, Törökország stb.) érdeklődése a magashegyi klimatikus gyógy módok felé fordult. Utazásai során nem hanyagolta el botanikai érdeklődését sem. Élénk levelezést folytatott Kossuth Lajossal, aki többek között szárított piemonti növényeket is küldött neki. 1873-ban átvette az ótátrafüredi vízgyógyintézet vezetését. 1875-ben Ótátrafüred szomszédságában kezdte meg építtetni az első gyógyszanatóriumot, melyben a fő gyógyító faktornak a tátrai levegő és a napsugárzás számított, ezzel egyben megalapította Újtátrafüred települést is. Hivatalosan 1876. jún. 29-én kezdte meg működését az újtátrafüredi hidegvízgyógyintézet. A betegek legtöbbször légzőszervi és emésztési bántalmak miatt kezeltette magát. A fürdőtelepülés 1883-ban új szanatóriummal bővült, mely az akkori Magyarország első, téli időszakban is működő magaslati gyógyhelye volt. Ettől az időszaktól kezdve Basedow-kórban szenvedőket is kezeltek az újtátrafüredi szanatóriumban. Szerepet vállalt a magyar Kárpát Egyesület létrehozásában, és mindvégig a

Tátra osztály elnöke maradt. 1877-től a Szepesi Orvosgyógyászati Egylet legaktívabb képviselője. Tagja volt a bécsi császári zoológiai-botanikai társaságnak, a császári geológiai intézetnek és számos természettudományi társaságnak. 1883 és 1885 között *Tátravidék* címmel hetilapot szerkesztett, melyben számos botanikai, zoológiai, geológiai és turisztikai írás látott napvilágot. Rendszeresen jelentek meg írásai a *Vasárnapi Újságban*, a *Természettudományi Közönyben* és az *Orvosi Hetilapban*. Az először 1873-ban kiadott *Tátrakalauz* a kor legmegbízhatóbb tátrai útikalauza volt. (*Alsókubin [ma Dolny Kubín, Szlovákia], 1843. aug. 11.) – MTL (B. L.)

6. 1974. Budapesten átadták a Deák téri aluljárót. – MTK (B. A.)

7. 1874. †**Rosti Pál**, barkóczi (Dunapentele), fényképész, író, földrajzi utazó, az MTA tagja. Részt vett a szabadságharc eseményeiben, ezért 1850-ben Münchenbe, majd Párizsba emigrált, vegytannal és fényképezéssel foglalkozott. 1856-ban Amerikába utazott, az Újvilágot Kanadától Mexikóig, Venezueláig, Kubáig beutazta. A tájak, helységek leírása mellett elsőként örökítette meg a látottakat, tapasztaltakat fényképen. Képei (amelyeket a Széchényi Könyvtár őriz) ma páratlan dokumentumok. A felvételek árajzolásával illusztrált földrajzi és politikai leírása 1861-ben jelent meg, két kötetben. Műve alapján a Közép- és Dél-Amerikai vidékek egyik legkitűnőbb utazója és feltárójának tartják. 1859-ben tért haza, itthon a hosszú távú csónakutazások egyik úttörője volt. Fm.: *Úti emlékezések Amerikából*. Pest 1961. *Északamerikai vadász- és útijelenetek*. Pest, 1967. (*Pest, 1830. november 29.) - Orosz I.: A

fényrajztól az Akadémiáig. Fotóművészet, 1970.; MUL.; Szinnyei; (B. L.)

9. 1874. †**Reitter Ferenc** (Bp.) mérnök, az MTA tagja. Széchenyi István köréhez tartozott. Az 1830-as években a Duna és a Tisza vízmérészeti felméréseinél, majd 1844-ben a Pozsony–Nagyszombat közötti vasútnál dolgozott. Ezt követően a Helytartótanács, 1851-től a Budai Építészeti Hatóság főmérnöke. A Duna-Gőzhajózási Társaság számára 1853-ban építette ki a dunai rakpartot a Lánchídnál, 1856-ban a Rudolf rakpartot a Lánchídtól északra, 1856–66-ban tervezte és irányította a Gellérthegygel szembeni pesti rakpart kiépítését. Elkészítette a mai Nagykörút helyén kialakítandó hajózható csatorna terveit, a soroksári Duna-ághoz csatlakoztatva. E tervjavaslat költségei meghaladták az akkori lehetőségeket. Később terveit a főváros legfontosabb útvonalának, a mai Nagykörútnak kialakításánál felhasználták. Javaslata a Duna-szabályozás előmunkálatainak elrendeléséhez vezetett. Andrassy Gyula miniszterelnök kérésére készített egy emlékiratot, melyben összegezi a városfejlesztés szempontjából legfontosabb teendőket Pesten és Budán, s részletes költségbecslést, valamint javaslatot ad a megbízandó szervezet felállítására. Ez lett a Fővárosi Közmunkák Tanácsa, amelynek egyik vezetője volt, 1870–74 között. Ő dolgozta ki a főváros fejlesztésére 1871-ben kiírt nemzetközi pályázat követelményeit, s a nyertes pályaművek javaslatainak figyelembevételével készítette a főváros egészére szóló szabályozási tervet, melynek elfogadása után ő irányította a munkálatokat. (*Temesvár, 1813. márc. 1.) – MTL (F. L.)

10. 1849. ***P. Hüninger Adolf S. J.** (?), jezsuita csillagász. Római tanulmá-

nyai után a kalocsai Haynald Obszervatórium asszisztense, 1885–86-ban igazgatója. Tökéletesítette a napészlelés módszereit, kezdeményezésére indult meg a Nap protuberanciájának rendszeres megfigyelése (utóbb ez a munka vált a csillagvizsgáló főprogramjává). Meteorológiai műszereket szerkesztett, kibővítette a csillagvizsgáló légkörtani észleléseit. Kiadta a Haynald-obszervatórium kiadványainak első három füzetét. Fm.: *Maculae Solares...* 1886.; *Protuberantiae Solares...* 1886.; *Meteorologica...* 1886. (†Szarajevó, 1911. okt. 10.) - Mojzes I.: A kalocsai Haynald-csillagvizsgáló története, Bp., 1987.; Bartha L.: A magyarországi csillagászok... VI: A Csillagvizsgáló (Salgótarján), 1997/11–12.; (B. L.)

11. 1899. ***Horánszky Nándor** (Bp.) ideg- és elmegyógyász, orvostörténész. A bp.-i Tudományegyetem Orvostudományi Karának elvégzése után 1925–30-ban a Schaffer Károly vezette Elme-és Idegkörtani Klinikán dolgozott. Itt írta első munkáit a skizofrénia kezelési módszereiről és a szemidegsorvadás problémáiról. 1930-tól az Orsz. Társadalombiztosítási Intézet (OTI) osztályvezető orvosa, 1940–42-ben a Siesta Szanatórium főorvosa, majd 1942–69 között a fővárosi Idegbeteg gondozó Intézetnél működött. Alakulása óta tagja volt a Magyar Elmeorvosok Egyesületének, valamint az Orvostörténeti Társaságnak. Irodalmi munkáiban elsősorban a magyar elmegyógyászat kialakulását és történetét dolgozta fel. F. m.: *Übereinige neuere Behandlungsmethoden der Schizophrenie.* (Berlin, 1928.); *Schwartzer Ferenc és Schwartzer Ottó jelentősége a magyar pszichiatria történetében* (1959); *A magyar elmegyógyászat a XIX. században* (Az Országos Ideg- és Elmegyógyintézet 100 éve. Bp., 1968.); *Deák*

Ferenc lelki alkatának és betegségének befolyása pályájára (1972.); *Hungary* (In World History of Psychiatry. New York, 1975.) (†Bp., 1976. nov. 30.) – Buzinkay Géza: H. N. Orvostört. Közl., 1976.; MÉL IV. 383–384.

12. 1849. ***Darvai (Deutsch) Mór** (Aszód), tanár, csillagász-szakíró, minisztériumi tanfelügyelő. A bp.-i Tudományegyetemen tanult, csillagászatból doktorált, azután több vidéki gimnáziumban tanított. Értékes csillagászati és fizikai ismeretterjesztő munkát végzett. „Az üstökösök és meteorok” című műve (Bp., 1888) ma fontos forrásmunka, amely átfogó képet ad a kor ismereteiről és a magyarországi kutatásokról. Később filozófiai, történelmi és irodalmi cikkeket írt, több angol és francia nyelvű regényt fordított le magyarra (†Bp., 1917. március 21.) - Srágner M.: (D. M.) Astra (Pécs), 1998/3.; Szinnyei; Gulyás P.; (B. L.)

1899. ***Tóth János** (Zalaegerszeg) építész-festő. Több középületet, emlékművet épített Szombathelyen. Tervei szerint rendezték Győr nagy részét, foglalkozott Pécs városrendezésével is. Műveit a népi építőművészet inspirálta. Számos városesztétikai, városrendezési cikke jelent meg. – (H. Gy.)

14. 1899. ***Kardos Lajos** (Rákospalota) pszichológus, egy. tanár. A bécsi egyetemen orvosi oklevelet (1925), majd pszichológiai tanulmányai befejeztével bölcsészdoktori címet szerzett (1929). Rockefeller-ösztöndíjasként öt évig oktatott és kutatott az USA-ban. 1934-ben tért vissza Magyarországra, ahol 1945-ig nem kapott pszichológusi állást. 1945-től a bp.-i Tudományegyetem Lélektani Intézetének, majd pszichológiai tanszékének vezetője nyugdíjba vonulásáig (1971). A század olyan

jelentős pszichológusainak volt tanítványa ill. munkatársa, mint K. Bükler, Spearman, R. S. Woodworth és Szondi Lipót. Hat évtizedes tudományos munkássága során kiemelkedőt alkotott az érzékelés megismerésének a területén (konstancia jelenség), az állati tanulás, valamint az emberi és állati emlékezet összehasonlítása és a lelki élet eredetével kapcsolatos kutatásai révén. Vezető szerepe volt a korszerű magyar pszichológusképzés megteremtésében. F. m.: *Lélektan*. Bp., 1953.; *A lélektan alapproblémái és a pavlovi kutatások* Bp., 1957.; *Általános pszichológia* Bp., 1964.; *A neuropszichikus információ eredete* Bp., 1976.; *Az érzékeléstől a cselekvésig* Bp., 1978. (†London, 1985. júl. 12.) – Pataki Ferenc: K. L. Magy. Tud., 1985. 12. sz.; MÉL IV.

15. 1924. A budapesti Regnum Marianum templom tervpályázatát dr. Kotsis Iván nyerte. – (H. Gy.)

16. 1849. ***König Gyula** (Győr) Jómódú kereskedő családban született. 1867-ben érettségizett a győri Bencés Főgimnáziumban, ezután beiratkozott a bécsi egyetem orvosi karára, de eljárt matematikai előadásokra is. Másodéves korában már Berlinben hallgatta Kummer, Weierstrass és Kronecker előadásait és a második félév Heidelbergben találta. Döntő hatással volt rá a matematikus Leo Königsberger. Itt írta 1870-ben doktori értekezését *Zur Theorie der Modulargleichungen der elliptischen Functionen* címmel. Újabb félévi berlini tartózkodás után, 1871-ben a bp.-i Tudományegyetemen magántanári képesítést szerzett. 1873-ban a Tanárképző Intézetnek és 1874-ben a Műegyetemnek is tanára lett. Kutatásai mellett jelentős tevékenységet fejtett ki a tudományos közéletben is. Az 1891-ben alakult Matematikai és

Physikai Társulat matematikai osztályának ő volt az elnöke. 1876-ban az MTA lev., 1889-ben rendes tagjává választotta. Az Akadémia A másodrendű és két független változót tartalmazó parciális differenciálegyenletek elmélete című tanulmányát Bézsándíjjal jutalmazta. 1890-ben az *Analízis*, és 1904-ben *Az algebrai mennyiségek általános elméletének alapvonalai* című könyvével érdemelte ki az Akadémia Nagydíját. Tudományos működésével párhuzamosan a Műegyetem vezetésében végzett az intézmény jövőjére is kiható munkát mint professzor, illetve dékán, majd rektor. 1904-től a Franklin Könyvkiadó vezérigazgatója lett. Az egyetemen, az Akadémián és a Franklin Társulatban vitt szerepével igen jelentős tényezője volt országunk kulturális életének. Emlékére két fia „König Gyula-alapítványt” létesített. Az alaptőke elértéktelenedése miatt 1930-tól a rangos jutalmat érem jelképezi. K. Gy. matematikai működésének legismertebb eredményei a halmazelméletbe és a matematikai logika körébe tartoznak. Ennek eredményeképpen látott napvilágot 1914-ben a Lipcsében kiadott *Neue Grundlagen der Logik, Arithmetik und Mengenlehre* című könyve. A könyv utolsó fejezetének írásakor ragadta el a halál. (†Bp., 1913. ápr. 8.) - MTL

21. 1949. Budapesten a Kossuth Lajos tér és az Erzsébet királyné út között 26 kocsival megindult a trolibusz forgalom. – (H. Gy.)

23. 1899. ***Gabányi-Grósz Andor (André Gabányi-Grósz)** (Magyaróvár) biológus, történész. (†Menton, Fr.o., 1984. júl. 22.) – MÉL IV.

30. 1749. Mária Terézia Bécsben megalapította a Collegium Theresianumot. – MNITK (B. A.)

1899. ***Dancza János** (Eger), barlangkutató, 1949–53 között a Baradla barlang igazgatója. Lakatos szakmunkásként lett tagja a Természetbarátok Turista Egyesülete egri csoportjának, amelynek 1930–49. közt elnöke volt. Önképzéssel lett az egyik legkiválóbb barlangkutató, főleg az Eger környéki és a büki barlangokat tanulmányozta és térképezte. 1932-ben a Subalyuk nevű barlangban fellelte a Neander-völgyi ősember maradványait, 1947-ben az egri Kőporos-ban tárt fel ősemberi leleteket. Saját szerkesztésű eszközökkel kutatott fel barlangokat, feltérképezte és leírta a Dél-Bükk barlangjait. Fm.: *Beszámoló a Füzérkői és a Subalyuk barlangban végzett ásatásokról*. Barlangvilág, 1938.; *Új eszközök rejtett cseppkőbarlangok kutatására*. Búvár, 1941/7. (†Eger, 1985. október 16.) - Kormos A.: D. J., Karszt és Barlang, 1986.; MUL; (B. L.)

1949. Felavatták Angyalföldön a József Attila téren a főváros első művelődési házát. – (H. Gy.)

1974. Befejeződött a Budavári Palota B, C, D épületrészének, a Magyar Nemzeti Galériának építése. – (H. Gy.)

31. 1899. †**Paksy József** (?) mérnök. A Felső-Duna szabályozásánál főmérnökként tevékenykedett, majd minisztériumi szolgálatba lépve, mint műszaki tanácsos, vízepítészeti kerületi felügyelő volt. (*Bp., 1854. aug. 16.) – Szinnyei; (F. L.)

1924. Az 1924. évi 27. törvény rendelkezett a középiskolai tanárképzés reformjáról. Szabályozta az egyetemek mellett működő tanárképző intézeteket és gyakorlóiskolákat. Rendelkezett a tanárképzés rendjéről. – MNITK (B. A.)

224 EREJEDENT MEG BORN KONAC BANYASZATI KOHASZATI I. TERASA

TANULMÁNYOK

225 ÉVE JELENT MEG BORN IGNÁC BÁNYÁSZATI-KOHÁSZATI ÚTLEÍRÁSA

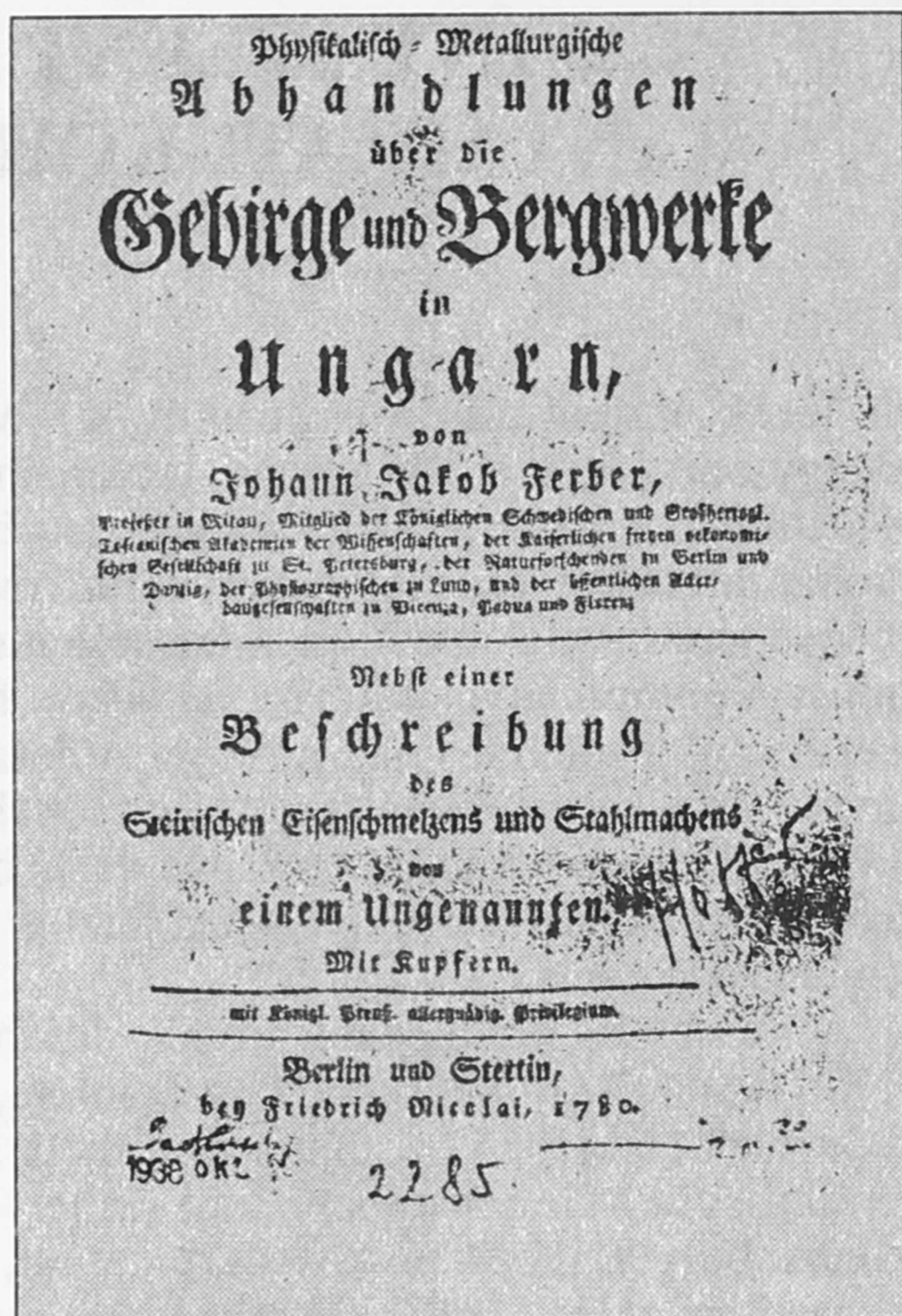
A török uralom alól fölszabadult, s a Mária Terézia uralma alatt konszolidálódott Magyarországot a 18. század folyamán nyugati utazó keresi föl, vagy ejti útba. Köztük azok hasznosítása – bányászata és kohászata – érdekelt. A selmeci bányászat-kohászat ekkor éli utolsó fénykorát: évi ezüsttermelése a 40 ezer kg-ot is eléri, bányagépészeti akadémiaja a természettudományok és a műszaki tudományok és a műszaki tudományok világszerte ismert fellegvára és zarándokhelye. De érdeklődéssel fordul a művelt világ a frissen fölszabadult délmagyarországi Bánság ásványkincsei és a rómaiak óta ismert és csodált erdélyi aranylelőhelyek felé is. A század középső évtizedeiben az országos tiszta bevételek 30%-át is elérte a bányászatból és kohászatból származó nyereség, biztos hátteret szolgáltatva a birodalmi háborúk finanszírozásának.

A művelt és szakképzett utazók sorából is kiemelkedik Born Ignác személye és 1770-es utazásáról készített beszámolója, amely – e korban szintén kedvelt műfajban – levelek alakjában fogalmazódott meg. A mű hosszadalmas címe, *Briefe über mineralogische Gegenstände, auf seiner Reise durch das Temeswarer Bannat, Siebenburger, Ober- und Niederhungarn*, többeket megráfált az elmúlt két és negyed században azok közül, akik magát a könyvet nemigen forgatták, ugyanis „ásványtani utazásnak”, az ország ásványvilágának első leírásaként emlegették. (További félreértéseket szült, hogy a bibliográfiai hivatkozásoknál a rövidítés miatt a cím gyakran befejeződik a „temesvári Bánát”-tal, tehát „bánsági utazás”-ként említik.) A 18. században azonban a műszaki és természettudományokban sem alakultak még ki a tiszta terminológiai megfogalmazások, s főként tévútra vezethet, ha az akkori elnevezésekbe a szó mai jelentés-tartalmát próbálnánk beleerőltetni. Akkor, a mai bányászat-kohászat szakterületét egyaránt nevezték *Bergbaukunde*-nek, *Bergwerkskunde*-nek, *Metallurgie*-nek, *Mineralogic*-nek, latinosan *montanisticá*-nak, *metallurgicá*-nak, *mineralogicá*-nak stb. Mivel a korabeli művek általában a bányászat és kohászat teljes skáláját érintették, mai felfogásunkkal sem rosszallhatjuk, ha a szerző a saját elképzelése szerinti, egyik elnevezést ragadja ki összefoglaló cím gyanánt. Born levelei természetesen a széles értelemben vett bányászatról és kohászatról, ha a szerző a saját elképzelése szerinti, egyik elnevezést ragadja ki összefoglaló cím gyanánt. Born levelei természetesen a széles értelemben vett bányászatról és kohászatról szólnak, s nemcsak a bánsági, hanem az erdélyi, a szatmári, a máramosi, a szepes-gömöri és a Garam vidéki, vagyis az ország akkori teljes bánya- és kohóiparáról szólnak.

Born Ignácot csehországi kamarai szolgálat után Selmecebányára nevezik ki bányatanácsosnak. Ezt a státuszt nyilván nem tekintette pályafutása csúcsának, s már ekkor Bécs felé tekintve az egész magyarországi szerette volna a helyszínen tanulmányozva megismerni. Így került sor 1770. júniusa és szeptembere közötti hivatalos útjára, amelynek útvonala a következő volt: Buda és Pest, Debrecen, Temesvár, Oravica, Szászkabánya, Moldva, Dognácska, I. ugos, Bogsán, Déva, Nagyság, Zalatna, Abrudbánya, Dumbrava, Boica stb. Vajdahunyad, Oláhpián, Torda, Kolozsvár, Nagybánya, Kapnikbánya, Felsőbánya stb., a máramarosi sóbányák, Szomolnok, Gölnicbánya, Svedlér stb. és visszatérés Selmecebányára és környékére.

Born Ignác levelei „ásványtani utazásáról”

A levelek címzettje, Berger műve,
Magyarország bányászatáról-kohászatáról

Born vizsgálata és leírása az egyes bányahelyek esetében a következő volt: a vidék felszíni és földtani leírása, különös tekintettel az érces előfordulásokra, s a művelésre felszíni és földtani leírása, különös tekintettel az érces előfordulásokra, s a művelésre alkalmas telepekre, a létesített és működő bányaművek, az ércelőkészítési berendezések és technológiájuk, a különböző kohászati eljárások és olvasztótelepek ismertetése műszaki és gazdasági szempontokból. Külön foglalkozik – helyi szakemberek tanulmányai alapján – a bányászati és az erdélyi aranymosással, a rézolvasztás újabb módozataival stb., valamint a sóbányászat kérdéseivel. Huszonhárom levelének utolsó három darabjában rövid összefoglalását adja a megismert bányavidékek földtani és teleptani viszonyainak.

Born művét – melyben a hazai bányá- és kohóipar első összefoglaló ismertetését tisztelhetjük – az utazás utáni negyedik évben a levelek címzettje, Johann Jakob Ferber bányatanácsos adta ki németországi kiadónál. A mű sikerét jelzi, hogy három évvel később angolul (London, 1777.), majd további év után franciául is (Paris, 1780.) megjelenik. (Egyes irodalmi források spanyol kiadásáról is tudnak, azonban ezt madridi kutatásaink nem erősítették meg.) Born és Ferber között szoros szakmai kapcsolat volt, melyre példa, hogy 1773-ban Born adta ki Prágában Ferber szakmai útjára írott leveleit.

Pár szót arról, hogy ki is volt Born leveleinek címzettje? Ferber 1743-ban Svédországban született. Az uppsalai egyetemen orvostudományt és természettudományt tanult, többek között Linné-től, akinél szerezte fokozatát is. Ezután a stockholmi bányászati kollégium tagjaként az ország földtani viszonyait vizsgálja,

majd működését szinte egész Európára kiterjeszti, professzor és akadémikus Itáliában, Szentpéterváron, Berlinben, Svájcban stb. Bern környéki földtani vizsgálatai közben éri a halál 1790-ben. Számunkra Ferber működése azért felejthetetlen, mert – sokszor Born utileveleire támaszkodva – ő írja meg Magyarország bányászatainak-kohászatának első rendszerezett összefoglaló ismertetését földtani, műszaki és közgazdasági tekintetben. Műve mindmáig nélkülözhetetlen forrása a 18. századi Bergwerke in Ungarn, Berlin, Stettin, 1780. Nicolai. 328 p. 4 t.)

És ki volt a levelek írója, Born Ignác?

1742-ben Kapnikbányán született. Apja jómódú és sikeres bányavállalkozó volt az Erdélyi Ércegség déli peremén elhelyezkedő Nagyság – máig is híres – ércvidékén. Életrajzírói innen, a szülői ház atmoszférájából szokták eredeztetni a bányák-ásványok titokzatossága, s általában a misztikum felé való vonzódását, melyet érett korában szabadkőművessége is jelzett. Fiatal éveiben azonban prózaibbak voltak: bécsi gimnáziumi évek a jezsuitáknál, majd a rendből való kilépése és a prágai egyetem jogi fakultásának abszolválása (1762. És ekkor éri a döntő hatás, mely egész további életét megszabta: J. I. A. Peithner professzor útmutatásával és támogatásával „privat Berg-Scholar”-ként eredményesen és rövid idő alatt elvégzi a prágai egyetemen frissen létrehozott „minerológiai és bányatudományi” stúdiumokat. (Emlékeztetőül: Peithner javaslatára alapítja a királynő 1762-ben a selmeci akadémiát, majd kezdődnek meg Prágában is a stúdiumok: Peithner később selmeci professzor (1772-77), majd udvari tanácsos és főfelügyelő Bécsben 1792-ben bekövetkezett haláláig.) A prágai kincstári szolgálatban a szükséges gyakorlati tapasztalatokat nem szerezhette meg Born, így 1767 telén – az akkori birodalmi bányászati-kohászati „fővárosába” – Selmecre kéri áthelyezését, ahol bányatanácsosként teljesít szolgálatot a kor nemzetközi hírű professzorai. N. J. Jacquin, G. A. Scopoli, N. Poda kollégájaként. Átköltözésekor gyűlt meg a baja a cenzúrával: 556 kötetnyi válogatott ízlésű könyvgyűjteményében 102 „veszedelmes” művet találtak az illetékesek. Ezután következett utazása a hazai bányavidékeken, melyről megjelent kötete alapozta meg hírnevét nemcsak a szakmai körökben, hanem a kor divatját követő művelt érdeklődők széles táborában is. 1770-től ismét prágai, majd bécsi (1776) hivatalt viselt, egy évtizeden át udvari tanácsosként. Itt dolgozza ki amalgamáló eljárását, melyet Ruprecht Antal és Nicolaus Poda selmeci professzorok tökéletesítenek, s alkalmazzák üzemi szinten 1786-ban a Selmec melletti Szklenón. Itt alakítja meg Born Ignác a világ első nemzetközi műszaki társulatát „Societät der Bergbaukunde” néven. Számos európai tudóstársaság tagja volt.

A rendkívüli, humanista és természettudományos műveltségű Born Ignácot mind a mai mineralógusok, geoplógusok, bányászok, mind pedig – amalgamáló eljárásáért – a kohászok is magukénak vallják. Ugyanígy magukénak vallják az egykori soknemzetiségű Habsburg-birodalom mai népei is: osztrákok, csehek és szlovákok, s különösen mi, magyarok. Nemcsak azért, mert hazánk szülötte, hanem azért is, mert a magyar országgyűlés az „ország roppant hasznára” tett fáradozásaiért 1790. évi 72. törvénycikkében – hat herceg, gróf és báró társaságában – magyar „honfivá”, magyar nemessé nyilvánítja a következők szerint:

„Born Ignác császári királyi udvari tanácsost, azért is, mivel nemcsak a fonsorozás eddigelé ismeretlen módszerét az ország roppant hasznára, fáradozásával és igyekezetével, szerencsés fejlődésre vezette, hanem az ércbányászat metallurgica terén egyéb fölfedezéseket is tett, melyekből a közönségre a leghasznosabb javak és előnyök származhatnak.” (Ford. Magyar Törvénytar. 1740-1835. évi törvénycikkek. Bp. 1901. Franklin. 220-221. p.)

Zsámboki László

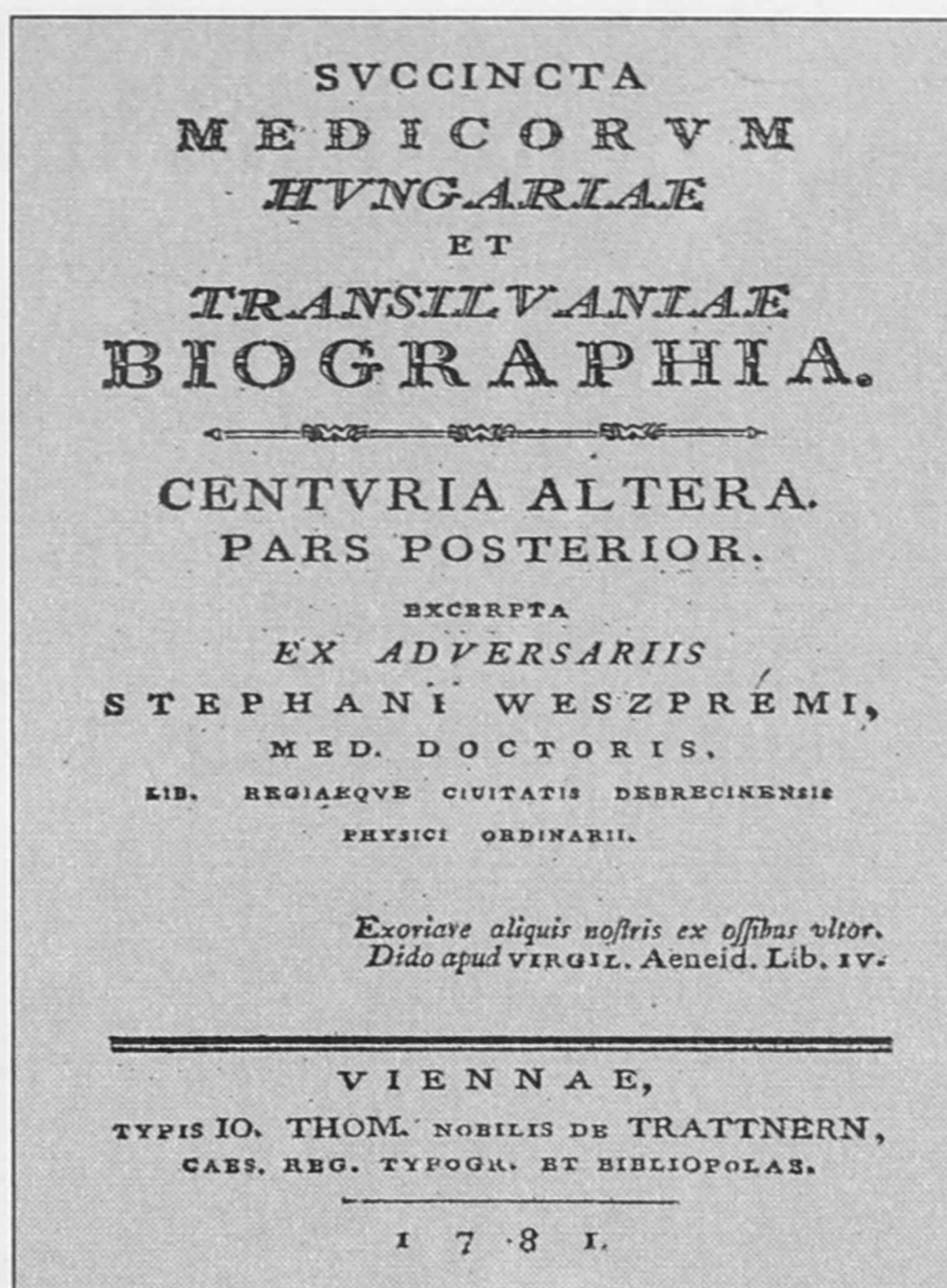
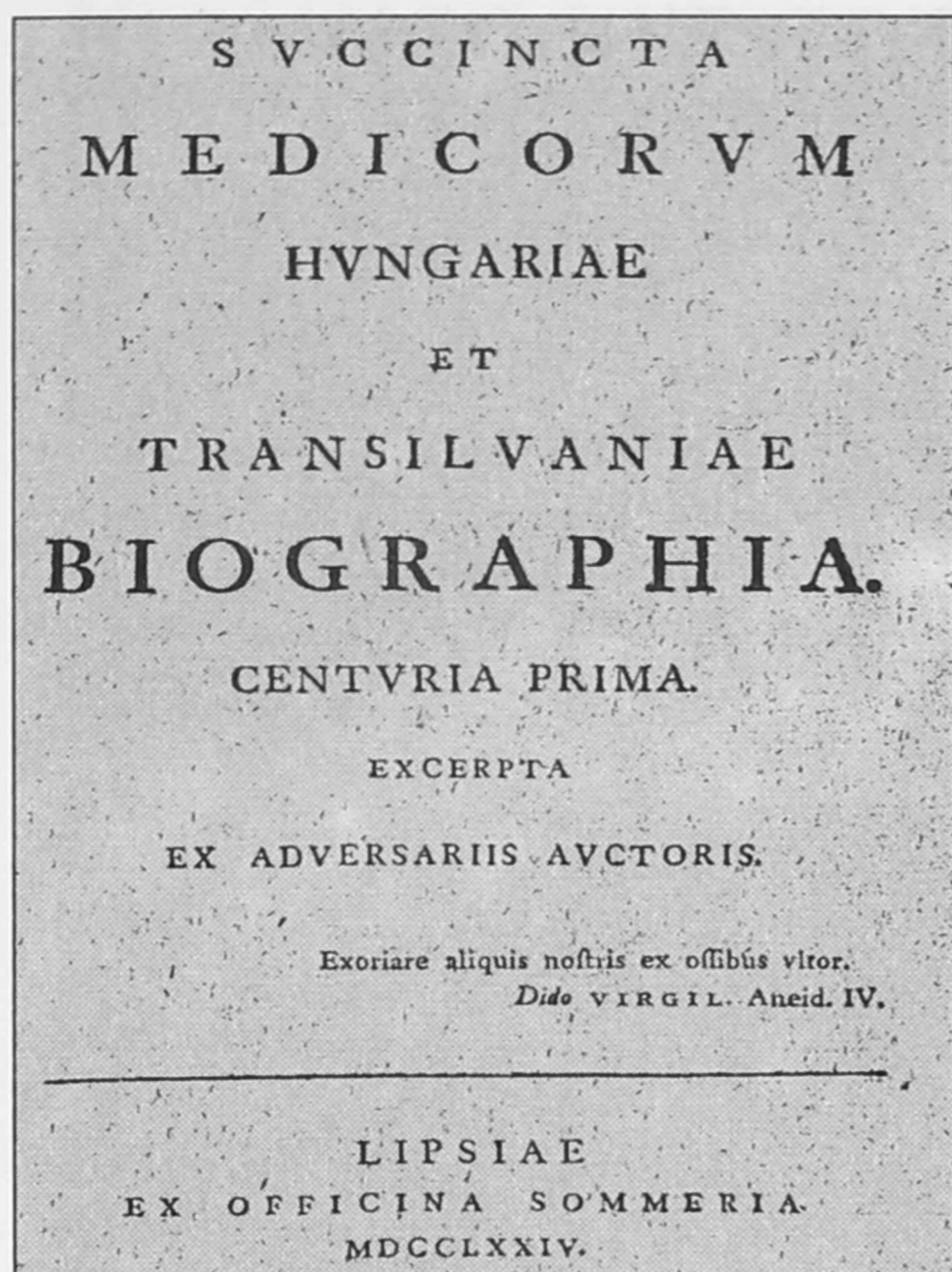
225 ÉVE JELENT MEG WESZPRÉMI ISTVÁN ORVOSI BIOGRÁFIÁJÁNAK ELSŐ KÖTETE

A 18. század második fele az enciklopédiák kora, főleg a francia felvilágosodás híres összefoglaló sorozata nyomán. Nálunk Apáczai Csere és Bél Mátyás szintén a példájukat követte. Megnőtt a szellem embereinek súlya, amelyet megjelenő műveikkel igyekeztek bizonyítani. Az első ilyen munka a Czvittinger Dávidé, majd a jezsuiták közül Pray György, Felker András, Kaprinai István, Hevenesy Gábor tűnt ki. Valamennyien Weszprémi kortársai voltak.

A debreceni főorvos hamar felfigyelt a historikus-enciklopédikus iskolára. Felvette velük a levelezési kapcsolatot, hogy a hazai és erdélyi orvosok emlékeinek írásbeli nyomait összegyűjthesse. Nagy hatást gyakorolt rá a Királyhágón túli lelkész Bod Péter, különösen az 1766-os szebeni kiadású Magyar Athenas-a. Abban már az azonos évben megjelent első magyar nyelvű bábakönyvről is említés történt. Weszprémi István a legelső levelében a kitűnő kortárstörténész, szintén Erdélyben élő jezsuita Cornides Dánielhez fordult, tudatta véle, hogy „néhány év óta a Magyar- és Erdély Ország orvosainak történelmén dolgozik”. Tőle és a Pécelen gazdálkodó jeles irodalmár és könyvgyűjtő Ráday Gedeontól igen jelentős forrásműveket, adatokat kapott.

Ösztönző példákat a külföld is kínált. Német nyelvterületről: E. Baldinger, F. Boerner és J. J. Baier biográfiája szolgált mintául. A különbség csak hogy az utóbbiban arcképek is találhatóak, amelyek itthon szinte beszerezhetetlenek voltak. Közel 10 esztendő kutatás, illetve levelezés után (tehát 225 éve) jelent meg a lipcsei Sommerféle nyomdában a *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia* első kötete. Durzsa Sándor, illetve id. Nódis László hívta fel rá először a figyelmet, hogy az említett első kötetnek három változata létezik. Ezt erősítette meg a kétnyelvű kiadvány függelékében a szerkesztő Vértessy Sándor is.

Ezek szerint a primer variáns Lipcsében készült. A 208 oldalnyi terjedelmű művet Bél Károly András (Bél Mátyás fia) előszava vezeti be. A 100. oldalon Weszprémi önéletrajza, a 202-207.-en saját műveinek jegyzéke olvasható. A második változat elején a Mária Teréziától kapott emlékérem rajzát látjuk. Rajta a császárnőt mint „Isten kegyelméből való uralkodót” jobbra néző profilban ábrázolja. Hátlapján a koronás oroszlán tartja az ország almája fölött a kettős keresztet, feljebb a „iustitia et clementia” a jelmondat. Bél Károly András előszava után szerzőnk szintén közöl egy bevezetőt, az előzőtől eltérő betűtípusban. Vértessy összegzése szerint: „az utolsó ív a 201. oldaltól terjedelmében és tartalmában eltér az első, úgynevezett alapkiadástól. Míg az alapkiadás a 208. oldalon végződik, addig ez a 216., sőt helyesen a 218. oldalon fejeződik be. A 216. lap után ugyanis még két oldal következik 207 és 208 számozással és a következő kötetben közreadandó száz nevet tartalmazza. Még egy lapszámozási hibát kell itt megemlítenünk, mint az alapkiadástól való eltérést. Nevezetesen a 201. oldal számozását a nyomdász a számok felcserélésével 012-nek szedte ki és nyomta. Az ív tartalma is teljesen eltér az alapkiadásétól. Míg ott Wernher életrajza a 202. oldalon végződik, itt a 207. oldalig tart, tehát lényegesen bővebb”. A harmadik variáció megegyezik a másodikkal. Mindössze az emlékérem rajza, valamint Bél előszava hiányzik belőle. Durzsa és id. Módis megállapítása szerint Weszprémi előszava 1778 körül a bécsi Trattner-féle nyomdában készült. Mind a betűtípus, mind a papír minősége megegyezik a *Succincta Biographia* második kötetében találtakéval.

Weszprémi István „Succincta”-jának első és harmadik kötete

Az 1960-ban megjelent kétnyelvű kiadás a három változatot házasította össze. A megjelenése óta nélkülözhetetlen forrásmunka Adorján dobokai főesperes orvosdoktoról Zoltán Józsefíg száz szerzőt ismertet, alfabetikus sorrendben. A tartalom nem pontos, mert nemcsak az orvosokat „számlálja elő”, hanem minden gyógyító jellegű munka íróját. Elég Apáczai Csere már említett enciklopédiájára, Árva Bethlen Kata receptjeire és az első magyar nyelvű herbáriumot elkészítő Melius Juhász Péter debreceni püspökre utalnunk. A hangsúly azonban az orvosokon van, példaként a két Gömöri Dávid (apja és fia), Hatvani István, Pápai Ferenc, Rayman Ádám, János, Mária és Sámuel, Torkos Justus János, Vizaknai Bereck György és Zsámboki János nevét említjük. Lexikonszerű tömörséggel minden lényeges adat megtudható róluk.

Az első kötetből kimaradt második száz, a „Centuria altera” már Bécsben jelent meg, a dátum: 1778. Az úgynevezett harmadik kötet a türelmi rendelet évében (1787) hagyta el a császárvárosi Trattern-féle nyomdát, az utolsó pedig 1787-ben.

Kultúrtörténeti jelentőségüket az évfordulóktól függetlenül sem lehet eléggé hangsúlyozni.

Szállási Árpád

Irodalom:

Baier, Johann Jacob: Biographiae professorum medicinae... Tauber, Nürnberg, 1728.; Bod Péter: Magyar Athenas... Széchenyi, Pest, 1776.; Czvitinger, David: Specimen Hungariae literate... Kohles, Frankfurt-Lipce, 1711.; Durzsa Sándor: Magyar Könyvszemle 1957. LXXIII. évf. 2. sz. 166. old.; Módos László: Az 1959. évi Orvostörténeti Vándorgyűlésen elhangzott előadása.; Szállási Árpád: Weszprémi István /1723-1799/ és kora. Debr. Orvosképz. Nagy Alakja; DOTE, Debrecen, 1995.; Vértessy Sándor: Függelék a „Weszprémi István: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza”-hoz. Medicina, Bp., 1960.; Weszprémi István: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza, első száz ford. Kóvári Aladár, Medicina, Bp., 1960.

225 ÉVE KEZDTÉK MEG A KOLOZSVÁRI BÁNFFY PALOTA ÉPÍTÉSÉT

Erdélyben a XVIII. század első felében a barokk építészeti stílust a Habsburg hatalom és az ellenreformáció erőszakos térítési tevékenysége művészi formájának tekintették, és ezért elterjedése ellenállásba ütközött. Európában és az ország Erdélytől nyugatra eső területein már túljutott virágkorán a század második felére, amikor itt is tért tudott hódítani. Erdély polgári barokk építészetének kiemelkedő és példamutató alkotása a kolozsvári Bánffy palota, amelyet 225 évvel ezelőtt, 1774-ben kezdtek építeni.

Az épület Kolozsvár építészetének új fejezetét nyitotta meg. A későbbi építkezéseknél követendő példának tekintették nem csak stíluselemeit, szobrászati díszeit, de kivitelezésének – elsősorban a kőfaragómunkának – igényességét is.

A Bánffy családnak már a XVI. század végétől volt egy kisebb, emeletes háza a palota északi szárnyának helyén, majd a piactér egyik házsorát Bánffy György, az első erdélyi gubernátor 1691-ben az országgyűlésen lefolyt perben elnyerte Rhédey Ferenc örököseitől.

A palotát az így egyesített telken építette a család későbbi leszármazottja, aki ugyancsak Bánffy György névre hallgatott. A Szebenben működő Gubernium tanácsosa volt, majd 1788-tól Erdély kormányzója lett.

A palota építője és tervezője, Johann Eberhard Blaumann, Würzburgból vándorolt Szebenbe, ahol mint „Maurer und Steinhauer” 1756-ban nyert polgárjogot. 1770-ben 200 forint fizetéssel lett városi építőmester. Bizonyosan innen ismerte Bánffy, aki az 1774. január 28-án kelt szerződésben megbízta a kolozsvári palota megvalósításával. Blaumann először Szebenből járt át az építkezést irányítani, de 1776 őszén otthagyta szebeni állását, hiszen a palota megvalósításáért lényegesen nagyobb fizetést kapott. A szerződés szerint 12000 rajnai forintot, 200 veder bort és 50 köből búzát kapott, bár ebből fizette a kőműveseket, a cserepezőket, az ajtó és ablak elhelyezést és a festést. Bánffy adta az anyagot és falusi birtokairól a napszámosokat. Blaumann maga is faragta a szebeni és kolozsvári kőfaragók közreműködésével a palota egyes kőrészeit, de ezekért külön díjazásban is részesült. Nem sokkal a palota építésének befejezése után, 1786. február 5-én, 53 éves korában elhunyt.

A nagyméretű, zárt udvart körülvevő épület 48 méternél is hosszabb főhomlokzata a főterre néz, mögötte két sorban helyezkednek el a termek, hasonlóan a vele párhuzamos hátsó épületrészen is. Az ezeket összekötő merőleges épületrészek egy sorban vannak a helyiségek. Az udvart az emeleten könnyed, oszlopos folyosó övezi.

A 16 tengelyes főhomlokzat közepén ívelten kidomborodó fedett erkély van, fedelén a két griff tartotta Bánffy címer. A homlokzatot kompozit fejezetes falpillelérek, ballusztteres mellvédes ablakok, gazdagon díszített, tagozott főpárkány és antik istenszobrok díszítik, amelyeket Anton Schuchbauer, a kor leghíresebb erdélyi szobrásza készített.

Az épület megvalósításán a legkiválóbb iparosok dolgoztak, többek között Anton Überlacher ácspllér, aki Erdély legkeresettebb ácspllérja volt, vagy az asztalos Anton Richer, aki emiatt Szebenből átköltözött Kolozsvárra.

1790-ben a Guberniumot Szebenből átköltöztették Kolozsvárra, és Bánffy György kormányzó fényes udvartartás mellett családjával itt élt 1822-ben bekövetkezett

A helyreállított kolozsvári Bánffy-palota

haláláig. Itt járt 1817-ben Ferenc császár és Karolina császárnő is. Bánffy halála után egy ideig kormányzói lakásul szolgált, az emelet utcai részén lakott az 1840-es években Teleki József, a történetíró-kormányzó. 1842-ben felmerült, hogy múzeum legyen, de az idők folyamán úri kaszinó, mágnáslakás, kávéház, cukrászda, sőt kártyalóműhely is volt az épületben, amelyet 1887-ben Ferenc József is meglátogatott. Később a kapubejárat boltíveit befalazták és kiadták üzletnek. Férfiszabóság, lapszerkesztőség és paplanvarroda, a pincében gombatenyészet egyaránt megtalálható volt a századfordulón az épületben. Az 1920-as évek elején egy mozit is beépítettek az udvarba.

A gondolat felvetése után 100 évvel végre megvalósult az elképzelés, és múzeum lett az épületben, majd hosszú rekonstrukciós munka következett, hogy az épület eredeti szépségében álljon a város főterén.

Hajós György

KÉT ÉVSZÁZADOS KITAIBEL PÁL FŐ MŰVE, A „DESCRIPTIONES... HUNGARIAE”

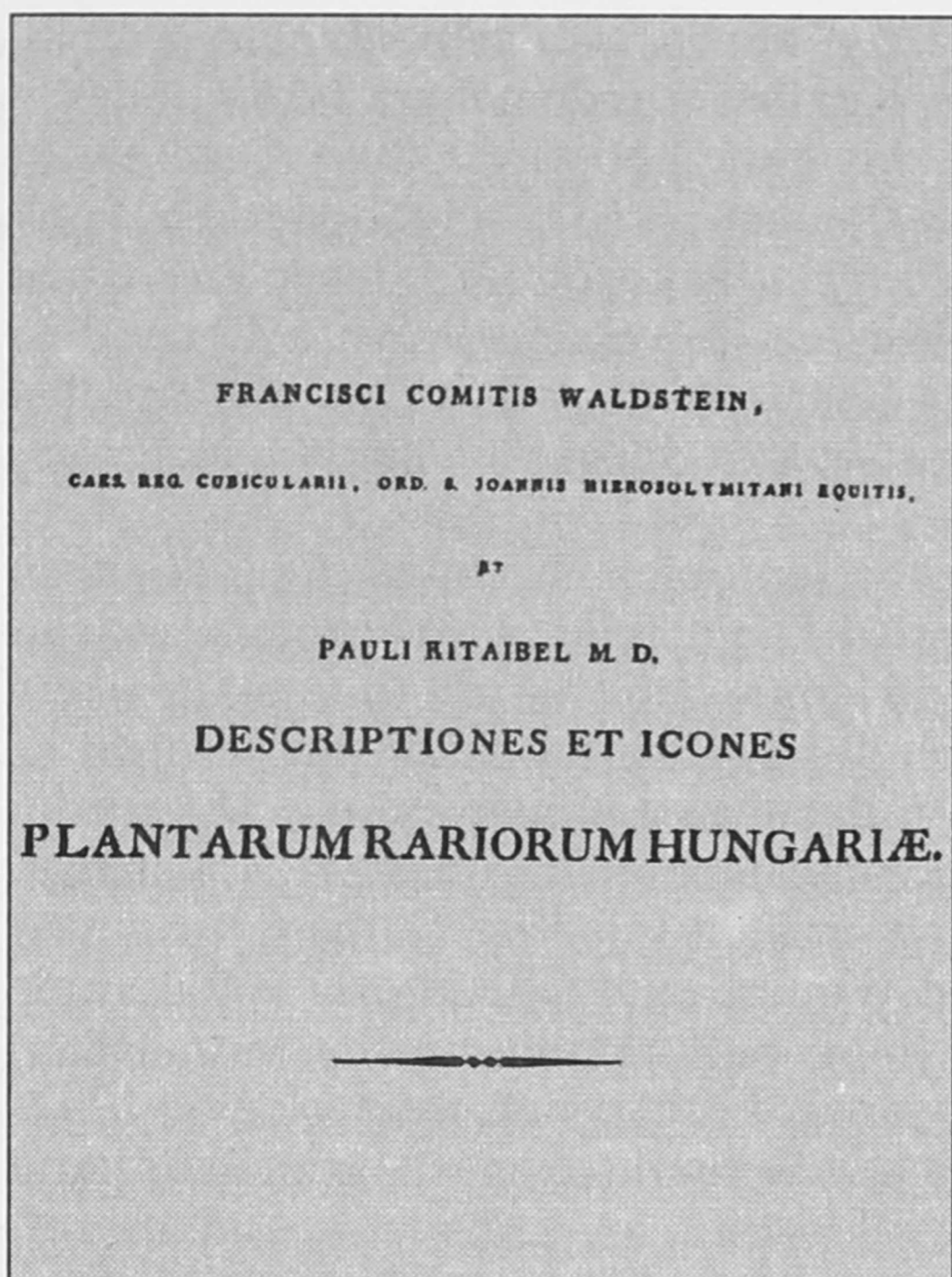
1799 novemberében jelent meg Bécsben annak a nagyszabású sorozatnak az első füzete, amelyet a következő, közel másfél évtized során további 17 másik követett. A végül három vaskos kötetet kitevő munka címe: Francisci comitis Waldstein. et Pauli Kitaibel M. D.: „*Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae.*” Viennae, 1799-1812. (Waldstein Ferenc és Kitaibel Pál: „Magyarország ritkább növényei, írásban és képben”. A továbbiakban „Descr.”-nak idézzük.)

A nagy folió alakú munka (lapjai 47 x 33 cm nagyságúak) három kötete együttesen 310 szövegoldalt és 280, színezett rézmetszetű táblát tartalmaz. A díszes kivitelű művet joggal tekinthetjük a magyar botanika alapvetésének, hiszen – ha eltekintünk Carolus Clusius pannóniai (Antwerpen, 1583) és Winterl Jakab közép-magyarországi flóraműveitől (Pest, 1788) –, ez a munka ad első ízben átfogó képet az akkori Magyarország (ideértve Horvátországot és Szlovéniát is) gazdag és jórészt még ismeretlen növényvilágról, elsősorban Kitabel két évtizednyi kutatóútjainak eredményeképpen.

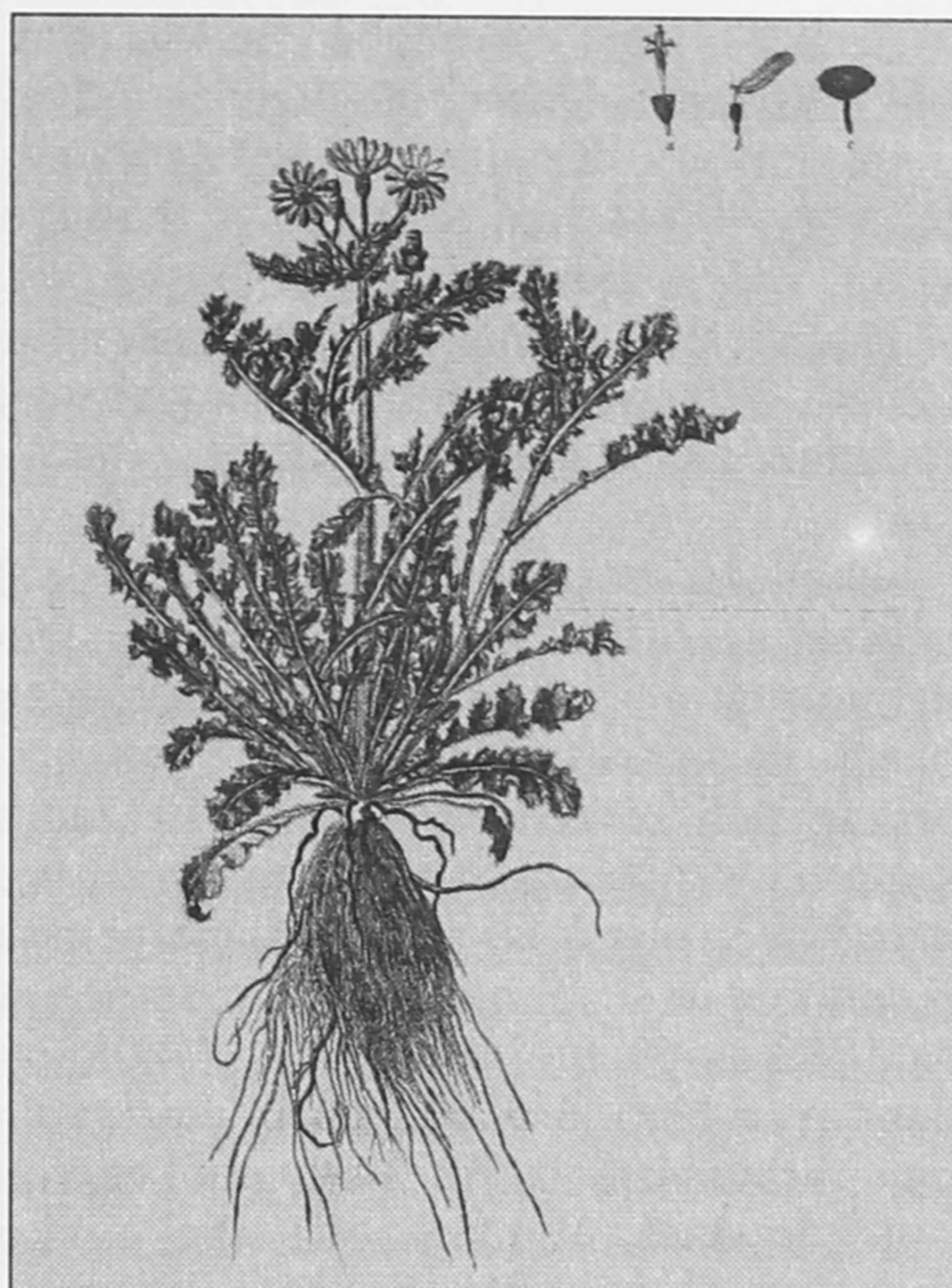
A Descr. címlapján szerzőként Kitaibel előtt Waldstein Ferenc gróf neve látható. A haladó gondolkodású és nagy műveltségű cseh főúr a természettudományok rajongója volt. Gyakran tartózkodott hazánkban is, és valószínűleg 1785-ben ismerkedhetett meg a pesti botanikus kert vezetőjével, Kitaibellel. Már ez év nyarán együtt tettek kutatóutat Bártfáról a Tátrába, a következő évben pedig Máramarosba. Két további felfedező útjuk is közös: Bánát és Al-Duna (1800), valamint a „nagy horvátországi út” 1802-ben. Waldstein elsősorban hű barátja, pártfogója és mecénása volt Kitaibelnek. Az ő bőkezű segítsége nélkül a kitaibeli életmű nem jöhetett volna létre. Bár a mű címlapján első szerzőként való feltüntetése kétségtelenül túlzott (a kor szokása szerinti mágnási rang elsőbbségére utaló), de a munkatársi közreműködés semmiképpen sem vitatható. Waldstein jóval több volt, mint gazdag műkedvelő és pártfogó. A kutatóutak feltételeinek a megszerzése mellett a Descr. kiadatási és gondos szerkesztési munkáiban, az illusztrációk kivitelezésében Waldsteinnek oroszán-része volt, sőt több esetben még botanikai szakkérdésekben is hozzáértő véleményt nyilvánított. Mai szemmel tekintve talán a 200-nál is több új fajuk auktornév-rövidítésében a ma már közismert „W. et K.” megjelölés helyett a „K. et W.” lett volna az igazságnak megfelelőbb. Az új növények felfedezése, továbbá az igen részletes, hozzáértő és szabatos latin leírások kizárólag Kitaibel tudásának a termékei.

Ki kell még emelni, hogy – a kor szokása szerint – nem említik meg a címlapon a 280 élethű tábla elkészítőjének nevét. A kivétel nélkül eredeti, élő növények után készült, kiváló minőségű képtáblák két festő: Schütz Károly (†1802) és fia, Schütz János nagy szakmai tudását és hozzáértését dicsérik.

Érdemesnek tűnik a Descr. előmunkálatait röviden áttekinteni. A két szerző már nyilván a megjelenés előtt több évvel tervezgethette ezt a művet, hiszen azt már 1798-ban Németországban elmondták a kor egyik legkiválóbb botanikusának, a német Karl Willdenow-nak. Kettőjük utazása azért is volt fontos, hogy Willdenow tanácsát több új magyar növény ügyében kikérjék. Willdenow nemcsak hogy nagy örömmel vette a tervet, hanem szakértő véleményt is nyilvánított több új fajról, és említést tett a „*Plantae Hungaricae etc.*” címen közreadandó munkájukról. A kiad-

A „Descriptiones” első kötetének címlapja

A tavaszi aggófűvek a Descr. I. kötetéből

vány terve és előfizetési felhívása Bécsben jelent meg, 1799. március 17-én; ekkor még „*Plantae rariores Hungariae indigenae, descriptionibus et iconibus illustratae*” ideiglenes címmel. Ez a cím az év végén már meg is jelenő sorozat első füzetében a már említett Descr.-re változott. Az első kötet [1-10. decas (=füzet), az 1-100. táblával] másfél év alatt készült el, 1802 tavaszán. A második megjelenése kb. két és fél évet vett igénybe (11-20. decas, a 101-200. táblával), és 1805-ben jelent meg. Ugyancsak ebben az évben kezdték el már a harmadik kötetet is. A háborús évek és a rossz gazdasági viszonyok azonban nem tették lehetővé a további 100 táblás kötet megjelenését, így az csupán 8 decas-szal, 1812-ben befejeződött. Mind a magyar, mind az európai botanika számára igen sajnálatos, hogy a díszes munkát 280 tábla után abba kellett hagyni, hiszen Kitaibelnek bőven volt még új, közzé nem tett (vagy további ritka) anyaga, melyből akár még egy eredetileg tervezett negyedik kötetet is meg lehetett volna tölteni. Az említett okokon felül azonban az volt a szomorú valóság, hogy Kitaibel ekkor már egyre többet betegeskedett, és az évtizedeken át gyűjtött gazdag anyagát nem tudta volna feldolgozni. Nem fejezhette be sem a Helytartótanács által rábízott Flora Hungarica-t és a Hydrographia Hungarica-t: 1817. december 13-án örökre lehunyta szemét.

A kitaibeli életművet jelentő, monumentális Descr.-ből többnyire a 280 színes táblát ismerik, és úgy vélik, hogy a Kitaibel országjárása során felfedezett 280 új fajt tartalmazza; holott már maga az eredeti latin cím is csak az ország ritkább („rariores”) fajairól szól. Valójában a 280 táblán jelentős számban található már akkor is ismert és leírt (de nálunk ritkább) fajok. A mintegy 50 ilyen növényfaj közül pl. Linné szerződését viseli a törpefenyő, a bókoló zsálya, az őzsaláta, a szürke veronika stb.; egy tucatnál is több az Ehrhart-elnevezte magyar faj (pl. gyapjas gyűszűvirág, berzedt gólyaorr, termetes habszegfű stb.)

Ezeket – tehát a korábban mások által ismert – növényeket nem tekintve, a többi, kb. 230 fajt a Descr. megjelenései éveiben Kitaibel a tudományra nézve teljesen újnak tartotta. Rendkívül nagy szám ez a – Jávorka Sándortól a 20. század elején mintegy 4000 fajra becsült – kárpát medencei flórában. A Kitaibel felfedezte új fajok száma még akkor is igen jelentős, ha tudjuk, hogy azok között kb. 90-nek a neve mai tudásunk szerint már társnév (szinonim). Mindezt figyelembe véve a Descr.-ban látható 280, ritkábban tartott magyarországi fajnak mintegy a felét ma is Kitaibel felfedezéseként ismerik el világszerte (W. et K. auktorsággal, faji vagy faj alatti rangon).

Tekintsük most át a három kötet képei közül a fontosabb új fajokat. Az I. kötetben a Magyar Alföld és Középhegység jellegzetes fajain felül a Waldsteinnel együtt megtett tátrai, máramarosi és bánáti utazás növényei láthatók. Az új fajok egyike a bánáti út során felfedezett tavaszi aggófű (2. ábra). Ez a faj akkor még csupán az ország déli részén élt. A múlt század során azonban Európában sokfelé terjedni kezdett, és egyéves gyomként ma már hazánkban is többfelé található. Az I. kötetben nem kevés olyan faj található, melyeket a már említett Friedrich Ehrhart, hannoveri botanikus írt le. E növények eredetileg mind Winterl saját felfedezései voltak (még az 1780-as évektől), melyeket ő küldött el (mag vagy préselt növény formájában) hannoveri barátjának, Linné egykori tanítványának, Ehrhart-nak, aki azokat ott 1792-ban új fajként le is írta. Nagyjából ez volt a sorsa Winterl sok más – szintén új hazai – növényének. Winterl – Kitaibel egykori professzora, az egyetemi botanikus kert megalapítója – már 1778-tól kezdve megkezdte a közép-magyarországi flóra feltárását. Élesszemű megfigyelő volt, aki egy évtizednél is tovább tartó kutatásai során az Alföld és a Középhegység számos (50-60) bennszülött növényét fedezte fel. A botanikus kert első, 1788. évi, latin nyelvű magcserejegyzékében („Index Horti Botanici...” címen) nemcsak rövid leírást adott újnak tartott fajairól, hanem a könyvhöz 26 növénynek élethű képét is mellékelte.

Az ismertebb fajok közül: homoki cickafark, nőszirm és ternye, villás habszegfű, pusztai meténg. Az Index-et – jelentős tudománytörténeti értéke miatt – 1972-ben hasonmás kiadásban is megjelentették. Winterlnek ez a műve – bár Kitaibeléhez sem értékben, sem terjedelmében nem mérhető – tulajdonképpen az első közép-magyarországi flóramunka. Minthogy azonban Winterl az új felfedezéseinek nem adott szabályos binér nevet (azokat csak „novum” jelzővel illette), növénynevei nem érvényesek. Így aztán több új fajának auktora a jóval később leíró Ehrhart, majd pedig Kitaibel. (Furcsa módon ő a Descr.-ben Ehrhart leírásait idézi, Winterl Index-ét azonban csak elvéve.)

Az I. kötetben találjuk a Kitaibel nevét a botanikában méltón megörökíthető új, egyfajú nemzetséget: a Kitaibel-mályvát. E fajt maga Kitaibel fedezte fel a Szerémségben, és Willdenow írta le, róla elnevezve. Ugyanebben a kötetben kapott helyet a Waldstein-ről elnevezett új nemzetség (ill. faj) is: a már Winterltől ismert, de Willdenowtól elnevezett Waldstein-pimpó (*Waldsteinia geoides*).

E kötetben kapnak helyet a Kárpátokban felfedezett szép újdonságok (fényes szegfű, csipkéslevelű boglárka, szívlevelű nadálytő stb.), vagy az Al-Duna vidékének különlegességei (szeldeltlevelű szarkaláb, nagylevelű margitvirág, gyászoló imola stb.).

A Descr. II. kötete legnagyobbbrészt az „Iter croaticum magnum” – az akkor botanikailag szinte teljesen feltáratlan Horvátország (valamint a Pljesevica és a Velebit) területéről származó – növénykincseit mutatta be. A felfedezések egy része még ma is a két úttörő kutató nevét viseli (Kitaibel-harangláb, Kitaibel-homokhúr, Wildstein-harangvirág, Weldstein-hölgymál), vagy a terület földrajzi nevére utal (pl.

horvát vértő, velebiti kakukkfű stb.). A vadonatúj horvát felfedezések mellett szerényen meglapul egy új növénynemzetség és első fajának leírása is: a vetővirág (*Sternbergia colchiciflora*) Waldstein és Kitaibel auktornevét viseli immár 1804 óta. Kitaibel ezt a hazánkban gyűjtött növényt eleinte Gethyllis-nek vélte, majd a leírásban a cseh botanikus Sternberg gróf nevét örökítette meg. A növény első hazai felfedezője azonban Winterl volt, aki ezt az általa Budán gyűjtött fajt már két évtizede ismerhette, hiszen Index-ében *Colchicum novum* néven közölte is. A Kitaibel és a Waldsteinia mellett ez immár a harmadik új növénynemzetség, mely ez időben a magyar flórából publikálásra került.

A Descr. harmadik kötetében (1805 és 1812 között) azok a fajok kaptak helyet (201-280. táblák), melyek az első két kötetből visszamaradtak, vagy amelyeket 1805 után Kitaibelnek sikerült tisztáznia. Az értékes új fajok közt van pl. a magyar nőszirm képe (ma a 20 Ft-os érméket díszíti) és a magyar bogáncs, a homoki vértő, a molyhos gyöngyvessző, az erdélyi árvácska stb.

Nem maradhat említés nélkül, hogy a Descr. 280 táblája és a fajok latin leírása mellett az első két kötetben (32+32 folio oldalon) terjedelmes ismertető található Magyarország, majd Horvátország természetföldrajzi viszonyairól. A harmadik kötethez is tervezett Kitaibel egy hasonló áttekintést Szlavóniáról, mely azonban már nem került kinyomásra. Szerencsésen megmaradt azonban ennek a kéziratos anyaga, és azt Kaitz Ágost 1865-ben a *Dinnaea* folyóirat hasábjain – Kitaibel sok más publikálatlan adatán kívül – teljes terjedelmében közzétette. Nagy kár, hogy ez a három áttekintés csaknem ismeretlen maradt, holott mindegyikük befejező része értékes összeállítást ad az illető országterület kiemelkedőbb növényfajairól.

A most két évszázada megkezdődött, három kötetes díszmunka, a *Descriptiones...* a magyar flórakutatás legkiemelkedőbb műve. Méltó emléket állít egyrészt Magyarország értékes és különleges növényvilágának, másrészt a „zseniális polihisztor”, Kitaibel Pál (és munkatársa, Waldstein Ferenc) egyedülálló munkásságának.

Priszter Szaniszló

IRODALOM

Kanitz, Á. 1865: Versuch einer Geschichte der ungarischen Botanik. Halle; Gombocz E. 1936: A magyar botanika története. Bp.

Jávorka S. 1957: Kitaibel Pál. Bp.

Priszter Sz. 1969-1973: A pesti egyetemi botanikus kert történetéhez. 1-7. Bot. Közlem. 56, 58, 60.; Annal. Univ. Sci. Bpest., Sect. Biol. 12,15.

Kádár Z. – Priszter Sz.: Az élővilág megismerésének kezdetei hazánkban. Bp.

Andrássy P. – Csapody I. – Hortobágyi T. C. 1994: Kitaibel Pál... Veszprém

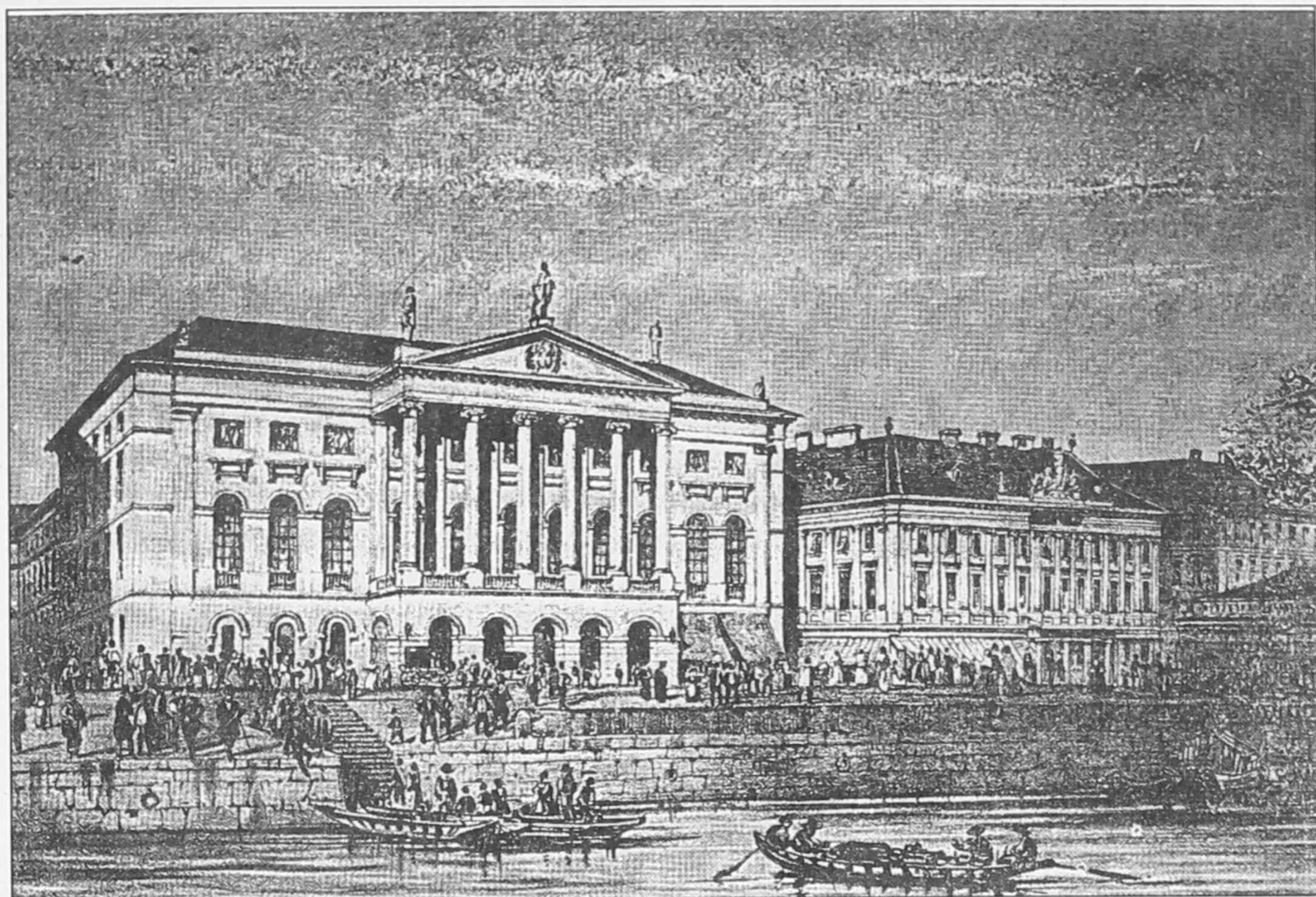
150 ÉVE PUSZTULT EL AZ ELSŐ PESTI VIGADÓ

A polgári lakosság elleni indokolatlan és ésszerűtlen, megfélemlítő katonai támadás, hadászati szempontból is teljesen felesleges ágyúzás eredményeként 1849. május 13-14-én megsemmisült Pollack Mihály nagyszerű alkotása, az első Pesti Vigadó, a Redout.

A Budavár ostromára készülők Görgy tábornok szigorúan megtiltotta a Pesten állomásozó Aulich tábornoknak, hogy a pesti oldalról bárminő formában is támadást intézzen Buda ellen, mert az ellencsapás eredményeként a polgárság és a polgári rendeltetésű épületek szenvedhetnek kárt. Aulich ezt a parancsot szigorúan betartotta. A vár ostromának megkezdése előtt Görgy megadásra szólította fel a várat védő Heintzi tábornokot, aki azt elutasította és kilátásba helyezte, hogy támadás esetén megtorlásként Pestet fogja lövetni. Ágyúit nem csak a Naphegyen, a Rózsadombon, a Martinovics hegyen álló honvéd tüzérség ellen fordította, hanem a békés Pest ellen is. Május 4-én már 130 bombát, 154 ágyúgolyót és 32 gránátot lőttek a városra, melyet az ostrom kezdetéig még három terrortámadás követett. Május 13-án éjjel 1483 lövés dördült el, köztük 626 robbanó bombát lőttek az alvó városnak a mai Szabadság tér és a Ferenciek tere között elterülő részére. Görgy jelentésében erről így számol be: "...Jól célzott számos lövések által sikerült nekik a pompás Duna-sort több helyen egyszerre meggyújtani. A tűz, nagy szél által élesztve, csakhamar elterjedt és Pestnek legszebb részét hamuvá tette. Borzasztó látvány volt! Az egész várost lángtenger borította és a füstgomolyagok közepette az égő gránátok csillagzárpként iszonyatos dörgéssel zuhantak a szerencsétlen városra...". Ebben az ágyúzásban – a korabeli építészet sok kiváló épületével együtt – alig több, mint másfél évtizedes fennállása után romhalmazzá vált Pollack Mihály nagyszerű alkotása, a Pesti Vigadó, a Redout.

A Redout megvalósításának kezdete összekapcsolódott a Pesti Német Színház építésével. A XVIII. század második felében, a városiasodás fejlődésével egyre jobban érlelődött az igény színház és bálterem építésére, mely a polgárság szórakozási igényeinek és társadalmi megnyilvánulásainak színtere. Az után, hogy II. József 1784-ben Pozsonyból Pestre helyezte a Kúriát, a vele jött személyekkel ez az igény tovább erősödött. Schilson János tervét nem találták megfelelőnek, ezért Hildebrand terve alapján I. Ferenc király 1795. május 29.-én hozzájárult a színház és a redout felépítéséhez. A jóváhagyott keretösszegeből azonban nem volt a két épület megvalósítható, így az építés meg sem kezdődött. Azután Hild János készített többször tervet. 1803-ban a kamara hozzájárult a színház és a táncterem egyszerre való alapozásához, de Ferenc király Aman Jánost bízta meg a tervek elkészítésével és azt 1807 tavaszán jóváhagyta. 1808 tavaszán Pollack Mihály vezetésével megkezdődött a kivitelezés, de az alapfalak elkészítése után csak a színház építése folytatódott, a vigadó rész alapfalai lefedetlenül maradtak.

A Német Színház bérlői 1816-ban részvénytársaságot akartak alakítani a Vigadó felépítésére, de egy év múlva már visszaléptek. Ezután a Nádor kezdeményezte, hogy a Szépítő Bizottmány létesítsen Vigadó-építőalapot, majd kikötötte, hogy az ő engedélye nélkül az építés nem kezdhető meg, ugyanis lehetőséget biztosított Pollacknak, hogy az Aman féle tervet átdolgozza, de Pollack teljesen új tervet

A pesti régi Vigadó 1845 körül; R. Alt kőrajza

A Vigadó nagytermének romjai 1849-ben. Fuchsthaller Alajos acélmetszete Feszli Frigyes rajza nyomán. Részlet. (Kiscelli Múzeum)

készített. Az udvari kamara viszont megtagadta a Pollack féle terv támogatását. Közbejött 1825-ben az osztrák pénzügyi krízis és újabb négy évet kellett várni, hogy 1829. február 28-án megszülessen a legfelsőbb engedély, hogy a Vigadó épülete Pollack Mihály tervei szerint építhető fel. Az előreterjesztett munkaterv alapján megbízást kapott a kivitelezésre és augusztusban már a harmadik emeletet építették. 1832. június 11.-én Pollack jelentette, hogy a Vigadó kész és 1833. január 13-án ünnepélyesen megnyitották. Az épületben hamar megindult az élet, novemberben már Strauss, a „valcerkirály” adott hangversenyt és egymás után léptek fel a kor híres muzsikusai és rendezték a bálakat. A nagy árvíz károsultjai javára 1839. december 27-én és azt követően Liszt Ferenc adott több hangversenyt, de később is többször fellépett. 1848. július 2-án itt ülésezett a forradalmi országgyűlés.

A színház alapozásával együtt elkészültek az alapfalak, ezek meghatározták a Vigadó épületének körvonalait. Ennek betartásával Pollack olyan tervet készített, mely az igényeket minden vonatkozásban kielégítette és térképezése kimagaslott a kor egyetemes építészetéből is. A Vigadó és a színházépület közötti összekötő részen – mely a homlokzati síktól kissé visszaugrott – lakásokat helyezett el. A bejáratok az oldalhomlokzatról nyíltak és a földszint háromhajós, boltozott csarnokába vezettek, ez pedig a lépcsőházhoz és az udvarhoz kapcsolódott. A főhomlokzat közepét széles ívnyílású árkádsor foglalta el, mely könnyű oszlopcsarnokot hordott. A földszint déli sarkán gazdag kiképzésű, oszlopokkal megosztott, nagyméretű kávéház-terem helyezkedett el. A földszint felett a Dunával párhuzamosan volt a három emelet magaságú nagyterem, íves záródású és felette fekvő téglányalakú ablakokkal. A nagyteremhez csatlakozott a félköríves záródású cukrászda és a kisterem, mindhárom ünnepélyességet tükröző, gazdag belsőépítészeti kialakítással.

Az épület a város jelentős, a Duna-sor megjelenését meghatározó épülete volt. Kiemelkedett a partra néző, egyenletes ritmusú épületek sorából. Toldy Ferenc 1834-ben az épületről azt írja, hogy „...Nagyság, forma, márvány és aranyozás egész a fecsérlésig, s mégis ízléssel és nem halmozva: oly gyönyörű egészet adnak, milyenhez hasonlót alig láttam...”

A bombázás után a földszinti részből a kávéház, a söröző és a nagy lépcső túlnyomó része megmaradt. Ezek a Feszli Frigyes tervezte Vigadó építése során semmisültek meg. A ma álló Vigadó alapkövét 1861. februárjában tették le.

Hajós György

125 ÉVE ALAKULT A BUDAPESTI ORVOSI KÖR

A múlt század derekán a magyar orvosok társasági életének két alapvető formája alakult ki: a tudományos és az érdekvédelmi szervezetek keretei. A két forma elkülönülten jelentkezett, hiszen az első magyar orvostársaság – a Budapesti Királyi Orvosegyesület – alapításától kezdve elhárította magától az érdekvédelmet, bár lényegesnek tartotta az állam és az orvostársadalom viszonyának rendezését, de egyesületi szinten külön szervezet kialakítását tartotta célszerűnek. Ettől függetlenül az 1860-as években történtek kísérletek olyan országos szervezet kialakítására, amely a tudományos célok megvalósítása mellett az érdekvédelmet is ellátta volna, de megalakítására nem került sor.

Az érdekvédelmi törekvések újabb fellángolása az 1876. évi Közegészségügyi Törvény előkészítésével kapcsolatban bontakozott ki, amelynek középpontjába ismét az állam és az orvos viszonyának rendezése került. Az orvostársadalom egyik része a biztos megélhetést adó és nyugdíjat is biztosító állami alkalmazás „ellenében” feladata volna a magángyakorlat teljes szabadságát, míg állami részről csak a „nyugdíjnélküli” formát ajánlották. A tárgyalások mindig ezen a ponton megakadtak, s amíg ez nem valósult meg, addig korlátozó intézkedés elhárítása érdekében tevékenykedett. Az érdekvédők a Gyógyászat című orvosi folyóirat köré tömörültek, s a törvény előkészítése idején itt publikálták, hogy a törvényben az orvos a közalkalmazottakkal azonos elbírálásban szerepeljen, kinevezése ne kötődjön választáshoz, az állam alkalmazza, szakmai munkáját szakmai fórum bírálja el, ne a laikusokból álló közigazgatási bizottság. A Gyógyászat c. laphoz közelálló 1874. február 10-én javasolták a Budapesti Orvosi Kör megalakítását. Az alapító ülésen – 1874. február 25-én – 54 fővárosi orvos jelent meg, és az alapszabályzat kidolgozására bizottságot rendelt ki Poór Imre elnökletével. (Tagjai voltak: Kovács József egyetemi tanár, Dulácska Géza, Osváth Albert, Jurkiny Emil, Bakody Tivadar és Glöck Ignác.) Az alapszabályzatot 1874. március 30-án terjesztették az alapító közgyűlés elé. Az elfogadott alapszabályzat kimondta, hogy az „üggyféliség” szellemében az orvosok anyagi és szellemi érdekeinek rendezése és megóvása érdekében társulnak: bár céluk a közegészségügyi kérdések elsődleges megvitatása és az orvosi befolyás érvényesítése a hivatalos helyeken, de az egyesület másik fontos feladata a tudományos kérdések gondozása. Megalapították önálló segélyező szervezetüket, amely a nyugdíjkérdés megoldásáig – a befizetett összegek arányában – a csatlakozók idős napjairól kívánt gondoskodni. Ehhez szólították fel csatlakozásra az ország összes orvosát. Az alapszabályzat szerint ez lett az Orvosi Kör legfontosabb feladata, valamint az, hogy érdekvédelmi szervezetként befolyást gyakoroljon a hivatalos fórumokon az orvosi kérdésekben, véleményét vegyék figyelembe kinevezések alkalmától, etikai ügyekben pedig a legfőbb véleményező szerepet kaphasson.

Az egyesület elnevezésében szereplő budapesti kifejezést ideiglenesnek tekintették, kellő számú vidéki kollega csatlakozása után országosra kívánták változtatni nevüket. Ez sem 1874-ben, sem később nem következett be. A Közegészségügyi Törvény megjelenésig várakozó álláspontra helyezkedő vidéki – beleértve a vidéki városi – orvosok a Budapesti Orvosi Kör szellemét túlzottan „fővárosinak” tartották,

valamint a magánpraxis túlzott védelmét elvetették. Hasonló volt a helyzet az Orvosi Kör nyugdíjalapjához való csatlakozás kérdésében is: kellő jelentkező hiányában a biztosító olyan magas havi befizetési összeget állapított meg, amelyet az esetleg csatlakozni szándékozók jelentős többsége képtelen volt megfizetni. Igaz, az utóbbiban a jószándék vezérelte az Orvosi Kört, mivel a nyugdíjként majd kifizetésre kerülő összeget a biztos megélhetést nyújtó szinten kívánták megállapítani.

Az alapszabályzat értelmében az Orvosi Körnek három szakosztálya létesült: közegészségügyi, gazdasági és tudományos. Valójában a második foglalkozott érdekvédelmi, biztosítási és nyugdíj kérdésekkel, a harmadik pedig a tagság tudományos továbbképzését volt hivatva ellátni. Ez a szakosztály havonta egy alkalommal ülésezett, az elhangzott előadásokat közölték a *Gyógyászat* c. folyóiratban.

Az alapszabályzat értelmében az Orvosi Kör élén a választott elnök (egyben a segélyező egyesület elnöke is), a titkár és a pénztárnok állt, valamint munkájukat segítette a 20 tagú igazgatótanács. A fennmaradt iratok szerint az Orvosi Kör regisztrált tagsága soha nem haladta meg a 150 főt, bár befolyásos támogatóik mindig számottevőek voltak. Nézeteiket a *Gyógyászatban* és különböző szakmai fórumokon kifejtették. Sok esetben igen reális nézetet vallottak: így javasolták az egészségügy és a betegellátás teljes államosítását, a börtönviszonyok között az orvosi ellátás teljes biztosítását, az iskolaegészségügy teljes kiépítését, az egészségügyi felvilágosítás országos megszervezését, stb. A magánpraxis védelmét minden esetben eszköznek tekintették, továbbra is kitartottak amellett, hogy kérdések teljes megoldásáig mereven ragaszkodnak annak teljes szigorához. (Például az ingyenes ellátást még életveszély esetén is megtagadta.) Ez a magatartás viszont végleg elhidegítette a vidéki orvostársadalmat, akik mereven elutasították az Orvosi Kör közeledését.

Az Orvosi Körben fogalmazódott meg az orvosi kamara gondolata, amely az önkormányzati elvek szerint működne, kamarai tagság nélkül sem állami alkalmazást, sem magánpraxist nem lehetne vállalni, illetve folytatni. Az orvosi kamara kötelezettséget vállalna az állammal szemben, hogy olyan helyeken is biztosítana orvost, ahová nincs jelentkező, az állam minden tervezett intézkedését véleményezné, az elfogadottakat pedig maradéktalanul „végrehajtaná” tagjain keresztül. E javaslat sok szempontból rokonszenvet váltott ki az orvostársadalomból. A mozgalom csakhamar országossá szélesült, új utakra terelődött, elszakadt az Orvosi Körtől.

Az új elveken és alapokon szerveződő orvostársasági életben a Bp-i Orvosi Kör lassan a fővárosi orvostársadalom tudományos egyesületévé formálódott át. A századforduló éveitől az érdekvédelmi törekvéseivel feladott, erősítette tudományos szakosztályát, amely ettől kezdve tevékenységének gerincét adta. Elnökei között – Poór Imre után – a fővárosi orvosi közélet kiemelkedő egyéniségeit találjuk, így a Kör elnöke volt Papp Samu, Schachter Miksa, Mohr Mihály, Barabás József stb. A századfordulótól a Bp.-i Orvosi Körnek az Orvosegyesület adott otthont. Havi üléseit mindig a szigorú színvonalasság, a magas tudományos mérce jellemezte. Az elhangzott előadások fóruma továbbra is a *Gyógyászat* című folyóirat maradt, de a lap továbbra is az orvostársadalom érdekvédelmi sajtója szerepét töltötte be.

A Bp.-i Orvosi Kör 1945 után már nem működött, hivatalosan az 1947. évi, a különböző egyesületeket és társaságokat feloszlató rendelet szüntette meg.

Kapronczay Károly

Irodalom

Némai József: A Bp-i Orvosi Kör. (Alapszabályzat), Bp. 1894.; Kapronczay K.: A magyar orvostársaságok kialakulása és fejlődése a 19/20. században. *Orv. tört. Közl.* 87-88. 1979.; Kapronczay K.: A Budapesti Orvosi Kör. A szervezett orvosi érdekvédelem kezdetei. *Orv. Hetil.*, 1985. 126. évf. 4. sz.

125 ÉVES A SVÁBHEGYI FOGASKEREKŰ VASÚT

A múlt század közepén a Budát övező hegyvidéken, felfedezve a környék adottságait, nemesített szőlővel és erdővel beültetett dombok és völgyek átalakultak nyaralóhellyé. Neves művészek, híres emberek vették birtokba a Svábhegyet és környékét.

1870-ben Budapesten időzött Nikolaus Riggenbach, akinek társaságában volt Carthy Szaléz Ferenc, a világ első fogaskerekű vasútjának tervezője. A táj szépsége, az építendő vasút előre számítható üzleti sikere ösztönözte a svájci szakembereket arra, hogy itt építsék meg a világ harmadik fogaskerekű vasútját.

Az engedélyt az illetékes hatóságok gyorsított eljárásban adták meg, így 1873. júliusában már megkezdheték az építési munkát. 1874. április 22-én rakták le az első sínszálakat, június elején megtarthatták a próbamenetet. A járműállomány kezdetben három gőzmozdonyból – svájci gyártásúak –, tíz kéttengelyes személykocsiból és két teherkocsiból állt.

1874. június 24-én délután nagy ünnepség közepette a főváros érdeklődő közönségének átadták az új közlekedési eszközt. A megnyitón többek közt részt vett Jókai Mór és Türr István. A kellemes összejövétel után a „díszes társaság” a város nobilitásaival együtt visszautazott a zugligeti végállomásra, ahonnan a lóvasúti társaság szállította haza a vendégeket.

Sikeres évek jöttek a magyar és svájci érdekeltségű vasúttársaságra. A svábhegyi fogaskerekű vasút révén világszínvonalú műszaki létesítménnyel gazdagodott a város.

A gazdasági nehézségek azonban utolérték a közkedvelt vasutat is, de a tulajdonos társaság mindent megtett a fennmaradás érdekében. Kombinált utazási jegyet hozott forgalomba, amely érvényes volt a pest-budai átkelőhajóra, továbbmenve a lóvasútra a Városmajorig, innen a fogaskerekű vasútra, a végállomáson egy ebédre az Eötvös villában, majd vissza.

A kezdeti sikereken felbuzdulva a vonal meghosszabbításában, szárnyvonal építésében gondolkodtak az üzembentartók. 1890-ben már meghosszabbított vonalon lehetett utazni a fogaskerekűn, egészen a Széchenyi hegyig, majd 1910-től az állandó lakosság kérésére bevezették a téli üzemet is.

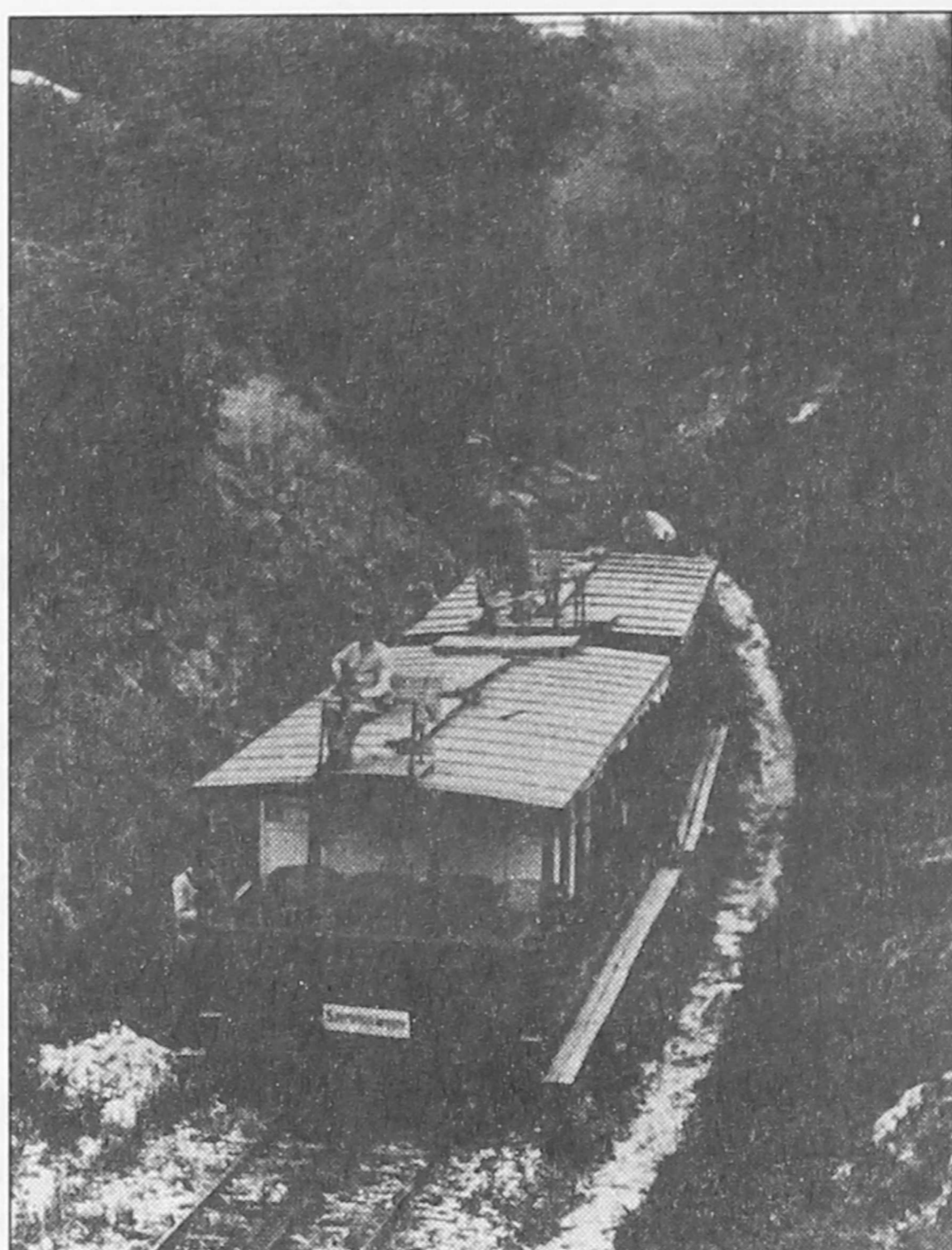
A külföldi tőketárs a magyar félnek felajánlotta a teljes tulajdonrészt, ám pénzügyi megfontolásból csak később került hazai tulajdonba a fogaskerekű vasút.

Többször felvetődött a fogaskerekű villamosításának terve, amelyet 1929-ben a már BSzKRt. tulajdonú vasútnál meg is valósítottak. A pálya átépítésével egyidejűleg új, ún. Rowan rendszerű szerelvényeket helyeztek üzembe. Hétféteken, amikor nagy volt a kirándulóforgalom, a vonathoz csatlakoztattak egy gőzüzemből megmaradt pótkocsit is, emelve az utasszállítási kapacitást.

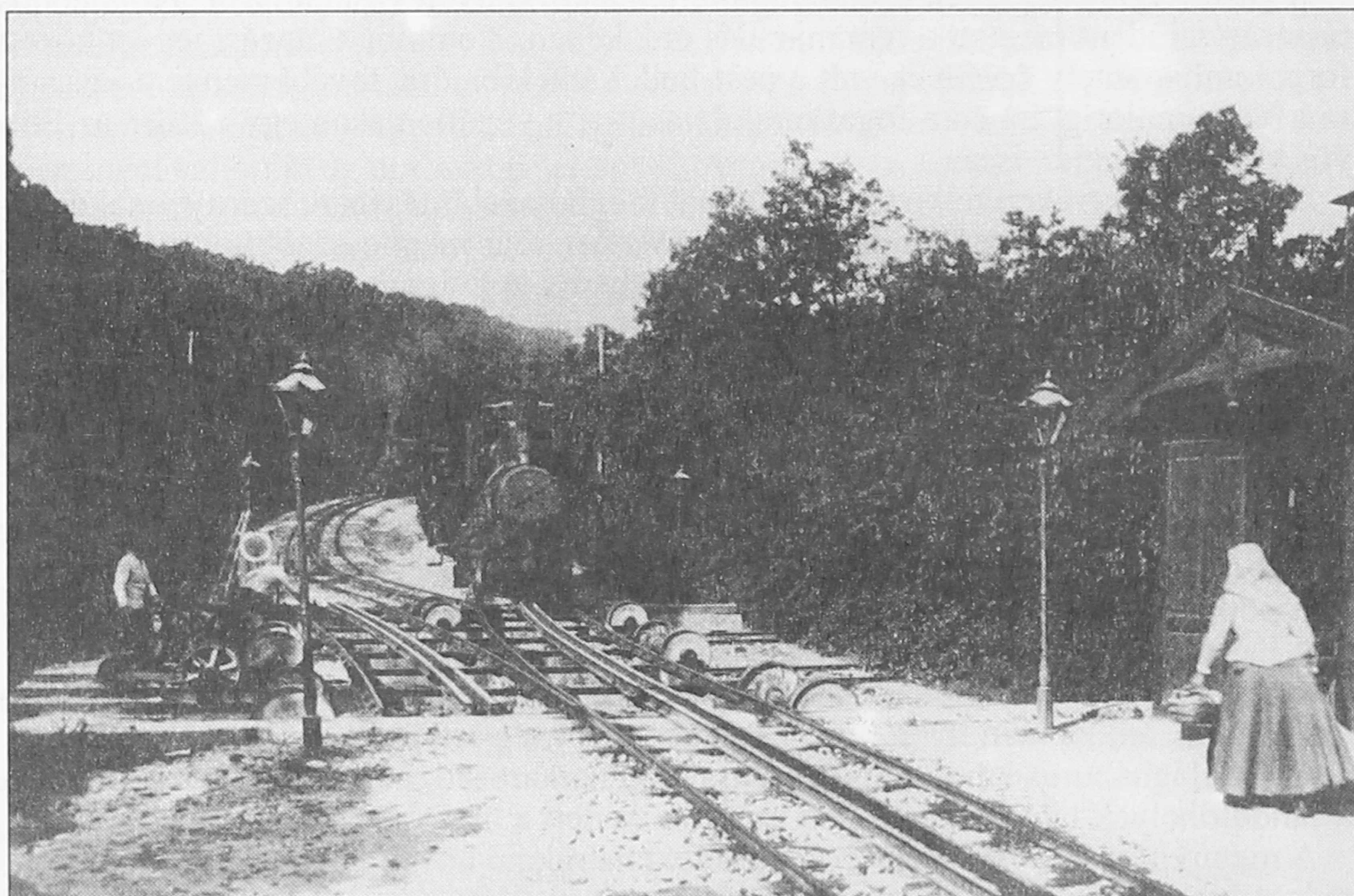
A harmincas években a nagy gazdasági világválság a fogaskerekű vasutat sem kerülte el, visszaesett a forgalom. A kis forgalom miatt benzinmotoros „sínbuszt” közlekedtettek, ám ez nem nyerte meg az utazóközönség tetszését.

A II. világháborús károk helyreállítása után hamarosan megindult a közlekedés. A kirándulóhelyek látogatása mellett megemelkedett a hivatásforgalom.

A megnyitást 99 évvel később a teljes rekonstrukció követte. A teljes al- és felépítményt kicserélték. Új, osztrák gyártású, nagykapacitású és tetszetős szerelvényeket szereztek be.

*1874. június 24-én, a világon harmadikként
Budapesten elindult a fogaskerekű vasút*

Tolópados váltószerkezet

A gőzüzemet felváltja a villamosüzemű Rowan szerelvény

*Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 100. évfordulójára teljesen megújult
a fogaskerekű vasút*

A mind népszerűbb közlekedési eszközön megvalósult a teljes szabadidős kiszolgálás, hiszen külön teret alakítottak ki a kerékpárok, sífelszerelések és szánkók részére.

A forgalomból kivont régi járművek felújítása és bemutatása biztosítja a nagyhírű közlekedési eszköz fennmaradását a jövő számára is.

Merczi Miklós

125 ÉVES MECHWART ANDRÁS GABONAŐRLŐ HENGERSZÉKE

A bajorországi Schweinfurtban 1834-ben született Mechwart András 25 éves korától, 1859-től Ganz Ábrahám budai öntödéjében, majd a Ganz és Társa cégnél vezérigazgatóként dolgozott. 125 éve, 1874. augusztus 31-én szerződést kötött egy Budapesten járt svájci mérnökkel, Fridrich Weymannal, a porcelánhengerekkel működő, őrlő hengerszékének átvételére.

Meg kell jegyezni, hogy e hengerszéket Weymann 1870-ben szerkesztette meg, s ezt 1873-ban az olaszországi Teanóban és Nápolyban épített malomban üzemeltették, próbálták, Weymann Budapesten a Viktória malomban mutatta be őrlőszerkezetét, megismerte a Ganz-féle kéregöntésű őrlőhengereket, s így jött létre a hengerszék eladása.

A Weymann hengerszék négy porcelánhengerét, az őrlőhengereket egy kar-rendszeren függő súlyok nyomták egymásnak. A mozgó hengereket csak az őrlemény súrlódása forgatta, kényszerhajtásuk nem volt. E hengerszék nem szakította a darákat, hanem zúzta. A korpa az őrleményben majdnem sértetlenül maradt és könnyen eltávolítható volt. Előnye volt e hengerszéknek, hogy porcelán hengerei nem merev építésűek, hanem utánengedő nyomásúak voltak.

Mechwart felfedezte a piaci igényt és átalakította a megvásárolt konstrukciót. A sérülékeny porcelánhengeres, egyszerű szerkezetű, nem burkolt mechanizmus volt a hengerszékfejlesztő munka alapja. A porcelánhengerek helyett kopásálló, kéregöntésű, ferdén rovátkolt őrlőhengereket épített be. Bevezette a hengerpár rugós összeszorítását, valamint burkolattal látta el a hengerszéket.

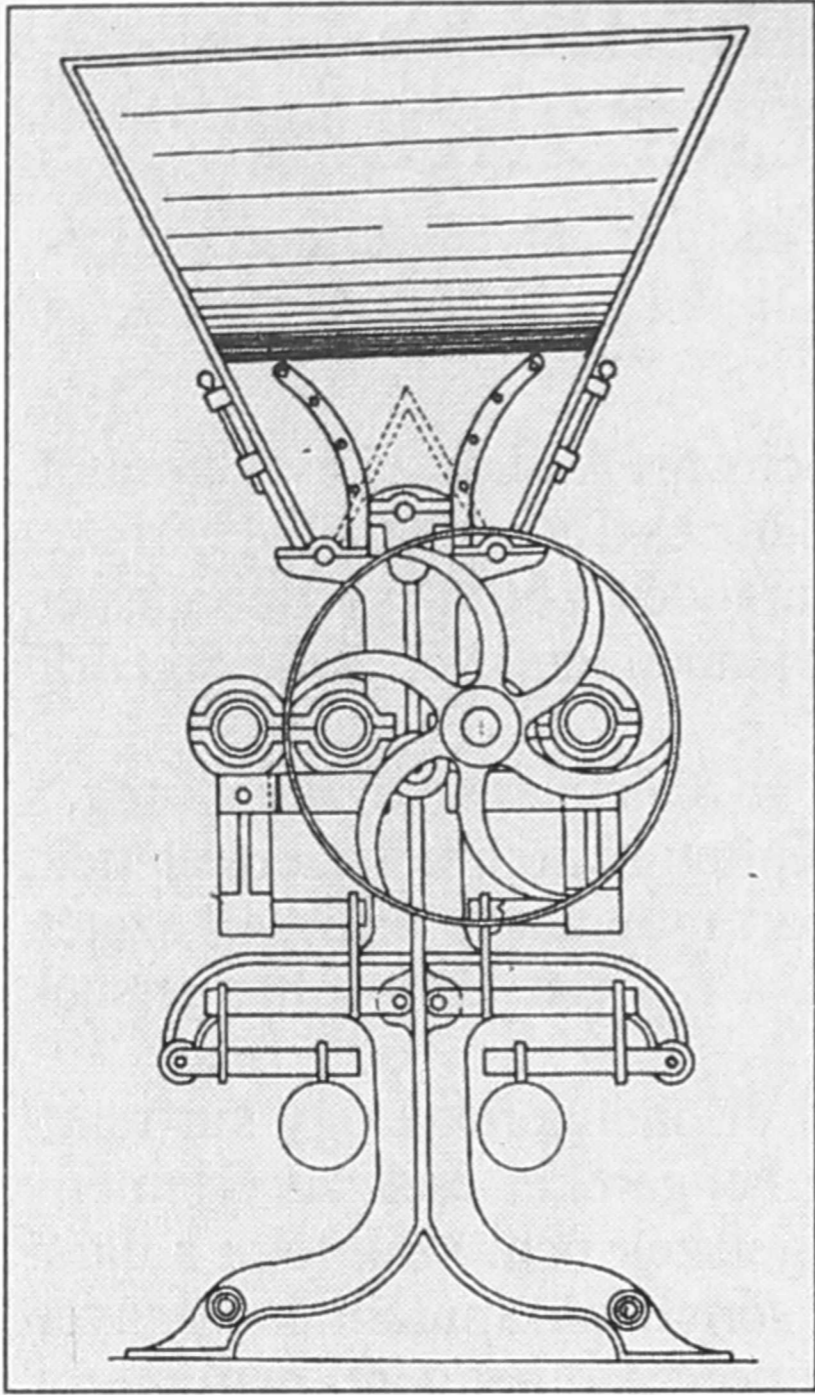
A malomipar hengereinek felülete kétféle volt; sima és rovátkolt, Mechwart így kifejlesztette a hengercsiszoló és ferdén rovátkoló szerszámgépeket is.

A ferdén rovátkolt gabonaőrlő hengerekkel végzett őrlés minőségét meghatározta a rovátkák gépi megmunkálása, a rovátkák száma, alakja, ferdesége és egymáshoz viszonyított helyzete. Így például az alapított őrleményfajta változott attól függően is, hogy a párban dolgozó rovátkolt hengerek él az él ellen, vagy hát a hát ellen forogva törték-e a gabonaszemeket.

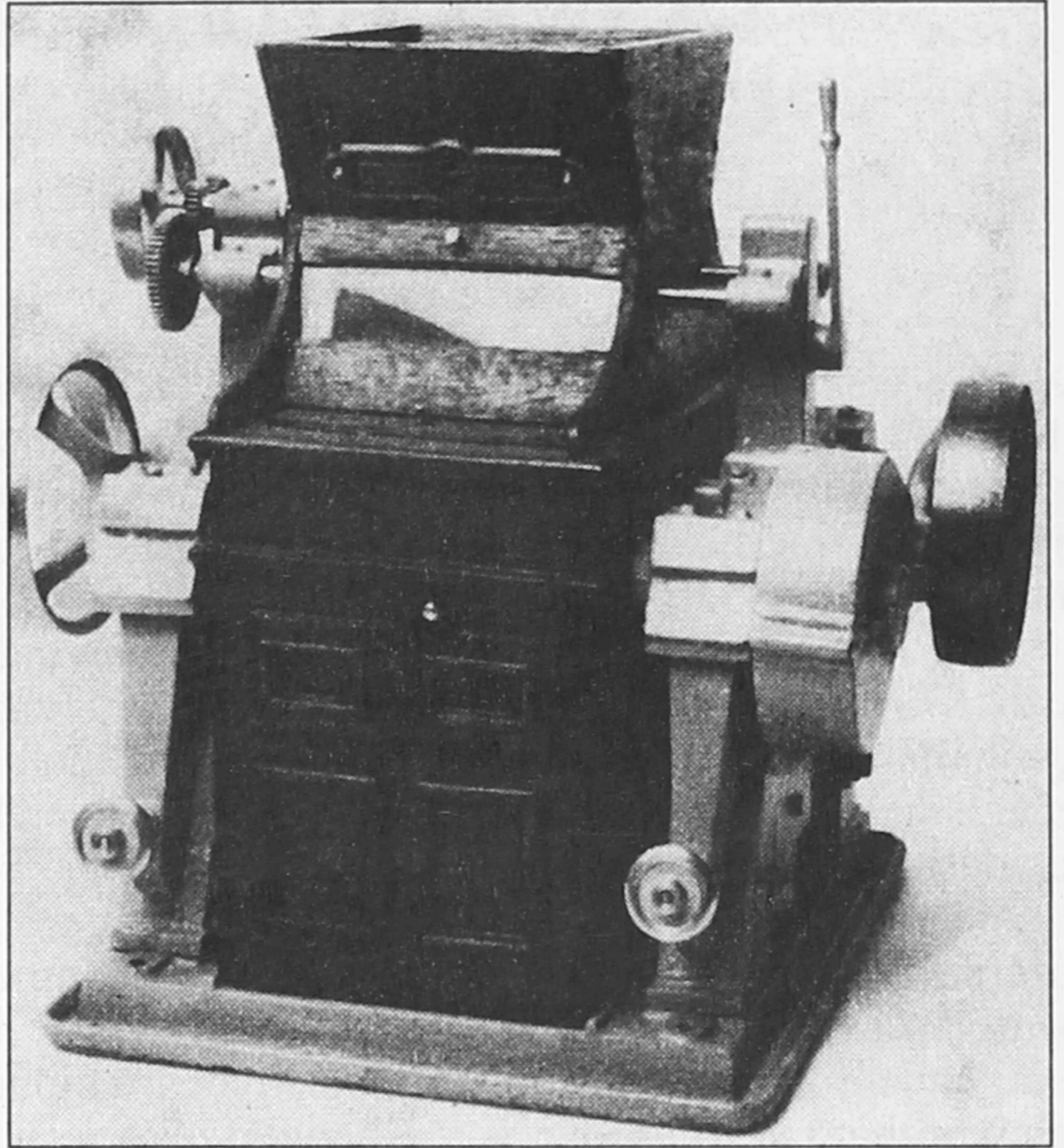
Az 1875. évi 3904. sz. magyar szabadalom és az 1876. évi 5627 sz. osztrák szabadalom által védett hengerszék eladási jogot, az Osztrák-Magyar Monarchiára, Romániára, Szerbia és Törökország területére vonatkozóan a Ganz-cégre ruházta. Egy későbbi 1881. április 21-i szerződés e szabadalmakat Mechwart András nevére ruházta át, s e tény a törvényes formák szerint közzé is tették.

A Mechwart-féle gabonaőrlő konstrukciót rövidesen az egész világ megismerte. A Ganz és Társa Rt. a századfordulóra a Mechwart-féle hengerszék mintegy hatvan változatát állította elő. A tipizált alkatrészek sorozatban, tömeggyártászerűen készültek. Az Európában és a tengeren túl is keresett hengerszék folyamatos gyártása, eladása többször átsegítette a céget a gazdasági válságokon. A vállalat 1872-ben Moszkvában aranyérmet, az 1873-as Bécsi Világkiállításon pedig díszoklevelet és „haladás érmet” nyert el.

Az 1873-ban kezdődő újabb válság már a Ganz céget is megrázta. 1874-1876 között 940 darab hengerszéket gyártott és részben exportált. Szállítottak Európába, Amerikába, Kelet-Indiába és Ausztráliába is.

A Wegmann-féle hengerszék (1870)

A Mechwart-féle hengerszék Ganz-gyári modellje

Korszerű malomiparunk örleményei, húszféle osztályozott lisztünk, elsősorban a magyar fehér liszt iránt egyre nőtt a kereslet Európában. Az 1878-as Párizsi Világkiállításon a megjelent 12 hazai lisztszállító közül egy résztvevőnk a kiállítók nagydíját, kilencen arany-, ketten pedig bronzérmét szereztek. Pekár Imre, a Pekár-liszt próba megalkotója, a világtárlaton bemutatott, az öt világrészből származó, a csaknem 200 búzafajtát megvizsgálta és minősítette.

A Ganz cég gabonaőrő hengerszékei és komplett nagymalmai a századfordulón már több kontinensen hirdették a Ganz termékek korszerűségét és jó minőségét.

Így például Gustav Pappenheimer „A malomipar népszerű tankönyve” című, 1890-ben Bécsben megjelent német nyelvű könyve külön fejezetet szánt a magyar malomipar élenjáró alkotásainak. „A magyar gőzmalom” című részben szövegesen és rajzokkal ismertette a magyar gőzerős nagymalom, a „műmalom” szabadalmaztatott, a Ganz cég által gyártott egységeit: a Mechwart-féle hengerszéket, a Hagenmacher-féle síkszítát, a meghajtó erőgépeket, valamint a Pekár-féle lisztvizsgálatot. Szólt a magyar magasőrlési eljárásról is, melynek során a tiszta búzát 7-8-szoros, fokozatos töretésnek, őrlésnek vetik alá az őrlőhengerek többszöri, közbeni közelebb állításával.

A Ganz és Társa Rt. 1897. évi gyártmánykatalógusában a Mechwart-féle hengerszék 15 alaptípusa, 8-10 lóerős hordozható malmok és hatemeletes „magasmalom”, gőzerejű műmalom (24 óra alatt 400 métermázsa gabona őrlésére képes) is szerepelt.

Az 1900-as Párizsi Világkiállításon, a népek versenyében az „új század küszöbén elismerések özönében lépte át a nemzet”. Hazánkat 25 rangos malmunk képviselte és 30 magyar búzafajtát is bemutattunk.

1907-ben már a harmincezedik Mechwart-féle hengerszéket állította elő a Ganz gyár. „Mechwartunk fő elve volt mindig az egyes műszaki specialitásoknak a leg-

nagyobb tökélyre való fejlesztése. Hogy ezt elérhette, bizonyosága kiváló szakértelmének s találékony szellemének. Mint gépészmérnök az alapos képzettség, mélyreható judiciuma, s kiváló gyakorlati érzék jellemzi. Ezért sikerült neki csaknem minden, a mihez fogott. S a szaktudás mellett páratlan üzleti érzéke az, a melynek köszönhető, hogy a gyár speciális czikkeinek nemcsak hazánkban és a szomszédos országokban, hanem egész Európában, sőt a tengeren túl is tudott piacot teremteni... Hogy a vállalat iránti szeretete és odaadása mily ragyogó fényt vet karakterére, elég, ha újból utalunk ama két válságra, a melyből önzetlenséggel, áldozatkészséggel és kitűnő üzleti érzékével kimentette a vállalatot. Nem csoda, ha a szakkörökön túl is, nemcsak hazánkban, de az egész művelt világban tisztelet és becsület környezi Mechwart András nevét” – mondta egy tisztelője a gyári ünnepségen.

Mechwart előrelátását igazolta az 1878-ban, a budai Kacska utcában a Ganz cég vilamos műhelyének, majd osztályának megalapítása.

Mechwart további találmányait jelentette: az 1887-ben szabadalmaztatott lokomotívra szerelhető forgóékéje, az 1896 körül megszületett Mechwart–Bánki-féle motoros forgóéke, az oldható tengelykapcsoló és az 5 lőerős villamos motorral meghajtott fadöntőgép.

A Ganz cég gyártott továbbá turbinákat, vasúti személy- és teherkocsikat, különféle malomipari gépeket, darukat, gáz-, petróleum- és benzin üzemű motorokat, a Bánki–Csonka-féle petróleum kalapácsot.

Mechwart András kiemelkedő iparfejlesztő tevékenységéért megkapta a Magyar Tudományos Akadémia által 1876-ban először kiadott Wahrmann-féle nagy aranyérmét, 1899-ben nemességet kapott és a király Belecskai előnévvel tüntette ki.

1899. december 6-án a Ganz gyár dolgozói méltó módon megünnepelték a Ganz Villamossági Gyár nagyműhelyében a 65 éves, a 40 éve a cég szolgálatában álló Mechwart Andrást, a mérnök-feltalálót, a külföldi fiókvállalattal is rendelkező, öt telephelyes cég vezérigazgatóját. 1899 után Mechwart mint nyugdíjas szakértő dolgozott a Ganz és Társa cégnél, 1907. június 14-én hunyt el.

Gajdos Gusztáv

125 ÉVES A HAZAI HÍDGYÁRTÁS

A Brünnből 1868-ban Budapestre települt, majd egy évvel később tönkrement belga Gillain A. és E. céget a magyar állam 1870-ben megvásárolta és „Magyar Királyi Államvasutak Gépgyára” néven az államvasutak igazgatósága alá rendelte, majd később „Magyar Királyi Állami Vas-, Acél és Gépgyarak” néven működtette (1925-től MÁVAG néven szerepelt).

A múlt század közepén a vasútfejlesztés során a kisebb hidakat kőből és fából építették. A nagyobbakat már öntött-, kovácsolt-, hengerelt vasanyagból külföldi vállalatok kiviteleztek.

A fahidak felváltásának, új hidak megvalósíthatóságának érdekében a Magyar Királyi Államvasutak Gépgyarában 1874-ben – külföldi szakemberek irányításával – létrehozták a Hídépítési osztályt. Az első itt készült jelentősebb híd a három nyílású, rácsos zsolnai közúti Vág híd volt (1879). Ez volt az első nagyobb méretű hídgyártmány, mely három nyílásból álló, rácsos szerkezet volt (1. ábra). A híd modellje 1878-ban, a párizsi világkiállításon díszoklevelet nyert.

A hídgyártás olyan gyorsütemű volt, hogy a századfordulón már évente mintegy 10.000 t vasszerkezetet gyártottak és szereltek fel.

Tíz év alatt hat Duna híd került legyártásra, melyek közül kiemelést érdemel a Ferencz József híd – ez már a kétezredik híd volt –, továbbá a gyönyörű budapesti Erzsébet híd, mely 290 méteres fesztávjával a világ legszebb és legnagyobb lánchídja volt.

Baross Gábornak közlekedésfejlesztési célkitűzésére gyorsan épültek a Duna-hidak:

- Pozsonyban 1890-ben épült meg a közúti Duna-híd. Egy évre rá elkészült mellette a vasúti híd is.

- A Komáromi közúti Duna híd Feketeházi tervei szerint, 1891-92 között épült fel, - majd 1893-94 között készült el az Esztergomi közúti Duna-híd (jelenleg tárgyalások folynak a háborúban lerombolt híd újjáépítéséről).

A két világháború között általános pangás következett be, mely idő alatt a gyár bővítette termékspektrumát az acélszerkezet-építés minden területén, és egyben megkezdte export tevékenységét is.

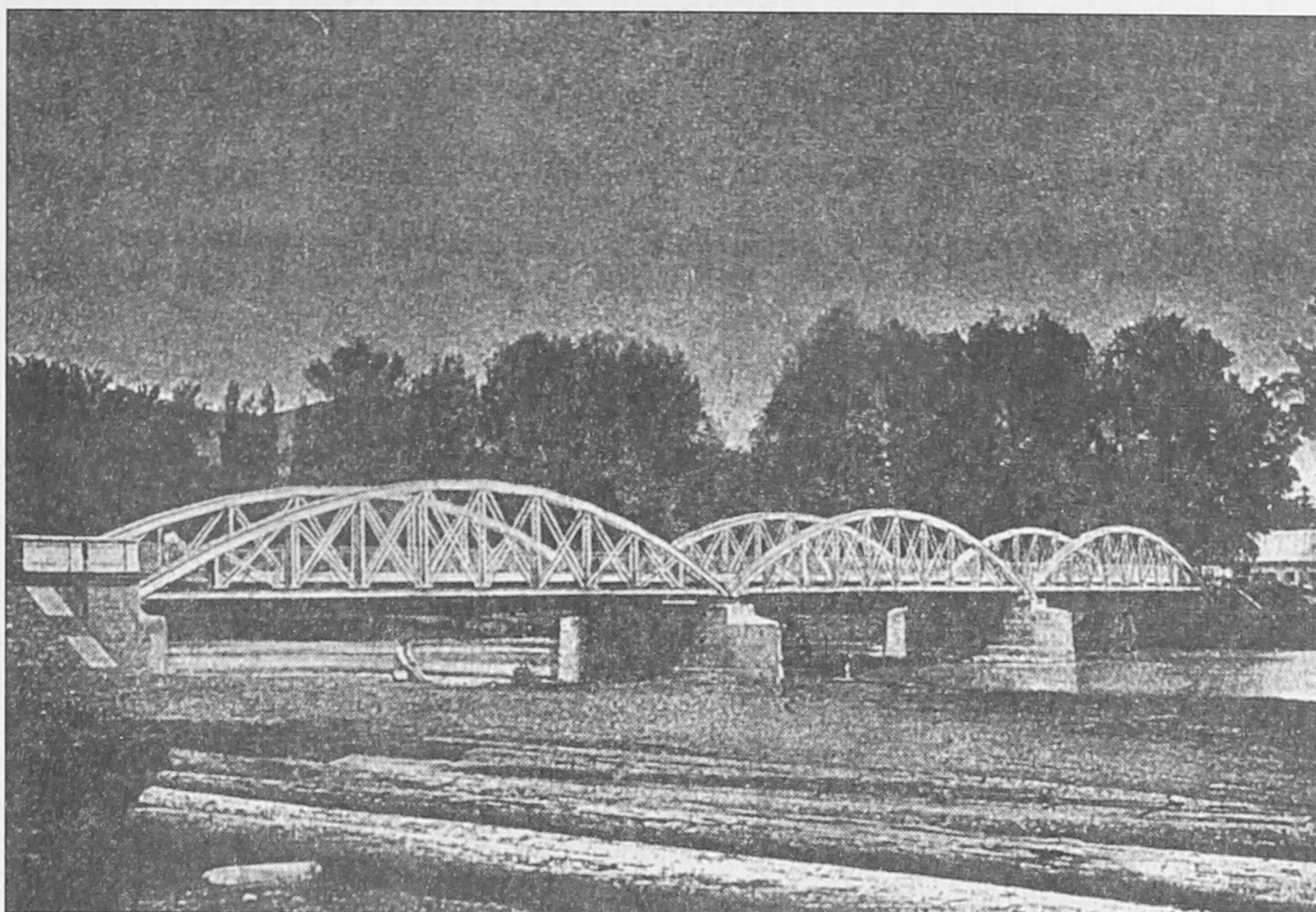
A II. világháború után a gyár ismét a csúcsra kapaszkodott, felépítette a lerombolt hidakat, valamint részt vett az ország minden jelentősebb beruházásában is.

A gyár életében jelentős változást hozott az 1948-as átszervezés, amikor a gyártól megvonták a tervezői tevékenységet; melynek kedvezőtlen hatása különösen a mai piacgazdaságban érvényesül. Az ötvenes évek végére a hagyományos, szegecselt acélszerkezetek korszaka lejárt, helyébe a korszerű, hegesztett szerkezeteket vezették be.

A nyolcvanas évek végétől az egész világon – de főként az Európai Gazdasági Közösség országaiban – alapvető jelentőségűre emelkedtek az ISO 9000-es szabványsorozat szerinti minőségirányítási rendszer bevezetésére történő erőfeszítések.

A gyár 1969-ben a Budapesttől 120 km-re fekvő Mátranovákon új üzem felépítését kezdte meg. Itt időközben egy korszerű gyár alakult ki.

A mátranováki gyár fokozatos fejlesztése mellett a budapesti gyárban is jelentős beruházásokra került sor.

A zsolnai közúti Vág-híd (1879)

Az új Lágymányosi Duna-híd

Az acélszerkezeti részleg, az 1874-es alapítástól – a MÁVAG keretein belül „Híldgyáregység”-ként, majd a MÁVAG-nak a Ganz gyárral való egyesítésétől, 1959 januárjától Ganz-MÁVAG „Acélszerkezeti Gyár” néven működött. 1988-ban a Ganz-MÁVAG-ot hét önálló gyárra osztották fel. A gyár „Ganz Acélszerkezeti Vállalat” néven önállóvá vált. 1993-tól „Ganz Híd, Daru- és Acélszerkezetgyártó Részvénytársaság” néven átalakult.

Szervezeti felépítés, területi elhelyezkedés:

A Társaság központja Budapesten van. Működtetését – a Tulajdonosok részéről megbízott Igazgatóság felügyelete alatt – a Vezérigazgató látja el.

A produktív munka két gyárban, két telephelyen folyik. Ezek – a gyárigazgató vezetése alatt – önállóan gazdálkodó szervezetek.

A Budapesti gyár 19.000 m² fedett, daruzott, továbbá 4.000 m² szabad területen, a Mátranovádi Gyár 20.000 m² daruzott, és 100.100.000 m² szabad területen működik.

A hegesztett kötések vizsgálatára megfelelő laboratóriumok állnak rendelkezésre.

A korrózióvédelmi és a szerelési tevékenységet a cégtől néhány éve kivált, de részben a Társaság tulajdonában lévő két önálló Kft., a PANNONKER és a Ganz-PILLÉR végzi.

Termékeik a hazai piacon kívül négy kontinens 40 országában egyedülálló referenciát nyújtanak.

Export hidak építése:

Kiemelést érdemel a 30-as években Törökországban épített 11 db vasúti híd, majd az 1956-58 között Egyiptomban épített helwani Nílus-híd, mely 810 méteres hosszával, 6700 t önsúlyával napjainkig a legnagyobb Nílus-híd.

A hazai hidak mellett a hatvanas évek közepétől az NDK számára közúti, Indiának és Csehszlovákiának vasúti hidak gyártására került sor.

A hetvenes évektől jelentős volt a jugoszláv hídexport, ahová tíz év alatt négy Duna- és öt egyéb hidat szállítottak. Ezek közül kiemelkedik a ferdekábeles Novi Sad-i híd, mely 351 m középnyílásával, 1011 m összhosszával világrekordot jelentett, és mai napig a legnagyobb nyílású Duna-híd.

A hazai hidak felújítása, építése és bővítése mellett az utóbbi évek kiemelkedő alkotása a Lágymányosi híd (1995), melynek hossza 500 m, szélessége 30 m, önsúlya 8000 t. A híd hossza 41 szakaszból áll, tehát 615 – különböző típusú – elemet kellett legyártani. A híd megvilágítása speciális módon történik, a pilonok közepén 2x3 reflektor van elhelyezve, ezek fénysugarát a pilonok tetején elhelyezett tükrök verik vissza. Ily módon vakításmentes, egyenletesen szétszórt fényt nyerünk (2. ábra).

A 80-as évek végétől először részek, később komplett – világrekord méretű – hajókirakó daruk kerültek legyártásra, angol megrendelők számára. A nagy hagyományokkal rendelkező gyárat 1998-ban privatizálták.

Suba Gábor

125 ÉVE FEJEZŐDÖTT BE A FŐVÁM-PALOTA ÉPÍTÉSE

Az egykori pesti városfaltól délre elterülő Duna-part első nagyszabású épületének, a Fővám hivatal palotájának építése 125 évvel ezelőtt, 1874-ben fejeződött be.

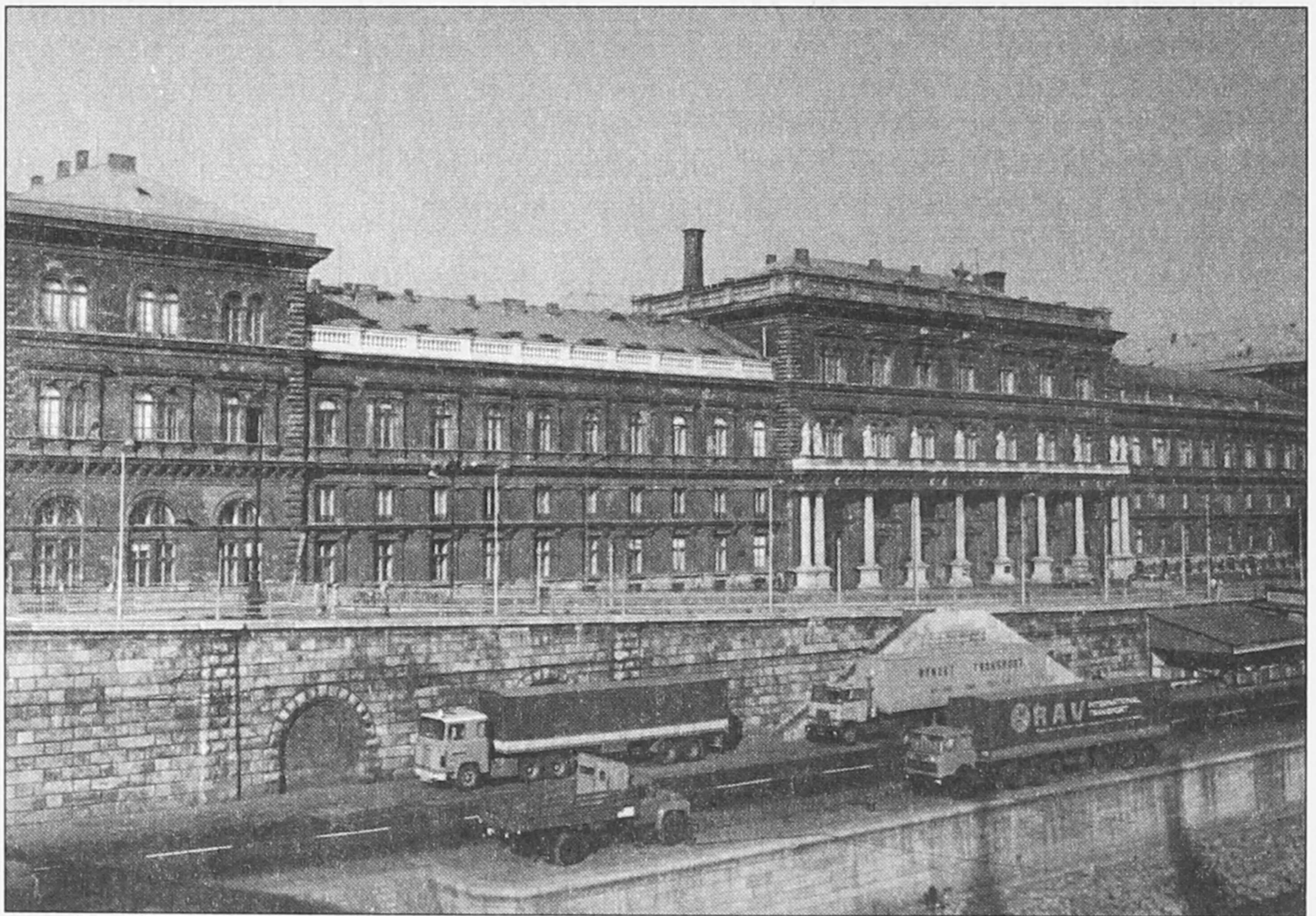
A Fővám-palota megvalósításának története egy negyedszázaddal korábban, a város másik végén kezdődött. A vámkezeléssel kapcsolatos eljárásokat az 1850-es évek közepéig a Színház tér (Vörösmarty tér) és a József tér között állt Harminchadhivatalban végezték, de már az 1830-as években felmerült, hogy ezt elhagyják, részükre a Felső-Dunaparton építenek új épületet. A forgalom növekedése szükségessé tette, hogy nagyobb hivatali épület létesüljön és 1846-ban a kamara a Tömő teret (a mai Kossuth Lajos tér) szemelte ki erre a célra. A szabadságharc miatt a megvalósítás elmaradt és csak 1856. július 25.-én kötött szerződést a város és a kincstár, amelynek értelmében a Tömő teret és a mellette fekvő Duna-partot átadják a Harmincad Hivatal felépítésére, helyette a város megkapja a hivatal akkori épületét, de ameddig nem adja át, a kincstár az épületért 3952 forint, a rakpartért 1000 forint évi bért fizet. 1862-ben ezt a telefonkönyvön is átvezették. Josef Weiss cs. kir. miniszteri építési felügyelő 1857-ben készített terveket az emelendő palotához, majd 1864-ben Wechselmann Ignác és társa nyújtott be ajánlatot és vázlatokat. A vámhivatal mellett – a pesti kereskedők már 1852-ben előterjesztett kérésének megfelelően – közzraktár is épült volna, amit a régi Nyugati pályaudvartól vasúti vágányokkal szándékoztak összekötni. Ybl Miklós az 1860-as években kapcsolatban állt Wechselmann építőmesterrel, így nem zárható ki az a feltételezés, hogy a benyújtott terv – részben, vagy egészében – Ybl Miklós munkája. Bár az építési igazgatóság javasolta a megvalósítást, Bécsben mégsem járultak hozzá, hanem négy másik tervet hoztak javaslatba. Ezután az építést elhalasztották, mert a kiegyezési tárgyalások előtt a hatóságok már nem kívánták magukat elkötelezni. A megvalósítás az 1867 után megalakult kormányra maradt.

A Pénzügyminisztérium a vámhivatal építését elválasztotta a közzraktárak megvalósításától, mert felmérte, hogy a város szépítésére és fejlesztésére vonatkozó elgondolásokat csak így lehet figyelembe venni.

Gerlóczy Károly, Pest város Építési Bizottmányának elnöke az 1870. február 22.-én tartott ülésen bejelentette, hogy Ybl Miklós szerint a kormány az 1856. évi szerződés értelmében a Tömő téren, a mai Országház helyén a vámhatóság és a pénzügyi hivatalok részére az épületet megvalósítani szándékozik és kérte, hogy a rakpart kiépítéséről a város gondoskodjék. Lónyay Menyhért pénzügyminiszter a terveket már el is fogadta és Wechselmann Ignác vállalkozó már megbízást is kapott a munka megkezdésére. Lónyay ezt megerősítő átirata másnap megérkezett a városhoz és kérte az építési engedély kiadását, hogy az épület 1872. április végéig elkészülhessen. A nagyméretű épületben a fővámhivatalt, a pénzügyigazgatóságot és mellék hivatalait, nevezetesen a központi díj- és illetékhivatalt, a pénzügyi törvényszéket, az adóhivatalt és a bélyegraktárt, továbbá a központi sóüzletigazgatóságot és raktárait, a bányaterményárudát, továbbá tisztviselői lakásokat kívántak elhelyezni. Lónyay leiratára a város egy különbizottmányt küldött ki javaslattételre, amelynek javaslata alapján a közgyűlés olyan választ adott, hogy a város fejlődése érdekében a Vámházat mintegy 800 méterrel északabbra, a Tüköry védőgát közelében építsék

fel, ezt indokolja a Margit híd és a Nagykörút kiépítése és a vasúti vágányok elhelyezhetősége, továbbá a sok hivatalt a vámháztól válasszák el, és azokat a város belsejéhez közelebb helyezték el. Lónyay erre azt válaszolta, hogy a vállalkozó az előmunkálatokat már megkezdte és az épületben csak a fővámhivatal lesz, kérte az építési vonal azonnali kijelölését. A Mérnöki Hivatal jelentése szerint a Vámház a mai Alkotmány utca, a Nádor utca, a Báthori utca és a Duna által határolt, több mint 4000 négyszögöles területen létesülne, közel négyzetalaprájú épületben, amelynek egy-egy homlokzata meghaladja a 105 méter hosszúságot. Lónyay sürgetésére a közgyűlés úgy döntött, hogy közvetlenül a minisztertanácshoz fordul annak érdekében, hogy a vámház, a közraktárak és az ehhez szükséges vasúti pályák olyan helyen – a mai Margit hídtól északra, vagy a mai Szabadság hídtól délre – épüljenek meg, ahol a város fejlődését nem akadályozzák. Az április 28.-i minisztertanácson Andrássy Gyula miniszterelnök Pest város észrevételeit helyesnek tartotta és a minisztertanács – Lónyay írásbeli különvéleménye ellenére – ezt fogadta el és értesítette a várost, hogy a megkezdett építkezést beszünteti, ha az Alduna-soron az 1856. évi szerződésnek megfelelő feltételekkel területet biztosít. Lónyay rövidesen kivált a kormányból, de magasabb beosztásba, a közös pénzügyminiszteri székbe került.

Ybl két hét alatt új tervet készített. Ez a mai Só utca beépítésével a mai vásárcsarnok területét is elfoglalta volna, de magántelket is érintett. A kisajátítási eljárás miatt ezt a kormány nem fogadta el. Ybl tehát egy harmadik tervvázlatot készített, ami a város és a kormány között telekcseréket igényelt. Ennek jogi és érték-elszámolási tárgyalásai hosszan elhúzódtak és a megállapodást rögzítő szerződést csak a Fővám palota felépítése után, 1874. március 7-én írták alá.

A Fővám-palota épülettömbje (ma: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem) a Duna felől

Az építkezést Wechselmann Ignác építőmester 1870. július 4.-én megkezdte. A korabeli újságok híradása szerint 4-500 munkás dolgozott az építkezésen, hogy az átlag 2 méter vastag betonlapot (kb. 13500 m) a téli időszak előtt elkészíthessék. Az alapozás itt többbe került, mint a Tömő téren, ezért az ott megkezdett építkezéskor kitermelt kavicsot ide szállították, hogy a költségeket csökkentsék. Az épületet 4 alagúttal kapcsolták össze az alsó Dunaparttal, vasúti vágányt is vezettek az épületbe és magas vízállás esetén a kapuk zsilippel voltak elzárhatók. Az építkezéshez szükséges követ, márványt szállító hajók az épület előtt kötöttek ki, de az építkezés mégis lelassult, mert nem tudtak elegendő gránitot, márványt beszerezni és kőfaragó szakember sem volt kellő létszámmal. Ezért Carrarából hozattak márványt és kőfaragót is. Az épület így nem kerülhetett 1871 végére tető alá. Az építkezésen a kor legkiválóbb iparosai dolgoztak. A teljesség igénye nélkül említjük meg a Schlick vasgyárat (a közel 600 m alapterületű udvari tetőszerkezetet Feketeházy János tervei alapján készítették), Jungfer Gyula, Oetl Antal, a Neuschloss cégek, Róth Zsigmond, a Sulczer testvérek, Zellerin Mátyás nevét. A 170 méter hosszú, 56 méter széles szabadon álló palota építése 1874. május 1-jén fejeződött be, és Ybl Miklós a kincstár nevében 1874. augusztus 24-én kért lakhatási engedélyt, amit rövidesen megadtak.

A Fővám palota homlokzatán teljesedik ki első alkalommal Ybl építészeténél a neoreneszánsz stílus. Az épület mind a négy homlokzatán burkolótégla fedti fel a fal-síkokat, minden más rész kő, illetve a Só utca nagyrészen cementvakolat. A dunai oldal középrizalitjának tengelyében van az ötnyílású bejárat, felette a mellvéd pil-léreire antik istenek folyót, vasutat, gőzhajózást, festészetet, szobrászatot allegorizáló szobrai állanak, amelyeket August Sommer német szobrász készített.

Az 1930-as évek végén az épület állékonyságát a hátsó oldalon kimosások veszélyeztették, ezt Lux Kálmán tervei szerint állították helyre. A II. világháború során az épület súlyosan megsérült, egy része teljesen leszakadt. 1949-51 között a Közgazdaságtudományi Egyetem céljaira állították helyre. A terveket Halászy Jenő és Müller Mihály a Középülettervező Iroda keretében készítette, kivitelezését az Országos Lakásépítési Vállalat Kirschner József és Mader Dániel építőmesterek (mint főépítésvezető és építésvezető) irányításával végezte. A díszudvart megosztó oszlopok kiváltásával alakították ki az aulát, mint egységes teret és a két nyitott részt üvegtetővel látták el. A földszinti raktárhelyiségekből alakították ki a könyvtár-olvasó részt, ezért az öntöttvasból készült dór oszlopokat a helyiség rendeltetéséhez alkalmazkodva körülfalazták, az északnyugati saroktermet megosztották (a délnyugati hasonló termet már korábban átalakították). Ezek a módosítások tiszteletben tartották Ybl alapkoncepcióját, de az új funkcióhoz szükséges korszerűsítéseket megvalósították. Ybl művének megvédését helyezte előtérbe a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja, amikor megakadályozta 1952-ben, hogy az Egyetem az épületre emeletet építhessen.

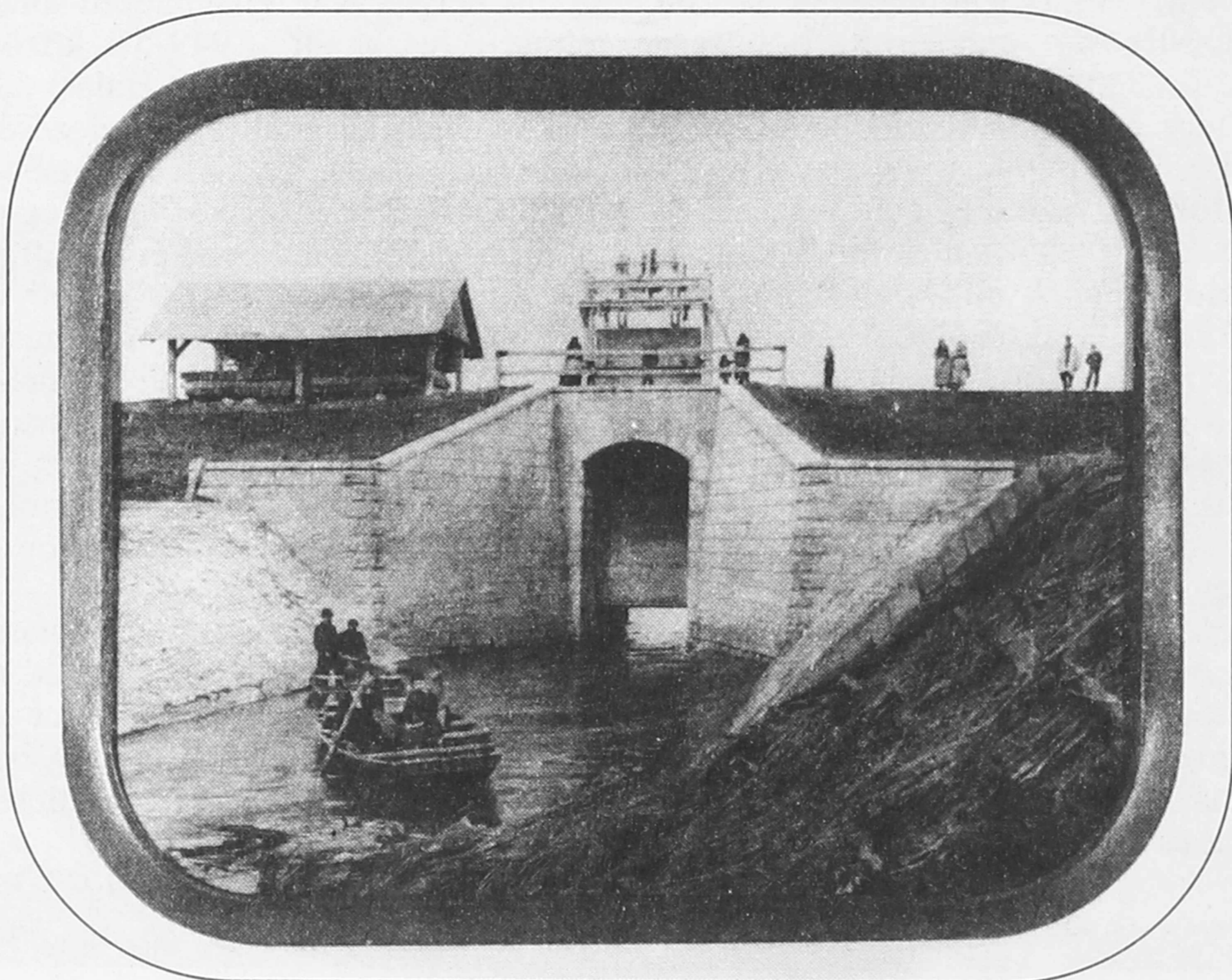
Az épület újabb felújítására 1984-90 között került sor. Az Egyetem könyvtára új, önálló épületbe költözött, helyét közösségi helyiséggé alakították, és így mód nyílt arra, hogy az elfalazott öntöttvas oszlopokat újra láthatóvá tették. A pince nedvességének megszüntetése, a homlokzatok megtisztítása és új, föld alá süllyesztett kazánház építése Mányi István és Pál Katalin tervei szerint történt a Középületépítő Vállalat és az Exbud Kielce lengyel építőszervezet kivitelezésében.

Hajós György

125 ÉVES A BELVIZEKRE VONATKOZÓ 1874. ÉVI XI. TÖRVÉNY

Amikor a XIX. század közepén a Tisza-völgyi birtokosok kellő előkészületek után ármentesítő társulatokba tömörülve hozzáfogtak földjeik árvíz elleni megóvásához, csak kevesen sejtették, mekkora vállalkozásba fogtak. Az átfogó munkálatok előtti időszakban a Tisza és mellékfolyói egy-egy csapadékos esztendőben szertekalandoztak az alföldi rónán, nemegyszer összekeveredtek egymással, s csak a legtapasztaltabb vízenjárók tudták megkülönböztetni egymástól a vízfolyásokat.

Az ármentesítő töltések évtizedeken át tartó megépítésével jelentősen változott a lefolyási helyzet. Egyrészt minél hosszabb folyószakaszokat öveztek az árvédelmi töltések, annál kevésbé tudott a folyó kiáradni, s ezáltal jelentősen növekedett árvízi szintjének magassága, másrészt a töltések háta mögött összegyülekezett csapadékvíz immár nem tudott akadálytalanul befolyni a töltésezett folyóba. A megépített töltések tehát – miközben védték a termőterületet az árvízi elöntéstől – megakadályozták a mélyedésekben felgyülemlt belvizek levezetését. A vízvidékek területi elve szerint szerveződött társulatok egyes birtokosai az árvízi „cseberből” a belvizek „vedrébe” jutottak. Az ő számukra mindegy volt, hogy földjüket az árvíz vagy a belvíz veszélyezteti. A belvizek által nem érintett többi birtokos ugyanakkor kevésbé mutatott hajlandóságot arra, hogy az amúgy is tetemes ármentesítési költségek mellé még a belvízlevezetés mélyen zsebbe vágó összegeit is előteremtse. A helyzetet

Régi típusú belvízleeresztő zsilip

nehezítette, hogy a vízimunkák megindításakor valójában csak az ármentesítésekről volt szó, és a törvényi szabályozás még fogalmi szinten sem foglalkozott a belvizek problémakörével.

Az 1860-as évtized első felének aszályos éveit követő csapadékos periódus a belvizek gondját egyre inkább előtérbe helyezte. A belvízborítás okozta károk a kedvezőtlen időjárási viszonyok (pl. fagyott talaj, vagy egyenlőtlen csapadékeloszlás esetén) között alkalmanként a korábbi árvizek pusztításait is felülmúlhatták. Az ártéri birtokosok számára a belvizek elleni védekezés lassanként ugyanolyan fontos kérdéssé vált, mint maga az ármentesítés. Az erősödő birtokosi nyomás alól a törvényhozás sem tudta magát kivonni.

A belvizekkel kapcsolatos problémákat első ízben a vízszabályozó társulatokról hozott 1871: XXXIX. tc. érintette. A törvény a társulatoknak lehetővé tette, hogy feladatkörükbe vonják a belvízveszélynek kitett területek mentesítését is, de ettől függetlenül kötelezően előírta számukra a belvizek levezetését, legalábbis abban a mértékben és oly módon, ahogyan azoknak az ármentesítő munkálatok megkezdése előtt lefolyásuk volt. Ez az érintőleges törvényi szabályozás azonban nem sokban vitte előre az ügyet. A belvizek levezetésével kapcsolatos jogi kérdések egyre nagyobb sűrűjében az országgyűlés az 1874: XI. törvénnyel próbált rendet teremteni. A fő szabály az volt, hogy senki sem végezhet önhatalmúlag olyan műszaki beavatkozásokat, amelyekkel a természetes belvízi lefolyást (vagy lefolyástalanságot) szomszédja kárára megváltoztatja. Az ügyben előzetesen egyeztetni kellett az érintettekkel, s engedélyt kellett kérni az illetékes hatóságtól. Hatósági engedély birtokában a belvizeknek más birtokon való levezetését az illető birtokos – természetesen teljes kártalanítás mellett – tűrni volt köteles. A törvény lehetővé tette, hogy a belvizek levezetésére is társulat jöhessen létre. Ezek működésének gazdasági alapját – csakúgy, mint az ármentesítő társulatokét – a vízimunka elvégzéséből származó többletjövedelen képezte.

A jogi helyzet rendezése mellett fennmaradtak a belvizekkel kapcsolatos műszaki problémák. Minden megoldást eleve behatárolt az a tény, hogy a birtokosok kevés pénzzel rendelkeztek a feladat végrehajtására, így a költséges műszaki tervek eleve kudarcra voltak ítélve a társulati közgyűléseken. Hiába igyekezett az illetékes kultúrmenőki hivatal a társulatokat rászorítani a normális csapadéokra tervezett műtárgyak (levezető csatornarendszer, átereszek, bújtatók, elzárózsilipek stb.) elkészíttetésére, a legtöbbször meg kellett elégednie azzal, hogy a csatornákat általában kisebb méretekkel építették meg. A vízlevezető csatornáknak a befogadó vízfolyásnál lévő betorkolásához a töltésekben zsilipeket építettek ki. Az építés azonban szilárd altalaj hiányában rendszerint igen nagy nehézséggel járt. Számos esetben – főként a kezdeti időszakban – a zsilipek bedőltek, nagyobb részük pedig megrepedezett. A bekövetkezett katasztrófák hatására elterjedtek a vasbeton csőzsilipek és átereszek.

Amikor azonban a befogadó vízfolyás szintje magasabb volt a belvízcsatornában jelentkező vízszintnél, az egyszerű gravitációs beeresztés helyett szivattyútelepekkel kellett megoldani a vizek átemelését. Egy gőzüzemű szivattyútelepet létesíteni, különösen az 1880-90-es években egy kevésbé tehető társulat számára meglehetősen költséges volt, ráadásul az alkalmazott gépek hatásfoka sem volt kielégítő. Ennek ellenére a szivattyús megoldás a századfordulót követően egyre inkább elterjedt a társulatoknál. Igaz a technikai fejlődés addigra jóval nagyobb hatásfokú berendezések üzembeállítását tette lehetővé, amelyeknek az üzemeltetési költségeik is kisebbek voltak. A belvízlevezetés szükségességének gondolata ezidőtájt már annyira átment a birtokosság köztudatába, hogy a szivattyútelepek felállításának és szaporításának érdekében nem kellett nagyobb állami nyomást gyakorolni a társulatokra.

Fejér László

125 ÉVE VEZETTÉK BE HAZÁNKBAN A MÉTERRENDSZER HASZNÁLATÁT

Ebben az évben emlékeznek meg világszerte a méter mértékek hivatalos elismeréséről a francia nemzetgyűlés előtt. 1799. július 22-én mutatta be Pierre Simon Laplace, a 18/19. sz. egyik legjelentősebb matematikusa és csillagásza a végleges méter, kilogramm és liter mértékeket a képviselő testület előtt.

Ez a „bemutatkozás” azonban közel sem jelentette a méterrendszer győzelmét az addig használatos mértékek fölött. Még a metrikus rendszer szülőföldjén, Franciaországban is négy évtized telt el, míg kizárólagos használatát elrendelték. De további harminc esztendőnek kellett elmúlnia, hogy a már kezdettől fogva az egész világ használatára szánt méter-rendszer – ezzel kapcsolatosan a tizes (decimális) felosztás – nemzetközi bevezetésének kérdését a Párizsban összeülő nemzetközi méter konferencia dűlőre vigye.

A párizsi „méter konvenció” nyomán, most 125 éve szentesítette aláírásával I. Ferenc József a méter-rendszer magyarországi használatát elrendelő 1874:VIII. sz. törvénycikket, 1874. április 17-én. Ennek értelmében Magyarországon a kizárólagos mérték-rendszer a nemzetközi egyezményben megállapított méter-hosszúság, és az ebből levezethető súly és térfogat egység (kilogramm, liter). Kivételt képeznek a föld-területmértékek. Az 1874: VIII. tc. több mint másfél éves türelmi (bevezetési) idővel 1876. január 1-jén lépett életbe. Hazánk ezzel a rendelkezéssel egyike volt az elsőeknek, ahol a méter mértéket hivatalosan bevezették.

Magának az egységes mértékrendszer alkalmazásának igénye évezredek múlta tekint vissza. Már a civilizáció hajnalán feltűnik az a próbálkozás, hogy az alapvető hosszúság egységeket valamiféle természetben meglevő és ismételtelen ellenőrizhető méretre vezessék vissza. Erre utalnak a legrégebbi hosszmértékek megnevezései: hüvelyk, láb, könyök, stb.: azaz olyan testrészek hossza, amelyek a felnőtt embernél hozzávetőleg azonosak. Az ősi kultúrnépeknél már tanúi lehetünk a sokféle mértékegység egyesítési kísérletének. Az uralkodók, pap-királyok – már csak a természetben szedett adók azonos mértékének érdekében – a központilag meghatározott mértékeket írták elő érvényesként egész birodalmukra. Ennek a törekvésnek jelét ismét csak a megnevezések mutatják: királyi öl, királyi könyök, stb.

Mindezek ellenére a hosszúság, súly és térfogat mértékek terén világszerte, sőt egy-egy országon belül is a legtarkább változatosság uralkodott. Magyarországon a 19. sz.-ig bezárólag (Bogdán István szerint) a hosszmértékeknel az alegységekkel együtt 104 féle, a súlymértékeknel 62 féle egységgel találkozunk! A mértékeknek ez a bősége a modern tudományok közti kereskedelmi, gazdasági kapcsolatok bővülésével egyre terhesebbé vált.

Ezért már a 17. sz.-tól egyre több gondolkodóban merült fel egy, az egész kultúrvilágra érvényes általános mértékegység eszméje. A különféle javaslatok közül főként a francia Gabriel Mouton 1670-ben közölt felfogása vált népszerűvé, amellyel a hosszúság (pontosabban a távolságok) mértékéül a délkör (hosszúsági kör) 1 foknak 60-ad részét ajánlotta: továbbá Christian Huyghens gondolata a másodperc-inga hosszának alapul vételére (Idő-láb, „pes horarius”, 1673.).

A döntő lépést azonban csak egy évszázaddal később a francia forradalom képviselői tették meg. A forradalom kezdetének egyik vezéralakja, Talleyrand, az or-

szág egyes megyéiben (departementjeiben) alkalmazott számtalan különböző mértéket kárhoztatva, a nemzetgyűlés előtt javaslatot tett az egységes mértékrendszer bevezetésére, amelynek hosszúság alapja a Huyghens-féle idő-láb lehetne. A konvent, átlátva az ügy fontosságát, mérték bizottságot alakított, a kor legkiválóbb francia tudósainak és mérnökeinek részvételével (Borda, Lagrange, Laplace, Monge, Condorcet). A bizottság elvetette a másodperc-inga hosszának egységként való alkalmazását. Ehelyett a Laplace általi mértéket ajánlotta: a Föld valamely délköre negyedkörívének tízmilliomod részét. A mérték bizottság abból indult ki, hogy alapegységül egy, a természetben meglevő, változatlan és mindenkor újra mérhető (reprodukálható) hosszúságot kell választani. A továbbiakban az így meghatározott hosszúságból vezették le a súly és a térfogat egységét.

A hosszmérték meghatározására a legsürgősebben megindultak a munkálatok. Delambre és Méchain csillagászok irányításával a Dunquerque és Barcelóna közti, mintegy $9^{\circ} 40'$ ívhosszúságú meridián szakaszt mérték meg, az akkori lehetőségekhez képest a legnagyobb pontossággal. A legnagyobb nehézségek és életveszély közt végzett munka 1795-ben zárult. Ennek alapján a nemzetgyűlés 1795. április 7-én már elrendelte az ideiglenes méter, majd 1799. december 10-én az „igazi és végleges méter” (mètre vrai et définitif) törvénybe iktatását. A mértékegység megnevezése Prieur képviselőtől származik, és a görög metron = mérték főnévből ered.

A hosszmérték megörökítésére 1795-ben Lenoire műszerész az ideiglenes métert (mètre provisoire) egy sárgaréz rúd, a véglegesnek 1799-ben Janetti egy X keresztmetszetű (pontosabban szétnyíló H metszetű) platina rudat készített. Ennek két végpontja közelébe húzott vonások jelzik a hosszúság egységet. Ezzel azonban a métermérték valójában elszakadt Laplace meghatározásától, mivel egy mesterséges (és megsemmisíthető) készítmény bizonyos mértékig önkényes egységévé vált. A későbbiekben nagy gondot okozott, hogy ezt a mértékegységet valamilyen módon vissza csatlakoztassák a természet valamely állandónak tartott jelenségéhez.

A gramm súlymértéke az 1 cm^3 desztillált víz 4°C -on mért súlya lett, az ennek ezerszeresét kitevő kilogramm etalonja egy 39 mm magas és ugyanekkora átmérőjű platinahenger. A Laplace által bemutatott „ősmértékeket” a köztársaság levéltárában helyezték el, és ezért levéltári mértékeként ismertek. (Mètre des archives, ill. Kilogramme des Archives.) A méter mértékekkel együtt rendelték el a tizes váltószámok (decimális rendszer) alkalmazását.

Bár a méter-rendelet alkalmából vert emlékérem jelmondata: „Minden időkre, minden népnek”, a rendszer Franciaországban is csak vontatottan terjedt el. Még egy 1812. évi rendelet is megengedi a másféle mértékek használatát. Csupán Lajos Fülöp uralma alatt, 1837-ben rendelték el a méter-rendszer kizárólagos használatát, az 1840. esztendőktől kezdve.

Ebben az időben találjuk meg Magyarországon is az első ajánlatot a méter-rendszer bevezetésére. A sokoldalú Nagy Károly (1797-1868) szólalt fel elsőnek a méter mérték érdekében, 1839-ben („A magyarországi mértékek”, Atheneum, 3. évf. 5. sz. 1839.). Mint írja: „A különféle rendszerek között csak egy van melly a gondolkodó főnek figyelmét megérdemli”. Ez pedig „... a francziák csodálatra méltó rendszere ... ezen gyönyörű alkotmány minden tudományos törekvést kielégít, minden tapasztalati kíváncságnak megfelel”. Nagy Károly azonban cselekedett is. 1844-ben Párizsban megvásárolt két, éppen akkor elkészült etalont (egy méter és egy kilogramm mértéket). Amikor azután a szabadságharc bukását követően külföldön telepedett le, és csillagvizsgálóját, könyvtárát a magyar államnak adományozta, az etalonok a Magyar Tudományos Akadémia birtokába kerültek. Nagy Károly lelkes szavai kissé el-

túlzottaknak tűnnek. A francia méter-rendszer ellen más államok nem csak nemzeti elfogultságból és maradiságból emeltek kifogásokat. Általában az egységes mérték-rendszer elterjedésének egyik nagy akadálya az egyes államokban, a régebbi mértékegységek szerint kialakított szabványok voltak. Emellett az eredeti definíciók sem bizonyultak kielégítőnek. Ugyanekkor azonban fennálltak továbbra is a különféle mértékrendszerek hátrányai. Német nevelők azt is megállapították, hogy rengeteg idő és energia megy kárba az oktatás során az egyes mértékek átszámításának megtanításával.

A magyarországi államigazgatás már az első szervezési kísérletektől kezdve nagy érdeklődést tanúsított a méter-rendszer iránt. Erre készítette a közvélemény egy részének befolyása, amely sérelmezte a bécsi (ausztriai) mértékek erőszakolt alkalmazását. De kitűnő szószólója is lett a méter mértékeknek a Műegyetem geodézia tanárának, Kruspér Istvánnak (1818-1905) személyében. Kruspér mint földmérő és mint mérnök egyaránt tisztán látta a mértékek szabatos meghatározásának fontosságát, és több tanulmányban síkra szállt a metrikus rendszer bevezetése mellett.

A Földművelési, ipari és kereskedelmi minisztérium 1869 végén átiratban kérte az Akadémiát a Nagy Károly által beszerzett méter és kilogramm etalonok átengedésére, a párizsi ősmértékekkel való összehasonlítás céljából. 1870-ben Párizsba küldte Kruspér Istvánt és Szily Kálmánt (1838-1924), a József Műegyetem fizikusát az összmérések elvégzésére. (A mérték másolatok sorsa és hitelessége iránt maguk a francia szakemberek is nagy érdeklődést tanúsítottak.)

Miután a magyar tudósok meghatározták a hazai etalonok eltérését a párizsi obszervatóriumi métertől és kilogrammtól, felfigyeltek a francia ősmértékek használatának hibáira. Ezekről Kruspér egy érdekes tanulmányban számolt be, amelyet a külföldi szakkörök nagy elismeréssel fogadtak.

1872-ben újból megkezdődött a nemzetközi méter-értekezlet szervezése, amelyet szeptember 24 és október 12 között tartottak meg, 28 állam, köztük Ausztria és Magyarország részvételével. A meglehetősen éles hangú, gyakran kínos epizódoktól sem mentes viták során végül is kialakult a „Nemzetközi méter konvenció” végleges szövege, és megalakult a nemzetközi méter bizottság. Az értekezleten Magyarországot Kruspér István és Szily Kálmán, Ausztriát J. Herr és A. von Lang professzorok képviselték. A végleges méter bizottságban helyet kapott Kruspér István is, aki a következő években nem csak értékes javaslatokkal, de a súly-etalonok összemérésére szolgáló mérleg rendszerek kidolgozásával – az ún. „Kruspér-mérleggel” is – hozzájárult a mérésügy fejlődéséhez.

A nemzetközi méter konvenciót, a diplomáciai megbeszélések után, végül is csak 1875. május 20-án írták alá. Az előírt nemzeti ősmértékeket 1889-ben kapták meg az aláíró államok. Ekkor cserélték fel a már megbízhatatlannak tekintett Nagy Károly-féle etalonokat a szabvány mértékekkel. A mérés és mértékügy kérdéseinek intézésére Magyarországon is megszervezték a MértékHITELESÍTŐ Bizottságot – amely utóbb Országos Mérésügyi Hivatallá alakult át –, amelynek első vezetőjévé Kruspér Istvánt nevezték ki.

A mértékügy kérdése azonban máig sem zárult le. Az első lépést azonban ezen a téren Magyarországon az 1874:VIII. törvénycikk jelentette.

Bartha Lajos

Irodalom:

Czögler A.: A fizikai egységek. Bp.; Czögler A.: A méteres mértékrendszer évszázados jubileuma. Természettudományi Közlöny, 1891.; Szily K.–Kruspér I.: A nemzetközi méter értekezletről. TTK.; 1872.; Bogdán I.: Régi magyar mértékek. Bp. 1987.; Fejezetek a magyar mérésügy történetéből, Bp. 1959.

100 ÉVE NYÍLT MEG A KÖZLEKEDÉSI MÚZEUM

1896-ban, a millennium évében nagyszabású kiállítást rendeztek a Városligetben. Az ideiglenes pavilonokban Magyarország mutatkozott be a világnak. Teljes képet igyekeztek adni a múlttól és a jelenről összegyűjtve a magyarság hagyományait, a kultúra és a tudomány területén elért eredményeit. E bemutatók között a közlekedésügy a kiállítás X. csoportja volt. A gondos munkával összegyűjtött tárgyaknak óriási figyelmet szentelt a századvég közönsége. A szervezők ezért elhatározták, hogy nem hagyják elkallódní az értékes gyűjteményt, hanem egy állandó múzeum létrehozásával megtartják és bővítik. A gondolat nem volt teljesen új, hiszen az 1885. évi országos kiállítás után már történt kísérlet egy vasúti múzeum alapítására. A XIX. század ipari forradalmának részeként a vasút megjelenése és rohamos fejlődése nemcsak a közlekedést változtatta meg alapvetően, hanem az élet szinte minden területét. Új iparágakat hívott életre, új foglalkozások, szakmák születtek. Jelentős változást hozott az emberek életmódjában, ösztönzőleg hatott a műszaki és természettudományokra. A közlekedés más területei is fejlődésnek indultak a XIX. század második felében, mindenekelőtt a gőzhajózás. Mindezek a tényezők a közlekedést a XIX. század sikerágazatává tették, mind Európában, mind pedig a tengeren túlon. Ennek egyik mutatója többek között, hogy a sorra megrendezett világkiállításokon a közlekedési eszközök, azok közül is a gőzmozdonyok bemutatója az egyik legnagyobb érdeklődést váltotta ki.

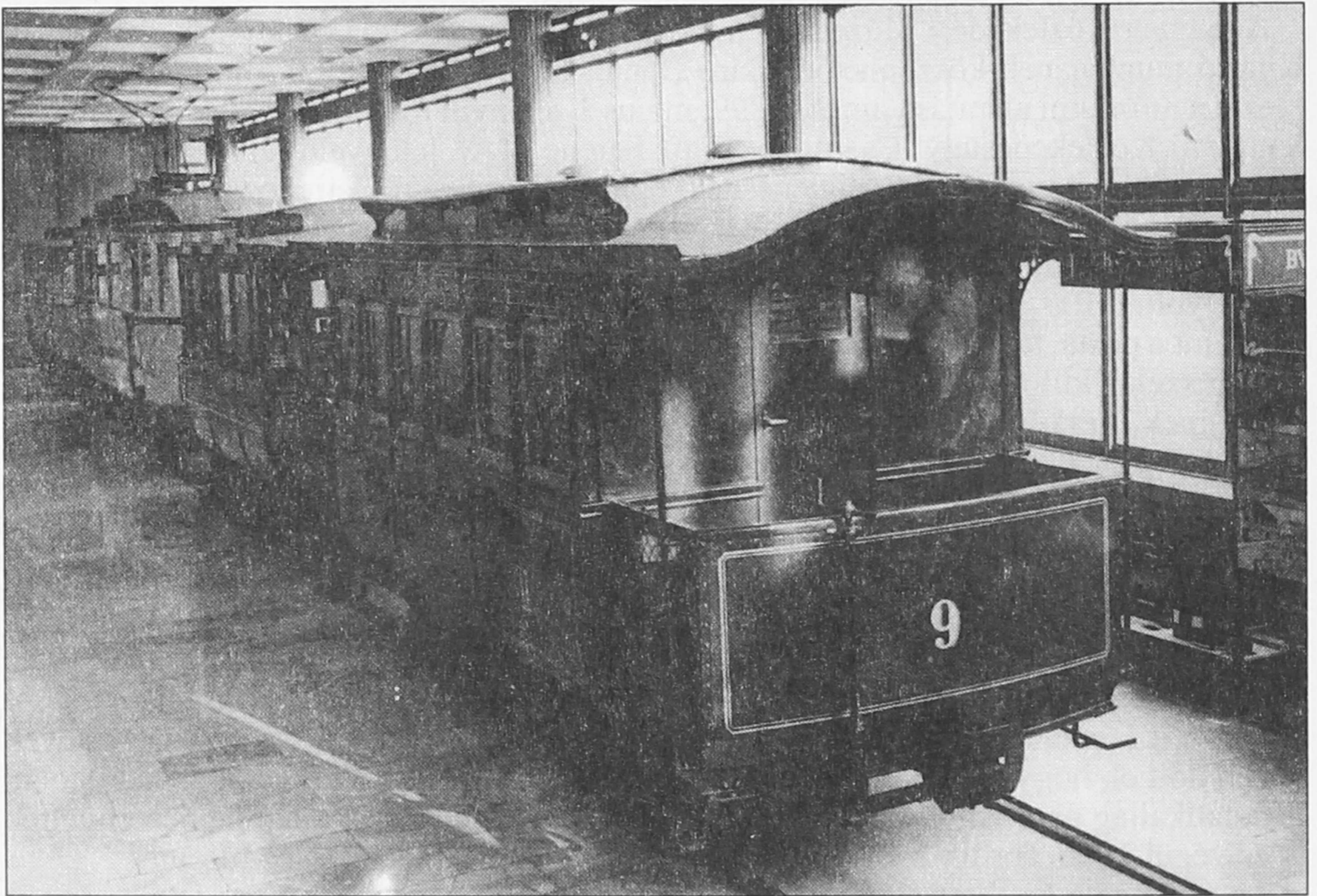
A magyar Közlekedési Múzeum létrehozásának fő szószólója Banovits Kajetán volt. Kitartó munkájának köszönhetően báró Dániel Ernő kereskedelmi miniszter engedélyezte a múzeumi alapítást, amely 1899. május 1-jén nyílt meg a látogatók előtt. A millenniumi Közlekedésügyi Csarnokot Pfaff Ferenc MÁV felügyelő tervezte, és hasonlóan a többi pavilonhoz ideiglenesnek épült. A múzeum létrehozásával azonban fokozatosan állandó épületté alakították át. Az 1896-os kiállítás egyik legimpozánsabb csarnoka romantikus-eklektikus stílusban épült. A kupola átmérője 26 m, a magassága 67 m volt. 3100 nm-es kiállítóterében a vasút, a közút, a hajózás és vízépítészet, valamint a posta, távbeszélő és távirda legfontosabb tárgyai kaptak helyet. A járművek, alkatrészek, különféle berendezési tárgyak, valamint számos modell mellett fényképek, térképek, rajzok, menetjegyek adtak képet a magyar közlekedés fejlődéséről nemzetközi anyaggal kiegészítve.

A gyűjteményt fokozatosan gyarapították. Időközben a repülés hazai és külföldi gépei, modelljei is helyet kaptak az épületben. A helyhiány azonban hamarosan nyilvánvalóvá vált és több terv is született a múzeum bővítésére, illetve a Műegyetem mellé történő telepítésére. A pénzhiány és a két világháború azonban az elképzeléseket megghiúsította. 1944-ben két bombatalálat érte a múzeumot, jelentős károkat okozva az épületben és a gyűjteményben. Hosszú évekig bizonytalan volt a gyűjtemény sorsa, noha a lelkes munkatársak mindent megtettek a fennmaradásért. Csak az 1950-es évek végén dőlt el, hogy helyreállítják a romos épületet. Szerényebb kivitelben – a kupolát, bár statikailag nem volt indokolt, lebontották –, a kor ízlésének megfelelően építették át és végül 1966. április 2-án nyitotta meg kapuit az új Közlekedési Múzeum.

Az új állandó kiállítás előkészítése azt is jelezte, hogy a múzeum már nem csupán őrzője kíván lenni a tárgyaknak, hanem a közlekedéstörténeti kutatások központjává

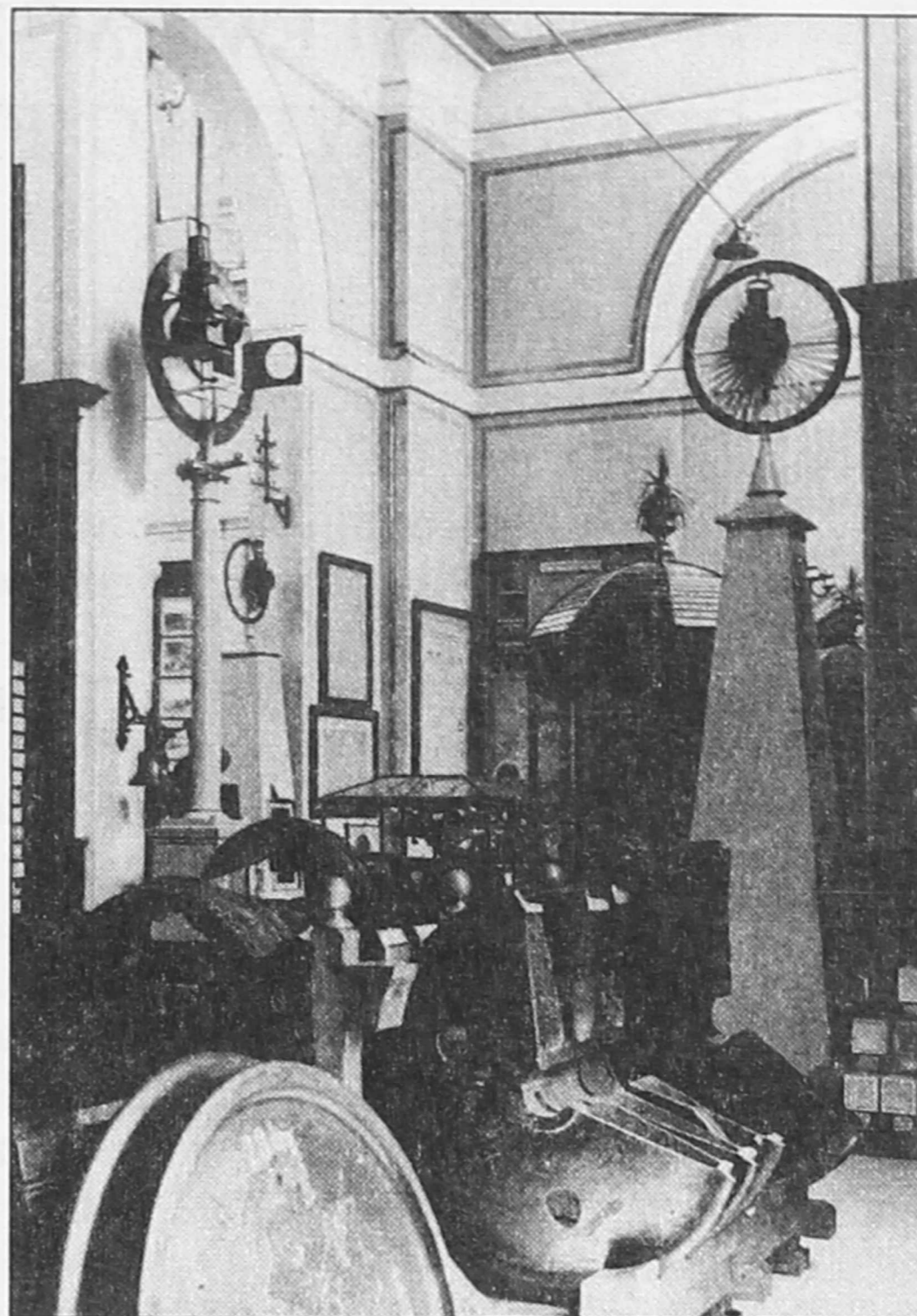
A Múzeum főbejárata

Részlet a Múzeum jelenlegi kiállításából

A Közlekedési Múzeum emblémája

*Részlet a Múzeum kiállításából
az 1930-as években*

is vált. Tematikus kiállításai, kiadványaival időről időre a legújabb kutatási eredményeket tárja a szakemberek és a nagyközönség elé.

1971-ben a Közlekedési Múzeum országos múzeumi státuszt kapott.

Jelenleg a kiállításokon valamennyi közlekedési alágazat fejlődésével megismerkedhet a látogató. A múzeum központi épületében – amely 1987-ben egy új kiállítási épülettel bővült – az autózás 100 éves történetét, a magyar vasúttörténet 150 évét, a magyar hajózás 150 éves történetét, valamint a közúti közlekedés és a városi közlekedés történetét tekinthetik meg az érdeklődők. A Petőfi Csarnok épületében a repülés története és az űrhajózás legizgalmasabb fejezeteit bemutató kiállítás látható.

A Közlekedési Múzeum számos filiáléban mutatja be kutatási eredményeit és a régióhoz vagy a témákhoz kapcsolódóan műtárgyait. Parádon a „Cifra-istállóban” 1971-ben nyílt meg a Kocsimúzeum. Nagycenken a Széchenyi Kastélyban állandó közlekedési kiállítás, az istállóban kocsikiállítás látható, továbbá itt található a szabadtéri kisvasúti járműkiállítás. Nagycenk és Fertődoboz között kisvasút közlekedik, muzeális járművekkel. Pakson a régi állomás épületében és fűtőházában, valamint a felhagyott pályaszakaszon Vasúti Múzeum tekinthető meg. A Lánchídnál horgonyoz az utolsó magyar gőzhajó, a Kossuth, amely múzeumhajóként üzemel. Jelentős a Deák téri MILLFAV régi állomásán a földalattivasút kiállítás és Szentendrén a Tömegközlekedési Múzeum.

A budapesti Közlekedési Múzeum Európa egyik legrégebbi alapítású műszaki múzeuma. Gyűjteménye, kiállításai nemzetközileg ismertek és elismertek voltak a múltban és azok a jelenben is.

Molnár Erzsébet

100 ÉVE MUTATTÁK BE A POLLÁK–VIRÁG-FÉLE GYORSTÁVÍRÓT

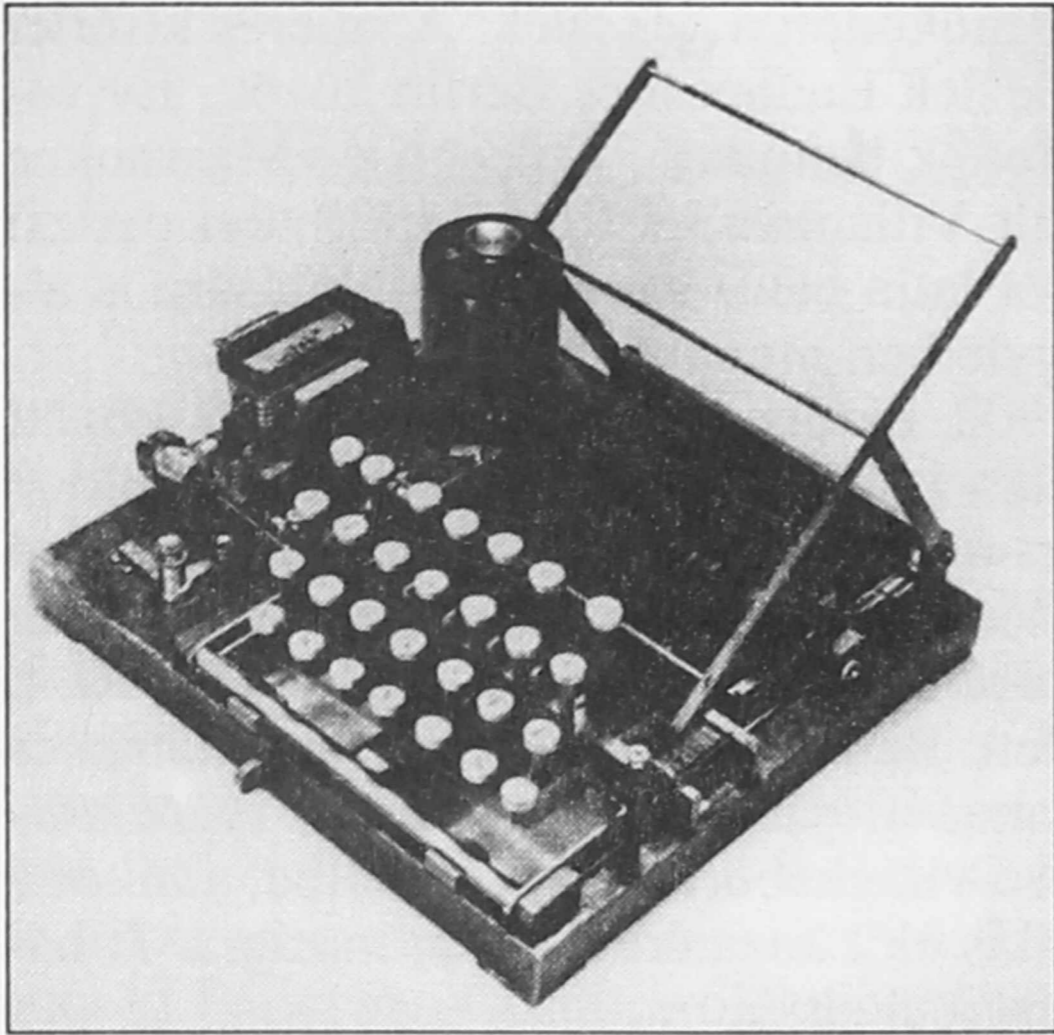
A Szegedi Napló 125. számában (1899. V. 14.) Vozáry Pál e szavakkal méltatta a gyorstávíró: „Pollák Antal szentesi lakos s az általa társul nyert Virág József gépészmérnök m. kir. szabadalmi bíróság czimzetes műszaki tanácsos által a távira-
tozásnak egy oly módja fedeztetett fel, amely e téren egészen új átalakulásokat fog
eszközölni.”

A feltalálóról elnevezett Pollák–Virág-féle gyorstávíró morzejelekkel 80, latin betűs folyóírással 40 ezer szót továbbított óránként. Abban az időben ez a gyorsaság elképzelhetetlennek tűnt, mivel egy Morse-rendszerű géppel egy gyakorlott távírász óránként kb. 600-700, a betűnyomó távíróval 1500-2000 szót tudott továbbítani. A gyorstávíró méltán világszenzációnak számított.

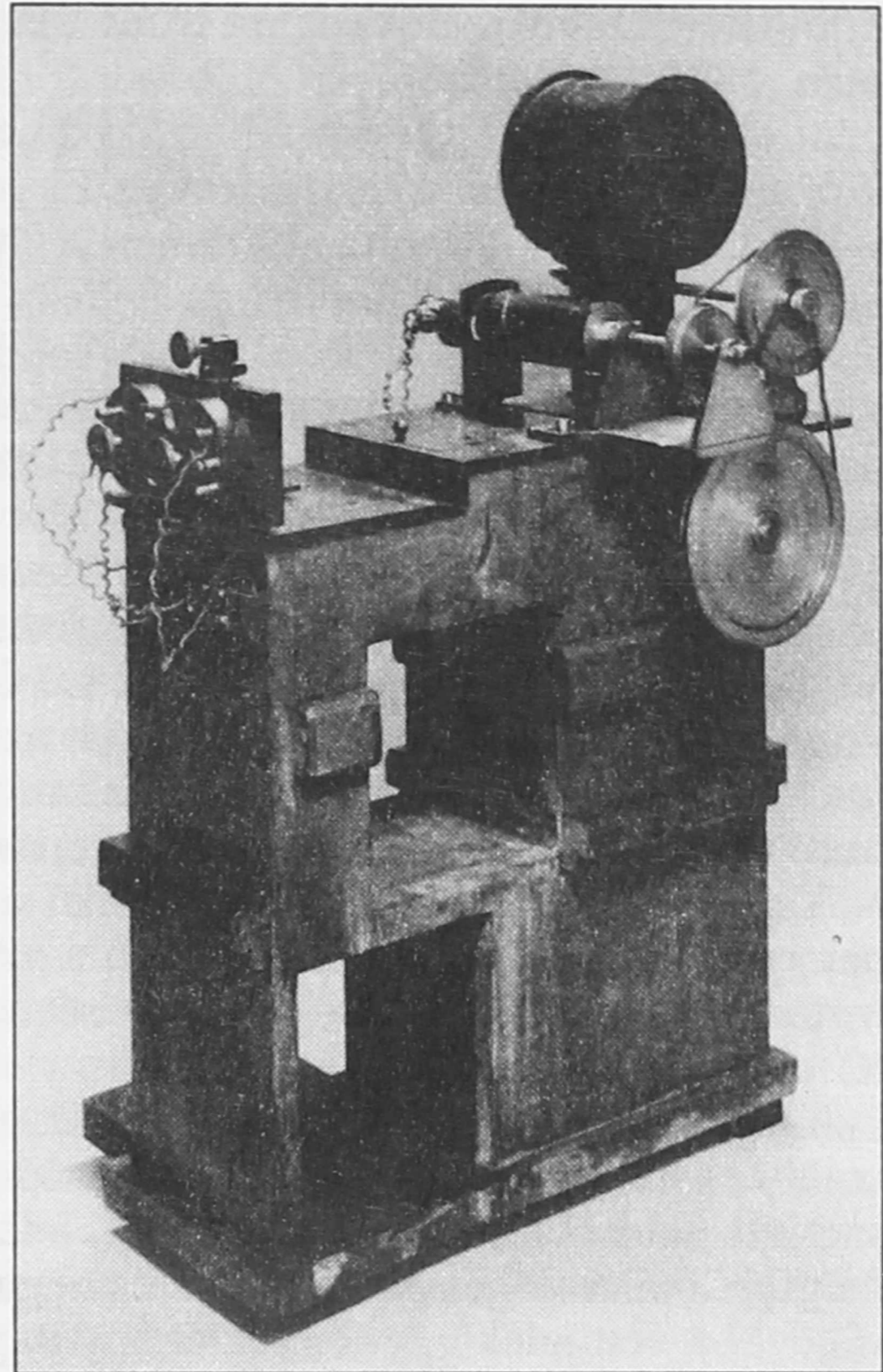
A gyorstávíró feltalálói közül Pollák Antal 1865. március 29-én született Szentesen. Tanulmányait szülővárosában és a grazi kereskedelmi és ipari akadémián végezte. Érdeklődése már ekkor a vegytan és a fizika felé fordult. Az oklevél megszerzése után a fiumei kőolajfinomítóban végzett irodai munkát, majd Budapesten egy gabonakereskedőnél dolgozott. 1886-ban visszatért Szentesre, önállósította magát és gabonakereskedő lett, a fizikai kísérletezéseit azonban tovább folytatta. 1895-ben elméletben kidolgozta a távolbalátás rendszerét, de fizikailag nem tudta megvalósítani. Innen származott ötlete, miszerint képek és kézírás továbbítására alkalmas távíró tervezett, amely berendezést telautográfnek nevezett el. Szabadalmának bejelentésekor ismerkedett meg Virág József szabadalmi bíróval, akivel hamarosan társult a gyorstávíró létrehozása érdekében. A gyorstávíróért 1903-ban – megosztva Virág Józseffel – a Magyar Tudományos Akadémia Wahrmann díját kapta meg. A sors hosszú élettel ajándékozta meg, Budapesten 1943. március 30-án 78 éves korában hunyt el.

Virág József 1870-ben a Brassó vármegyei Földváron született. Középiskolai tanulmányait Brassóban és Kolozsvárott végezte, majd a Budapesti Műegyetemen folytatta. Negyedéves hallgató korában már assisztensi állást kapott a Wittmann Ferenc által vezetett technikai-fizikai tanszéken. Gépészmérnöki diplomájának megszerzése után továbbra is az egyetemen dolgozott, később szabadalmi bíróként tevékenykedett. 1898-ban társult Pollák Antallal a gyorstávíró létrehozásában. Sajnos a sikereknek már nem örülhetett, mert hirtelen jött vakbélgyulladására 1901. október 4-én elragadta az élők sorából.

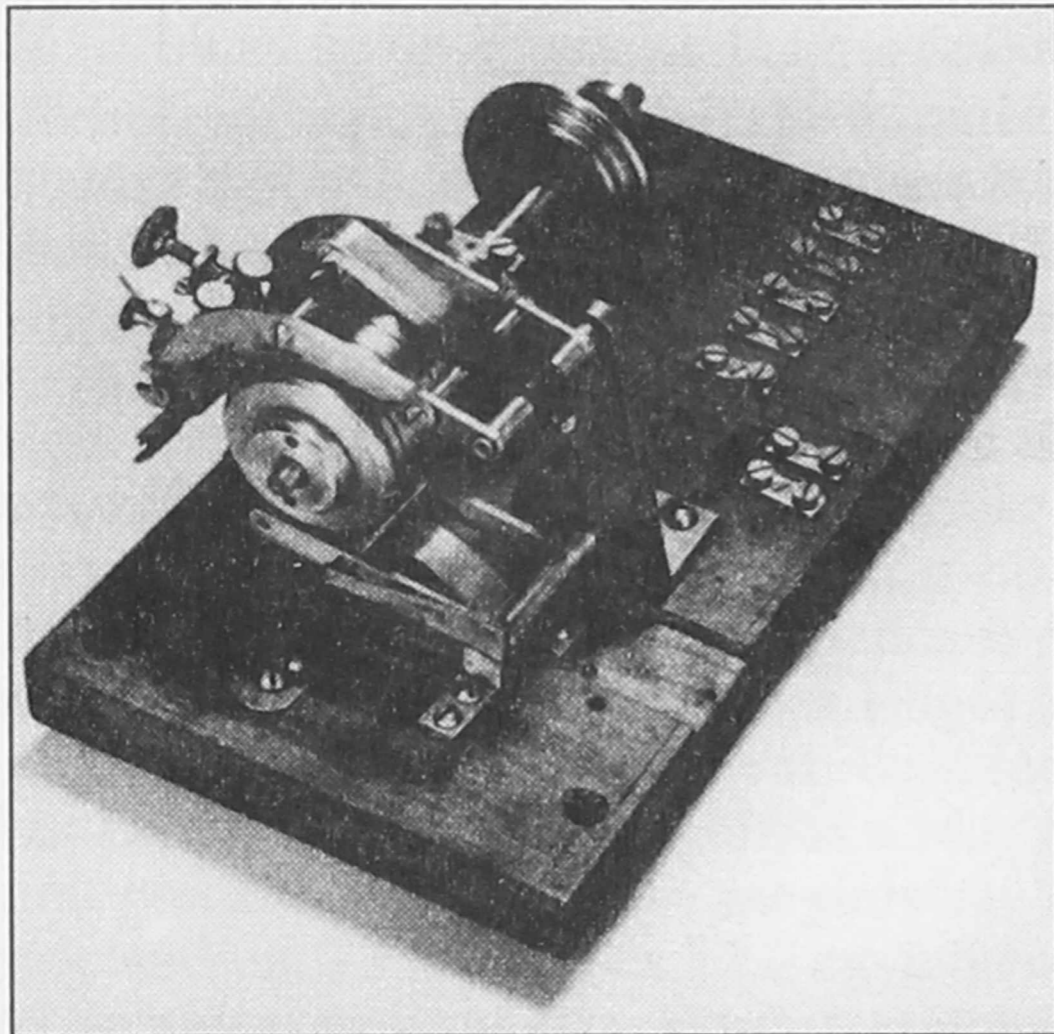
A gyorstávíró születéséről az első híradást a Szegedi Naplóban találjuk 1896-ban Vozáry Pál mérnök méltatásában. Ezt a cikket vette át a bécsi Wiener Extrablatt, melynek hatására dr. Sanders bécsi ügyvéd azzal jelentkezett, hogy bécsi megbízója kész fedezni a kísérletek költségeit. Pollák boldogan utazott Bécsbe, ahol Egger Bélával is találkozott, aki felajánlotta budapesti vállalatának, az Egyesült Villamossági Rt.-nek műhelyeit, berendezéseit a kísérletekhez. A Bécsben kapott ajánlatok után – a budapestit elfogadva – 1898-tól Virág Józseffel dolgozott együtt. A képtávíró megvalósítását elvetették, átalakították morzejelekkel dolgozó távíróvá. Az első kísérletet a gyár laboratóriuma és Szeged közötti telefonvonalon végezték el. 1899 májusában a budapesti Mérnök- és Építész Egyletben a nyilvánosság előtt is bemutatták a távíró. A következő kísérletnél a Budapest–Temesvár közötti többszáz

A perforátor

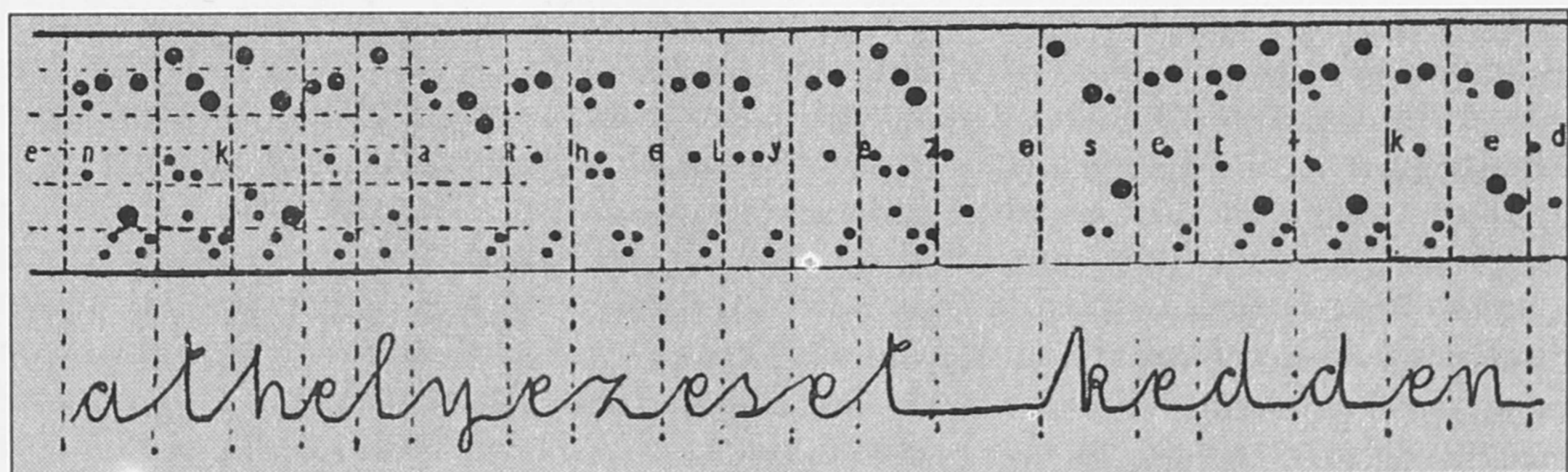

A jelvevő készülék

A jeladó

A Pollák-Virág-féle gyorstávíró

A gyorstávíró szalagjának egy darabja

kilométeres távbeszélővonalon is hibátlanul működött a készülék. A sikeres kísérlet után, 1899 szeptemberében próbaadást rendeztek Budapest és Berlin között. Év végén az Amerikai Egyesült Államokban tartottak bemutatót Chicago és Milwaukee között. A morzejelű gyorstávírót az Egyesült Villamossági Rt. az 1900. évi párizsi világkiállításon kiállította. 1901-ben a távíró latin betűs szavak továbbítására is alkalmassá tették, és a Mérnök- és Építész Egyletben mutatták be.

Az új betűíró gyorstávírót Pollák Antal 1902. október 24. és december 15. között a Budapest és Pozsony közötti telefonvonalon próbálta ki. A távíró iránt külföldön nagyobb volt az érdeklődés, 1903-ban Berlin-Frankfurt, 1904-ben Párizs-Lyon, majd London-Glasgow között végeztek vele kísérleteket. Franciaországban létrehozták 1906-ban a La Société Générale de Télégraphie Rapide (Systeme Pollák-Virág) Rt.-t, amelynek műszaki igazgatója Pollák Antal lett. Bemutatót tartott még Brazíliában és az Amerikai Egyesült Államokban is. Gyorstávíróját használatba csak Franciaországban vették 1910-ben. Sikeres útját az első világháború szakította félbe, amikor a magyar állampolgár Pollák Antal az internálás elől hazatért Magyarországra. A háború alatt vállalatát felszámolták, berendezéseit eladták.

A gyorstávíró „sikertelen sikerének” az volt a titka, hogy megelőzte korát. Még nem volt igény ilyen gyors gépekre, a világháború alatt amúgy is lecsökkent a távíróforgalom. A gyorstávíró újraeledését a rohamosan fejlődő telefon és a rádiótávíró létrejötte is meggátolta.

A jeles magyar találmány, a gyorstávíró három részből állott. A perforátorból, amely egy írógép billentyűjéhez hasonló szerkezet volt, és a papírszalagon a szöveg szerinti lyukakat készítette el. A jeladóból, amely a perforált papírszalagnak megfelelő áramlökéseket (pozitív és negatív) állított elő. A jelvevőből, amely segítségével a vett jelek egy fényérzékeny papírra kerültek, majd az önműködő előhívó- és fixáló-készüléken áthaladva láthatóvá vált a szöveg.

Krízsné Farkas Piroska

Irodalom:

Pollák Antal: 40.000 szó óránként. Bp., 1934.

Dr. Vajda Endre: A hírközlés krónikájából. Bp., 1965.

Nagy Ferenc főszerk.: Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. Bp., 1997.

100 ÉVE JELENT MEG PREISZ HUGÓ „BAKTERIOLÓGIÁ”-JA

A Pasteur és Koch csodálatra méltó kutatásainak eredményeként eredetileg az orvostudományba bevezetett, de nemcsak orvosi szemléletünket, hanem egész természettudományos világnézetünket alapjaiban megváltoztató bakteriológia rohamos fejlődése rövid idő alatt szükségessé tette a felhalmozódott új ismeretek rendszerezését és könyv alakjában történő közreadását. A bakteriológiai könyvkiadás terén hazánk világviszonylatban kimagasló eredményekkel büszkélkedhet: a legelső bakteriológiai tankönyvet francia nyelven a budapesti kir. magyar Tudományegyetem professzora, az akkor még magyarnak számító, később Romániában világhírűvé vált Babes Viktor adta ki Párizsban Cornil professzorral közösen 1885-ben. A könyv második kiadása 1886-ban magyar nyelven is megjelent Babes neve alatt. Két évvel később Hutýra Ferenc, majd 1894-ben Tangl Ferenc és vele egyidőben Pertik Ottó adott ki bakteriológiai könyvet, a fejlődés azonban olyan rohamos volt, hogy a folyamatosan gyarapodó újabb és újabb ismeretek halmozódása halaszthatatlanná tette újabb bakteriológiai tan-, ill. kézikönyv megjelentetését. Ennek szükségessége különösen érezhető volt az országunk gazdasági életében meghatározó szerepet játszó állattenyésztés fenntartása, hozamának fokozása, sikereinek biztosítása érdekében. Ezt ugyanis a fertőző állatbetegségek kártételei gyakran károsították, sőt nem ritkán teljes megsemmisítéssel fenyegették. Különös szerencse, hogy a járványosan pusztító fertőző állatbetegségek elleni szervezett küzdelem élén olyan kiváló tudós állt, mint Hutýra Ferenc, aki az országunk történelmének mindmáig legsikeresebb földművelésügyi miniszterének: Darányi Ignácnak bizalmát és segítőkész támogatását megnyerve fényes palotát: m. kir. Állami Bakteriológiai Intézet emeltetett e fontos tudomány művelése számára, és az intézet élére kiváló tudóst: Preisz Hugót állított.

Preisz professzor kutatásaival rövid idő alatt nemzetközi hírnévre emelkedett, ekkor kapott felkérést ill. megbízást a Magyar Országos Állatorvos Egyesülettől bakteriológiai tan- ill. kézikönyv megírására. Így jelenhetett meg 1899-ben 372 oldal terjedelemben, 23 ábrával és 22 – egyenként 6 mikroszkópos fényképfelvételt bemutató – műnyomó papírra készült táblaképpel bakteriológiai szakkönyvirodalmunk egyik gyöngyszeme, Preisz „Bakteriológia” című könyve.

Az alapjában véve kórtani beállítottságú könyv mai szemmel nézve is valóságos kis műremek, s ez nem csak ábráinak és azoknak a tökéletes mikrofotogrammoknak köszönhető, amelyek az ezredéves országos kiállításon is osztatlan sikert arattak, hanem eredetiségének, Preisz saját kutatási eredményeire épült – azóta is érvényes – megállapításainak és magasszintű szakmai igényessége mellett élvezetes, olvasmányos stílusának. Ez azért érdemel külön említést, mert Preisz professzor egyetemi előadóként nem tartozott a legnépszerűbbek közé: németes mondatfűzései a hallgatóság érdeklődését nem tudták lebilincselni. Szakíróként azonban kiválóan bizonyult: bakteriológiai könyve felfogását, tárgyalásmódját, adatainak pontosságát, módszereinek reprodukálhatóságát, stílusának magyaros, olvasmányos és didaktikai szempontból is példamutató voltát véve figyelembe, a magyar egyetemi tankönyvirodalom egyik oly tökéletes alkotása, mely hosszú évtizedeken át kitűnő eredménnyel elégítette ki a hazai orvosi és állatorvosi bakteriológiai oktatás igényeit: az orvostanhallgatók 1935-ben, az állatorvostan-hallgatók 1950-ben vehettek újabb ma-

ÁLLATORVOSI KÉZI KÖNYVTÁR
KIADJA
A MAGYAR ORSZÁGOS ÁLLATORVOS-EGYESÜLET.

PHYLACIA ÁLLAMI OLTÓANYAGTISZTESZŐ INTÉZET
könyvtára

BAKTERIOLOGIA

Hugó Preisz
IRTA
DR. PREISZ HUGÓ

AZ ÁLLATORVOSI FŐISKOLA NY. R. TANÁRA,
A M. K. ÁLLAMI BAKTERIOLOGIAI INTÉZET VEZETŐJE

III.
PREISZ
BAKTERIOLOGIA

370.

23 SZÖVEGÁBRÁVAL ÉS 22 HATÁBRÁS TÁBLÁVAL

A MAGYAR ORSZÁGOS ÁLLATORVOS-EGYESÜLET TAGJAINAK
1899. ÉVI ILLETMÉNYE.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR ORSZÁGOS ÁLLATORVOS-EGYESÜLET
1899.

gyar nyelvű bakteriológiai tankönyvet kezükbe. A könyv a Magyar Országos Állatorvos Egyesület kiadásában jelent meg és – szerzőjének az „Előszóban” közölt tájékoztatása alapján – állatorvosi bakteriológia. Ennek ellenére nem korlátozódik csupán az állatokat megbetegítő kórokozó mikroorganizmusok ismertetésére. Különösen a 80 oldal terjedelmű általános és bakteriológiai vizsgáló eljárásokat ismertető 55 oldalnyi gyakorlati rész, mely a mikroszkópos vizsgálatokat és a baktériumok tenyésztésének módszereit tartalmazza, tette a könyvet általánosan ismertté és az orvosi laboratóriumoknak is nélkülözhetetlen vadmecumává. A baktériumok kórokozó képességét tárgyaló fejezetek sem hagyják figyelmen kívül az ember fertőző megbetegedéseire vonatkozó adatokat, ennek is köszönhető, hogy a könyv ma is idézett forrásmunkaként a hazai orvosi és állatorvosi szakirodalomban egyaránt sűrűn megtalálható. Preisz Hugó a m. kir. Állami Bakteriológiai Intézet vezetésétől, egyben az Állatorvosi Főiskola bakteriológiai tanszékétől megválva a Hőgyes Endre halálával megürült Tudományegyetemi Orvosi Kar Kórtani és Bakteriológiai Intézetének vezetését vette át: ott működött 80 éves korában (1940-ben) bekövetkezett haláláig. Tudományos kutatásainak eredményeit több más bakteriológiai, a bakteriophagokra vonatkozó, valamint immunológiai tan- és kézikönyveiben foglalta össze. Karrierje magasra ívelt s ennek ígéretes bizonyossága volt fiatalon kiadott bakteriológiai kézikönyve, amely a magyar bakteriológia hírnevét öregbítve Preisz Hugó emlékét a magyar nyelvű bakteriológiai tankönyvírás történetében is feledhetlenné teszi.

Karasszon Dénes

Irodalom:

Alföldy Z.: Preisz Hugó és a magyar mikrobiológia. Orsz. Orvostört. Könyvt. Közl. 1958, 10-11: 35-46.;
Karasszon D.: Preisz Hugó emlékezete. Orv. Hetil. 1986, 127: 2568-2571; Karasszon D.: The memory of H. Preisz, member of Hung. Acad. Sci, Ann. Immunol. Hung. 26/I., pp. 15-24 /1986/

100 ÉVE TETTE KÖZZÉ DETRE LÁSZLÓ „ANTIGÉN TEÓRIÁJÁT”

100 évvel ezelőtt, 1899-ben a párizsi Pasteur Intézetben Mecsnyikov laboratóriumában a typhus elleni immunitás tanulmányozása során alkotta meg Detre (akkor még Deutsch) László magyar orvos az antigén szót és a specifikus ellenanyagok keletkezésének antigén teóriáját. Eredményeit a Pasteur Intézet Annalesének 1899. évi szeptemberi számában francia nyelven közölte, ennek kivonatát az Orvosi Hetilap 1899. évi 49. számának 620. oldalán magyarul az alábbiakban foglalta össze:

„1) Egyetlen typhus agrárkultúrájának intraperitoneális befecskendésére a tengerimalaczkok védőanyagok képzésével reagálnak. E védőanyagok az antibakteriumos ellenfermentumokhoz tartoznak: a bacillusokat meg nem ölik, de negatív chemotaktikus anyagaikat lekötik s így a védtelen csírákat a phagocyták pusztító hatásának teszik ki. Az immunizált állat vére ekként más állatokat a biztosan halálos élővírus ellenében megvédeni képes. A védőerő mértékét a serumnak az a legkisebb mennyisége adja, a mely a kétszeresen halálos vírust épen közömbösíti.

2) A védőerő a vérsavóban a 4-5. napon jelenik meg, innen fokozatosan növekedik és maximumát a 10-12. napon éri el, a mikor a serumnak 5-10 cgm-ja már biztosan véd. A védőerő azután csökken, de 3-4 hét múlva is határozottan kimutatható.

3) A védőanyagok eredetének kipuhatólására szerző az immunizált állatok szerveinek kivonatát hasonlította össze a vérsérum védő erejével. Kiderült, hogy a májnak, vesének, mellékvesének, cseplesznek védőtulajdonságai minimálisak.

4) Peritoneális exsudatum néha megközelíti a serumot, de túl nem haladja sohasem, tehát a védőanyagok nem keletkezhetnek a védőoltás színhelyén.

5) A csontvelő az esetek 1/4–1/5-ében, a lép az esetek felében a vérnél hatásosabb. E két szerv szoros viszonyban van a védőanyagok fejlődésével. Az esetek egy harmadában azonban a vér leghatásosabb a vizsgált szervek között: az ellenanyagok ilyenkor tehát más, nem vizsgált szervekben fejlődnek (pl. nyirokmirigyek) vagy fejlődésük magában a vérben megy végbe.

6) Előadónak a lép szerepére vonatkozó kísérletei kimutatták, hogy a képző szervek egymást helyettesíthetik, mivel az immunizálás előtt lépüktől megfosztott állatok éppen úgy képzik az ellenfermentumokat, mint a normális állatok. A lép szerepét ilyenkor néha a csontvelő veszi át, máskor azonban az ellenanyagok a vérben képződnek.

7) Ellenkezőleg az immunizálás után léptelenített állatok vére védőerőjére a normálisan védoltott állatok véréhez képest tetemesen elmarad.

8) A kiirtott immunlég szétzúzott tömege más állatot specifikus agglutininok képzésére indít, a mi arra utal, hogy a befecskendett kultúrájának azok a részei, a melyek védőanyagokká átalakulnak, a szerző által ugynevezett „Antigén”-ek, pár nappal a védőoltás után már részben a lépben voltak fixálva.

9) Az „antigén”-eknek nagyobb része azonban magában a vérben marad, ha ugyanis a védoltott állatnak összes vérét a védőoltást követő 3-4. napon, midőn az védőtulajdonságokkal még nem rendelkezik, egy második állatba fecskendjük be, akkor ez úton e második állatot immunizálni vagyunk képesek. Ez állat vére egyszersmind erősen agglutinál (6-8 nap múlva), a mi azt mutatja, hogy az első állat vére közvetlenül a védőoltás után antigéneken kívül agglutininképző anyagokban (agglu-

ANNALES
DE
L'INSTITUT PASTEUR

CONTRIBUTION A L'ÉTUDE DE L'ORIGINE

DES
ANTICORPS TYPHIQUES

PAR

LE Dr LADISLAS DEUTSCH

De la Faculté médicale de Budapest.

(Travail du laboratoire de M. Metchnikoff.)

On commence à pénétrer le mécanisme de production des substances antagonistes chargées de contre-balancer l'influence nocive des microbes. Les récents travaux de M. Bordet, relatifs aux sérums antihématiques, ont montré que l'organisme agit de la même façon contre les substances inoffensives non bactériennes et contre les substances bactériennes nocives. Dans les deux cas, il y a formation d'anticorps, et en apparence par les mêmes règles.

Nous connaissons déjà un grand nombre de ces anticorps préparés par l'organisme. Aux antitoxines, aux anticorps préventifs, aux agglutinines, aux corps antipeptiques, nous ajouterons désormais les différentes substances antihématiques, les substances du lactosérum qui précipitent le lait, les antiprésures, les antitoxines du venin des serpents, du sérum d'anguille, de la ricine, de l'abrine, etc., c'est-à-dire une série de substances qui s'augmente indéfiniment.

tinogéneknél) is bővelkedik. A tárgyalt kísérlet a serummal való aktiv immunizálásnak eddig ismert első példája.

10) Az antigének a vért csak lassankint hagyják el, hogy a képző szervekben ellenfermentumokká átalakuljanak, de átalakulásuk magában a vérben is végbemegy. Hogy a védőszerveknek (lép, vér, csontvelő) minemű sejtjei készítik a védőanyagokat, biztosan meg nem mondható. Nagyon valószínű, hogy a képződés helyére a védőoltás színhelyéről vándorolt nagy egymagvú sejtek, makrophagák, amelyek a befecskendett kultúrának főtömegét bekebelezték s ennél fogva az antigéneket tartalmazzák, tekintendők a védőanyagok forrásául.

11) A phagocytáris elemek, amelyek szerepének fontosságát a szervezetnek a megtörtént infectio ellen való küzdelemben Mecsnikoff-nak közel 20 éves munkájával sikerült a köztudatba átvinni, secretorikus munkájuk segítségével az újólagos infectiot is elhárítják. A leukocyták, az állati szervezetnek a bacteriumok ellen való harczában küzdőcsapatai, a szervezet praeventív prophylaxisának is főtenyezői.”

A Detre-által felállított antigén-teória lényege – amit a szerző az Orvosegyesület szakülésén tartott előadásában is hangsúlyozott – hogy a korábbi különféle elképzelésekkel ellentétben a fertőzéssel szembeni immunitás nem a kórokozó bacteriumok számára az élő szervezetben történt „túlszaporodásuk” következményeként alkalmatlanná váló körülmények hatására vezethető vissza, hanem specifikus antigén-ingerre jön létre.

Az antigén szó használata nagyon gyorsan elterjedt és a Landsteiner által inaugurált antitest kifejezés mellett egyik leggyakrabban alkalmazott terminus technicus lett a Fodor alapvető megállapításaira épült, majd Behring és Kitasato által kifejlesztett új tudományágnak, az immunológiának.

Karasszon Dénes

Irodalom:

Karasszon D.: Emlékezés Detre Lászlóra, az „antigen” névadójára. Orv. Hetil. 1990, 131: 1089–1090

Karasszon. D.–Csaba. B.: László Detre and the introduction of the term „antigen”. Chapter 6 in „Hungarian Masters of Immunology” NOVORG Internat. Ltd. Budapest, 1992.

100 ÉVE ALAKULT MEG AZ ORSZÁGOS ORVOSSZÖVETSÉG

A hazai orvostársasági élet kialakulásában vitathatatlanul szerepet játszott a külföldi példa, az orvoscépzés és továbbképzés segítése, illetve összekapcsolása, az orvosi érdekvédelem. Az egyesületi vagy társasági gondolat a hazai orvostársadalomban már a 18. század végén megszületett, több sikertelen kísérlet után valójában az 1837-ben megalakult Bp-i Királyi Orvosegyesület megteremtésében érett meg. A „kartársiasság” szelleme vezérelte az alapítókat, de az egyesület léte ösztönzőleg hatott a vidéken élő kollegákra, akik a helyi egészségügyi ellátásban igen fontos szerepet játszó gyógyszerészekkel együtt sorra alakították a megyei orvos-gyógyszerészeti egyesületeket.

Már a vidéki egyesületek megalakulásakor felmerült az országos „anyaegyesület” gondolat, amely a vidéki egyesületek felett szakmai irányítást, a segítségnyújtás megszervezését gyakorta volna. Ez a gondolat tükröződik Wachtel Dávid 1839. évi felhívásában, aki gondolatait az Orvosi Tár hasábjain fejtette ki. Ő az „anyaegyesület” szerepét a Bp-i Kir. Orvosegyesületnek szánta, aki nemcsak felügyelte és irányította volna a vidéki társaságokat, hanem a továbbképzést és az érdekvédelmet is koordinálta volna. Ez nemcsak az Orvosegyesület tartózkodásán bukott meg, de döntő körülmény volt a vidéki egyesületek gyér száma és a fővárostól való távolsága.

A kiegyezés előtti és utáni évek az állam és az orvos viszonyának rendezetlen kérdéseit állította az orvostársadalom elé, amely az érdekvédelmi mozgalmak létrejöttének adott lökést 1836-ban, de a medicina magasabb szintű művelése, az orvostársadalom tudományos kapcsolatainak szorosabbra fűzése is előtérbe került. Az 1860-as években alig volt olyan vármegye, amely ne rendelkezett volna orvosgyógyszerészeti egyesülettel, viszont ez a társasági forma az akkori körülmények között már korszerűtlennek bizonyult, hiszen a jelentősebb európai államokban már országos alapon, sőt szakterületenként is társaságok szerveződtek, amelyek mellett a helyi egyesületek sorra elvesztették jelentőségüket.

A kiegyezés után lehetőség nyílt az ország közegészségügyi viszonyainak magasabb szintű rendezésére, az orvoscépzés korszerűsítésére, az egész terület sok szempontból való törvényes rendezésére, de igény merült fel arra is, hogy a hazai orvostársadalmat országos kereteket biztosító társaságba szervezzék. 1869-ben Poór Imre javasolta a Magyar Orvosi Társaság megalapítását, amely a medicine művelésére és az orvosi érdekvédelem megszervezésére nyújtott volna országos keretet. Sajnos, az utóbbi vonatkozásban éles ellentétek osztották meg a hazai orvostársadalmat, így e gondolat hamarosan feledésbe merült.

Az érdekvédelem „útkeresését” jelképezi a Bp-i Orvosi Kör (1874) megalakulása, bár épen az állam-orvos viszonyának rendezése területén elfoglalt álláspontja miatt nem lett vonzó modell. Az érdekvédelem új útját jelentette az ún. kamarai javaslat, amely kizárólag csak az érdekvédelmet tekintette feladatának, az önkormányzati elvek alapján kialakított kamara az orvosi pálya sajátosságait figyelembe véve partnerként lép fel az állam mellett, osztja meg a feladatokat. (Az Orvosi Kamara végül 1936-ban született meg.)

Új jelenség lett a szaktudományi társaságok szerveződése, elsősorban azon szakterületeken – például a fogorvoslás – indult meg, amelyek egyetemi képzése ren-

dezetlen volt, vagy a hazai orvostársadalom egy-egy jelentősebb rétegét – például a vidéki körzeti vagy hatósági és a kórházi orvosok – jelentették. A Vidéki (vagy Községi) Orvostársaság, amely a tudományos tevékenység mellett elvállalta az érdekvédelmet 1879-ben, a tisztán tudományos céllal életre hívott Közkórházi Orvostársaság 1893-ban alakult meg. A hazai orvostársadalom és társasági élet egyre színesebb képet mutatott, ami ismételten előtérbe helyezte az országos „irányító” szervezet vagy társaság szükségességét. A helyzetet csak bonyolította, hogy olyan társaságok is működtek – pl. az Országos Közegészségügyi Egyesület vagy az Országos Balneológiai Egyesület –, amelyeknek nemcsak az orvostársadalom egy bizonyos rétegét, hanem e területet támogatni kívánó nem szakembereket is tömörítette. 1894-ben Hőgyes Endre – miután a magyar parlament előtt holtvágányra került az orvosi kamara ügye – azzal a javaslattal élt, hogy hívják össze a Magyar Orvosi Társaság alakuló ülését, amely az autonómia biztosításával egyesülésre szólítja a magyar földön működő összes országos vagy helyi alapon szervezett orvosi, szakorvosi, tudományos és érdekvédelmi egyesületet és társaságot. A Hőgyes Endre által elképzelt társaság korlátozott módon vállalta volna az orvosi érdekvédelmet is, de csak annyira, amennyire az orvostársadalom egészét érinti. Az érdekvédelmet úgy kívánta megszervezni, hogy nemcsak az orvostársadalom kívánságait „közvetíti” a kormányzat felé, hanem szakértelmével segíti is az általános közigazgatásnak az egészségügyet érintő területeit. Vállalja a törvényjavaslatok általános szakmai megvitatását, ezzel kapcsolatban a helyi vélemények összegzését. Ebbe beletartozott az állam-orvos viszonyának rendezése is, de a kölcsönösség elve alapján.

Valójában ezen elvek alapján alakult meg 1897-ben – Kéthly Károly elnöklete alatt – a Budapesti Orvosszövetség, amely valóban hazánk egész orvostársadalmát egyesítette, elévülhetetlen érdemeket szerzett az orvos és az állam viszonyának rendezésében, az 1876. évi közegészségügyi törvény korszerűsítésében, stb. A Szövetség biztosította az egyesült társaságok autonómiáját, helyi – területi elven nyugvó – szervezetei a tudományos és érdekvédelem formáit. Az önkormányzatok és egészségügyi szakigazgatás mellett nemcsak tanácsadó és véleményező szerepet töltött be, de tagsága felett szakmai etikai felügyeletet is gyakorolt. Képviselői valóban ott voltak az önkormányzatokban, bár véleményezési jogukkal sok esetben alig érték el valamit. 1905-ben az Orvosszövetség hatalmas felmérést készített a hazai orvostársadalom helyzetéről, a vidéki és városi orvos- betegellátás adatairól, amely indokul is szolgált az 1876. évi közegészségügyi törvény 1908. évi módosításához, illetve hiányosságainak kiegészítéséhez.

A két világháború között is az Országos Orvosszövetség, illetve helyi szövetségei a legnagyobb szervező erőt képezték az orvostársadalmi kérdésekben, jól koordinálta az érdekvédelmi-tudományos feladatokat. Viszont az érdekvédelem vonatkozásában erőtlenné vált, hiszen csak véleményező jogkörrel volt felruházva, a testületi érdekeket inkább tudta képviselni a kamara, amelynek gondolata az 1894. évi kudarc után nem került le a napirendről. Ez alakult meg 1936-ban, ami nem csökkentette az Orvosszövetség jelentőségét. Bár a kötelező tagságot soha nem mondta ki, de az orvostársadalom 95%-a mindig tagja volt.

1945-ben feloszlatták, helyét a szakszervezetekre kívánták bízni, ami annál „furcsább”, hiszen nem szakszervezeti jellegű érdekvédelmet képviselt.

Kapronczay Károly

Irodalom:

Évszázados küzdelem hazánk egészségügyéért. Bp. 1966.; Kapronczay Károly: Orvosi érdekvédelem a múlt század végén. Orv. Hetil., 123. 1982. 38. sz.; Kapronczay Károly: Magyar orvosi társulások története. Orv. Hetil., 132. 1991. 16. sz.

100 ÉVE HOZTÁK LÉTRE A CSILLAGÁSZATI KUTATÓ INTÉZETET

Egy évszázada, 1899. május 16-án írta alá Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter azt az „Ajándékozási szerződést”, amelyben Konkoly Thege Miklós csillagász, Komárom megyei földbirtokos az Ógyallán felépített magán obszervatóriumát egyszer s mindenkorra a magyar államkincstárnak adományozta. Ez az ajándékozás nem csak az akkor már nemzetközi hírnevű tudós és műszer tervező életművének csúcspontját jelentette, hanem a magyarországi tudományos élet szempontjából is rendkívül jelentős volt. Ekkor jutott Magyarország, ötven éves szünet után újból állami csillagvizsgáló intézethez, amelyben a kutató munka mellett a fiatal tudós nemzedék képzésére is alkalom nyílt.

A 19. sz. utolsó évtizedeiben (magánkézben) négy, többé-kevésbé jól felszerelt, az akkori kutatási feladatoknak mindenképpen megfelelő csillagászati obszervatórium működött Magyarországon: az 1871-ben alapított ógyallai (ma Hurbanovo) Konkoly-csillagvizsgáló, a Haynald Lajos bíboros érsek által életre hívott kalocsai Haynald- obszervatórium (1877/78), a Gothard Jenő mérnök, földbirtokos Szombat hely melletti herényi (1881) „astrophysikai observatorium”, és Podmaniczky Géza báró kiskartali (Pest m.) csillagdája (1885/86). Ezek az intézetek azonban magán obszervatóriumok voltak, amelyek fennmaradását az alapító más irányú érdeklődése, elfoglaltsága vagy halála esetén semmi sem biztosított. (A kalocsai Haynald-obszervatórium pedig a Jézus-társaság kezelésében működött, ott csak jezsuita tudós dolgozhatott.) Másrészt magán intézményeként nem kapcsolódtak be a rendszeres főiskolai oktatásba.

A legjobban felszerelt, világviszonylatban is számottevő magán csillagvizsgálót a jelentős földbirtokkal rendelkező Konkoly Thege Miklós (1842–1916) rendezte be ógyallai udvarházának parkjában, 1871-ben. Kezdetben csupán tudományos érdeklődését kívánta kielégíteni, de már 1872-ben megindította a rendszeres, folyamatos napmegfigyelések sorozatát, majd hozzá kezdett a fényesebb csillagok és az üstökösök színképi tanulmányozásához, 1874-ben pedig a Természettudományi Társulat támogatásával országos hullócsillag megfigyelő hálózatot szervezett.

Az ógyallai „Astrophysikai Observatorium” értékes és érdekes megfigyelései révén hamarosan világszerte ismertté vált, és tekintélyt szerzett nem csak alapítójának, hanem a magyarországi tudománynak is. Maga Konkoly főleg a csillagászati színképelemzés iránt érdeklődött. Obszervatóriumát évről évre bővítette, mint tehetséges műszer tervező és építő műszereinek egy részét saját műhelyében állította elő. Így pl. az intézet legnagyobb távcsöve, a 25 cm objektív átmérőjű lencsés távcső (az objektívlencse kivételével) Ógyallán készült.

A széles érdeklődésű körű, sokat utazgató Konkoly hamarosan belátta, hogy a rendszeres, folyamatos észleléseket egymaga nem hajthatja végre. Ezért, saját költségén egy-két obszervátort vagy asszisztentst alkalmazott. Így többek között a múlt század tehetséges astrofizikusa, Kövesligethy Radó (1862–1934) itt kezdte csillagász pályafutását. Mivel azonban az alkalmi asszisztensi állás nem jelenthetett anyagi és társadalmi előre haladását a fiatal kutatóknak, néhány év után elhagyták az ógyallai csillagvizsgálót.

Az is aggasztotta Konkolyt, hogy ha utód nélkül hal meg, értékes obszervatóriumának berendezése szétszóródik, elvész a magyar tudomány számára. Ezért már 1878-ban felajánlotta csillagvizsgálójának teljes berendezését a tervezett pozsonyi egyetem, majd a budapesti Műegyetem számára. Az ajándékozás azonban akkor megghiúsult (a pozsonyi egyetemet csak évtizedekkel később alapították meg).

Az állami kezelésbe vétel ügye az 1890-es években vált időszerűvé. Konkoly Thege Miklós ekkoriban, az Országos Meteorológiai és Földmágnességügyi Intézet igazgatójaként egyre kevesebb időt fordíthatott a csillagászati munkára. Emellett azt is látnia kellett, hogy a csillagászat ismereteinek és az asztronómiai észlelő berendezések gyors fejlődése mellett magánvagyonából már nem tudja korszerű színvonalon tartani és fejleszteni az ógyallai obszervatóriumot.

Az 1897 elején megindult tárgyalások Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterrel – ill. megbízottaival – a következő év (1897) szeptemberében vettek kedvező fordulatot. Ekkor tartotta ugyanis a német Csillagászati Társaság (az *Astronomische Gesellschaft*), akkor nemzetközi jellegű egyesülete 17. közgyűlését Budapesten. A tekintélyes külföldi szakemberek egyhangú elismerése a magyarországi csillagászat intézményei és eredményei felett arra készítette a kultuszminisztert, hogy nyilvánosan bejelentse: a magyar állam átveszi Konkoly ajándékát, és már az 1899. évi költségvetésbe felveszik az intézet fenntartásának, sőt fejlesztésének összegét. Ezt követően került sor május 16-án a nevezetes „Ajándékozási szerződés” aláírására.

A szerződés értelmében Konkoly Thege Miklós „kizárólagos és örök tulajdoni joggal” a magyar államkincstárnak ajándékozta a 22 holdas ógyallai telkét, a rajta álló építményekkel és az azokban elhelyezett műszerekkel, segédberendezésekkel, laboratóriumokkal és a közel 20000 kötetes tudományos könyvtárral együtt. Az új állami csillagvizsgáló a jövőben mindenkor a „Konkoly Miklós alapítvány” megnevezést viseli, maga az igazgató Konkoly marad, de fizetésre nem tart igényt. Érdekes és jellemző az okirat „e” alatti pontja: az ajándékozó fenntartja magának a jogot, hogy „saját költségén, megkérdezés vagy bejelentés nélkül bármikor és bárhová állíthasson fel a csillagdához tartozó, ill. ennek céljait szolgáló épületeket vagy helyiségeket, és szerezhessen be műszereket...” A személyzet kinevezésében Konkoly megtartotta magának a jelöltek közti döntés jogát.

Az ajándék értékét a becslések 154000 koronára tették. Összehasonlításként megemlíthetjük, hogy a századfordulón a negyven főt foglalkoztató, két nagy központi intézetet és ezer vidéki megfigyelő állomást fenntartó Meteorológiai Intézet egész évi költségvetése is kb. ekkora összegre rúgott.

A tudományos személyzet szervezése már 1898-ban megindult. A „M. kir. Konkoly-alapítványú Asztrófizikai Obszervatórium” munkatárs gárdája a következőkből állt:

Igazgató: dr. Konkoly Thege Miklós (1842–1916)

Aligazgató: dr. Kövesligethy Radó (1862–1934) csillagász és földrengés kutató, a budapesti Tudományegyetem tanára.

Obszervátor: (a mai értelemben főmunkatárs): dr. Harkányi Béla (1869–1932), utóbb egyetemi magántanár. 1903-ban távozott posztjáról.

I. adjunktus: Tass Antal okleveles tanár (1876–1937), főként az adminisztráció, majd 1920 után az új budapesti csillagvizsgáló szervezése terén ért el eredményeket. Harkányi távozásával főobszervátor, Kövesligethy lemondása után (1912) aligazgató, Konkoly halálát követően (1916) megbízott igazgató. II. adjunktus: előbb Szántó I. Béla vegyész-mérnök, 1900-tól Terkán Lajos okl. tanár, aki Tass előrelépése után elfoglalta az I. adjunktusi állást. (Utóbb egyetemi magántanár Budapesten).

Terkán előléptetését követően rövid ideig Fejes Zsigmond, majd Czuczy Emil, végül Bodócs István tanárok töltötték be a II. adjunktusi állást. Rájuk hárult a „csillagászati rutinmunka”, többek között a napfényképezés, a csillagászati pontos idő meghatározása, valamint a fényképek kimérése és a megfigyelési adatok redukálása is.

Az állami kezelésbe vételt követően lényegesen megváltozott az intézet addigi kutatási programja. Az 1890-es évek végén az ógyallai csillagvizsgáló öt nagyobb műszerrel rendelkezett. A főműszer egy 25 cm-es objektív átmérőjű lencsés távcső volt, amelynek műszaki szerkezetét Konkoly tervezte és készítette. Ehhez a távcsőhöz számos segédberendezés tartozott. Ezekhez járult mintegy 25 színeképelemző készülék, több fényképező eszköz, két ún. átmeneti műszer (passage távcső) az időméréshez, három nagy pontosságú csillagászati óra és több kisebb teleszkóp egészítette ki a felszerelést.

Ez a berendezés az 1870/80-as években még a közepes nagyságú csillagvizsgálókhoz sorolta az ógyallai obszervatóriumot. Az 1890-es évektől azonban világszerte egyre több nagy távcsövet helyeztek üzembe. Az ógyallai csillagvizsgáló legfőbb munkaterületén, a színekép vizsgálatokban már nem tudott lépést tartani az új, nagyobb műszerek kutatásaival.

Ezért Harkányi Béla és Kövesligethy Radó olyan munkatervet dolgozott ki, amely a rendelkezésre álló, és akkor már inkább a közepesnél kisebbnek számító távcsövekkel eredményesen volt végezhető. Ez a munkaterület, a csillagászati mérések sokáig elhanyagolt ága, a fényesség meghatározás (fotometria) volt. Már az állami obszervatórium megalakulásakor két fénymérő berendezést vásároltak, amelyet egy harmadik, nagyobb fotométer követett. Ezekkel az eszközökkel a fényüket változtató csillagok mérését (Harkányi és Tass), valamint az égi egyenlítőől délre elhelyezkedő csillagok fényesség katalógusának elkészítését vették tervbe. A század elején ez igen modern és fontos feladatnak számított.

Utóbb a fényképeken megörökített égitestek fénymérését (fotografikus fotometriát) is a munkatervbe iktatták. Erre a feladatra már egy külön távcső beszerzése vált szükségessé, amelyet 1908-ban szállított a drezdai G. Heyde cég. Ez a 20 cm objektív átmérőjű távcső lett az intézet második legnagyobb műszere. A csillagászati fotometria terén különösen Terkán Lajos végzett értékes munkát.

Nem szakadt meg a napmegfigyelések sorozata sem. A szemmel végzett észlelések mellett a század elejétől egyre nagyobb szerepet kapott a Nap fényképezése. E célra Konkoly egy 12,5 cm nyílású, speciális napfényképező távcsövet épített, míg a régi napfotografáló műszert átalakította a Hold megörökítésére alkalmas eszközzé.

Annak érdekében, hogy az ógyallai obszervatórium ne süllyedjen a kis csillagvizsgálók közé, a kultuszminisztérium az 1910-es években egy – akkor még valóban nagynak számító – 60 cm átmérőjű tükrös teleszkópot is megrendelt a müncheni Steinheil és a jénai Zeiss-művektől. Ennek a távcsőnek leszállítására azonban már csak az első világháború után került sor.

Kibővült az ógyallai obszervatórium munkája az egyetemi oktatás irányában is. Állami támogatással Konkoly egy kis „oktató csillagvizsgáló”-t állított fel a parkban, egy 12,5 cm-es gyakorló távcsővel, és egy nagy teodolittal ellátva. (A didaktikai obszervatórium 1911-ig látta el feladatát.) Ugyancsak a kultuszminisztérium támogatásával, 14 kötetben megjelentek az „Ógyallai Asztrofizikai Obszervatórium kisebb kiadványai” és két kötetben a nagyobb kiadványok is.

Elismerésre méltó az a támogatás, amelyet az ógyallai csillagvizsgáló az „államosítástól” az első világháborúig terjedő másfél évtizedben kapott. Az új nagyobb műszerek elkészítésének és beszerzésének költségei, a nagyszámú segédeszköz előállítás és vásárlása, valamint a fenntartási költségek mellett – amelyek mintegy

120000 koronára rúgtak –, 1913-ban felépült a Konkoly-telek területén egy új, emeletes iroda, könyvtár és laboratórium-épület (36000 K. költséggel). Megindult a csillagászok lakáskörülményeinek rendezése is.

Ezt a fejlődést szakította félbe az első világháború, majd 1919-ben Ógyalla elcsatolása a fiatal Csehszlovák Köztársasághoz. Alig két évtizedes fennállás után az ógyallai „M. kir. Konkoly-alapítványú Asztrofizikai Obszervatórium” mint magyar csillagvizsgáló megszűnt. Azt azonban, hogy alig három év múltán megkezdődhetett egy új, nagyszabású nemzeti csillagvizsgáló építése Budapesten, az ógyallai „hagyatéknak” és hagyományoknak köszönhetjük.

Bartha Lajos

Források:

Konkoly Thege M.: Az ógyallai Konkoly-alapítványú asztrofizikai obszervatórium történetének rövid vázlata – Az időjárás, 1913/8.

Terkán L. Az m. kir. Konkoly-alapítványú asztrofizikai obszervatórium fejlődése ... – U. o. 1913/9.

Konkoly Thege M.: Az ógyallai csillagda és meteorológiai központi obszervatórium fejlődése 1871-től mostanáig – U. o. 1897/1.

Steiner L.: Konkoly Thege Miklós t. tag emlékezete – MTA Elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek, 24. köt. 4. sz. 1943.

Bartha L.: In memoriam Konkoly Thege Miklós, Bp. 1992.

Bartha L.: Az ógyallai obszervatóriumtól a svábhegyi csillagvizsgálóig – Évfordulóink, 1996.

Tass A. (szerk.): Az újabban beszerzett műszerek ismertetése – Az Ógyallai Konkoly-alapítványú Asztrofizikai Obsz. kisebb kiadványai, 9. sz. Bp. 1906.

Konkoly Thege M.: Az 1908. év kezdetétől... újonnan beszerzett és házilag előállított műszerek ismertetése – U. o. 14. sz. Bp. 1912.

75 ÉVE ALAKULT MEG A TISZA-DUNAVÖLGYI TÁRSULAT

A hazai ármentesítési és vízrendezési munkákat az érdekeltek közös összefogással hajtották végre az elmúlt közel két évszázad során. Az 1807-ben, az uralkodó által is jóváhagyott XVII. tc. lehetőséget biztosított arra, hogy egy-két vízfolyás rendezésében, vagy mocsár lecsapolásában érintettnek tekinthető birtokosok nagyobb része a munkálatok végrehajtását támogatja, akkor az általuk megalakított vízszabályozó társulat határozatai a területileg érintett birtokosok kisebbségére is érvénnyel bírnak. Tehát hozzá kell járulniuk a költségekhez, de csak abban az esetben, ha a munkák végeredménye számukra is hasznot hajt.

Az 1807-es vízi törvény olyan mérföldkő volt a hazai vízszabályozási munkák jogszabályi rendszerében, amely meghatározta a további vízjogi szabályozást.

A törvény alapján az első társulat a Duna völgyében a Sárvíz szabályozására jött létre 1811-ben. Noha az első tiszai társulatok megalakulására évtizedeket kellett még várni, az 1840-es években szárbaszökkenő társulati mozgalom fő motorjai a tiszavölgyi nagybirtokosok lettek. Széchenyi István gróf hatásos fellépésének köszönhetően az addig megalakult tiszai társulatok 1846 januárjában Pesten megalakították a vízi munkákat koordináló, és a tagtársulatok érdekeit a kormányzat előtt is képviselő Tiszavölgyi Társulatot.

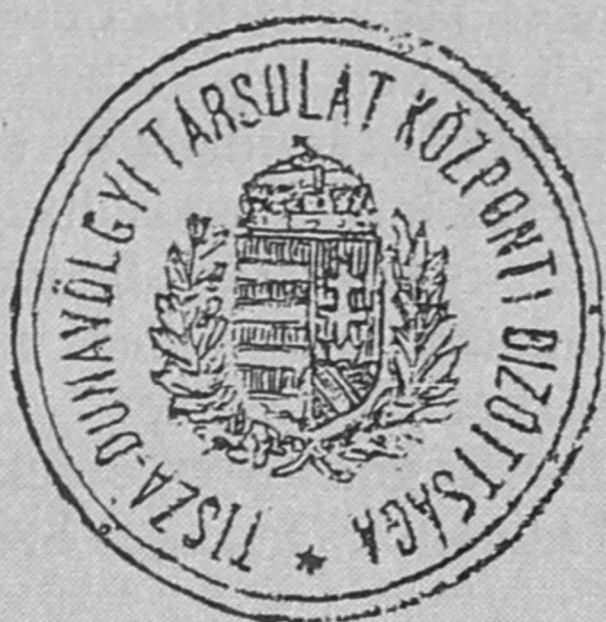
Annak ellenére, hogy a Tiszavölgyi Társulatot a szabadságharc után az önkényuralom feloszlatta, a megkezdett vízimunkák a társulati működés alapján folytatódtak. Évekkel a kiegyezés után – mert a koordináció és érdekképviselés a társulatok működésében egyre kevésbé volt a kormányzat számára is nélkülözhető – 1876-ban újra megalakult a Tiszavölgyi Társulat. Működésének fontosságát az országgyűlés azal is elismerte, hogy 1884-től törvényileg szabályozott szervezetébe valamennyi tiszai társulat köteles volt belépni.

Az ármentesítési munkák megkezdésekor elsősorban a közép- és nagybirtokosok érdekei voltak a meghatározóak. Az Andrássy, Lónyay, Károlyi és Wenckheim grófok, valamint társaik képviselték azt a hatalmi csoportosulást, amely a Tisza-völgy erőforrásait képes volt a vízimunkálatok végrehajtására összpontosítani. A birtokos nemesség által alapított társulatok voltak azok a szervezetek, amelyek az érdekeltség anyagi erejére építve hajtották végre az országépítő vállalkozást. Mert vállalkozás volt ez a javából, hiszen nem kormányzati döntés következményeként fogtak hozzá, hanem saját jól felfogott érdekeiket követve.

A Duna völgye ármentesítési szempontból más helyzetben volt, mint az Alföld túlnyomó része. Itt már a XIX. század közepe előtt is épültek vármegyei és más alapon árvédelmi töltések és az árvizek által veszélyeztetett terület is csak harmada volt a Tisza árterületének.

A Duna völgyében a századfordulóra felszaporodott ármentesítő és belvízrendező társulatok csak 1909-ben alakították meg érdekképviselési szervezetüket, a Dunavölgyi Vízitársulatok Szövetségét.

Az első világháborút Magyarország számára lezáró trianoni békeszerződés gyökerében változtatta meg az ország vízrajzi helyzetét, s ezzel együtt a társulati struktúrát. A korábbi 79 vízszabályozási társulattól 31, a 128 vízhasználati társulattól pedig csak 48 maradt az ország újonnan megállapított határai között. Számos társulat

XL. TÖRVÉNYCIKK

a Tisza—Dunavölgyi Társulat alakításáról.

(Áliridatése elrendeltette 1923. évi december hó 13-án. — Kihirdetett az Országos Törvénytar-ban 1923. évi december hó 16-án.)

1. §.

Az 1884: XIV. t.-c. II. fejezetének rendelkezései értelmében működő Tiszavölgyi Társulat helyett valamennyi hazai vízrendező társulat közös érdekeinek gondozására Tisza—Dunavölgyi Társulatot kell alakítani.

2. §.

Az 1884: XIV. t.-c. II. fejezetének rendelkezései a jelen törvény értelmében megfelelően irányadók a létesülő Tisza—Dunavölgyi Társulatra, amellyel szemben mind a Tisza, mind a Duna és mellékfolyóik völgyein működő vagy ezután alakuló vízrendező társulatok

A TISZA-DUNAVÖLGYI TÁRSULAT

BUDAPESTEN
1924. ÉVI ÁPRILIS HÓ 27-ÉN

TARTOTT

ALAKULÓ KÖZGYÜLÉSÉNEK

JEGYZŐKÖNYVE

ÉS

MELLÉKLETEI

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA RÉSZÉNYTÁRSASÁG (Dr. FALK ZSIGMOND) V. HOLD-U. T.
1924

működési területét a határok kettévágták, s így – főleg az Alföld vidéke – nagymértékben kiszolgáltatottá vált az utódállamok vízügyeket komolyan vevő, vagy éppen elhanyagoló magatartásának.

A víztársulatok fejlődését, a kibontakozás lehetőségét a 75 esztendővel ezelőtt megalkotott, 1923: XL. tc. megjelenése segítette, amely az ármentesített területek termőképességének fenntartására és továbbfejlesztésére a Tisza- és a Duna-völgyi érdekeltségeket a közös Tisza—Dunavölgyi Társulatba tömörítette. A törvény kötelezte az ármentesítő társulatokat, hogy az érdekeltségi területükön található belvizeket is levezessék, sőt: a miniszter feladatukká tehetette az árterükön kívül eső olyan magasabb fekvésű területek belvizének levezetését is, amelyekről a vizek gazdaságosan csak a társulati ártéren keresztül voltak eltávolíthatók.

A víztársulati mozgalom a két világháború közötti időben az árvíz- és belvízvédekezés első számú pillére volt. A töltések és gátak tökéletesítésében, valamint a vízlevezető csatornarendszerek fejlesztésében és fenntartásában meghatározó szerepük volt. Munkájukat sokszor tették próbára a csapadékosabb időjárás következtében beköszöntő árvizek és belvizek. Az 1940-es évtized elején egymás után következő nedves esztendők megmutatták a társulati rendszer fogyatékoságait is. A II. világháború után bekövetkezett társadalmi rendszerváltozás, ezen belül elsősorban a földosztás megpecsételte a társulati mozgalom sorsát. A földreform megváltoztatta a társulatok érdekeltségi alapon szerveződő rendszerét. A nagybirtokok megszüntetésével a társulatok tartóoszlopai dőltek ki. A sok földhöz jutott korábbi nincstelen paraszt nem volt képes az ármentesítési jutalékot fizetni, ezzel a társulatok pénzügyi alapja semmisült meg. Az állami támogatás rendszeressé válása pedig megérlelte és megerősítette a társulatok államosítására vonatkozó kormányzati elképzelést. A Tisza—Dunavölgyi Társulatot 1948 nyarán államosították. Ezt követően valamennyi

vízügyi feladatot állami kötelezettséggé nyilvánítottak. Csak az 1950-es évek utolsó harmadában fogalmazódott meg a kormányzatban az elképzelés, hogy a helyi vízgazdálkodási feladatok ellátása terén az érdekelt települések és termelőszövetkezetek anyagi erejére épülő új típusú vízgazdálkodási társulatoknak is létjogosultságuk van.

A társulati formát később a vízi közművek létesítésére is sikeresen alkalmazták az országban. Így jöttek létre a víz- és csatornamű társulatok, amelyeknek mindmáig meghatározó szerepük volt a lakosság vezetékes ivóvízhez juttatásában.

Napjainkban az egykori Tisza–Dunavölgyi Társulat integrációs és érdekvédelmi feladatait az 1992-ben megalakult Vízgazdálkodási Társulatok Országos Szövetsége látja el.

Fejér László

75 ÉVE ALAKULT MEG A BUDAPESTI MÉRNÖKI KAMARA

A Mérnöki Kamara alapításának gondolata már a 19. század utolsó negyedében fölvetődött. 1878. május 30-án a Magyar Mérnök és Építész Egylet közgyűlésén Haasz József indítványozta egy Mérnöki Kamara felállítását, majd az 1896-os I. Magyar Technikus Kongresszuson K. Liphay Sándor műegyetemi professzor vette fel újra a Kamara ügyét.

A Magánmérnökök Országos Szövetsége 1907-ben kidolgozta – főleg építész-mérnökök számára – a Mérnöki Kamara alapszabályát. A kamarai szervezet tulajdonképpen védeni akarta a mérnöki címet, azt, hogy ki jogosult magát mérnöknek nevezni, s mely megbízatásokhoz kell megkövetelni e végzettséget, illetve kamarai tagságot.

Az 1912-13-as évek vitái tulajdonképpen abban az irányban folytak, hogy az Osztrák Mérnöki Kamara mintájára Magyarországon is szükséges egy hasonló testület létrehozása, de „a mérnöki munka szabályozása csupán a mérnöki cím védelmére terjed ki”.

Tulajdonképpen e célt szolgálta az 1923-as XVII. tc. a mérnöki rendtartásról, amely kimondta – többek közt –, hogy „mérnöki címet az viselhet, aki a műegyetemen, a bányászati és erdészeti főiskolán, vagy külföldön oklevelet szerzett”. Ugyanis ezt megelőzően a nem egyetemi végzettségű műszaki szakemberek használhatták a „gyakorlati mérnök” címet. Az 1923-as XVII. tc. elsősorban a mérnöki kar erkölcsi érdekeit szolgálta, a „mérnöki” cím törvényes védelmével.

Az 1923. XVII. tc. értelmében 1924-ben, 75 évvel ezelőtt kezdte meg működését – a Kereskedelemügyi Minisztérium irányítása alatt, országos hatáskörrel – a Budapesti Mérnöki Kamara.

Az alakuló közgyűlést a Magyar Mérnök és Építész Egylet székházában (Budapest IV. – ma V. – kerület, Reáltanoda u. 13-15. sz.) tartották 1924. március 8-12. között. A Budapesti Mérnöki Kamara első elnöke Zielinski Szilárd műegyetemi tanár lett, az alelnökök Herrmann Miksa és Sármezey Endre. A titkári tisztségre Thoma Frigyeszt választották meg. Választmányi tag lett – többek közt – Czákó Adolf, Mihailich Győző, Bíró Zoltán, Verebély László, Zorkóczy Samu. Röviddel megválasztása után, 1924. április 28-án Zielinski Szilárd elhunyt. A Mérnöki Kamarai munka elindítása az 1929. június 22-i rendkívüli közgyűlésen megválasztott elnökre, Herrmann Miksára várt.

A Mérnöki Kamara fő célja volt a mérnökök szervezett jogvédelme, szociális támogatása, munkahelyek illetve munkalehetőségek megteremtése. Az iparban dolgozó mérnökök többsége nem volt tagja a Kamarának. A mérnöki cím védelme részben valósult meg, mert 10 éves szakmai gyakorlat után kérni lehetett az ún. kamaramérnöki címet. Tevékenysége ellentmondásos volt. Tulajdonképpen a kamarai tagok számára biztosított munkalehetőségek mellett a tudományos közéletiségnek nem tudott fóruma lenni, ezekre megmaradtak az egyesületek és társaságok.

A Budapesti Nemzeti Bizottság XVI/6-145. sz. határozatával – az Ügyvédi és Közjegyzői Kamara kivételével – megszüntette a Kamarák működését. Az iparügyi miniszter 1945. április 24-én kiadott 51.612/I./2. sz. rendeletével a Mérnöki Kama-

F
81

A

2017. é.

MAGYAR MÉRNÖK-ÉS ÉPÍTÉSZ EGYLET

KÖZLÖNYE

ALAPÍTÁSÁNAK ÉVE: 1867

SZERKESZTETTÉK

FEYÉR GYULA
SZERKESZTŐ

THOMA FRIGYES, később MAJOROSSY GYULA
FŐTITKÁROK

KIADJA A MAGYAR MÉRNÖK-ÉS ÉPÍTÉSZ-EGYLET

LVIII. ÉVFOLYAM

1924

1-52. SZÁM

57 szövegekőzti ábrával és 23 táblázattal

A BUDAPESTI MÉRNÖKI KAMARA HIVATALOS LAPJA.

A Közlöny lapmellékletei:

TECHNIKA ÉS KÖZGAZDASÁG

1924. II. évfolyam 1-52. szám. — Szerkesztette: THOMA FRIGYES

IPARI SZABVÁNYOSÍTÁS

A MAGYAR IPARI SZABVÁNYOSÍTÓ BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYEI

1924. II. évfolyam 1-2. szám. — 3 táblázattal. — Szerkesztette: MARUSÁK DEZSŐ

BUDAPEST, 1924

MAGYAR MÉRNÖK-ÉS ÉPÍTÉSZ-EGYLET

(IV. REÁLTANODA-UTCA 13-15)

A MAGYAR MÉRNÖK- ÉS ÉPÍTÉSZ-EGYLET KÖZLÖNYE

A BUDAPESTI MÉRNÖKI KAMARA HIVATALOS LAPJA.

Mellékletel: „A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyének Havifüzetei“, valamint a „Technika és Közgazdaság“. Hozza azonkívül a „Magyar Ipari Szabványosító Bizottság“ hivatalos közleményeit és szabványterveit.

TARTALOM: A Budapesti Mérnöki Kamara megalakulása. Dr. Zielinski Szilárd kamarai elnök székfoglaló beszéde. — Chatel Vilmos kamarai tag üdvözlő beszéde. — Buday Béla államtitkár beszéde. 53—57. l.
A BUDAPESTI MÉRNÖKI KAMARA KÖZLEMÉNYEI: Olvasóinkhoz! Thoma Frigyes. 58. l. — A Budapesti Mérnöki Kamara közgyűlése. 58. l. — Felhívás. 60. l. — A Kamara választmánya. 60. l.

A Budapesti Mérnöki Kamara megalakulása.

Új korszakba lépett a magyar mérnöki kar ez év márciusának 8—12 napjain, amidőn a Budapesti Mérnöki Kamara alakuló közgyűlését tartotta. Testet adott ezzel azoknak az elveknek és rendelkezéseknek, amelyeket a törvényhozás a mérnöki rendtartásról szóló 1923. évi XVII. t.c.-ben a mérnökség jövőjének és fejlődésének szabályozására lefektetett.

A mérnöki rendtartás törvénye s a Mérnöki Kamara rendeltetése e hasárok olvasói előtt teljes mértékben ismeretese. Azoknak méltatása ehelyen csupán a már más alkalommal elmondottak ismétlése lehetne. Ehelyett a Budapesti Mérnöki Kamara megalakulásának eseményéről és körülményeiről óhajtok a jelen sorokkal tájékoztatást nyújtani annál is inkább, mert a Kamara a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyét immár hivatalos lapjává nyilvánította.

A magyar mérnökség a legmelegebb érdeklődéssel kísérte a kamarai alakuló közgyűlés előkészületeit s annak minden mozzanatát. Hogy pedig a kar emez esemény nagy jelentőségét teljes mértékben átérzte, annak bizonyosságát nyújtotta azzal a méltóságteljes, ünnepi komolysággal, amellyel ezt az 5 napra kiterjedő első alkotmányos tevékenységét lebonyolította.

Mi sem jellemezhetné jobban e nap súlyát, mint azok a szavak, amelyeket dr. Zielinski Szilárd a közgyűlés első napján mondott rövid megnyitójának keretében, a már megnyitott közgyűléshez intézett, mondván: „ünnepünk nagyságát átérző hálás szívvel megköszönöm Istenemnek azt, hogy megélnem engedte e napot, mely után harminc év óta vágyódom, azt a napot, amelyen e mérnöki testület első alkotmányos és törvényes teendőihez hozzáláthat és hozzáfoghat“.

A közgyűlés jelentőségére való tekintettel, annak teljes jegyzőkönyvét a Közlönyben nyitott s a jelen füzetben először napvilágot látott: „A Budapesti Mérnöki Kamara Közleményei“ című rovatban, a közgyűlésen elmondott beszédeket pedig az alábbiakban közöljük.

DR. ZIELINSKI SZILÁRD KAMARAI ELNÖK SZÉKFOGLALÓ BESZÉDE
1924. évi március hó 12. napján.

Tisztelt közgyűlés!

Dr. Hüttl Dezső barátomnak a közgyűlés megbízásából hozzám intézett, igazán meg nem érdemelt elismerő szavaira¹ köszönetemet fejezem ki és felkérem a tisztelt közgyűlést, engedjék meg, hogy néhány szóval élhessek, mielőtt az elnöki széket tényleg elfoglalom. Egy ténynek megállapítására vagyok kötelezve, legalább magam érzem ezt a köteleiséget: e tény pedig az, hogy a kamara első lépését mint autonóm testület a küzdelem jegyében tette meg, épúgy mint a magyar mérnökség mindazon lépése-

¹ Lásd a közgyűlési jegyzőkönyv keretében az 59. oldalon.

ket, amelyekkel a kamara ügyeit egy-egy talpalatnyi térrel előbbre vitte. A megalakulás küzdelmét azonban meg akarom különböztetni azoktól, melyeket a múltban folytattunk. A múltban az összes ilyen ténykedések- és küzdelmekben, mint a magyar mérnöki kar tagja, mindig kivételtem a magam részét és véleményemnek és álláspontomnak érvényesítésére — ha kellett — sohasem riadtam vissza attól, hogy egyénileg is exponáljam magam. A mostani küzdelem az előbbienektől abban különbözik, hogy ezektől a küzdelmekről távol tartottam magamat. A legkevésbé sem akartam semmiféle módon jelét adni annak, hogy valamilyen vélemény formálásához hozzájárultam volna, akár egyénileg, akár egy testületben. Mindezekből azt akarom következtetni, hogy a megnyilvánult bizalmi nyilatkozat az igen tisztelt kartársaknak egyéni meggyőződéséből és érzelméből fakad s ezért hálás köszönetet is mondok és e bizalmi megnyilatkozást nagy megtisztelésnek veszem. Ez a megnyilatkozás feljogosít arra, hogy a kamarának kezdő irányító lépéseinél a közgyűlés többségének határozatából az elnöki tisztet köszönettel ezenel elfogadjam. (Élénk helyeslés.)

Régen óhajtott autonóm testületünk első megnyilatkozása alkalmával a közgyűlésen résztvevő kartársaim egyhangú helyeslésével vélek találkozni, ha egy rövid visszapillantással megemlékezem ebben az ünnepélyes pillanatban azokról a kartársakról, akik lelkesedéssel, egyéniségük latbavetésével, erejük és munkaképességük érvényesítésével a mai nap eredményéhez a múltban hozzájárultak.

Nagyon röviden futva végig a múlton, elsősorban kell említenem Haasz József elhunyt kartársunk érdemeit, ki mint a temesvári államépítészeti hivatal főnöke 1878-ban a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet közgyűlésén először adott hangot azoknak az érzelmeknek, amelyek már akkor is megvoltak a tekintetben, hogy a magyar mérnöki karnak törvényes alapon álló szervezetet kell adni. Ez első lépés felett akkor a kartársak sok eszmecserét folytattak. Ennek nyilvános megnyilatkozása után a Mérnök-Egylet magáévá tette az ügyet és áldott emlékü kartársunk kislelődi Lipthay Sándor már akkor ezen eszme szolgáltatába szegődött és igyekezett azt előre vinni.

Abban az időben azonban a mérnöki karnak még igen sok rendezni valója volt, nem kell tehát csodálkoznunk azon, hogy az elhangzott eszme lassan-lassan veszített erejéből, úgyhogy 10 év telt el, míg ez a gondolat újból napirendre került.

1889-ben a m. kir. államvasutak most már nyugalmazott főfelügyelője, Kovács Ödön kartársunk hozta újból napirendre, kinek kétszer is kidolgozott szervezeti javaslatát tüzte ki tárgyalásra a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet. Ez az egylet akkor megbízta fényes tollú titkárát, néhai Ney Béla tagtársunkat egy javaslat kidolgozásával; ez meg is történt, azonban tárgyalások közben a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletben kialakult vélemény a kidolgozott javaslatnak más irányt kívánt adni. Ney Béla működése az 1890-es évekre tehető. Valamilyen autonóm testület létesítésének szüksége ekkor már annyira átment a köztudatba, hogy e kérdést többé napirendről levenni nem lehetett; ez a kérdés, — t. i. a mérnöki kar működésének a rendezése, — volt az 1896-ban lezajlott mérnöki kongresszus legfontosabb pontja. Ezen a kongresszuson adta elő Lipthay Sándor a karnak mikénti szervezésére vonatkozó előterjesztését. Ugyane kongresszuson hangzott el

ra működését megszüntette, s ügyeinek vitelével a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetét bízta meg. Ekkor került a Mérnöki Kamara Szalay u. 4. sz. alatti székháza a Mérnökszakszervezet kezelésébe.

A Mérnöki Kamara újjáalakítására az 1990-es rendszerváltás után nyílt lehetőség.

Németh József

A MTESZ 50 ÉVE ALAPÍTOTT TAGEGYESÜLETEI

Energiagazdálkodási Tudományos Egyesület (ETE)

Energiagazdálkodásról – a szó mai értelmében – csak attól kezdve beszélhetünk, amióta a természeti energia, mint az ipar és gazdaság hajtóereje alkalmazásra került. E terület tudományos munkái a XIX. században kezdődtek. Társadalmi érdeklődés már a múlt században megindult hazánkban is. A műszaki tudományok fejlődésével együtt jár a különféle műszaki egyesületek és műszaki folyóiratok megjelenése. Fejlődésünket ezek jelentősen segítették, főleg az alkalmazott műszaki tudományokban, valamint a műszaki ismeretekkel rendelkező munkaerők vonalán.

A két világháború között – az adott társadalmi viszonyoknak megfelelően – különféle tőkés érdekképviseleti csoportok alakultak az energiagazdálkodás egyes területein (villamos művek, gázgyártás, szénkereskedelem stb.)

Műszaki értelmiségeink legjobbjai e szűkreszabott keretek között is fáradoztak hazánk energetikai problémáinak megoldásán.

Gazdasági fejlődésünk – az európai trendeket követve – bár bizonyos elmaradással – széles körűen kibontakozott az elmúlt évtizedekben. E tevékenységben szükségszerűen az energetika is óriásit fejlődött, ami igényelte az állandó irányítás mellett a társadalmi szervezetek létrejöttét. A MTESZ megalakítását követően került sor 1949. január 20-án a Hőerőgazdálkodási Tudományos Egyesület alakuló közgyűlésére. Az alapító tagok közül még számosan ma is résztvesznek egyesületünk munkájában. Az elődöknek, tanítómestereknek és munkatársaknak kijáró tisztelettel emlékezünk meg azokról a tagtársainkról, akik az ETE félév százados működése alatt eltávoztak az élők sorából, de akiknek szakmaszeretete, aktív közreműködése, példamutatása és szelleme, baráti segítése a mai egyesületi tagság tevékenységében újra és újra visszatükröződik.

Az 1970–80-as évek olajválságai hatására világszerte, és megkésve hazánkban is közismert és elismert lett az energetika fontossága. Napjainkban már általánosan elfogadott elv az energiaigényesség csökkentésének sürgőssége. A helyes, ma már elfogadott értelmezés a lehető legkevesebb energia felhasználásával minél nagyobb érték előállítására.

Ennek szerves részét kell képezze az új alapokon nyugvó, korszerű felfogást hordozó energiapolitikai stratégia. A hatékony energiapolitika eredménye az kell legyen, hogy akár több éven át energiaigény-növekedés nélkül lehessen a magyar gazdaságot visszafordíthatatlanul növekedési pályára állítani. Ennek jelei már 1997/98-ban fellelhetők. Mai energiagazdálkodásunk feladata, hogy további energiaigény-csökkentéssel növeljük termékeink világpiaci versenyképességét.

Az Energiagazdálkodási Tudományos Egyesület társadalmi-tudományos-szakmai egyesületként a változásban lévő gazdasági szerkezetben eddig meg tudta tartani a szakma tekintélyes képviselőinek támogatását, és az Egyesület munkájában való részvételüket.

Az ETE olyan szakmai erőt képvisel, amelynek az energiapolitikai kérdésekben kialakított álláspontját elismerik, tárgyilagosságát nem vitatják, elemzéseire, szaktanácsaira mind a hazai, mind a külföldi szervezetek, intézmények, vállalatok igényt tartanak.

Az ETE előtt hármask feladat áll a nagy gazdasági és politikai szerkezetváltásban:
– Megmenteni a közösséget, túlélni a szakmát és azokat az eredményeket, amiket korábban elért. Ezen már túl vagyunk.

– A magyar gazdaságban kialakuló erőegyensúly során a műszaki reálértelmisség számára megfelelő, de legalább elfogadható pozíciót kivívni, tehát érdekképviseleti szerepet megvalósítani.

– A magyar gazdaság stabilizálódása után segíteni egy alkotó periódusban, hogy érvre érvet tevő szakmai megfontolások mellett fejlődjen országunk.

A magyar gazdaság mérlegét tekintve az energiaszektor meghatározó jellegű, és az marad a jövő század szempontjából is. Erre kell felkészülnünk az egyesületi feladatok kialakításában, melyek közül kiemelhető: az országos és helyi energetikai feladatok feltárása és megoldásának segítése; a korszerű energetika és energo-technológia ismeretkörének bővítése, szakmai és általános tájékozottság érdekében; az energetika szakmai képviselete bel- és külföldön.

A feladatcsoporton belül természetesen különböző tevékenységi formák jelennek meg. Így pl. átfogó speciális szakmai elemzések, tanulmányok készítése, szakmai konferenciák, kiállítások, klubrendezvények, tanácskozások és megbeszélések szervezése, az energetika tudományos képviselete.

Az egyesületi célkitűzéseket elsősorban az energia-átalakítás és -felhasználás korszerű, gazdaságos irányzataiból jelentkező jelen és jövő feladatok határozzák meg.

Az egyesület szervezeti felépítésében is érvényesíteni kell az újszerű feladatok elvégzését biztosító működési rendet és szabályokat. Jelenleg 24 területi szervezet, illetve üzemi csoport működik, az egyesületnek 10 szakosztálya és központi munkabizottsága van.

Alapszabályunk szellemében (az ETE közhasznú szervezetté nyilvánítása után is) a szakmai és területi szervezetek mellett társult tagja is van 1995 óta, a Magyar PB-Gázipari Egyesület.

1995 óta Műszaki Tudományos Tanács segíti közvetlen szakmai fórumként az energetikához kapcsolódó legaktuálisabb műszaki, gazdasági és tudománypolitikai kérdések megvitatását.

Az Egyesület tevékenységéről, eredményeiről egyesületi lapjában (Energiagazdálkodás) Egyesületi tájékoztatóban és színes többnyelvű prospektusokban ad tájékoztatást.

Az energiaiparnak a gazdasági életben betöltött kulcsszerepe mellett meghatározó szerepe van a környezeti hatások alakulásában. Nem elhanyagolható a környezetvédelmi kötelezettség vállalások teljesítménye sem, melyeket Európai-Uniós tagságunk is meg fog követelni.

Ebben az összetett feladatrendszerben vállal felelősségteljes tevékenységet civil szervezetként az ETE. Az egyesület több ezer szakember szakmai tevékenységét fogja össze a hazai energiatermelő, -átalakító, -szolgáltató és -felhasználó vállalatok, a szakterülethez kapcsolódó egyetemi tanszékek és intézmények köréből. Az egyesület céljai között szerepel az energetikai szakemberek ismereteinek és jártasságának növelése is, kiemelt feladat a hazai energetikai gépgyártás és hazai kutatás-fejlesztési (K+F) potenciál bekapcsolásának elősegítése a fejlett ipari országok szakmai közösségébe. Elő kívánjuk segíteni a Magyarországra települt külföldi energetikai vállalatok révén hasznosítható, élenjáró technológiai fejlesztések széles körű megismertetését és az azzal kapcsolatos gazdaságossági kérdéseket. Ennek keretében mód nyílik arra, hogy hazánk folyamatosan kapcsolódjon az EU energetikai rendszereihez. A szakmai célkitűzések bővítésére utal a minőségbiztosítás, a diagnosztika, a műszerezés-automatizálás, a számítógépes fejlesztések, valamint a megújuló energiaforrások területén jelentkező fokozott aktivitás.

Kiemelt fontosságú feladat az eddigieknél még nyíltabb kapcsolat kialakítása a társadalommal és az energetika valamennyi ágazatával bel- és külföldön egyaránt. A területünkön kialakult éles versenyhelyzet szükségessé teszi, hogy az energetika szakmai, tudományos egyesületei megtalálják az együttműködés új lehetőségeit.

Az Energiagazdálkodási Tudományos Egyesület jelentős kül- és belföldi kapcsolatrendszerrel rendelkezik. Tagja számos nemzetközi szervezetnek a gázipar, a villamos-energiaipar, a hőszolgáltatás, az általános energetika, a tömeg és hőátadás területén. A bizottságokban folyó munkát a szakmai és területi szervezetek kapcsolatrendszerén keresztül széles körű szakértői hálózat támogatja.

50 év alatt az egyesület mind szervezetében, mind tevékenységi körében a kialakult politikai és gazdasági helyzeteket követve jól alkalmazkodott a kor követelményeihez. Reményünk van arra, hogy a szakmai szeretet, a jó baráti légkör, a tagság aktív közreműködése további sikereket és hazánknak hasznot hozó eredményeket fog biztosítani a jövőben is.

Varga Sándor

Építéstudományi Egyesület (ÉTE)

Az ÉTE, amit 1949. február 2-án mintegy 260, az építéssel foglalkozó szakember alapított Magasépítési Tudományos Egyesület néven, az 1867-ben megalapított Magyar Mérnök Egyesület, majd az 1871-ben alakult Magyar Mérnök és Építész Egylet egyik jogutódjának tekinti magát. 1952-ben nevét Építőipari Tudományos Egyesületre, majd 1991-ben Építéstudományi Egyesületre változtatta, nevében is kifejezve megfogalmazott céljai változását.

Jelenlegi Alapszabálya szerint önszerveződéssel létrejött szakmai tudományos egyesület, valamint a szakmagyakorlás szakmai érdekképviseleti szervezete, önálló jogi és gazdálkodó személy. Az Egyesület az építési folyamat, az építésügy, az építőipar, az épített környezet védelme szakterületeken, az építmények műszaki, gazdasági tervezésében, beruházásában, kivitelezésében, fenntartásában, felújításában, üzemeltetésében, ingatlanfejlesztésben, valamint az ezen tevékenységhez kapcsolódó oktatásban, műszaki fejlesztésben és kutatásban, illetve az építésügyi ágazatban résztvevők, valamint ez irányú pártoló szervezetek önkéntes tagságán alapuló szervezete.

Az Egyesület célja:

- a tagok szakmai fejlődésének, tájékoztatásának továbbképzésének, érdekvédelmének elősegítése,
- a szakma kiemelkedő képviselőinek lehetőség biztosítása tevékenységük kifejtésére,
- a szakmai hagyományok őrzése, ápolása, továbbadása,
- az építéstudomány színvonalának állandó emelése, műszaki kultúrájának fejlesztése, terjesztése,
- az alkotó munka támogatása, kutatás-fejlesztési eredmények, gyakorlati alkalmazások terjesztése.

Az Egyesület szakmai területein együttműködésre törekszik:

- az állami, kormányzati és önkormányzati intézményekkel,
- a közép- és felsőfokú oktatási intézményekkel,
- a hazai és külföldi (nemzetközi) szakmai szervezetekkel,
- a gazdálkodó társaságokkal.

Az Egyesület a következő területeken folytat közhasznú tevékenységet: tudományos tevékenység, kutatás; nevelés, oktatás, képességfejlesztés, ismeretterjesztés; kulturális örökség megóvása; műemlékvédelem; természetvédelem; környezetvédelem; a határon túli magyarsággal foglalkozás; euroatlanti integráció.

Egyesületünknek rendes, örökös, tiszteletbeli és pártoló szervezeti tagjai vannak.

A rendes tagok létszáma akkor csúcsosodott, amikor önálló minisztérium (Építési és Városfejlesztési Minisztérium ÉVM) működött szakterületünkön. Ekkor az ÉTE, a Magyar Építőművészek Szövetsége (MÉSZ) és a Magyar Urbanisztikai Társaság (MUT) tömörítette elsősorban a szakembereket. Az 1948 júliusában megalapított Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségéhez (MTESZ) csatlakoztunk, melynek ma is egyik tagszervezete vagyunk.

Egyesületünk tudatos társadalmi munkája, elismertsége, közhasznú tudományos és szakmai érdekképviselői tevékenysége folytán túlélte a változásokat, és már évek óta állandóan, több, mint háromezer rendes tagja és jelenleg 110 pártoló szervezeti tagja van. Örökös tagunk valamennyi 70. életévét betöltött rendes tagunk, valamint az Alpár Ignác-díjjal kitüntetettek. Az Alpár Ignác-díjat Egyesületünk 1958-ban alapította. Kiemelkedő szakmai és egyesületi tevékenységért ÉTE tag kaphatja meg a szervezeti egységek javaslata és a Díjbizottság döntése után, a Választmány jóváhagyásával. Az általában évi hét (ritka kivételek esetén több) díjban fennállásunk óta 292 fő rendes tagunk részesült.

A tiszteletbeli tag címet Választmányunk adományozza az építés területén kiemelkedő munkásságot végző hazai vagy külföldi szakembernek. 1986-ban alapítottuk ezen kitüntetést. Jelenleg 49 külföldi és 9 hazai tiszteletbeli tagunk van.

A pártoló szervezeti tagokkal konkrét műszaki tartalommal rendelkező együttműködési megállapodást köt az Egyesület. A tag vállalja közös céljaink erkölcsi és anyagi támogatását és megvalósításában közreműködést, befolyásolhatja az egyesület működtetését.

Egyesületünk szervezeti egységekből áll össze, amelyben a jelenlegi szóhasználat szerint „szakosztályoknak” nevezzük a fővárosi alapszervezeteket, amelyek a szakmai érdeklődési területek szerint szerveződnek. Az ÉTE országos szervezetét alkotják a regionális csoportok (területi szervezetek), amelyekben nem szakma szerint elkülönülten, hanem a közigazgatási területek szerint – megye vagy város – tevékenykednek szakembereink.

Az Egyesület választott testületei:

– a küldött közgyűlés (küldötteket a szervezeti egységek létszámarányosan delegálnak taggyűléseiken, résztvevők még az Alpár Ignác-díjasok és pártoló szervezetek képviselői),

– a Választmány (valamennyi szervezeti egység delegáltjai, Ügyvezető Elnökség tagjai),

– az Egyesületi Bizottságok,

– a nemzetközi szervezetek egyesületi tagozatai.

Az Egyesületben állandó és „ad hoc” bizottságok működnek. A választott, állandó Bizottságok: Felügyelő Bizottság; Etikai Bizottság; Díj Bizottság.

Az Egyesület céljai megvalósítása érdekében szakfolyóiratokat ad ki és más, a szakmai tájékoztatást elősegítő állandó vagy időszakos kiadványokat készít, minden esetben többségi tulajdonrészrel. Magas színvonalú, a világ több részére eljutó szakmai folyóiratunk, a *Magyar Építőipar* és a *Magyar Épületgépészet* méltóan reprezentálja tevékenységünket. Az Egyesület belső életét, rendezvényeit bemutató, az ismeretterjesztés céljait stb. szolgáló havi kiadványunk, az *ÉTE Hírmondó* eljut valamennyi tagunkhoz.

Szakmai területeinken igyekszünk részt venni a nemzetközi tudományos életben, így élő kapcsolatainkon túlmenően európai és világszervezetek tagjai is vagyunk. A többi hasonló típusú szervezethez hasonlóan díjakat is alapítunk és osztunk ki. Ez elsősorban erkölcsi elismerést jelent, a „szakma adja a szakmának”, mert a tudományos egyesület pénzügyi lehetőségei rendkívül korlátozottak.

A már említett Alpár Ignác-díj, és „ÉTE Tiszteletbeli Tag” kitüntetésen túlmenően 1983-ban alapítottuk az „ÉTE Érdemérem kitüntetését”. Ezt olyan rendes tag nyerheti el, aki kimagasló egyesületi munkát végez az adott év(ek)ben, a szervezeti egység javaslata és a Választmány jóváhagyása alapján, a Díj Bizottság közreműködésével. Évente 20–21 érdeméremet adunk ki, az alapítás óta 317 tagunk kapta meg. 1998-ban harmadszor adtuk ki a Macskásy Árpád Díjat, kiemelkedő épületgépészeti tevékenységért külön bizottság döntése alapján. Eddig 14 szakember részesült ebben a díjban. 1997-ben alapítottuk az „ÉTE Díjat”, amelyet az építési folyamat, az épített környezet védelme területén dolgozó, olyan példamutató tevékenységet végző szakember kap, aki elsősorban nem az egyesületi tevékenységben végzi munkáját, de elősegíti közös szakmai céljaink megvalósítását, ezzel erkölcsi támogatást adva. 1997-ben hét, 1998-ban eddig három szakember nyerte el a kitüntetését. Az ÉTE és az ÉVOSZ (Építési Vállalkozók Országos Szakszövetsége) által közösen alapított „Építőipari Mesterdíj Alapítvány” nevével megegyező díjat ad ki 1994 óta. A díjat az Alapítvány Kuratóriuma által megbízott rendkívül szigorú zsűri ítéli oda és a győztes vállalkozás az emblémát használhatja korlátozott ideig. A kitüntető címet eddig 123 társaság nyerte el. Az ÉTE a CLH Hűtés- és Klimatechnikai Kft.-vel 1995-ben Épületgépészeti Nívódíjat alapított, amelyet társaság/vállalkozó megvalósult munkával nyerhet el.

Az Építéstudományi Egyesület a következő Nemzetközi Szervezeteknek tagja:

Építőmérnökök Amerikai Szervezete (ASCE);

Nemzetközi Híd és Magasépítési Mérnök Egylet (IVBH–IABSE);

Európai Épületgépész Egyesületek Szövetsége (REHVA);

Nemzetközi Építésügyi Kutatási és Dokumentációs Szervezet (CIB)

Gépipari Tudományos Egyesület (GTE)

Az Egyesület az 1867-ben megalakult Magyar Mérnök Egylet (1872-től Magyar Mérnök- és Építész-Egylet) keretén belül működő Gépipari és Gyáripari Szakosztályok tevékenységének folytatója, annak szellemi jogutódja. A Gépipari Tudományos Egyesület 1949. február 19-én alakult meg, és tagként csatlakozott az előző évben életre hívott Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségéhez.

Az Egyesület célja a magyar ipar, különösen a gépipar és a kapcsolódó szakterületek (kutatás, fejlesztés, képzés és továbbképzés, üzemszervezés, minőségügy, biztonságtechnika, szabványosítás, kereskedelem stb.) területén dolgozó szakemberek és az Egyesületet támogató cégek, szervezetek összefogása, szakműveltségük fejlesztése és tevékenységük háttértámogatása. Szakterületén az ország nemzetközi szintű képviselője.

Az Egyesület közhasznú céljai és tevékenységei: ismeretterjesztés, oktatás, OKJ minősítő szakoktatás; szabványosítási tevékenység katalizálása; az euroatlanti integráció elősegítése.

Az Egyesület fórumot ad a szakmai információcserére és önképzésre. Szakképzettséget adó oktatást, továbbképző tanfolyamokat, előadásokat rendez. Szakmai konferenciákat, kongresszusokat, tanácskozásokat, kiállításokat szervez, ill. rendez.

Szakfolyóiratokat, műszaki kiadványokat jelentet meg ill. gyűjt, és nemzetközi cseréjük útján információs szolgáltatást végez.

Képviseli a tagok érdekeit a különféle mérnöki és műszaki tevékenységekre jogosító okmányok elnyerésében. Támogatja az Egyesület tevékenysége során keletkező szellemi alkotások elismertetését és azok jogvédelmét.

Kitüntetések, díjak, ösztöndíjak adományozásával és adományozására tett javasla-
taival segíti tagjai szakmai elismerését. Kapcsolatot tart külföldi partnerekkel, képvi-
seletet lát el megfelelő kompetenciák és jogosítványok alapján.

Az Egyesület szakmai, szakértői, szaktanácsadói tevékenységet végez ill. szervez.

Az Egyesület a társadalmi aktivitásra épült szakmai tevékenységet szakterületen-
ként szervezett központi szakosztályokban és regionálisan működő területi szerveze-
tekben végzi. Ez ma már nemcsak a tradicionális gépipari szakterületekre, hanem a
kapcsolódó határterületekre is kiterjed. A szervezetek és az általuk működtetett szak-
bizottságok és munkabizottságok különböző rendezvények, klubnapok, vitafórumok,
kerekasztal-beszélgetések szervezésével teszik lehetővé az érintett és a témák iránt
érdeklődő szakemberek eszmecseréjét.

Az Egyesület tevékenységét az alábbi szakterületek szakosztályaiban fejti ki:
Anyagmozgatás; Anyagvizsgálat; Áramlástechnika; Energia és vegyipari gépek; Er-
gonómia; Elelmiszer és hűtőgép; Építőgépipar; Forgácsolás; Formatervezés; Gépjár-
mű és motorteknika; Gördülőanyag; Gyártási rendszerek;
Gyártóeszközgazdálkodás; Hajó- és úszómunkagépek; Háztartási gépek; Hegesztés;
Hőkezelés; Ipargazdaság; Karbantartás; Képlékenyalakítás; Konstrukció; Korrózió;
Mezőgépipar; Mérleg- és méréstechnika; Munkavédelem; Műanyagipar; Pneu-hidro;
Repülőgép; Roncsolásmentes Anyagvizsgálat; Tribológia; Tűzvédelem; Tiszta tér
technológia; Ipari Minőségi Klub; Szabvány Klub.

Az Egyesület szervezetei az ország egész területén: Budapesti, Baranya megyei,
Békés megyei, Borsod megyei, Csongrád megyei, Hajdú-Bihar megyei, Nógrád me-
gyei, Somogy megyei, Szabolcs megyei, Tolna megyei, Vas megyei, Veszprém me-
gyei; Bajai, Ceglédi, Csepeli, Dunaújvárosi, Egri, Esztergomi, Gyöngyösi, Győri,
Jászberényi, Kecskeméti, Mosonmagyaróvári, Nagykanizsai, Siroki, Soproni, Szé-
kesfehérvári, Szolnoki, Tatabányai, Zalaegerszegi; Csepel Autó Szervezete, MOL
Százhalombattai Szervezete, STIFT Tömítőanyag Szövetség; Ifjúsági Fórum, Senior
Klub. Az Egyesület nyilvántartott taglétszáma 10600 fő.

Az Egyesület öt évtizedes tevékenységének eredményeként már több mint negy-
ven – a gépipar területét érintő valamennyi jelentős – nemzetközi szervezetnek tag-
ja. Az Egyesület alapító tagja a Nemzeti Mérnökszervezetek Európai Szövetségének
(FEANI). Ily módon közvetlen lehetőség nyílik, hogy hazánk kiemelkedő felkészült-
ségű szakemberei euromérnöki oklevelet szerezzenek, és e címet viselhessék. A GTE
nemzeti partner egyesületekkel való kapcsolatai: Mechanikai Tudományok Brazíliai
Szövetsége; Izraeli Gépészmérnökök Egyesülete; Amerikai Gépészmérnökök Egye-
sülete; Kínai Gépészmérnök Egyesület; Duna Adria Symposium Szervezet; Erdélyi
Magyar Műszaki Tudományos Társaság; Görög Gépész- és Elektromérnökök Szövet-
sége; Angol Gépészmérnök Egyesület; Osztrák Mérnök és Építész Egyesület; Belga
Gépészmérnökök Egyesülete; SIMP Karbantartási Szakosztály (Lengyelország); Né-
met Mérnökök Egyesülete. A nemzeti partnereken túl az Egyesület 26 nemzetközi
szervezettel alakított ki kapcsolatot.

A GTE négy műszaki és egy egyesületi folyóiratot jelentet meg. A Gépipar című
újság az Egyesület hivatalos lapja. A Gép című folyóiratban megjelenő publikációk
áttekintést nyújtanak a gépipar területén született kutatási-fejlesztési eredményekről.
A Gépgyártástechnológia az új gépipari technológiák ismertetésével, gyártásszerve-

zéssel és a minőségbiztosítással kapcsolatos témaköröket dolgozza fel. A Járművek, Építőipari és Mezőgazdasági Gépek a címben felsoroltak gyártása területén folyó kutatási és fejlesztési eredményekről tájékoztat. A Műanyag és Gumi című folyóirat folyamatosan hírt ad a műanyagipari újdonságokról, tudományos eredményekről, ipari-üzemi fejlesztésekről.

Az Egyesület öt évtizedes működése alatt számos rangos szakkönyvet, monográfiát, kézikönyvet adott közre. Igen keresett, nívós tudománytörténeti monográfia volt az 1967-1986 között hat kötetben megjelent Műszaki Nagyaink (Szerk.: Szőke Béla, Péntes István), nélkülözhetetlen kézikönyv a Szerkesztési Atlasz, tavaly jelent meg a Mi micsoda a minőségügyben?, s immár kilencedik füzeténél tart a Műszaki gazdasági irányelvek című sorozat.

Az Egyesület a kiemelkedő teljesítmények elismerésére címet és díjakat alapított, melyek a következők: tiszteletbeli tagság, Egyesületi Aranyérem, Bánki Donát Nagydíj, Pattantyús Á. Géza Nagydíj, Egyesületi Érem, Irodalmi Díj és a különböző szakterületi díjak.

Az Egyesület az elsők között hozta létre a Gépipari Alkotók Alapítványát 1988-ban, amely – mint önálló jogi személyiségű szervezet – független a GTE-től. Az Alapítvány nyilvános pályázatokon elnyerhető ösztöndíjakkal a legkorszerűbb kutatási, gyártási, szervezési ismeretek megszerzése mellett támogatja a hazai műszaki eredmények nemzetközi szintű bemutatását elősegítő javaslatokat, tanulmányutakat, a kiemelkedő tudományos vagy nemzetközileg is elismert képesítés megszerzését. Emellett a múlt műszaki értékeinek és hagyományainak a megőrzésére is törekszik; a technikatörténeti és muzeális értékek megóvása mellett a magyar gépipar nagyjai munkásságának megismertetésére.

Híradástechnikai Tudományos Egyesület (HTE)

A Híradástechnikai Tudományos Egyesület (HTE) az 1900-ban megalakult Magyar Elektrotechnikai Egyesület kebelében, a 20-as évek során létesült Gyengeáramú, illetve Rádiótechnikai Szakosztályokból önállósodva, 1949-ben alakult meg. Megalapításában jelentős szerepet játszottak a Budapesti Műszaki Egyetem – a HTE alapításával úgyszólván egy időben létesült – Villamosmérnöki Karának jeles oktatói, így Dr. Valkó Iván Péter és Dr. Barta István, a felfejlődő magyar híradástechnikai ipar képviselői, így Herman László és Kozma László, a Posta műszaki értelmisége, így Gerő István, Kodolányi Gyula, Benghardt Gusztáv és Garai László, valamint az úgyszólván a HTE alapításával egyidőben megalakult Híradástechnikai Igazgatóság vezetője, Réti József.

A HTE önálló jogi személyként 1949. január 29-én került cégbejegyzésre, mint Híradástechnikai, Finommechanikai és Optikai Tudományos Egyesület (Budapest V., Szalay u. 4. alatti címmel), és az előző évben megalakult Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) tagegyesülete lett.

Első közgyűlését 1950. június 17-én tartotta, amikor is jóváhagyták az Egyesület azóta többször módosított, de lényegét mind a mai napig megőrző alapszabályát, céljait, tevékenységi köreit és szervezetét. A közgyűlés egyben megválasztotta Réti Józsefet a HTE elnökének, Dr. Izsák Miklóst főtitkárnak és megbízta Dr. Valkó Iván Péternét a titkárság vezetésével. A HTE azóta négyévenként rendszeresen tart küldöttközgyűlést és évenként elnökségi ülést.

A HTE céljai és tevékenységi körei: az egyetemi, kutatóintézeti, államigazgatási, ipari, kereskedelmi és a szolgáltatási ágazatban dolgozó híradástechnikai szakembe-

rek társadalmi összefogása; külföldi társszervekkel való kapcsolattartás; a híradástechnikai ipar fejlődését elősegítő saját kezdeményezésein, illetve állami vagy vállalati megbízáson alapuló szakmai tanulmányok, elemzések készítése, illetve másutt készült tanulmányok bírálata, szakértői munka végzése; a kiemelkedő szakmai munka értékelése és díjak odaítélése; a legújabb hazai és külföldi tudományos és technológiai eredmények közkinccsé tétele konferenciák, előadások, konzultációk, bemutatók és kiállítások rendezése révén; szakmai oktatás, illetve ennek támogatása.

A HTE-ből 1952-ben kivált és a MTESZ önálló jogi tagjává vált a Méréstechnikai és Automatizálási Tudományos Egyesület (MATE), valamint az Optikai, Akusztikai és Filmtechnikai Egyesület (OPAKFI).

Jelentősebb szervezeti változás ezután csak 1968-ban következett be, amikor is az államigazgatási struktúrát követve a postai szakemberek a Közlekedéstudományi Egyesület (KTE) postai tagozatába léptek át, majd ugyanezek az államigazgatási szervezet oldódásával 1985-ben, szaktudásuknak és érdeklődési körüknek megfelelően ismét a HTE-hez csatlakoztak.

Az állami oktatási intézményekben folyó munka támogatására a tehetséges fiatal szakemberek társadalmi munkára való megnyerése érdekében minden évben diplomaterv és szakdolgozat pályázatot írunk ki, így a Budapesti Műegyetem Villamosmérnöki karán, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián, a Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskolán és a Győri Közlekedési és Távközlési Főiskolán a végzős hallgatók számára.

Az egyesületi társadalmi munkában kimagasló eredményeket elért tagjaink számára egyesületünk Puskás Tivadarról elnevezett emlékérmét alapított 1957-ben, mely évente kerül kiadásra. Pollák Antal és Virág József, a magyar híradástechnika úttörő szakembereinek emlékére Pollák–Virág Emlékérem elnevezéssel egyesületünk emlékérmét alapított, mely ugyancsak évente kerül kiadásra. Ennek célja az, hogy az Egyesület lapjában, a Híradástechnikában a cikkek, tanulmányok színvonalát emelje és elősegítse az elektronikai szakirodalom fejlődését. Ezt az emlékérmét 1960-ban alapították.

Az egyesületi arany és ezüst jelvény odaítélése 1987 óta történik azon tagjaink részére, akik eredményes társadalmi munkát végeznek. Ezzel a jelvénnel olyan külföldi szakemberek is jutalmazhatók, akik az egyesület érdekében kiemelkedő tevékenységet folytattak.

A HTE tisztségviselői:

Elnökök: Réti József, 1950 -1953; Dr. Barta István 1953 -1974; Komporday Aurél, 1974 -1981; Köveskúti Lajos, 1981-1990; Dr. Tófalvi Gyula, 1990 -1991; Dr. Gordos Géza, 1991-1996; Dr. Pap László, 1996.

Főtitkárok: Rédl Endre, 1949 -1950; Dr. Izsák Miklós, 1950 -1962; Magó Kálmán, 1962 -1966; Váradi Imre, 1966 -1968; Susánszky László, 1968 -1974; Dr. Almássy György, 1974 -1984; Dr. Tófalvi Gyula, 1984 -1990; Göblös János, 1990 -1991; Halmi Gábor, 1991-1996; Dr. Huszty Gábor, 1996.

A Titkárság vezetői:

Dr. Valkó Iván Péterné, 1949 -1970; Mérey Imréné, 1970 -1989; Dr. Prónay Gábor, 1989 -1990; Antalné Zákonyi Magdolna, 1990.

Közlekedéstudományi Egyesület (KTE)

1949. január 29-én a Budapesten tartott közgyűlésen alakult meg a *Közlekedési és Mélyépítéstudományi Egyesület*, a Közlekedéstudományi Egyesület elődje. A megalakulást követően a Gyulai Pál utcában, a Magánmérnökök Szövetsége helyiségében, majd a budapesti Vas utca 19-ben jutott szerény helyiséghez, majd 1957-ben beköltözhetett a Technika Házába a Szabadság térre.

Az alapszabály szerint az Egyesület célja volt: „A közlekedés és mélyépítés területén működő műszaki és tudományos szakemberek tömörítése, a szakemberek műszaki és tudományos képzettségének fejlesztésében való részvétel”.

A Budapesten kialakult egyesületi mag tovább bővült 1950-ben Miskolcon, majd 1951-ben Pécsen, Szegeden, Győrben, Debrecenben és Szombathelyen megalakultak a vidéki csoportok, és az Egyesület fokozatosan országos szervezetté fejlődött.

Nevét 1955-től Közlekedés- és Építéstudományi Egyesületre, 1959-től pedig Közlekedéstudományi Egyesületre változtatta.

A 240 főnyi induló taglétszám 1949. végére 600, 1950 végére már 900 főt számlált. A taglétszám 1951-1953 között Budapesten 1900-ról 2500-ra, vidéken 900-ról 1500-ra emelkedett. 1979-re már meghaladta a 13 000 főt. A különböző – elsősorban társadalmi-gazdasági – okok miatt csökkent a tagok létszáma, ennek ellenére a mai több mint 5600 főt – teljesen önkéntes alapon – számláló Egyesület a MTESZ egyesületek sorában a negyedik legnagyobb.

Az egyesületi tevékenység leggyorsabban az oktatás és a tájékoztató jellegű előadások területén fejlődött. Az 50-es években a szakmai munkát tömeges méretekben az ún. munkabizottsági jelentések kidolgozása jelentette. Fordulatot, gyors fejlődést jelentett a társadalmi-tudományos élet területén 1968-tól a gazdaságirányítási mechanizmus korszerűsítése. Lassan kialakult és teljes körűvé vált, az Egyesület „híd” szerepe, amelyet az elmélet és a gyakorlat között töltött be. Fórumain már nem csak a központi témákról, felvetésekről folyt beszélgetés, vita, hanem a gyakorlat problémái is megfogalmazódtak, majd ajánlások formájában az állami vezetés asztalára kerültek.

Az Egyesületet megalakulása óta neves közlekedési és oktatási szakemberek irányítják, súlyt és jelentőséget kölcsönözve a társadalmi-tudományos tevékenységnek. Az Országos Elnökségben valamennyi közlekedési szakterület és régió képviselői helyet kaptak és kapnak. Jelenleg az Egyesület elnöke Dr. Gyurkovics Sándor, a Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára, főtitkára Dr. Katona András, a Közlekedési Múzeum főigazgatója.

Felépítését tekintve az Egyesületben: Általános Közlekedési Tagozat, Gépjárműközlekedési Tagozat, Hajózási Tagozat, Közlekedésépítési Tagozat, Légiközlekedési Tagozat, Vasúti Tagozat és Városi Közlekedési Tagozat működik.

A tagozatokkal azonos szintű a 18 megyei, a 2 városi és az 1 szakmai ún. területi szervezet. A tagozatok szakmák szerinti szakosztályokat, a területi szervezetek szakcsoportokat működtetnek. A jogi és pártoló szervezetek száma meghaladja a 200-at.

Három tudományos lap és a havi Hírlevél kerül kiadásra.

Az egyesületi élet fejlődése igényelte az alapszabály folyamatos korszerűsítését.

Az 1973. évi Küldöttközgyűlés a célokat a következőképpen fogalmazta meg. Az Egyesület célja: közlekedéspolitikai, közlekedésforgalmi, műszaki, gazdasági és jogi hírközlési; az idegenforgalom közlekedési szakterületeihez társadalmi úton tartozó feladatok tudományos művelése

A tapasztalatok alapján 1997. január 21-én került elfogadásra az új, egységes szerkezetbe foglalt Alapszabály és Szervezeti és Működési Szabályzat.

Katona András

Magyar Élelmezésipari Tudományos Egyesület (MÉTE)

Az 1949-ben alapított Magyar Élelmezésipari Tudományos Egyesület célja jogi és egyéni tagjai szakmai, tudományos érdekeinek szolgálata és védelme. Tevékenységével hozzájárul az élelmiszeripar szakmai színvonalának emeléséhez, segítve ezzel a magyar élelmiszergazdaság minél jobb érvényesülését a piacgazdaságban, és hozzájárul európai integrációja feltételeinek megteremtéséhez.

Az Egyesület céljai megvalósítása érdekében a következő fontosabb tevékenységeket végzi:

– Tagja a Földművelésügyi Érdekegyeztető Tanács-nak. Az élelmiszeripart érintő kérdések tárgyalásakor részt vesz a Parlament Mezőgazdasági Bizottságának ülésein. Állást foglal az élelmiszergazdaságot érintő tudományos-, műszaki-fejlesztési és gazdasági koncepciók, programok kialakításánál. Véleményezi az ágazatot érintő jogszabályok tervezeteit. E tevékenységének során szavazataival, észrevételezési és véleményezési jogával – civil szervezetként – pártállástól függetlenül, kizárólag a természet- és társadalomtudományok kutatási eredményeinek mindenkor figyelembevételével és gyakorlati alkalmazásával szolgálja tagjai érdekeit.

– Hazai és nemzetközi tudományos, műszaki és gazdasági előadásokat, ankétokat, szimpóziumokat, konferenciákat, bel- és külföldi tanulmányutakat, tapasztalatcseréket szervez. Részt vesz a szakterület közép- és felsőfokú oktatási programjainak kialakításában. Vezető tisztségviselőnk tagja a szakterületet közvetlenül érintő két egyetem Kari Tanácsának.

– Minősített szakértői hálózata segítségével szakmai tanácsadást végez, tanulmányokat készít, pályázatokat véleményez.

– Jelenleg 10 szakmai folyóiratot ad ki, biztosítva ezzel tagjai szakmai, tudományos információellátását, és tagjai szakmai, tudományos munkásságának hazai és nemzetközi megismertetését. Rendszeresen jelentet meg egyéb szakmai kiadványokat is.

– Vásárok, kiállítások szervezésében javaslatot tesz, véleményt nyilvánít, zsűrizést végez.

– A vele együttműködő bel- és külföldi társadalmi szervezetekkel, szövetségekkel, egyesületekkel közös szakmai rendezvényeket szervez és közös kiadványokat jelentet meg. Kiemelkedő ezek között a táplálkozástudományi szervezetekkel való együttműködés, melynek során közvetlen információkkal segíti a korszerű összetételű, jobb minőségű, egészségesebb élelmiszerek előállítását.

– Az Egyesület tagja közel 20 nemzetközi tudományos szakmai szervezetnek, melyekben a Magyar Köztársaságot képviseli. E szervezetekben tevékenyen hozzájárul a magyar élelmiszertudomány és élelmiszerfeldolgozás eredményeinek nemzetközi megismertetéséhez és elismertetéséhez, közvetve segíti ezzel exportbővítő törekvéseinket.

Az Egyesület egyéni tagjai szakági tagozódású szakosztályokban és szakbizottságokban, az egész élelmiszeripart átfogó funkcionális szakosztályokban és az egész országot behálózó 19, megyei tagozódású területi szervezetben fejtik ki tevékenységüket. A „Technika Háza” országos hálózat biztosítja az egyéni tagok klubszerű találkozását, de egyben a jogi tagoknak is kiváló bemutatkozási lehetőséget nyújt.

Az Egyesületben a következő szervezetek működnek:

Ipari Szakosztályok: Baromfiipari; Borgazdasági; Cukoripari; Dohányipari; Édesipari; Húsipari; Hűtőipari; Konzerv- és Paprikaipari; Malomipari; Növényolajipari; Söripari; Sütőipari; Szeszipari; Tejipari; Üdítőitalipari Szakosztály.

Funkcionális Szakosztályok: Élelmiszeranalitikai és Minőségellenőrzési; Élelmiszergépezési; Közgazdasági; Mikrobiológiai, Biotechnológiai és Higiéniai; Műszerelési és Számítástechnikai; Minőségügyi Klub; Nyugdíjasok Klubja; Tudomány- és Technikatörténeti Szakosztály.

Szabizottságok: Közművelődési és Oktatási; Pszichológiai és Ergonómiai; Vitamin; Csomagolási; Környezetgazdálkodási Bizottság.

Területi szervezetek: Baranya; Bács-Kiskun; Békés; Borsod-Abaúj-Zemplén; Csongrád; Fejér; Győr-Sopron; Hajdú-Bihar; Heves; Nógrád; Somogy; Komárom; Sopron városi szervezet; Szabolcs-Szatmár-Bereg; Szolnok; Tolna; Vas; Veszprém; Zala megye.

Az Egyesület által kiadott szaklapok: *Élelmezési Ipar, Szeszipar, Cukoripar, Molnások Lapja, Hűtőipar, A Hús, Konzervújság, Tejgazdaság, Sütőipar, Olaj, szappan, kozmetika.*

Az Egyesületnek jelenleg 4137 egyéni és 191 jogi tagja van.

Magyar Hidrológiai Társaság (MHT)

Jóllehet a vizekkel foglalkozó szakemberek 1949-ben nyilvánították önálló szervezetté a Magyarhoni Földtani Társulat Hidrológiai Szakosztályát, a tudományos szervezkedés gyökerei jóval korábbra nyúlnak vissza.

A múlt század közepén megkezdett átfogó vízszabályozási munkák közel fél évszázad alatt egyre inkább megkövetelték a vizekkel foglalkozó szakemberek és tudósok közös munkáját, szakmai tapasztalatcseréjét. Kezdetben ez az önszerveződés a Magyarhoni Földtani Társulat, valamint a Magyar Mérnök- és Építész Egylet szervezeti keretein belül jött létre. Ez utóbbiban megalakított Vízépítési (vízépítészeti) Szakosztály elsősorban a vízmérnököket hívta sorai közé, függetlenül attól, hogy az illető ármentesítő társulatoknál, folyammérnöki-, ill. kultúrmérnöki hivataloknál, vagy éppen a vízrajzi szolgálatnál dolgozott. Aki itt tagként vett részt a társasági munkában, az gyakran tagja volt a Földtani Társulatnak is, sőt, előfordult az is, hogy a Természettudományi Társulatnál is tagként regisztráltatta magát. Péch József például, aki később a magyar vízrajzi szolgálat megalapítója lett (1886.), délvidéki munkálkodása során nemcsak a Mérnökegylet egyetlen vidéki fiókszervezetének, a Temesvidéki Mérnök és Építész Egyletnek volt buzgó tagja, hanem egyik alapítója volt a Délmagyarországi Természettudományi Egyesületnek is. Ezekben az egyesületekben találkozhattak a „vízzel foglalkozó” mérnökök, mezőgazdák, fürdőorvosok, geológusok stb.

Ahogy a szakmák és tudományok fejlődése egyre inkább specializálta a velük foglalkozó értelmiségieket, nemcsak a Mérnökegyleten belül, hanem a Magyarhoni Földtani Társulat keretei között is létrejött egy szakosztály, amely a hidrológiával foglalkozókat tömörítette. A Hidrológiai Szakosztályt 1917-ben Kovács Sebestény Aladár műegyetemi professzor elnökletével 82 fő alakította meg. A szakosztályi titkári teendőket a hidrológiai tudomány akkori legkiválóbb művelője, Bogdánfy Ödön látta el. A szakosztály tagjainak tudományos értekezései 1918-1920 között a Földtani Közlöny függelékeként a Hidrológiai Közleményekben jelentek meg. Ezt követően a szakosztály egy önálló folyóirat megindítása mellett döntött, így az 1928-tól visszamenőlegesen kiadott négy kötetrel útjára indult a Magyar Hidrológiai Társaság mindmáig élő szaklapja, a *Hidrológiai Közlöny*. A szakosztályi elnökök között meg kell említeni Bogdánfy Ödönt, Schafarzik Ferencet (1920-1927), Weszelszky Gyulát (1929-1939), Horusitzky Henriket (1940), Vendl Aladárt (1941-1943) és Vi-

tális Sándort (1944-1949). A szakosztály taglétszáma 1944 végén 366 fő volt. Az 1942-ben rendezett negyedszázados jubileumra a Hidrológiai Közlöny jeles vízmérnökök, geológusok, bányamérnökök, vegyészek, orvosok előadásait adta közre hasábjain. A háborút követő időszakban a hidrológia tudományának fejlődése, a hidrológiával foglalkozó szakemberek mind nagyobb száma lassanként túlnőtte a Földtani Társulat által biztosított szervezeti kereteket. (A helyzet jellemzésére elég egyetlen adat: míg a szakosztálynak 1948 végén több mint 400 tagja volt, addig az anyaegyesületnél mindössze 230-an regisztrálták magukat.)

Így nem meglepő, hogy amikor a Hidrológiai Szakosztály 1949. január 26-án tartott közgyűlésén elhatározta az önálló egyesület megalakítását, az anyaegyesület Földtani Társulat – alig több mint fél hónap múlva összeülő – közgyűlése jóváhagyólag vette tudomásul a szakosztályi döntést.

A Magyar Hidrológiai Társaság Vitális Sándor elnöklete alatt – immár mint önálló szaktudományos egyesület – lépett még ugyanezen esztendőben a MTESZ tag-egyesületei sorába.

A Hidrológiai Társaság elé nemcsak a szépen szaporodó tagság (1949 végén már 587 fő) szakmai igényeinek kielégítése, hanem a mindenkori politikai vezetés által meghatározott vízgazdálkodási célok szakmai megalapozásában való részvétel is komoly feladatokat tűzött ki. A szakmai tudományos szervezetek ugyanis nem vonhatták ki magukat az állami mindenhatóság szocialista gyakorlata alól, így bizonyos transzmisszós szerepet is vállalniuk kellett. Nem volt ez másként a Hidrológiai Társaság esetében sem. Persze ez a szerep nem volt minden esetben hátrányos a szakmai kérdésekben. A Társaságban tömörült szakemberek erőfeszítései és állásfoglalásai a különböző fórumokon hathatósan hozzájárultak például a megosztott vízügyi szolgálat egységének 1953. évi helyreállításához, a vízgazdálkodás valamennyi területének egységes fejlesztését elősegítő állami szerv, az Országos Vízügyi Főigazgatóság (Hivatal) létrejöttéhez. A Társaság szervezetén belül folyamatosan alakuló („osztódva szaporodó”) szakosztályokban (pl. a Limnológiai, a Vízellátási és Hidrogeológiai, a Hidraulikai, a Vízépítési, Ipari Vízgazdálkodási, Szennyvíz, Balneotechnikai stb.) lezajló szakmai viták jelentős támogatást nyújtottak a Társaság elnökének, Mosonyi Emilnek vezetésével folyó I. Vízgazdálkodási Keretterv munkálataihoz.

A Társaság tudományos kezdeményező kedvének bizonyítéka, hogy felismerve a Balaton kérdéskör jelentőségét, 1950-től rendszeresen szervezte a Balaton-program rendezvényeit, amelynek tudományos eredményeit eljuttatta az Akadémia megfelelő bizottságához, valamint az ügyben érintett kormányzervekhez. A hazai gyógyvizek és hévizek felhasználásával kapcsolatosan kialakult társasági vita ugyancsak felhívta az illetékesek figyelmét a felszínalatti vízkinccs megfelelő hasznosításának kérdéseire.

A Társaság kezdeményezései persze nem mindig voltak eredményesek. A hazai víziközművesítés nagyarányú fejlesztésének idején a Társaság felemelte szavát a csatornázás és szennyvíztisztás arányos kiépítésének érdekében, de a mindenkori kormánypolitika a pénzhányra hivatkozva elvetette a Társaság javaslatait. Az évtizedek alatt kinyílt közműolló aránytalanságainak megszüntetése napjainkra maradt.

A Társaság működésének számos megjelenési formája van. A leggyakoribbak az előadóülések, ezeket követi a több tudományterület szempontjait összekötő ankét, vagy az ennél is nagyobb szabású rendezvény a konferencia. A rendezvények közül kiemelkedik az 1949 óta évente megrendezett vándorgyűlés, valamint a ritkább időközökben tartott kongresszus. A nagyrendezvényeket általában tanulmányi kirándulások is kísérik.

Az előadásokon kívül fontos szerepük van a társasági életben a periodikáknak. A hivatalos tudományos lap, a negyedévenként megjelenő *Hidrológiai Közlöny* mellett a kisebb publikációkat és a Társaság életével kapcsolatos információkat a *Hidrológiai Tájékoztató* adja közre.

A Társaságban napjainkban 12 szakosztály és 19 területi szervezet működik. A szakosztályok természetesen állandóan változnak, nemcsak elnevezésükben, de összetételükben is, ahogy azt a szaktudomány és a hidrológiai szakma fejlődése megkívánja. Ahogyan a Magyarhoni Földtani Társulat felnevelte a Hidrológiai Szakosztályt, amely végül önálló társasággá nőtte ki magát, ugyanúgy izmosodott meg a társaságon belül az 1958-ban onnan egyesületként kiváló Karszthidrológiai és Barlangkutató Bizottság.

A ma több mint 4000 tagot számláló Társaság kiváló szakférfiak vezetésével élte meg első fél évszázadát. Emlékeztetőül álljon itt a Társaság eddigi elnökeinek neve: Vitális Sándor (1949-1951 és 1961-1976), Mosonyi Emil (1951-1956), Papp Ferenc (1956-1961), Illés György (1976-1985), Bencsik Béla (1985-1990), Juhász József (1990-1996), Starosolszky Ödön (1996-).

Irodalom:

Bognár Győző: A Magyar Hidrológiai Társaság megalakulása, története és szakmai tevékenysége. In.: Vitális György szerk.: A 75 éves Magyar Hidrológiai Társaság múltja és jelene 1917-1992. Bp., 1992.

Fejér László

Szilikátipari Tudományos Egyesület (SZTE)

Az Egyesület alapításakor, tehát 1949-ben, a második világháborút követő időszakban a magyar építőanyagipar műszakilag az egyik legelmaradottabb, a legkorszerűlenebb gyártási technikával és technológiával dolgozó iparágak közé tartozott. Még pontosabban: szervezett építőanyagipar ebben az időben Magyarországon nem is volt. Az a néhány cementgyár, egy-két finomkerámiai és üvegyári gyár és sok kisebb-nagyobb téglagyár összessége jelentette az építőanyagipart, anélkül, hogy ezek között valamilyen szervezeti összeköttetés lett volna. Még a nyersanyagok közel azonosága, a hőkezelő műveletek hasonlósága sem jelentett összekötő kapcsolatot az egyes gyárak között, amelyek abban az időben több helyen még évszázados technikával és munkamódszerekkel dolgoztak.

A háború utáni újjáépítés, az egyre fokozódó köz- és magánépítkezések építőanyag igénye gyorsan növekedett. Emiatt igen hamar felmerült az igény egy olyan együttműködési forma létrehozására, amely feladatának tekinti, hogy az ezen a területen dolgozó szakemberek segítségére legyen, akik termelésük korszerűsítését nemzedékektől átöröklött sablonok, más technikák és módszerek gépies alkalmazása helyett a szakmai azonosság alapján együttműködve, egymást segítve, egymás tapasztalatait átvéve és felhasználva, szakszerűen, tudományos alapon vigyék előbbre és fejlesszék tovább.

Az építőanyagipari szakemberek is kezdtek egymásra találni. 1948. december 28-án népes hallgatóság előtt tartotta meg Bereczky Endre az építőanyagipar feladatairól szóló előadását, amely mintegy elindítója volt annak a munkának, amelyet később az Egyesület tovább folytatott.

Kedvező feltételt teremtett az Egyesület létrehozásához az iparág időközben kialakított szervezeti rendje is. Az Ipari Minisztériumban létrejött a mész-, cement-, üveg- és kerámiaipar irányítására a „Mész-, Cement-, Üveg- és Kerámiaipari Igazgatóság”, amelynek vezetője Siklós Ferenc volt, aki később az Építőanyagipari Tudományos Egyesület első elnöke lett. Az igazgatóság vezetői között megtaláljuk azokat a szakembereket, akik nemsokára az Építőanyagipari Tudományos Egyesületben is vezető szerepet töltöttek be. Így Grofcsik Jánost, Szabó Lászlót és Talabér Józsefet.

Időközben kialakultak a középírányító szervek, mint a Mész- és Cementipari, Üveg- és Kerámiaipari Központok. Az építőanyagipar kiváló szakembereinek egész sorát megtaláljuk ezekben a szervezetekben. Közülük csak néhányat sorolhatunk itt fel: Beke Béla, Bereczky Endre, Talabér József, Korányi György, Mattyasovszky Zsolnay László, Miskolczi László, Zeöld István, Grofcsik János.

1949. január 27-én volt az Építőanyagipari Tudományos Egyesület Alakuló Közgyűlése. A közgyűlés négy szakosztály megalakítását hagyta jóvá, a Cement- és Mészipari, az Üvegipari, a Kerámiaipari és a Kő-Kavics Szakosztályt.

A szakosztályok munkabizottságokat alakítottak, amelyekben igen gyorsan elkezdődött a munka. Az Egyesület aktivitására jellemző, hogy rendkívül széles körű előadássorozatot indított el az üzemekben. Ezeknek célja volt erősíteni az Egyesülethez való tartozás gondolatát és olyan információkhoz juttatni a szakembereket, akik ezeket igen nehezen vagy egyáltalán nem is tudták megszerezni. Az Egyesület hőskorához tartozik az a tudományos ismeretterjesztő, oktató és továbbképző tevékenység, amelyeket ebben az időben végzett az Egyesület.

Az Egyesület első rendes közgyűlését 1949. december 1-jén tartotta meg, tehát akkor, amikor az egyesületi élet keretei és formái már kialakultak és amikor kapcsolatai az ipar-szervezéssel rendeződtek. Az Egyesület első vezetői: Elnök *Siklós Ferenc*; Főtitkár *Korányi György*; Szakosztályvezetők: (Cement- és Mészipari Szakosztály) *Talabér József*; (Üvegipari Szakosztály) *Schliesz Jenő*; (Kerámiaipari Szakosztály) *Orosz Dezső*; (Kő- és Kavicsipari Szakosztály) *Szántó Imre*. Ezzel az Egyesület alapítási éve lezárult.

Az Egyesület működésének célját és rendjét, szervezeti felépítését a közgyűlések által jóváhagyott Alapszabály tartalmazza. Az Alapszabály(ok) a politikai és gazdasági helyzet változása során az idők folyamán természetesen változtak. Az Egyesületnek mindenkor alkalmazkodnia kellett a megváltozott helyzethez, a külgazdasági és külpolitikai érdekekhez, a saját anyagi helyzetéhez, tagjai érdekeihez és az Egyesülettel szembeni elvárásaihoz. Ebből a szempontból akár történelminek is nevezhetnénk az 1949. évi Alapszabályt, amely arról árulkodik, hogy milyen körültekintéssel és alapossággal fogott hozzá a háború utáni értelmiség saját szerveződéseinek keresztül az ország újjáépítéséhez, az építőanyagipar fejlesztéséhez, az iparban dolgozó szakemberek társadalomtudományi és műveltségi színvonalának emeléséhez.

Az Egyesület tagsága és tagságának összetétele az elmúlt évtizedekben alapvetően a szilikátipar struktúrájának alakulását követte. Az építőanyagipar hagyományos rekonstruált, illetve új termelőbázisain jöttek létre a Szilikátipari Tudományos Egyesület szakosztályai, központi bizottságai és az üzemekben az üzemi csoportok.

Az Egyesület öt szakosztálya a szilikátipar öt vezető iparágának, a cement, üveg, finomkerámia, durvakerámia, kő- és kavicsbányászatnak megfelelően öt, egymástól sokban eltérő területén tevékenykedett. Összekötő szerepet töltött be a hatodik: a Közgazdasági Szakosztály, amely valamennyi iparág területében jelentkező közös feladatok átvállalásával tudott laza összefogó hatást gyakorolni. Csak a legutóbbi időkben alakultak át szakosztállyá az addig bizottság formájában működött szigetelőanyag és beton szakbizottságok.

Az Egyesület működésében a legnagyobb nehézségeket az Egyesület heterogén

volta okozta. A különböző iparágak különböző feltételei, a technológia eltérő vonásai más és más célokat vittek be az egyes szakosztályok munkájába.

Az érdemi munka a szakosztályokban történt. Így az egyesületi munka célratörőbb és koncentráltabb lehetett. Lehetővé vált, hogy egész iparágakat érintő fő kérdéseket, vagy egyes műszaki, fejlesztési, tudományos problémákat a szakosztályban megtárgyaljunk. Számos külföldi előadót is vendégül láttak szakosztályaink.

Különös fontosságot tulajdonítottunk a több szakosztály területét átfogó központi bizottságoknak, amelyek nem egy esetben országos jelentőségű kérdésekkel is foglalkoztak. A Szilikátkémiai, Energiagazdálkodási, Környezetvédelmi, Ifjúsági, Oktatási, Tűzállóanyagipari, Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága tették mintegy befejezetté az Egyesület munkáját.

Az ipar fejlődése azonban szükségszerűen hozta magával az egyesületi munka formáinak változását és a fejlődéshez való alkalmazkodását. A vidék iparosításával nagy vidéki anyagipari központok jöttek létre. A műszaki fejlesztési, közgazdasági tevékenység egyre jobban áttolódott a szilikátipar vidéki bázisai felé. Létrejöttek a nagy létszámú üzemi csoportok, amelyek nagy taglétszámuknál és jelentős tudományos és műszaki potenciáljuknál fogva fontos szerepet játszottak az Egyesület életében.

Az Egyesület egyik legkorábban elkezdett és fennállásának egész időszakában talán legfontosabb feladata volt a műszaki értelmiség továbbképzése. Az Egyesület ezt a feladatát a legkülönbözőbb szintű tanfolyamok tartásával, előadások megszervezésével látta el, sőt fennállásának első évtizedében még a hivatalos mérnöktovábbképzés feladatát is átvette. Ezt a célt szolgálták a szilikátipari, szilikáttudományi konferenciák és az Egyesület által szervezett külföldi tanulmányutak, amelyek során sok száz tagunkat sikerült külföldre kiküldeni.

Az Egyesület egyik legnagyobb jelentőségű tevékenységét talán legjobban a szilikátipari és szilikáttudományi konferenciák fémjelezték (SILICONF). Nem valami öncélú rendezvények voltak ezek a konferenciák, melyek megrendezése több mint 40 évre tekint vissza. Az Egyesület vezetősége különös szeretettel foglalkozott ezekkel, amelyek egyaránt szolgálták a szilikátipari kutatás fejlődését, a szilikátipar minden ága technológiájának ügyét. Szolgálták a fiatal mérnök és kutató generációk fejlődését, szolgálták a népek közti barátságot, ápolták a tudósok, mérnökök közötti bensőséges szakmai együttműködést. Fontos célkitűzése volt ezeknek a konferenciáknak, hogy az ország határain túl is ismertté tegyék az Egyesületet, mutassák be a magyar építőanyagipart az akkori szocialista országokban éppúgy, mint a nálunk sokkal fejlettebb ipari országokban. Ezen konferenciák keretében jóleső érzés volt tudományunk néhány világhíres reprezentánsát körünkben üdvözölni.

Tizenöt szilikátipari-szilikáttudományi konferenciát rendeztünk. Minden alkalommal valamilyen fontos célt tűztek ki maguk elé a konferenciák, mely célok általában egybeestek az iparirányítás célkitűzéseivel, és mindenkor a szilikáttudomány igen magas szintjét képviselték.

Konferenciáinkon minden esetben megjelentek az építésüggyel foglalkozó minisztériumok vezetői is. (Ld. 1-2. kép. Az 1. képen balról jobbra: *Hevesi Gyula* akadémikus, az MTA műszaki osztályának vezetője, *Trautmann Rezső* építési és városfejlesztési miniszter, *Korach Mór* akadémikus, az Egyesület elnöke, *Szokup Lajos* miniszterhelyettes, az Egyesület későbbi elnöke. a 2. képen *Tamás Ferenc* a konferenciabizottság elnöke, *Szokup Lajos*, az Egyesület elnöke, *Bondor József* építési és városfejlesztési miniszter, *Talabér József*, az Egyesület főtitkára, *Valkó Endre*, a MTESZ elnöke, *Déri Márta* egyetemi tanár.)

A konferenciáknak minden esetben több száz résztvevője volt, 150-200 külföldi résztvevővel, akik nagyrészt előadásokat is tartottak. A konferenciák anyagát ma-

Az 1957. évi 4. SILICONF megnyitója

Az 1973. évi 11. SILICONF megnyitója

gyar, angol, német és orosz nyelven jelentettük meg. Az utolsó, a 19. SILICONF-ot 1989-ben rendeztük meg. Lehetséges, hogy ezek szerepét az évenként megrendezett szakági (cement, üveg, kerámia, téglacserép, kőbányászati) konferenciák veszik át.

Külön kell szólni az Egyesület lapjáról, az *Építőanyag*-ról. Az Egyesület 1949. évi megalakulását nyomon követte az *Építőanyag* megjelenése. Fontosságát bizonyítja, hogy igen nagy űrt töltött be. 1949-ig nem volt magyar szaklap, amelyik a szilikátipar tudományos, termelési, üzemi és gazdasági problémáival szisztematikusan foglalkozott volna. Szakembereink nem követhették a harmincas években rohamosan fejlődő szilikátipar és szilikáttudomány külföldi fejlődését. Ezt az űrt lapunknak kellett betölteni. Más fontos feladata is volt. Tájékoztatni szakembereinket az építőanyagipar feladatairól, terveiről, eredményeiről. Kapcsolatot teremteni a magyar szakemberek között. Beszámolni az oktatással, kutatással, tervezéssel foglalkozó intézmények munkájáról.

Az *Építőanyag* cikkeinek egy része önálló dolgozat, kutatási eredmények ismertetése, egyes iparági problémák tudományos feltárása. Mindenkori tolmácsolta a lap a szilikátipari konferenciákon, szakosztályi rendezvényeken, ifjúsági konferenciákon elhangzott fontosabb előadásokat és az egyesületi élet jelentősebb eredményeit.

Az 50 év alatt több ezer cikk jelent meg a lapban. Egy kis könyvtárra tehető az a szakirodalmi tevékenység, melyet Egyesületünk 50 éves jubileumán a lap be tud mutatni. Belőlük talán kicsit érzékelni lehet, mily nagy ismerethalmazhoz jutott hozzá az Egyesület tagsága a lap révén.

Az Egyesület kapcsolatairól néhány szót. A hivatali szervek közül elsőnek az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztériummal való kapcsolatunkat kell megemlíteni. Az EVM-mel az Egyesület együttműködési szerződést kötött. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy szoros lett a kapcsolat az Egyesület és az ipar között. Az Egyesület szintetizáló tevékenysége mintegy híd volt a hivatali apparátus munkája és a kötetlenebb társadalmi munka között.

Az Egyesület kezdettől fogva tagja a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének. Ez lehetőséget adott arra, hogy az egyesületi munka hatékonyságát, munkamódszereit, az Egyesület gazdálkodásának elvi kérdéseit mindig össze tudtuk hasonlítani más egyesületekkel. A kapcsolatok építésére, az együttműködésre sok lehetőség adódott, mégsem mondhatjuk el, hogy kihasználtunk minden lehetőséget, amelyet a MTESZ nagy családja nyújtott. Szorosabb kapcsolat volt a Magyarhoni Földtani Társulattal, az Építőipari, a Közlekedéstudományi Egyesületekkel, a Magyar Kémikusok Egyesületével és az Energiagazdálkodási Tudományos Egyesülettel.

Évtizedeken át a legszorosabb kapcsolat alakult ki a Szilikátipari Központi Kutató és Tervező Intézet (SZIKKTI) és Egyesületünk között. Szorosan együttműködtünk a területünket érintő felsőfokú oktatási intézményekkel, a Budapesti Műszaki Egyetemmel, a Veszprémi és Miskolci Egyetemmel, a Pollack Mihály Főiskolával. Ezek oktatói jelentős szerepet töltöttek be az Egyesület vezetésében is.

Célunk volt és maradt: politikai és gazdasági változások közepette megőrizni az Egyesület 50 évvel ezelőtt megfogalmazott célkitűzéseit, a szilikátipar, a szilikáttudomány és a szilikátipari szakemberek szolgálatát.

Ezekhez az elvekhez kíván hűséges maradni az Egyesület és ezekkel szeretne átlépni a harmadik évezredbe.

Víg Jenő–Fodor Márta

25 ÉVE AVATTÁK FEL GYŐRBEN A SZÉCHENYI ISTVÁN FŐISKOLÁT

1974. szeptember 13-án volt a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola első győri tanévnyitója. 400 nappali (vasútüzemi, postaüzemi, vasútgépész, vasúti biztosításberendezési és irányítástechnikai szakok) és 250 levelező hallgató (műszaki oktató szak) kezdte meg tanulmányait Győrben. Dr. Polinszky Károly oktatási miniszter felavatta a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola első épületeit. Elkészült egy tanulmányi (A) és egy laboratóriumi, egy kollégiumi épület, a konyha és az étterem. A szegedi Vasúti Közlekedési Tagozat az áttelepülés után Győrben Közlekedés- és Postaüzemi Intézetként kezdte meg működését.

1984. február 12-én a győri Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola főiskolai könyvtára országos feladatkörű szakkönyvtár lett.

A Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola, a mai Széchenyi István Főiskola jogelődjét az a három felsőfokú technikum alkotja, amelyet a KPM 1962 őszén a tárca középírányító szakemberigényének kielégítésére létesített. A KPM felügyelete és a Vasúti, Autóközlekedési és Posta Főosztály közvetlen szakmai irányítása mellett ennek alapján kezdődött el az oktatás 1962 októberében Budapesten az Újhegyi út 12. sz. alatt, a Felsőfokú Gépjárműközlekedési Technikumban (igazgató: dr. Kázmér Tibor), ugyancsak a fővárosban a Gyáli út 22. sz. alatt, a Felsőfokú Távközlési Technikumban (igazgató: Rácz János), valamint Szegeden a Marx tér 14. sz. alatt, a Felsőfokú Vasútforgalmi Technikumban (igazgató: Kálmán Mihály).

Az elméleti és főleg a gyakorlati oktatók egy része a vasúttól, Postától, gépjárműközlekedési vállalatoktól érkezett. Induláskor a Felsőfokú Gépjárműközlekedési Technikumban műszaki-üzemeltetési és forgalmi-kereskedelmi, a Felsőfokú Távközlési Technikumban vezetékes és vezeték nélküli távközlési szakon, a Felsőfokú Vasútforgalmi Technikumban vasútüzemi szakon folyt a képzés. A Felsőfokú Gépjárműközlekedési Technikumban 1966-tól hajózási, a Felsőfokú Vasútforgalmi Technikumban 1968-tól vasúti távközlési és biztosítóberendezési szak is indult.

Kétéves előkészítő munka után, 1968. június 4-én jelent meg az 1968. évi 16. sz. törvényerejű rendelet, amellyel az Elnöki Tanács megalakította a győri Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskolát, az ország első olyan új típusú felsőfokú oktatási intézményét, amely a felsőfokú technikumoknál magasabb szintű üzemmérnökképzést kapta feladatul.

Győrött a nappali tagozatos képzés természetesen csak az oktatás személyi és tárgyi feltételeinek megteremtése után indulhatott el. Mindenekelőtt fel kellett építeni a főiskolát. A vasút-, út-, hídépítés és fenntartás terén jelentkező égető szakemberhiány miatt Polinszky Károly akkori művelődésügyi miniszterhelyettes 1968 júniusában bejelentette, hogy a győri főiskola első részlege, a Közlekedésépítési Kar már 1968 őszén megkezdte működését a Budapesti Műszaki Egyetem Szerb utca 23. sz. alatti épületében.

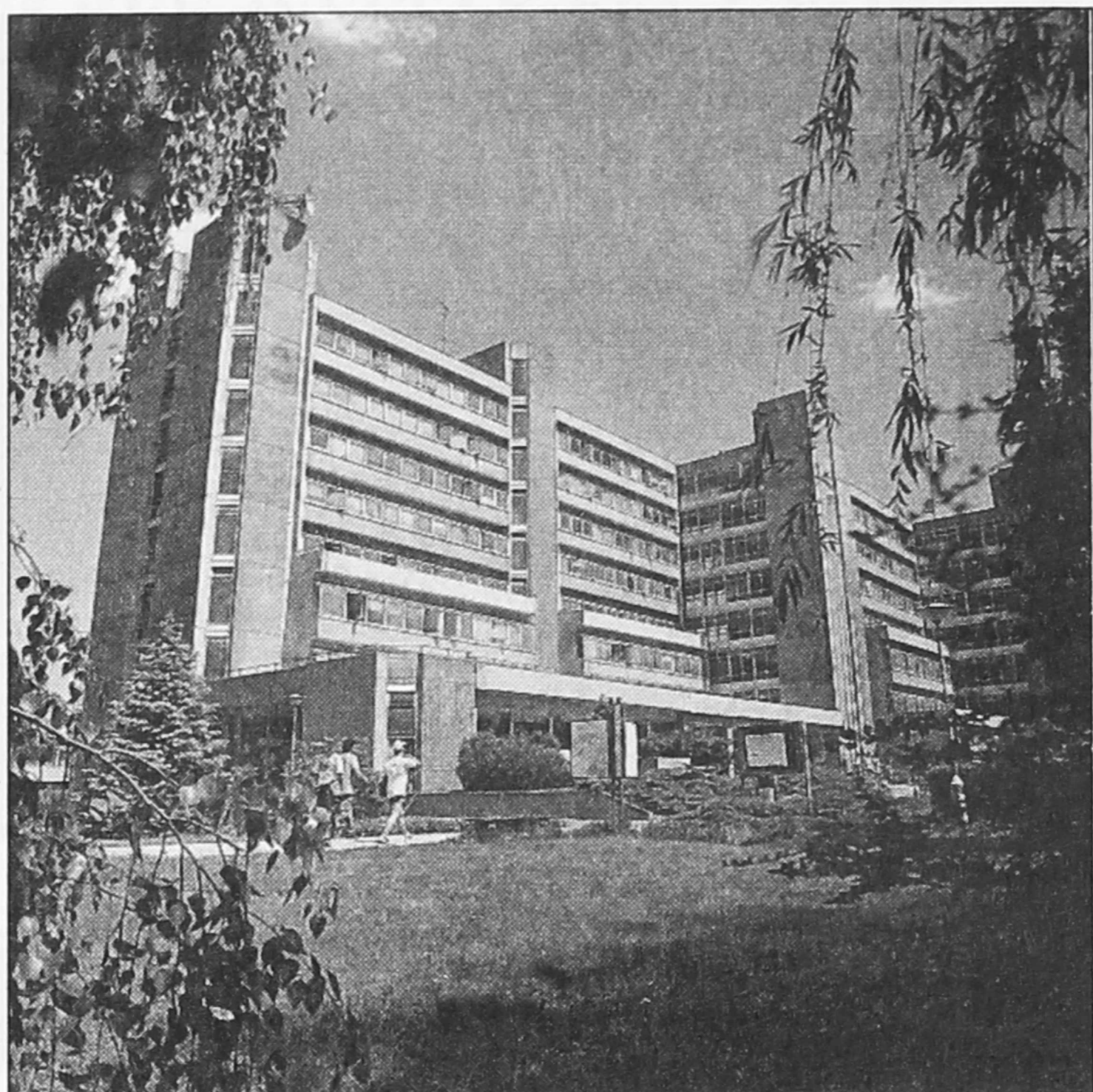
A KTMF Közlekedésépítési Kara önálló intézményként, de a BME és annak Építőmérnöki Karának hathatós szellemi és szakmai támogatásával alakult meg. A műszaki főiskola első működő karának igazgatója (ezzel együtt a főiskola első vezetője) is a BME Építőmérnöki Karának egyik oktatója, Szíjártó László lett.

A főiskola ünnepélyes alapköltétele 1971. július 23-án

Az első jogász tanévnyitó 1995 őszén

A Széchenyi István Főiskola

A főiskola épületegyüttese légifelvételről

Győrött a levelező tagozatos műszaki oktató képzéssel vette kezdetét a főiskolai oktatás. A szak Szekeres Tamás főiskolai adjunktus vezetésével és a Közlekedésépítési Kar irányításával 1970 őszén a mai ELTE - SZIF Oktatási Intézet helyén 146 hallgatóval indult.

A KTMF 1971. szeptember 1-jétől egy karból és három tagozatból állt. A fővárosban működött a Közlekedés-építési kar, a Távközlési és a Gépjárműközlekedési Tagozat, Szegeden a Vasúti Közlekedési Tagozat, Győrött a műszaki oktatóképző szak levelező tagozata.

A KTMF első főigazgatója, dr. Hegedűs Gyula 1970 szeptemberében vette át megbízólevelét. Számára nem voltak ismeretlenek az intézmény előtt álló feladatok, hiszen a kezdetektől – 1965 óta – mint a KPM oktatási osztályának vezetője figyelemmel kísérte, szervezte a főiskola létesítésének minden mozzanatát. 1971. július 23-án megtörtént a főiskola alapkövének lerakása, majd hamarosan épületek sora emelkedett ki a földből. A budapesti tagozatok folyamatosan, az épületek átadásának ütemében költöztek Győrbe (1975-ben a gépjárműközlekedési, 1976-ban a távközlési, végül 1977-ben a közlekedésépítési kar). A főiskola részleges avatására és az első tanév ünnepélyes megnyitására 1974. szeptember 13-án került sor.

A 80-as évek elejére, dr. Kiscelli László főigazgatói időszakában tovább szilárdult a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola képzési rendszere, kialakultak és jól működtek az ipari kapcsolatok. Az évtized második felétől az intézmény oktatási tevékenységét folyamatosan befolyásoló és mindinkább meghatározó gazdasági problémák a főiskola addigi képzési rendszerének átgondolását sürgették.

1990-ben az intézmény szervezetének, szakjainak gyökeres átalakítása kezdődött dr. Szekeres Tamás főigazgatói tevékenysége első évében. Csökkenő központi források közepette kellett nagyra törő terveiket megvalósítaniuk. Szigorú létszámgazdálkodás, a nem oktatási szervezetek számának és létszámának jelentős csökkentése volt a hatékonyság érdekében vállalt és megvalósított program. Közben új, átfogó jellegű mérnöki szakokat indítottak, új tudományterületeken kínáltak továbbtanulási lehetőséget. Célként fogalmazták meg, hogy a hallgatók lakóhelyükön vagy annak közelében mind több szakon a térségben jól hasznosítható végzettséget, felkészültséget szerezhessenek. A tanulmányok központi eleme a követelmények teljesítése lett, s ezt szolgálják az új, a kreditekre épülő új tantervek is. A cégek alkalmazási szempontjait a szakok képzésének a részévé tették, mert képzési koncepciójuk szerint csak a piacképes tudás jelentheti a térség s így a főiskola fejlődését. Az intézmény 1986 óta viseli az első független magyar kormány közlekedés-, és közmunkaügyi miniszterének, Széchenyi Istvánnak nevét. A Széchenyi István Főiskola név fejezi ki legjobban a színes, több tudományterületet felölelő képzést.

Az 1998/99-es tanév során az intézmény hallgatóinak közel fele a tíz mérnöki szak valamelyikén tanul. A közlekedés és a hírközlés iránt érdeklődő fiatalok az egész országból nagy számban jönnek Győrbe, hogy tanulmányaikat itt folytassák. Az új szakok közül a műszaki informatikai, a műszaki menedzser, a környezetmérnöki és a gazdálkodási kifejezetten a helyi igények számbavétele után indult. A Széchenyi főiskolán végzett mérnökök, közgazdászok alkalmazói a térség élenjáró gazdasági társaságai, a RÁBA, az AUDI, az OPEL és más hazai, multinacionális cégek. Sokatmondó tény, hogy ez a térség vészelt át leggyorsabban a hazai régiók közül a gazdasági visszaesést, s a Széchenyi főiskolán diplomát szerzett hallgatóknak nincsenek elhelyezkedési gondjai. A munkaerőpiac igényei meghaladják az intézmény képzési létszámait, s ez ma a térség iparfejlesztésének egyik jelentős problémája. A fakultások erős és értékes kapcsolatokat alakítottak ki a végzettjeiket alkalmazó cégekkel.

1994 szeptemberében kezdődött a 3 + 2-es rendszerű közgazdászképzés. 3 év után főiskolai diplomát szerezhetnek a gazdálkodási szakon tanulók, s a további két évben a legjobbak 1997 ősztől már Győrben tanulhatnak az egyetemi „ráképzésben” a második fokozaton is. A felsőoktatási törvény szerint – a megfelelő tudományos háttér megléte esetén – főiskola is indíthat egyetemi programot, a gazdálkodási egyetemi szak gazdája az 1998. év tavaszán megvalósult sikeres akkreditációt követően a Széchenyi főiskola. 1995 ősztől – a Győri Jogakadémia megszűnése után 103 évvel – a helyi társadalom igényének megfelelően az ELTE kihelyezett tagozataként visszatért az egyetemi szintű jogászképzés Győrbe. Ma már négy évfolyamon félezer joghallgató tanul, s hetven százalékuk a Felső-Dunántúl középiskoláiból jött Győrbe. Az egészségügyi és szociális képzés győri meghonosítása meghatározó része a széchenyis felsőoktatási célkitűzéseknek. Ma még egyedi modell, hogy egy regionális feladatot ellátó kórház és egy felsőoktatási intézmény együttműködik.

Az intézmény stratégiai céljai szerint Győrben olyan tudományterületek, szakok meghonosítása indokolt, amelyek hatékonyan szolgálják a város, a Felső-Dunántúl gazdasági, társadalmi fejlődését, s a magyar felsőoktatás fejlesztésének is részét képezik. E cél vezérelte a Széchenyi főiskola 1990-től szinte évente kezdeményezett, győri integrációs törekvéseit.

Az egyetemi program legfőbb támogatója és mecénása az Universitas–Győr Alapítvány és Győr Város Önkormányzata. Az 1993-ban meghirdetett győri egyetemi program szerint 1994-ben közgazdasági, 1995-ben jogi, 1996-ban mérnöki szakon indul egyetemi képzés a városban. Ezt a programot idő előtt teljesítette a Széchenyi főiskola, mert 1995-ben a jogászképzés mellett a pozsonyi, és 12 német, osztrák egyetemmel együttműködve német nyelvű, egyetemi szintű közlekedésépítő mérnökképzés is indult a főiskolán. A főiskola történetében ez volt az első alkalom, hogy az intézmény 13 hallgatója „széchenyisként” szerezhetett egyetemi diplomát. A mostani tanévben a jogász és a gazdálkodási egyetemi szakok mellett már a gépészmérnököknél is elindult – ezúttal a Budapesti Műszaki Egyetem jóvoltából – a 3 + 2-es ráképzéses program. A Magyar Akkreditációs Bizottság ebben az évben dönt az építőmérnök-építészmérnök egyetemi szakok képzési anyagáról.

Az Universitas–Győr Alapítvány 1990-ben a leendő győri egyetem szellemi feltételeinek a megteremtésére jött létre. A győri egyetem megvalósulása a helyi tudományos élet minőségi kiteljesedésének is fontos állomása lesz. A leendő egyetem hallgatóinak döntő többsége azonban a jövőben is főiskolai képzésben részesül, de mind több tudományterületen és szakirányon szeretnék lehetővé tenni, hogy a tehetséges fiatalok egyetemi szintű tanulmányokat folytathassanak Győrben. A főiskolai oktatók tudományos felkészültségének folyamatos fejlesztését az Universitas–Győr Alapítvány ösztöndíjakkal segíti. A fejlesztéshez szükséges pénzek döntően költségvetésen kívüli forrásból származnak, az Universitas–Győr Alapítvány mellett a hazai és a nemzetközi pályázatokon elnyert anyagi támogatás jelenti az új finanszírozási formákat.

Az Universitas - Győr Alapítvány kiemelt feladata lesz a jövőben is a széchenyis oktatók tudományos fokozat megszerzése érdekében tett erőfeszítéseinek a támogatása, az egyetemi képzések szakmai és anyagi hátterének biztosítása.

Winkler Csaba

NÉVMUTATÓ

Abody (Anderlik) Előd	28, 31	Detre (Dunst) László	30, 73
Ács Tivadar	29, 36	Detre László	20, 75
Alexits György	23, 31	Devesis Del Vacchio	43
Aszalay József	20, 70	Dienes Lajos László	29, 35
Bacsó Nándor	29, 49	Domány Ferenc	43
Bakos Béla	25, 42	Éber Ernő	20, 72
Balázs Dénes	26, 66	Erdélyi Gyula	28, 37
Bárány Nándor, rendesi	23, 50	Érdi Krausz György	23, 64
Baráth Zoltán	25, 38	Fabinyi Rudolf	17, 49
Barbarits Lajos	23, 71	Fejéregyházi Sándor	23, 55
Bauer Mihály	20, 67	Fischer József	66
Bayer János (Johannes)	13	Francé Rezső	20, 47
Becker Ádám	20, 34	Frivaldszky Imre, frivaldi	16, 36
Békéssy Jenő	20, 58	Frölich Pál	28, 72
Békésy György	23, 51	Gabányi-Grósz Andor	23, 84
Bél Mátyás	14, 63	Gallacz János	17
Bereczki Máté	17, 67	Grastyán Endre	25, 37
Bereczky László	33	György István	23, 55
Bernthaller Adolf	20	Havassy Pál	25, 38
Beythe András	13	Hérics Tóth Jenő	28, 59
Bíró László József	23, 69	Hild Ferdinánd	19
Bodor Péter	18, 59	Hintz György	20, 66
Bodrogi Tibor	26, 67	Hollán Ernő	17, 32
Boros Frigyes	16	Honterus János	13, 33
Böckh Hugó	20, 52	Horánszky Nándor	23, 82
Brassai; Halász Gyula	23, 66	Horváth István	25
Brózik Károly	17, 31	Horváth József	17, 45
Buttykay Ferenc	18, 55	Ihrig Dénes	23, 40
Cholnoky László	23, 48	Járay Pál	30, 68
Czinkotszky István	26, 56	Jendrassik Jenő	17, 79
Csaba László	26, 72	Kabdebo Gyula	36
Csala István	23	Kajlinger Mihály	25, 42
Csapó József, tagyosi	16, 48	Kalász Elek	29, 48
Csíbi Lőrinc	18, 59	Kardos Lajos	23, 83
Csizmadia Ernő	25, 36	Kassay Dezső	23, 64
Csókás József	17, 35	Keczkés Károly	16, 79
Dancza János	23, 84	Kelemen Frigyes	26, 66
Darvai (Deutsch) Mór	18, 83		
Decrett József	15, 55		
Dékány Sándor	30, 78		
Demeter Ferenc	28, 46		

1500

Kepes Gyula	26, 75	Patai Imre	28, 33
Kerekes József	26, 65	Pávai Vajna Elek	20, 46
Kiss Tibor	53	Petényi Salamon János	16, 58
Koch Ferenc	30, 76	Pichler János	23, 53
Konkoly Thege Miklós Andor	28, 65	Pilgram Franz Anton	14
Kőnig Gyula	18, 83		
Kubinyi Ferenc	20, 41	Radó Kálmán	23, 55
Kühnel Pál	16	Radó Sándor	23, 77
		Raisz Keresztély	18, 61
Lakatos Imre	29, 35	Ray Rezső Lajos	42
Lánczos Kornél	29, 53	Reitter Ferenc	20, 82
Lázár Kálmán	20, 37	Rényi Kató	26, 75
Leitner Gottlieb Vilmos	23, 41	Rhorer László	20, 74
Lisznyai Damó Tihamér	26, 68	Rieder Jakab	17
Lóczy Lajos	18, 77	Róka Gedeon	30, 71
		Rosti Pál, barkóczi	20, 81
M. Zemplén Jolán	29, 52	Rupcsics [Rupcic] György	26, 40
Maderspach Károly	18, 62	Rupcsics György	25, 59
Mártonffy Antal	16		
Micskey Imre	23, 33	Sadler József	17, 39
Millner Tivadar	23, 38	Sámsondi Kiss Béla	23, 73
Mogyoródy Adolf	17	Szalay Miklós	25, 37
Móra (Moravec) Károly	23, 70	Szenczi Molnár Albert	64
Mórik József	26	Szily Kálmán id.	26, 57
Münnich Adolf	21	Szontagh Miklós	23, 81
		Szontágh Pál	40
Nagy Tamás, kövendi	18, 60	Szundy Jenő	29, 55
Náray-Szabó István	23, 56		
		Torma Zsófia	23, 79
Orbán Ferenc	20	Türr István	17, 61
P. Horváth Keresztelő János	16, 74	Urbányi László	45
P. Hüninger Adolf S. J.	18, 82		
P. Liesganig, Joseph	16, 38	Vay Miklós Id.	17, 45
P. Mártonffi Antal S. J.	16, 80	Veszprémy Dezső	25
P. Menyhárt László S. J.	17, 50		
Paksy József	23, 84	Weszprémi István	16, 39
Palóczy Antal	40		
Pápai Páriz Ferenc	13, 44	Zielinski Szilárd	25, 42
Papp Szilárd	29, 41	Zuber Ferenc	20, 71

